

แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

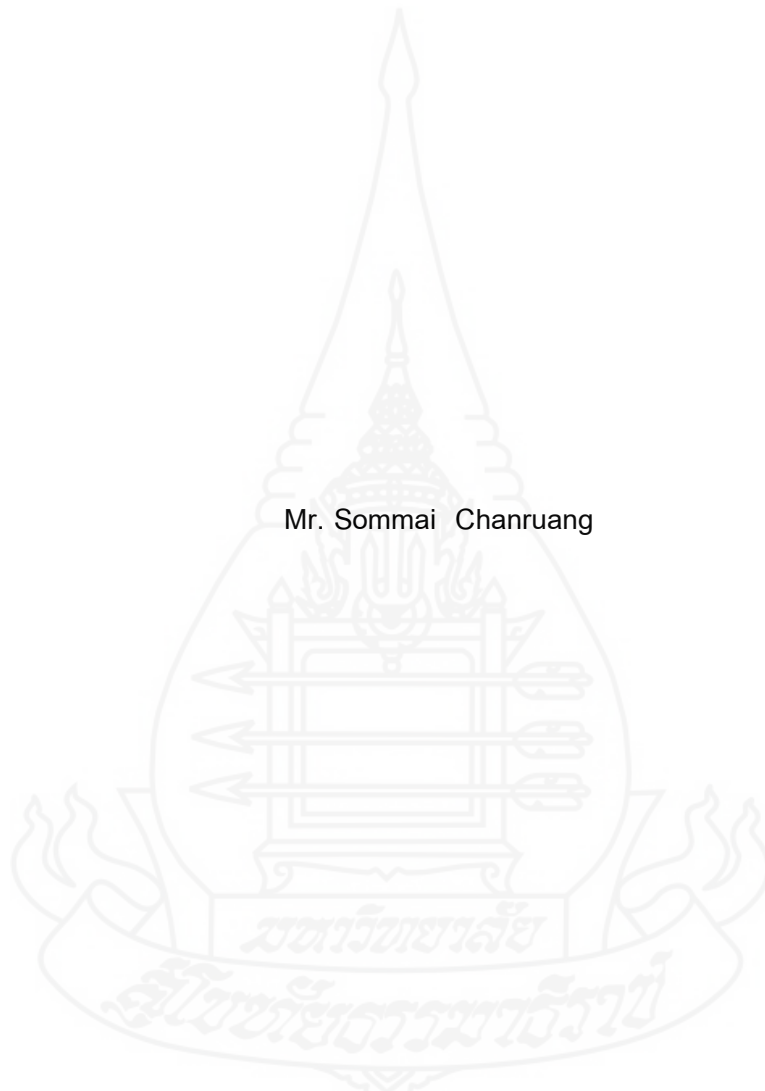
นายสมหมาย จันทรเรือง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต
วิชาเอกการเมืองการปกครอง สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

พ.ศ. 2556

Political Concepts on Buddhist Approach of M.R. Kukrit Pramoj

Mr. Sommai Chanruang

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for
the Degree of Master of Political Science in Politics and Government

School of Political Science

Sukhothai Thammathirat Open University

2013

หัวข้อวิทยานิพนธ์ แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

ชื่อและนามสกุล นายสมหมาย จันทรเรือง

วิชาเอก การเมืองการปกครอง

สาขาวิชา รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

อาจารย์ที่ปรึกษา 1. รองศาสตราจารย์ยุทธพร อิศรชัย

2. ศาสตราจารย์ ดร. ชีรภัทร์ เสรีรังสรรค์

วิทยานิพนธ์นี้ ได้รับความเห็นชอบให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรระดับปริญญาโท เมื่อวันที่ 12 มิถุนายน 2557

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. สัญญา สัจญาวิวัฒน์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ยุทธพร อิศรชัย)

..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร. ชีรภัทร์ เสรีรังสรรค์)

..... ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา
(ศาสตราจารย์ ดร. สิริวรรณ ศรีพหล)

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง “แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช” สำเร็จได้ตามวัตถุประสงค์ด้วยความร่วมมือของหลายฝ่าย กล่าวคือ คำแนะนำของ รองศาสตราจารย์ ยุทธพร อิศรชัย อาจารย์ที่ปรึกษา และศาสตราจารย์ ดร.ธีรภัทร เสรีรังสรรค์ อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม รวมถึง รองศาสตราจารย์ ดร.สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ประธานกรรมการสอบและกรรมการสอบ ที่มีส่วนในการปรับปรุง เสนอแนะให้งานวิจัยนี้สมบูรณ์และมีคุณภาพตามการประเมินผลของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ซึ่งผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณและขอบคุณทุกท่านมา ณ ที่นี้

กรณีข้อมูลในงานวิจัย นอกจากเอกสารที่ค้นคว้า ผู้วิจัยยังได้รับความอนุเคราะห์ข้อมูลจากการให้สัมภาษณ์ของผู้ใกล้ชิดกับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จำนวน 14 คน และผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ทรงคุณวุฒิที่ร่วมกันวิพากษ์และประเมินงานวิจัย จำนวน 5 คน ทำให้งานวิจัยดังกล่าวเที่ยงตรง เชื่อถือได้ ผู้วิจัยขอขอบคุณทุกท่านเป็นอย่างยิ่ง

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้จะมีคุณค่ามากขึ้น เมื่อมีการนำผลวิจัยดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ ผู้วิจัยจึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่าผู้อ่าน ผู้ศึกษางานวิจัยจะได้นำผลการวิจัยดังกล่าวไปประยุกต์กับงานวิจัยอื่นๆ และนำไปใช้ประโยชน์ในการบริหารทางการเมืองการปกครองตามโอกาสที่เหมาะสมต่อไป

สมหมาย จันทร์เรือง

เมษายน 2557

ชื่อวิทยานิพนธ์ แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ผู้วิจัย นายสมหมาย จันทรเรือง รหัสนักศึกษา 2548001781

ปริญญา รัฐศาสตรมหาบัณฑิต **อาจารย์ที่ปรึกษา** (1) รองศาสตราจารย์ยุทธพร อิศรชัย

(2) ศาสตราจารย์ ดร. ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์ **ปีการศึกษา** 2556

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ระเบียบวิธีวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จำนวน 14 คน และกระบวนการสนทนากลุ่มจากผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 คน นำมารวบรวมวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่า แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช คือการปกครองที่ใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาในการปกครอง ได้แก่ ทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุ และจักรวรรดิวัตร ซึ่งสามารถนำมาใช้กับการเมืองการปกครองไทยในปัจจุบัน เฉพาะอย่างยิ่งทศพิธราชธรรม ได้นำมาประยุกต์กับการบริหารองค์การภาครัฐและภาคเอกชนอย่างกว้างขวางสำหรับการปกครองของประเทศไทยด้วยระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขสอดคล้องกับหลักธรรมราชาหรือราชาธิปไตย ที่ผู้นำการปกครองต้องประกอบด้วย คุณธรรมจริยธรรมตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา โดยความซื่อสัตย์สุจริต และความกล้าหาญเป็นคุณสมบัติที่สังคมไทยต้องการมากที่สุด นอกจากนี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้นำเสนอแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธผ่านทางนวนิยายและบทความในหนังสือพิมพ์แล้ว ยังได้แสดงบทบาทดำรงตนและดำรงความเป็นผู้นำทางการเมืองตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา อันถือเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับนักการเมืองและการบริหารบ้านเมืองไทยในทุกยุคทุกสมัย

คำสำคัญ แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

Thesis title: Political Concepts on Buddhist Approach of M.R. Kukrit Pramoj

Researcher: Mr. Sommai Chanruang; ID: 2548001781;

Degree: Master of Political Science; **Thesis advisors:** (1) Yuttaporn Issarachai, Associate Professor; (2) Dr. Thirapat Serirangsan, Professor; **Academic year:** 2013

Abstract

The objective of this research is study the Buddhist Approach on Political Concepts of M.R. Kukrit Pramoj.

The research methodology employed this research is qualitative, including several qualitative methods of 1) documentary research, 2) in-depth interview with fourteen informants selected by purposive sampling method and 3) focus group interview with five qualifying experts, in which descriptive approach of data analysis were employed.

The result of the study was that the Buddhist political Concepts of M.R. Kukrit Pramoj resembles Buddhist principles of governance which include: desa-raja-dhamma (Ten Duties of the King), sanga-ha-vatthu (Principles of Service and Social Integration), and cak-ka-vatti-vat (Duties of the Great rulers). All these principles were being widely adapted to modern Politics and Governance in Thailand, especially the desa-raja-dhamma (Ten Duties of the King) that being applied in managing public and private sectors nationwide. Consequently, the democratic form of governance in Thailand with the King as the head of the state stipulates the condition of dhamma-raja in which the head of the state must uphold their virtue and moral according to the Buddhist principles. Ultimately, honesty, integrity, and courage are leadership characteristics mostly demanded by Thai public and society. Apart from the fact that M.R. Kukrit Pramoj had presented his Buddhist political ideology via his several outstanding masterpieces including novels and newspaper articles, he also consistently live and committed to his role status as a faithful Buddhist-principle-guided Thai political leader, thus, being a great role model for both politics and governance circles in Thailand until nowadays.

Keywords: Political Concepts on Buddhist Approach, M.R. Kukrit Pramoj

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
คำถามในการวิจัย	3
กรอบแนวคิดการวิจัย	3
ขอบเขตการวิจัย	3
นิยามศัพท์เฉพาะ	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	5
จิตวิทยาการเมือง	6
ประวัติ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช	7
แนวคิดทางการเมืองการปกครอง	9
บทบาททางการเมือง	15
วรรณกรรมโดย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช	17
วรรณกรรมของผู้ที่สัมพันธ์กับการเมืองแนวพุทธ	22
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	50
ภาพรวมจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	63
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	64
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	64
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	64
การวิเคราะห์ข้อมูล	64
การวางแผนงานวิจัย	65
ตารางแผนดำเนินการวิจัย	66
การสัมภาษณ์	67

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูล	69
พื้นฐานสำคัญของแนวคิดของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช	69
แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช	70
แนวคิดกับบทบาททางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช	75
การวิพากษ์ และประเมินงานวิจัยของผู้ทรงคุณวุฒิ	82
บทที่ 5 สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	96
สรุปการวิจัย	96
อภิปรายผล	100
ข้อเสนอแนะ	111
บรรณานุกรม	114
ภาคผนวก	122
ก แบบสัมภาษณ์	123
ข ให้สัมภาษณ์ (key Informant)	128
ค กระบวนการสนทนากลุ่ม (focus group discussion)	160
ประวัติผู้วิจัย	167

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พุทธศาสนามีความรุ่งเรืองมากในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช หลังจากนั้นพุทธศาสนาได้เลือนหายไปทีละสาย แม้ประเทศศรีลังกาที่พุทธศาสนามีรากฐานมั่นคงในยุคนั้น ก็เสื่อมสลายลง เหลือที่มั่นสุดท้ายในแผ่นดินสุวรรณภูมิอันเป็นผลงานการวางรากฐานของพระธรรมทูตต่างประเทศ โดยมีพระโสณะและพระอุตตระเป็นหัวหน้า (พระวิจิตรธรรมมาภรณ์ (เทอดวงศ์ชะอุ่ม), 2556: 77) แต่พุทธศาสนาในแผ่นดินสุวรรณภูมิในลาว กัมพูชา หรือเมียนมา (พม่า) เริ่มเสื่อมถอยลงเพราะการเมืองของประเทศนั้นๆ และการเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยใหม่จนพุทธศาสนาเหลือปรากฏสุดท้ายบนผืนแผ่นดินไทยที่เป็นที่พึ่งของสังคมและแนวคิดทางการเมืองไทยมาทุกยุคทุกสมัย

เมื่อย้อนไปพุทธศตวรรษที่ 19 ไทยได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ เกิดคตินี้ที่ถือว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นจักรพรรดิ หรือธรรมราชา พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำให้คนทั้งหลายประพฤติตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา (ประมวลสาระทศวรรษแนวคิดทางการเมืองและสังคม หน่วยที่ 5, 2552:281-282) พระมหากษัตริย์หรือพระราชา คือผู้ซึ่งทำให้คนทั้งหลายยินดี หรือปกครองให้ราษฎรมีความสุข ดังนั้น จึงต้องทรงถึงพร้อมด้วยทศพิธราชธรรม ถึงพร้อมในการทำหน้าที่ปกครองรัฐตามหลักสังคหวัตถุ มีหลักการของจักรพรรดิที่เป็นใหญ่เหนือกษัตริย์อื่น และการสร้างสัมพันธไมตรีกับกษัตริย์ที่ปกครองเมืองขึ้นเมืองออกอย่างชัดเจน ในเรื่องเหล่านี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้บรรยายและเสนอแนวคิดทางการเมืองการปกครองที่น่าสนใจหลายประเด็น

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กับแนวคิดทางพุทธศาสนา (สมบัติ ภูภาณจน์, 2554: 262-263) มีการเขียนวิพากษ์วิจารณ์เรื่องราวต่างๆ แล้วนำเข้าไปเปรียบเทียบกับหลักธรรมที่อธิบายให้เข้าใจได้ง่ายๆ จึงอาจกล่าวได้ว่า ท่านเป็นนักเขียนไทยคนเดียวที่นำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาเขียนเป็นบทความและนวนิยายได้มากกว่านักเขียนคนอื่นในประเทศไทย นอกจากนี้ได้เป็นคนแรกที่น่าความคิดการสอนวิชาพุทธศาสนาเข้าไปเป็นวิชาที่นักศึกษาชั้นปีที่หนึ่งของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ต้องเรียนก่อนไปเรียนวิชาเฉพาะทางของแต่ละคณะวิชา ซึ่งในระยะแรก

นั้นได้นิมนต์สมเด็จพระญาณสังวรก่อนเป็นพระสังฆราชสอนวิชาพุทธศาสนาคู่กับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ภาพรวมแห่งชีวิตของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ถือเป็นพุทธมามกะคนหนึ่งที่ได้นำหลักธรรมมาใช้มาปฏิบัติ และมาสอนแก่ผู้อื่นได้อย่างเหมาะสมแก่กาลเทศะตลอดมา เพราะท่านเชื่อว่าหลักธรรมของพระพุทธเจ้านั้นเป็นอกาลิโก คือ จริงแท้แน่นอนไม่เปลี่ยนแปลงไปด้วกาลเวลา งานเขียนเกี่ยวกับพุทธศาสนาหลายชิ้นได้ให้สติแก่สังคม ให้สติแก่กิจกรรมทางการเมืองและบทบาททางการเมืองของท่านในช่วงที่ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนที่ 13 (พ.ศ. 2518-2519) ย่อมมีหลักธรรมทางพุทธศาสนาหรือการบริหารงานแนวพุทธอยู่เป็นอันมาก

ในประเด็นพระสงฆ์กับการเมือง (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2548 : 68) มีเฉพาะประเทศที่เคยตกเป็นเมืองขึ้นของชาติอื่น ส่วนประเทศที่ดำรงเอกราชได้ตลอดมา เช่น ประเทศไทย พระสงฆ์ไม่ได้แสดงบทบาทการเมือง การที่พระสงฆ์ในประเทศเหล่านั้นแสดงบทบาททางการเมือง เพราะประชาชนถูกบีบบังคับจึงต้องพึ่งพระสงฆ์ช่วยเจรจาขอร้องให้ผู้ปกครองผ่อนคลายการบีบบังคับ เมื่อปฏิบัติมาเป็นเวลานานพระสงฆ์เกิดความเข้าใจว่าตนมีหน้าที่เจรจากับรัฐบาลเพื่อรักษาผลประโยชน์ของประชาชน และประชาชนมักนำเรื่องเดือดร้อนไปเล่าให้พระสงฆ์ฟัง ทำให้พระสงฆ์นั้นแสดงบทบาททางการเมือง

ด้านการเมืองกับพุทธศาสนา (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2548 : 544-545) ในเมืองไทยได้กล่าวกันว่าพุทธศาสนาไม่เกี่ยวกับการเมือง เพราะพระบรมศาสดาทรงสละราชสมบัติและทรงสละทางโลกออกบรรพชา ทรงแสวงหาธรรมอันเป็นเครื่องหลุดพ้นก็จริงตามพุทธประวัติ แต่เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้วยังทรงสอนวิธีการปกครองที่ชอบที่ถูก ใช้ได้ทุกกาลทุกสมัย ดังนั้นพระพุทธเจ้าไม่เกี่ยวกับการเมืองย่อมไม่ถูกต้อง เพราะที่ได้นำมากล่าวแล้วข้างต้นเป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนานั้นเกี่ยวกับการเมืองอย่างยิ่งและลัทธิการเมืองตลอดจนรัฐประศาสนนโยบายต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้นั้นเป็นของดีและของจริงที่ใช้ได้ทุกกาลสมัย สมควรที่นักการเมืองในปัจจุบันจะได้ค้นคว้าศึกษาให้เกิดความรู้ความเข้าใจแทนที่จะเข้าใจผิดไปว่าพุทธศาสนาไม่เกี่ยวกับการเมืองแล้วละเลยเสียไม่สนใจ เมื่อปัญหาทางการเมืองเกิดขึ้นก็ไปค้นคว้าหาคำตอบปัญหานั้นจากที่อื่น คำตอบที่ได้มานั้นเมื่อนำมาใช้กับคนไทยที่นับถือพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ก็ย่อมจะบกพร่องใช้ได้ไม่เต็มที่

จากเอกสารและงานวิชาการที่กล่าวถึง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช และงานวรรณกรรมของท่าน ย่อมปรากฏแนวคิดทางการเมืองที่นำหลักพุทธศาสนามาประยุกต์ ซึ่งทำให้เกิดแนวคิดทางการเมืองอีกแนวทางหนึ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการเมืองและนักการเมืองของไทย จึงได้นำเสนองานวิจัยในลักษณะวิทยานิพนธ์ตามหัวข้อเรื่องนี้

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

3. คำถามในการวิจัย

แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นอย่างไร

4. กรอบแนวคิดการวิจัย

เป็นกรอบแนวคิดหรือหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ประยุกต์ใช้กับการเมืองการปกครองไทย ได้แก่ ทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุ และจักรวรรดิวัตร

5. ขอบเขตการวิจัย

5.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาเฉพาะแนวคิดทางพุทธศาสนาที่นำมาใช้ในการเมืองการปกครองไทย

5.2 ขอบเขตด้านตัวบุคคล ศึกษาเฉพาะแนวคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

6. นิยามศัพท์เฉพาะ

แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธ หมายถึง การเมืองการปกครองที่นำหลักธรรมหรือคำสอนพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ ได้แก่ ทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุ และจักรวรรดิวัตร

ทศพิธราชธรรม หมายถึง ธรรมของพระราชาหรือผู้ปกครองบ้านเมืองหรือผู้บริหาร
องค์กร 10 ประการ

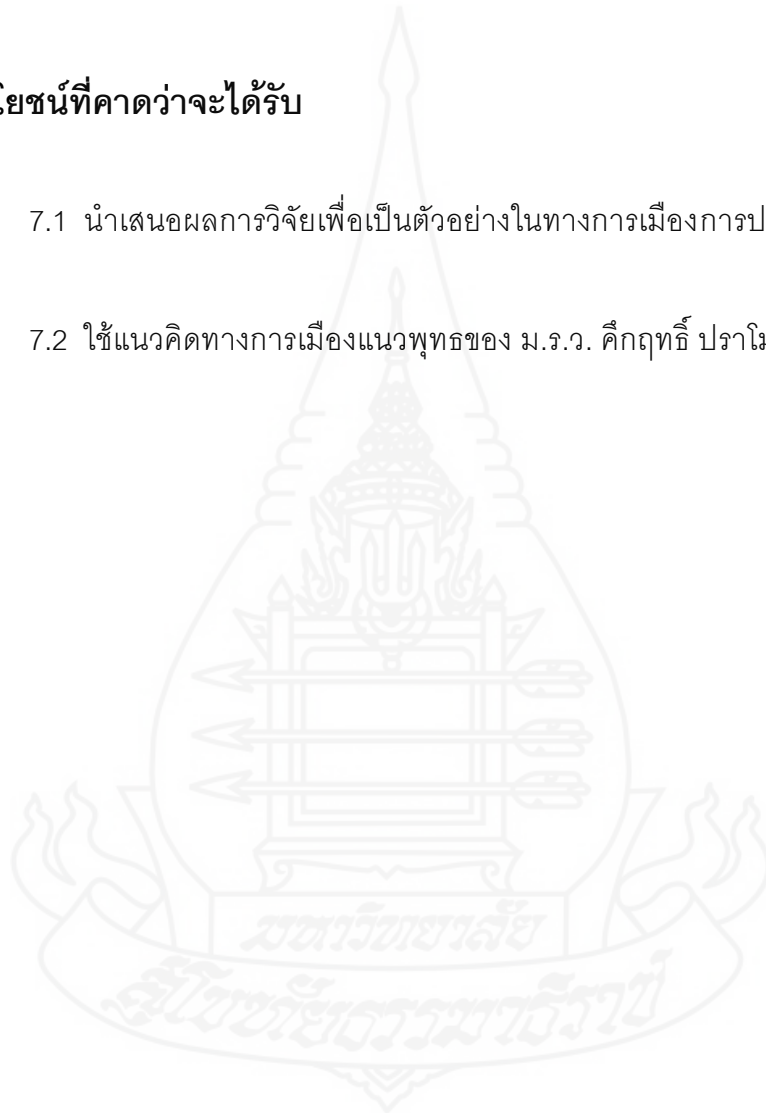
สังคหัตถุ หมายถึง หลักการครองใจคน 4 ประการ

จักรวรรดิวัตร หมายถึง การนำหลักธรรมเป็นธงชัยในการปกครอง (ของพระเจ้าจักรพรรดิ
ในอดีตกาล) 12 ประการ

7. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

7.1 นำเสนอผลการวิจัยเพื่อเป็นตัวอย่างในทางการเมืองการปกครองของประเทศ
ไทย

7.2 ใช้แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช อภิปรายผลทาง
การเมือง

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ลำดับได้ดังนี้

1. จิตวิทยาการเมือง
2. ประวัติ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช
3. แนวคิดทางการเมืองการปกครอง
4. บทบาททางการเมือง
5. วรรณกรรมของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช
6. วรรณกรรมของผู้อื่นที่สัมพันธ์กับการเมืองแนวพุทธ
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
8. ภาพรวมจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

เหตุผลในการลำดับหัวข้อ เริ่มจากจิตวิทยาการเมืองเพราะเป็นพื้นฐานให้เกิดแนวคิดทางการเมือง ซึ่งจะช่วยให้วิเคราะห์ข้อมูลได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ในส่วนประวัติ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เพื่อทราบความเป็นมาและประสบการณ์ต่างๆ ที่มีผลต่อการวิจัย ด้านแนวคิดทางการเมืองการปกครองได้ศึกษาจากการวิเคราะห์ของนักวิชาการและจากงานเขียนของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ในเรื่อง “ธรรมแห่งอริยะ” ด้านบทบาททางการเมืองได้แบ่งเป็นสองช่วง คือ บทบาททางการเมืองก่อนดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และช่วงที่สอง ขณะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

ส่วนวรรณกรรมโดย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นการรวบรวมวรรณกรรมเฉพาะที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา และการเมืองการปกครอง ด้านวรรณกรรมของผู้อื่นที่สัมพันธ์กับแนวคิดนั้น ได้นำมาเฉพาะพุทธศาสนากับการเมืองการปกครองเพื่อเชื่อมโยงให้เห็นข้อมูลที่ตรงกัน อันแสดงถึงความรู้ความสามารถของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งบ่งบอกถึงการเมืองแนวพุทธได้อย่างเป็นรูปธรรม สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับแนวคิดทางพุทธศาสนาและบทบาททางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เพื่อเป็นข้อมูลสนับสนุนการเมืองแนวพุทธให้ชัดเจนและกว้างขวางยิ่งขึ้น ทั้งหมดที่กล่าวมาโดยสังเขป จะได้นำเสนอสาระสำคัญเป็นลำดับต่อไป

1. จิตวิทยาการเมือง

การศึกษาแนวคิดทางการเมืองของบุคคลมีพื้นฐานจากจิตวิทยาการเมือง ซึ่งเชื่อมโยงกับจิตวิทยาสังคม โดยจิตวิทยาการเมือง (ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์, 2539:3-11) มุ่งศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมทางการเมืองของบุคคลเป็นสำคัญ สำหรับการวิเคราะห์ตัวบุคคลนี้ ต้องใช้ความรู้จากจิตวิทยาสังคมเพื่อศึกษากระบวนการกล่อมเกลารวมถึงการเมือง (political socialization) เพราะพฤติกรรมทางการเมืองเป็นส่วนหนึ่งของพฤติกรรมของบุคคลนั่นเอง

ด้านกระบวนการกล่อมเกลารวมถึงการเมือง (political socialization) ที่ก่อให้เกิดแนวคิดทางการเมืองมาจากแหล่งสำคัญ ดังนี้ (จารย์อง เงินดี, 2552:82-85)

1.1 **วัฒนธรรม** (culture) หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่แต่ละคนยอมรับตามขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งวัฒนธรรมเหล่านี้ย่อมหล่อหลอมแนวความคิดของบุคคลให้แตกต่างกัน

1.2 **ครอบครัว** (family) เป็นแหล่งแรกสุดในการเรียนรู้ทางสังคม (socialization) พ่อแม่มีอิทธิพลสูงสุดในการถ่ายทอดแนวคิดหรือทัศนคติทางวัฒนธรรม การที่บุคคลเมื่อโตขึ้นมีบุคลิกภาพเข้มงวดและนิยมความรุนแรงมักจะผ่านการเลียนแบบจากพ่อแม่ที่เกรี้ยวกราดรุนแรงหรือชอบลงโทษ ในบางครอบครัวอาจทำให้เด็กมีทัศนคติตรงข้ามกับพ่อแม่ เช่น พ่อแม่มีแนวคิดเชิงอนุรักษ์นิยม แต่เด็กอาจมีแนวคิดเชิงก้าวหน้าหรือเสรีนิยมก็ได้

อนึ่ง การมีแนวคิดใช้อำนาจนิยม (authoritarianism) มักจะเกิดจากครอบครัวที่พ่อแม่ไม่ให้ความอบอุ่นเท่าที่ควร ใช้วิธีปกครองแบบเผด็จการ บังคับให้เชื่อฟังคำสั่ง และมีการลงโทษทางกายเมื่อเด็กกระทำผิด

1.3 **กลุ่มเพื่อน** (peers) ตั้งแต่กลุ่มเพื่อนเล่นตอนเด็ก กลุ่มเพื่อนในสถาบันการศึกษารวมไปถึงกลุ่มทำงานต่างๆ เมื่อโตขึ้นกลุ่มเพื่อนจะมีอิทธิพลมากขึ้น กลายเป็นกลุ่มสำคัญในด้านความคิดเห็นและการกระทำ ในวัยทำงานกลุ่มที่มีอิทธิพลคือกลุ่มคนที่ทำงานด้วยกัน หรือกลุ่มคนที่สนใจเรื่องที่คล้ายกัน เช่น ในมหาวิทยาลัยนักศึกษามาจากครอบครัวชั้นสูง มีแนวคิดอนุรักษนิยม (conservative) เมื่อเข้ามาอยู่ในมหาวิทยาลัยนักศึกษาจำนวนมากต่างเปลี่ยนแนวคิดเป็นเสรีนิยม (liberal) เป็นต้น

1.4 **สื่อมวลชน** (mass media) ประกอบด้วย วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ หนังสือพิมพ์ วารสาร และนิตยสารต่างๆ ซึ่งบุคคลย่อมต้องบริโภคสื่อมวลชนเหล่านี้ และเป้าหมายของสื่อมวลชนก็คือการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้และโฆษณา เพื่อพยายามแลกเปลี่ยนแนวคิดหรือทัศนคติ หรือเรื่องราวต่างๆ สื่อมวลชนเป็นแหล่งที่มีอิทธิพลมากเพราะการนำเสนอข้อมูลของสื่อมวลชนทำให้ผู้บริโภคได้รับข่าวสารอย่างกว้างขวาง

1.5 ประสบการณ์ส่วนตัว (specific experience) มีความสำคัญต่อแนวคิด หากพบเห็นบ่อยครั้งแม้จะเป็นคนต่างถิ่นหรือต่างชาติก็จะมีแนวคิดคล้ายกันได้ นอกจากนี้การมีประสบการณ์หลากหลาย ย่อมสามารถเปรียบเทียบและเลือกสรรแนวคิดหรือแนวปฏิบัติมาใช้ประโยชน์ เช่น การมีประสบการณ์ทางการเมืองมาเป็นเวลานานย่อมได้รับข้อมูลและปัญหาต่างๆ ที่สามารถนำมาประยุกต์ในทางการเมือง หรือในการดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จได้ดีกว่าคนที่ขาดประสบการณ์ เฉพาะอย่างยิ่งทางการเมืองผู้ที่มีประสบการณ์ย่อมได้รับความเชื่อถือและการยอมรับจากสังคม ทำให้แนวคิดที่แสดงออกได้รับความเชื่อถือและเกิดศรัทธาจากสังคม

ดังนั้นกรณีของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช หากนำหลักการของจิตวิทยาการเมืองและจิตวิทยาสังคมมาใช้ประกอบ ย่อมเป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์และอภิปรายผลของวิจัยนี้ได้อย่างถูกต้องและลึกซึ้ง

2. ประวัติ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช (เกษม ศิริสัมพันธ์ และคณะ, 2538 : 44-49) เกิดเมื่อวันที่ พุทธศักราชที่ 20 เมษายน พ.ศ. 2454 ที่จังหวัดสิงห์บุรี เป็นโอรสคนสุดท้ายของพลโท พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าคำรบ กับหม่อมแดง (บุญนาค) ปราโมช ณ อยุธยา สมรสกับ ม.ร.ว. หญิง พัทธทรัพย์ ทองใหญ่ เมื่อ พ.ศ. 2479 มีบุตรธิดา 2 คน คือ ม.ล. รongฤทธิ์ ปราโมช และ ม.ล. หญิง วิสุมิตรา ปราโมช

การศึกษา

เริ่มต้นเรียนหนังสือที่บ้านกับ ม.ร.ว. บุญรับ ปราโมช พี่สาวใหญ่ จนอ่านหนังสือภาษาไทยออกเมื่ออายุ 4 ขวบ

เมื่อ พ.ศ. 2458 ได้เข้าเรียนการศึกษาภาคบังคับที่โรงเรียนวัฒนา (โรงเรียนวังหลัง) และต่อมาได้เข้าเรียนต่อที่โรงเรียนสวนกุหลาบตั้งแต่ชั้นมัธยมปีที่ 1 จนถึงมัธยมปีที่ 8 แต่ก่อนจบมัธยมปีที่ 8 ได้ออกไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษโดยเข้าศึกษาระดับมัธยมที่วิทยาลัยเทรนต์ (Trent College ซึ่งเป็นโรงเรียนประเภทพับลิกสกูล) เป็นเวลา 5 ปี จึงไปเรียนต่อที่ควีนส์คอลเลจ (Queen's College) มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด ได้รับปริญญาตรีเกียรตินิยม (B.A. Honours) ในสาขาปรัชญา การเมือง และเศรษฐศาสตร์ (ที่เรียกว่า Modern Greats คือ Philosophy, Politics and Economics หรือเรียกโดยย่อว่า P.P.E.) และกลับประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2476

อุปสมบท

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้อุปสมบทถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2493 ที่วัดบวรนิเวศวิหาร โดยมีสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ เป็นองค์อุปัชฌาย์ และลาสิกขาบทหลังจากงานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รวมเวลาอยู่ในสมณเพศ 50 วัน

การทำงาน

เริ่มจากงานด้านการคลังและการธนาคาร งานชิ้นสำคัญคือการพัฒนาระบบการธนาคารของไทยให้ทันสมัยและรวดเร็ว การจัดระบบการเคลียร์เช็ค (cheque clearing) และการจัดตั้งศูนย์กลางการหักบัญชีหนี้สินของแต่ละธนาคาร ในระยะปลายสงครามโลกครั้งที่สองและหลังสงครามโลกใหม่ๆ ประเทศไทยมีธนาคารพาณิชย์เอกชนเกิดขึ้นหลายธนาคาร ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีบทบาทในการก่อตั้งธนาคารกรุงเทพพาณิชย์การ เมื่อ พ.ศ. 2487 ในฐานะญาติของผู้ก่อตั้งและรับตำแหน่งรองประธานกรรมการ (พ.ศ. 2513 – 2524) โดยมี ม.ร.ว. หญิงบุญรับ เป็นประธานกรรมการ ภายหลัง ม.ร.ว. หญิงบุญรับ ถึงแก่กรรม ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ จึงได้ดำรงตำแหน่งประธานกรรมการมาจนถึงแก่อสัญกรรม (พ.ศ. 2524 – 2538)

ด้านการเมือง เป็นผู้เริ่มตั้งพรรคการเมืองพรรคแรกในประเทศไทย คือ พรรคก้าวหน้า เมื่อ พ.ศ. 2488 ได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหลายสมัย เคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีและเป็นหัวหน้าพรรคกิจสังคม จนกระทั่งได้รับเลือกให้เป็นนายกรัฐมนตรีคนที่ 13 ระหว่าง พ.ศ. 2518 – 2519

ด้านการสอนและบรรยายพิเศษ เริ่มเป็นอาจารย์ครั้งแรกที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และการเมือง ระหว่าง พ.ศ. 2484 – 2485 ต่อมาเป็นอาจารย์พิเศษที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และในสถาบันการศึกษาอื่นๆ

ด้านศิลปวัฒนธรรม มีความรู้ความชำนาญในศิลปวัฒนธรรมไทย มีผลงานการประพันธ์ทั้งวรรณกรรมและการเขียนคอลัมน์หนังสือพิมพ์ ได้รับยกย่องเป็นศิลปินแห่งชาติสาขาวรรณศิลป์ ประจำปี พ.ศ. 2528 และได้รับยกย่องจากยูเนสโกให้เป็นบุคคลสำคัญของโลกด้านการศึกษา วัฒนธรรม สังคมศาสตร์ และสื่อสารมวลชน เนื่องในโอกาสครบรอบชาติกาล 100 ปี วันที่ 20 เมษายน พ.ศ. 2554 นับเป็นคนไทยลำดับที่ 20 ที่ได้รับเกียรตินี้

อสัญกรรม

อสัญกรรมที่โรงพยาบาลสมิติเวชด้วยระบบการทำงานของอวัยวะภายในเสื่อมหรือโรคชรา เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2538 สิริอายุรวม 84 ปี 5 เดือน 20 วัน

3. แนวคิดทางการเมืองการปกครอง

ปรากฏจากการวิเคราะห์ของนักวิชาการและจากข้อเขียนของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าวคือ

3.1 จากการวิเคราะห์ของนักวิชาการในแนวคิดทางการเมืองของสาขาวิชา รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2547 : 408 – 416) โดยใช้กรอบในการวิเคราะห์แบบผสมผสาน (integrated conceptual framework) แบ่งได้สองกรอบ ซึ่งกรอบแรกเป็นการวิเคราะห์โดยอาศัยมุมมองส่วนตัว ในมิติของความสัมพันธ์ส่วนตัว ระหว่างผู้วิเคราะห์ คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทวี สุรฤทธิกุล กับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ในฐานะ ผู้ช่วยงานใกล้ชิดรวม 19 ปี และกรอบที่สองเป็นการวิเคราะห์โดยมุมมองจากบุคคลอื่นที่มีความเห็นหลากหลาย ทั้งสองกรอบได้ข้อสรุป ดังนี้

(1) ความเป็นพวกกษัตริย์นิยม (royalist) ด้วยการยกย่องหรือเชิดชูกษัตริย์ผู้ปกครอง อันจัดเป็นพวกหัวเก่า (traditional) คอยปกป้องหรือแสดงบทบาทที่ใคร่หวงแหนอยู่ตลอด

(2) ความเป็นพวกหัวก้าวหน้าหรือเสรีนิยม (progressive or liberal) มีความเป็นอิสระหรือมีความคิดเสรี และมีความเชื่อมั่นในตนเองสูง ไม่ยึดติดในรูปแบบหรือลัทธิธรรมเนียมดั้งเดิม มีนโยบายการบริหารที่แปลกใหม่ และมีความกล้าหาญในการตัดสินใจ

(3) ความเป็นพวกปฏิบัตินิยม (pragmatic) มุ่งผลสำเร็จมากกว่าการยึดติดกรอบกติกาหรืออุดมการณ์ใดๆ มีการปรับเปลี่ยนอุดมการณ์ให้ปฏิบัติได้กับสภาพการณ์ทางการเมืองและสังคม

(4) ความเป็นพวกประชาธิปไตย (democratist) เน้นการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ยึดหลักเสียงข้างมากแต่ไม่จำกัดสิทธิของเสียงข้างน้อย ใช้การประนีประนอมประสานประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ

(5) ความเป็นพวกสังคมนิยม (socialist) เน้นการกระจายความเสมอภาคในทางเศรษฐกิจและสังคมแก่ประชาชน มีการควบคุมโดยรัฐหรือการแสดงบทบาทของรัฐมากกว่าแนวคิดแบบทุนนิยม เพื่อให้ทุกคนมีความมั่งคั่งและมีความสุขอย่างถ้วนหน้ากัน

(6) ความเป็นพวกอำนาจนิยม (authoritarianism) คือ การปกครองที่ชอบใช้อำนาจและความเข้มแข็งเด็ดขาดยึดถือตนเองเป็นใหญ่ (autocracy) ซึ่ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ถูกมองว่าเป็นคนอารมณ์ร้าย เมื่อแสดงออกในที่สาธารณะจึงถูกเชื่อมโยงทางการเมืองว่าเป็นคนชอบใช้อำนาจ

(7) ความเป็นพุทธหรือพุทธนิยม (Buddhism) มีความรอบรู้และวิธีปฏิบัติตนในการดำรงชีวิตอยู่ตามแนวคิดของพุทธศาสนา รวมถึงการเข้าสู่วิถีการเมื่อก็ยังมีหลักคิดการเมื่อนั้นแนวพุทธมาโดยตลอด

3.2 ในวรรณกรรม “ธรรมแห่งอริยะ”

วรรณกรรมธรรมแห่งอริยะเป็นงานเขียนของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2548 : 443-619) ที่เกี่ยวกับระบอบการปกครองและรัฐประศาสนโยบายของพวกอริยะในอินเดีย พอจะเรียกได้ว่าเป็นการปกครองระบอบอรรถศาสตร์ คือการปกครองด้วยธรรมของพราหมณ์อันมีชีวิตความเป็นของอริยะและชนเผ่าอื่นในชมพูทวีป โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อระบอบการปกครองและรัฐประศาสนโยบายการปกครองของพระเจ้าอโศกหรือที่ศาสนาพุทธเรียกว่าพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชนั้น เป็นผลของคำสั่งสอนของพระบรมศาสดาโดยตรง จึงเป็นการปกครองและเป็นรัฐประศาสนโยบายแตกต่างจากการปกครองระบอบอรรถศาสตร์ พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชทรงปกครองแผ่นดินด้วยธรรมเช่นเดียวกับพระราชาราชแห่งอริยะองค์อื่นๆ แต่มีข้อแตกต่างที่สำคัญ คือ ธรรมของพระเจ้าแผ่นดินอริยะอื่นๆ นั้น เป็นธรรมของพราหมณ์ แต่ธรรมของพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชนั้นเป็นธรรมของพระบรมศาสดาโดยแท้ จึงเห็นว่าการปกครองของพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชควรได้รับความสนใจเป็นพิเศษ

ในวรรณกรรมเล่มนี้กล่าวถึงการปกครองแนวพุทธ 2 ระบบ คือ อปริหานิยธรรมสำหรับ “สาธารณรัฐ” หรือวาทิกคณะ และธรรมแห่งพระเจ้าแผ่นดินอันได้แก่ ทศพิธราชธรรมหรือธรรมสิบประการ สังคหัตถุห้าประการ และจักรวรรดิวัตรสิบสองประการดังนี้

ทศพิธราชธรรมทั้งสิบนั้นมีอยู่ในคัมภีร์ชาดกแห่งพุทธศาสนา ท่านรจนาได้เป็นคาถาว่า

ทานํ สीलํ ปริจุจาคํ	อาชุขว์ มทุทวํ ตปี
อกุโกธ อวิหฺสญจ	ขนฺติญจ อวิโรธนํ
อิจฺเจเต กุลล ฐมฺเม	ฐิตฺเตปฺสสาหิ อนุตฺติ
ตโต เต ชายเต ปิตี	โสมนฺสฺสญจนปฺปกํ

อธิบายความหมายดังนี้ ทานํ คือ การให้ สीलํ คือการตั้งสังวรกายและใจให้สุจริต ปริจุจาคํ การเสียสละ อาชุขว์ ความซื่อตรง มทุทวํ ความอ่อนโยน ตปี การกระทำหน้าที่ครบถ้วนไม่เกียจคร้าน อกุโกธ ความไม่โกรธ อวิหฺสญจ ความไม่เบียดเบียนมนุษย์และสัตว์ ขนฺติญจ ความอดทนต่อสิ่งที่ควรอดทน และอวิโรธนํ การคิดและการกระทำที่ปราศจากอารมณ์ ยินดียินร้าย กุศลประการนี้ขอพระเจ้าแผ่นดินจงทรงเห็นชอบให้ดำรงอยู่ในพระสันดานเป็นนิจ พระปิตีและโสมนฺสไม่น้อยจักเกิดมีแก่พระองค์

ธรรมทั้งสิบประการเป็นธรรมที่พุทธศาสนาสอนให้คนปฏิบัติอยู่เนืองนิตย์ รวมทั้งธรรมอื่นๆ อีกมาก แต่ที่ได้มารวมกันตั้งเอาไว้เป็นทศพิธราชธรรมนี้ น่าจะเป็นเพราะเห็นว่าเป็นธรรมที่จำเป็นของผู้ครองแผ่นดินโดยเฉพาะ

ส่วนสังคหวัตถุ 5 ประการนั้น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ อธิบายว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงจับเอาข้อบัญญัติต่างๆ ของศาสนาพราหมณ์ซึ่งเป็นบาปกรรม ไม่ทรงเห็นด้วย และทรงห้ามมิให้กระทำนั้นมาดัดแปลงให้เป็นกิจการที่พระราชาก็ปฏิบัติเช่นเดียวกับที่พราหมณ์ถือเป็นเคร่งครัดว่าพระราชาก็ต้องกระทำด้วยนั้นๆ สังคหวัตถุที่กล่าวทั่วไปมีอยู่สี่ โดยเพิ่มผลอีกประการหนึ่งรวมเป็นห้า ได้แก่

สสุลเมธ ความรู้ในการบำรุงพืชผลในประเทศให้อุดมสมบูรณ์เทียบได้กับอัสวเมธ คือการฆ่าม้าบูชาอัญญาของพราหมณ์ ซึ่งครั้งหนึ่งอาจมีวัตถุประสงคฺ์ที่จะให้มีอาหารอุดมสมบูรณ์ในประเทศ

บุริสเมธ ความรู้จักคนและสงเคราะห์หรือชุบเลี้ยงคนที่ควรสงเคราะห์ เทียบได้กับปุรุสเมธ คือการฆ่าคนบูชาอัญญาของพราหมณ์

สมุมปาสิ ความรู้ที่จะผูกใจคนให้จงรักภักดีด้วยการปกครองที่ทำให้เกิดความสุข ความเจริญทั่วไป เทียบได้กับสัมยาปราสะของพราหมณ์ซึ่งเป็นอัญญาอีกอย่างหนึ่ง แต่รายละเอียดยังคงค้นไม่พบ

วาจาเปยยัม คำพูดที่อ่อนหวานควรดื่มไว้ในใจ เทียบได้กับวาจาเปยะ คือพิธีน้ำอมฤตต่ออายุพระเจ้าแผ่นดินของพราหมณ์

ประการที่ห้านี้เป็นผลเรียกว่านิรัคคพะ คือความสงบเรียบร้อยในบ้านเมืองถึงกับไม่ต้องลงกลอนประตูเรือน

ส่วนจักรวรรดิวัตรนั้นมีอยู่ในพระไตรปิฎกที่หมินกายจักกวัตติสูต ซึ่งทรรศนะของพุทธศาสนาเกี่ยวกับพระเจ้าจักรพรรดิ จำแนกออกได้เป็นสิบสองข้อดังต่อไปนี้

1) อนุเคราะห์คนภายในราชสำนักและคนภายนอก คือ ทหาร พลเรือน ตลอดจนราษฎรให้มีความสุข ไม่ปล่อยให้พลละเลย

2) ควรผูกไมตรีกับประเทศอื่น

3) ควรอนุเคราะห์พระราชวงศานุวงศ์

4) ควรเกื้อกูลพราหมณ์ คฤหบดี และคฤหบดีชน

5) ควรอนุเคราะห์ประชาชนในชนบท

6) ควรอุปการะสมณะพราหมณ์ผู้มีศีล

7) ควรจัดรักษาฝูงเนื้อและนก ตลอดจนสัตว์ทั้งปวงมิให้สูญพันธุ์

8) ควรห้ามชนทั้งหลายมิให้ประพฤติผิดธรรม และชักนำด้วยตัวอย่างให้อยู่ในกุศล
สุจริต

9) ควรเลี้ยงดูคนจนเพื่อมิให้ประกอบกรทุจริตเป็นภัยต่อสังคม

10) ควรเข้าใกล้สมณะพราหมณ์เพื่อศึกษาบุญและบาป และการกุศลให้ประจักษ์ชัด

11) ควรห้ามจิตมิให้ต้องการไปยังที่ที่พระเจ้าแผ่นดินไม่ควรเสด็จ

12) ความดับความโลภ มิให้ปรารถนาลาภที่พระเจ้าแผ่นดินไม่ควรจะได้

ทั้งหมดนี้ท่านเรียกว่า หน้าที่ของอริยะผู้เป็นจักรพรรดิ คือพระราชอาชฎาครองโลก

ธรรมแห่งอริยะ จึงเป็นวรรณกรรมของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่สื่อถึงการเมือง
แนวพุทธได้อย่างดีอีกชิ้นหนึ่ง เพราะได้กล่าวถึงการปกครองและรัฐประศาสนศาสตร์ รวมถึงการ
ปกครองด้วยธรรมแห่งพุทธศาสนา โดยยกอารยธรรมของชาวอารยันที่พระพุทธเจ้าทรงถือชาติ
กำเนิดมาในชนเผ่านี้ ธรรมอันยิ่งใหญ่และสำคัญที่สุดของอารยันหรืออริยะ คือพระธรรมคำสอน
ของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นปัญญาและความรู้ของมนุษย์อันสูงสุด แจ่มแจ้งที่สุด และจริงที่สุด ไม่เคยมี
สิ่งใดมาหักล้างหลักธรรมของพระพุทธเจ้าได้ มีแต่เป็นเครื่องประกอบและเป็นเครื่องพิสูจน์ให้เห็น
ว่าธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นธรรมอันประเสริฐและเป็นความจริงอันเที่ยงแท้แน่นอนเสมอ

ประเด็นสำคัญ คือการยกตัวอย่างการปกครองของอินเดียบราณที่มีความเจริญ
สูงสุดในสมัยพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช หรือพระเจ้าอโศกมหาราช พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชเป็น
พระเจ้าแผ่นดินพระองค์แรก ที่ทรงตั้งพระองค์ไว้ในฐานธรรมโดยใช้พระราชอำนาจวางกฎศีลธรรม
แก่ราษฎร คือ ความไม่เบียดเบียนกันและกัน การปฏิบัติตามศีลธรรมนั้นมีพระราชกำหนดให้
ข้าราชการออกตรวจศีลธรรมของประชาชน ออกเยี่ยมคนชรา ออกเยี่ยมคนในชนบท และสอน
ศีลธรรมแก่บุคคลเหล่านั้น ในการปฏิบัติพระองค์ทรงใช้ธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นหลักในพระราช
กิจทุกกรณี แม้ในการต่างประเทศก็โปรดให้ส่งราชทูตไปเจริญสัมพันธไมตรี ส่งผลให้พุทธธรรม
ได้เผยแผ่ไปถึงประเทศกรีซ อียิปต์ และประเทศในตะวันออกกลาง

การออกพระราชกำหนดกฎหมาย และในการพิจารณาคดีพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช
ได้ทรงนำเอาธรรมแห่งพุทธศาสนามาใช้เป็นหลัก ด้านระบอบการปกครองได้ถือเป็นบรรทัดฐาน
กันต่อมาและปรากฏเป็นตำราธรรมศาสตร์ ซึ่งถือเป็นตำราวิชาธรรมของศาสนาพุทธที่
พระมหากษัตริย์ในประเทศไทยทรงถือเป็นหลักในการปกครองประเทศมาตั้งแต่สมัยแรกจนถึง
ปัจจุบัน ซึ่งหลักสำคัญที่ทรงยึดถือคือทศพิธราชธรรมและจักรวรรดิวัตร ดังนั้นการปกครองของ
พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชจึงเป็นระบอบการปกครองของพุทธศาสนา หรือการเมืองการปกครอง
แนวพุทธนั่นเอง

3.3 วรรณกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเมืองแนวพุทธ

(1) **หลายชีวิต** ประพันธ์ขึ้นประมาณ พ.ศ.2494 (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2544 : คำนำ) เป็นวรรณกรรมเกี่ยวเนื่องกับความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่เชื่อมโยงเรื่องด้วยวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชนชาวไทย ซึ่ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มุ่งหวังที่จะปลุกชีวิตให้ข้อคิดแก่ผู้อ่านให้รู้ถึงความ เป็นไปในครรลองของกรรม หรือ ผลของกรรม ดังวิถีความเชื่อของชาวพุทธที่ว่า มนุษย์ทุกคน มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นปัจจัยคอยชักใยอยู่เบื้องหลังให้แต่ละชีวิตต้องไหลเดินไปตาม ชะตากรรม

หลายชีวิตได้บอกเล่าถึงเรื่องราวชีวิตที่หลากหลายของผู้คน ซึ่งแตกต่างกันทั้งภูมิ หลัง และทางเดินของชีวิต คงมีสิ่งเดียวที่ตัวละครทุกตัวมีเสมอเหมือนกันนั่นคือ กรรม ตัวละครแต่ละตัวล้วนตกอยู่ภายใต้กฎแห่งธรรมชาติ หรือสังสารวัฏอันมีเกสตันหาเป็นเครื่องปรุงแต่งให้กับ ชีวิต ตัวละครบางตัวสร้างกรรมดีและบางตัวสร้างกรรมชั่ว แต่เพราะเหตุใดหลายชีวิตเหล่านี้จึงต้อง วนเวียนมาบรรจบหรือประสบชะตากรรม ณ สถานที่และอุปนิสัยในคราวเดียวกัน ผู้ประพันธ์คือ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ต้องการสร้างความแคลงใจทิ้งไว้ให้เป็นปริศนาธรรมเพื่อผู้อ่านได้ขบคิด

(2) **สี่แผ่นดิน** ประพันธ์เมื่อ พ.ศ. 2494 จบลงใน พ.ศ. 2495 (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2554 : 3-18) เป็นวรรณกรรมชั้นเอกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ที่รวบรวมรายละเอียดเบื้องหลัง ประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงของประเทศ ตลอดจนความภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ของคน ไทยทุกยุคทุกสมัย ผ่านสายตาของ “แม่พลอย” สาวชาววังผู้มีชีวิตในช่วงสี่แผ่นดิน ได้แก่ แผ่นดิน รัชกาลที่ 5 รัชกาลที่ 6 รัชกาลที่ 7 รัชกาลที่ 8 ชีวิตของแม่พลอยผ่านเหตุการณ์ทั้งสุขและทุกข์ ต้องพบกับความผันผวนของครอบครัว รวมทั้งความผันแปรของชาติบ้านเมือง

นอกจากการบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์และการเมืองการปกครองใน สี่แผ่นดินแล้ว ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ยังได้นำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับชีวิตและความเป็นอยู่ ตลอดจนความคิดเห็นของคนที่ต้องประสบเหตุการณ์และการเปลี่ยนแปลง สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็น รายละเอียดที่ถือว่าเป็น “เบื้องหลังประวัติศาสตร์” ทำให้เข้าใจความรู้สึกนึกคิด และปฏิกริยา ของผู้คน สามารถอธิบายมูลเหตุของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตได้อย่างชัดเจน โดยเปรียบเทียบ เหตุการณ์สำคัญที่ผ่านมามาตลอดสี่แผ่นดิน

(3) **ไผ่แดง** เป็นวรรณกรรมที่ถูกสร้างขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2497 (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2544 : 1-8) ในยุคสมัยที่ฝ่ายอาณาจักรเข่นโยบายต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ เกิดปฏิกริยาในใจคน บางกลุ่มเมื่อมีลัทธิใหม่และลัทธิเก่าที่มีความแตกต่างกัน มีชนชั้นนายทุนและชนชั้นกรรมมาชีพที่ ตอบได้ขัดแย้งกันมาตลอด นอกจากนี้ยังเป็นนวนิยายในแนวเสียดสีสังคมและการเมือง เสียดสี ผู้ครองตัวเป็นสมณเพศที่มักจะปรากฏมีบุคลิกเกิดขึ้นสองบุคลิก คือ บุคลิกอยู่ในโลกในสังคมที่ยัง ไม่หลุดพ้นจากความวุ่นวาย และอีกบุคลิกหนึ่งอยู่ห่างจากทางโลก ใฝ่บำเพ็ญจิตภาวนา โดยมีตัว ละครสำคัญคือ “สมภารกร่าง”

อนึ่ง วรรณกรรมไม่แดงนี้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้นำเสนอความสง่างามของคนไทยที่มีพื้นฐานความเป็นอยู่ต่างกัน แต่ต้องมาเผชิญกับสิ่งแปลกใหม่ที่ก้าวมาถึงตัว ไม่ว่าจะคนไทยเหล่านั้นจะอยู่ ณ ชนบทห่างไกลเพียงใดก็สามารถนำความสง่างามนั้นออกแสดงไว้ให้ปรากฏในบทบาทของตัวละครแต่ละตัว จากพฤติกรรมและบทสนทนาอันชาญฉลาดที่เกิดจากปรัชญาและความสามารถของผู้ประพันธ์

3.4 ความคิดเรื่องพุทธศาสนาจากหนังสือพิมพ์สยามรัฐ

บทความจากหนังสือพิมพ์สยามรัฐมีเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนาจำนวนมาก (วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์, 2545 : 94-111) ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช อธิบายหลักธรรมทางพุทธศาสนาผ่านบทความในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ โดยสื่อให้เข้าใจง่ายในระดับชาวบ้านเกี่ยวกับศรัทธาความเชื่อเรื่องกรรม บทความตลอดระยะเวลา 20 ปี (พ.ศ. 2519-2538) มีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้

1. การอธิบายหลักธรรมและระบบศีลธรรม แบ่งเป็น 2 ระดับ คือ
  - (1) โลกุตตรธรรม (ธรรมที่พ้นทุกข์) ตั้งอยู่บนอริยสัจ 4 ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ใช้การพิจารณาด้วยเหตุผล รู้ได้ด้วยการบำเพ็ญภาวนา
  - (2) โลกียธรรม (ธรรมทางโลก) เป็นเรื่องของการทำดีทำชั่ว ทั้งตั้งอยู่บนสมมุติสัจจะ ซึ่งเป็นความจริงที่ยอมรับโดยไม่ซักถาม กล่าวคือ ยึดถือกันมาอย่างไรก็เชื่อถืออย่างนั้น
 ดังนั้นหลักการอบรมสั่งสอนของพุทธศาสนาจึงพิจารณาเป็น 2 ระดับ ซึ่งแตกต่างจากศาสนาอื่นที่คำสอนมีระดับเดียวกันเป็นสากลไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใด
2. ความเข้าใจหลักธรรมทางพุทธศาสนา มีพื้นฐานจากความคิดและวัฒนธรรมเอื้อต่อสังคมที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะ ส่วนวัฒนธรรมไทยทั่วไปยอมรับเรื่องบุญและบาป มีพุทธศาสนาที่คนส่วนใหญ่นับถือและอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์
3. แบบแผนการปกครองคณะสงฆ์ไทย มีกฎเกณฑ์ด้วยพระบรมเดชาานุภาพองค์การปกครองสงฆ์มีลักษณะเป็นสถาบัน คล้ายกับการปกครองของข้าราชการ แต่ยังคงถือพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของศาสนา โดยทรงแต่งตั้งสมณศักดิ์ของคณะสงฆ์
4. สถานการณ์เกี่ยวกับปัญหาการปกครองคณะสงฆ์ ได้แก่ วิกฤตศรัทธาที่เกิดกับพระสงฆ์ มาตรฐานทางศีลธรรมของคนปัจจุบันลดลง และบทบาทของพระสงฆ์ต่อการเมืองการปกครอง
5. เรื่องอื่นๆ เป็นการตอบปัญหาในคอลัมน์ซอยสวนพลู ซึ่งอธิบายหลักธรรมที่ชาวบ้านเข้าใจได้ง่าย แนวทางนี้มีความเห็นไม่ตรงกับท่านพุทธทาสภิกขุ โดยท่านพุทธทาสภิกขุเน้นคำสอนตามพระไตรปิฎก แต่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เห็นว่าความเข้าใจหลักธรรมต้องแยกให้

ชัดเจนระหว่างระดับของพระภิกษุกับฆราวาส (คนทั่วไป) อันเป็นการยืนยันคำสอนมี 2 ระดับ คือ โลกุตตรธรรมกับโลกีย์ธรรม ดังได้กล่าวมาแล้ว

4. บทบาททางการเมือง

บทบาททางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช แบ่งได้สองช่วงได้แก่ ช่วงก่อนการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี กับช่วงที่ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

4.1 บทบาททางการเมืองก่อนดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์, 2545 : 5) เริ่มต้นเมื่อ ม.ร.ว. เสถียร ปราโมช ผู้เป็นพี่ชายเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในวันที่ 17 กันยายน 2488 เพื่อให้ดำเนินกิจกรรมการเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ จึงตั้งพรรคการเมืองร่วมกับ นายสุวิชัย พันธุ์เศรษฐี นายสอ เสถบุตร พระยาสุรพันธเสนี ดร. โชติ คุ้มพันธุ์ และ ม.ร.ว. นิमितมงคล นวรัตน์ เรียกชื่อว่า “พรรคก้าวหน้า” เป็นพรรคการเมืองพรรคแรกของประเทศไทย

วัตถุประสงค์และนโยบายของพรรคก้าวหน้านั้นเด่นชัดว่า เพื่อจะรวบรวมบุคคลที่มีความคิดเห็นตรงกันข้ามกับคณะราษฎร โดยจะต่อต้านคณะราษฎรตามวิถีการเมืองในระบอบประชาธิปไตย และเพื่อเป็นการเตรียมตัวในการเลือกตั้งครั้งใหม่ภายหลังสงคราม หลังจากที่ประเทศไทยว่างเว้นการเลือกตั้งมานาน เพราะมีการยึดอายุสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรออกไปเนื่องจากภาวะสงคราม

ในขณะนั้นพรรคก้าวหน้ามีระเบียบไม่มั่นคงนัก แม้จะมีวัตถุประสงค์สนับสนุนรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ แต่ก็ไม่อาจจะพลิกฟื้นสถานการณ์อันใดได้ หลังจากการประกาศลาออกกลางสภาของนายควง อภัยวงศ์ กลุ่มผู้สนับสนุนนายควงส่วนหนึ่ง รวมทั้ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ปรึกษารื้อกันที่จะตั้งพรรคการเมืองขนาดใหญ่เพื่อต่อสู้กับพรรคสหชีพ และในที่สุดได้ก่อตั้งพรรค “ประชาธิปไตย” ขึ้นมา โดยมีนายควง อภัยวงศ์ เป็นหัวหน้าพรรค ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นเลขาธิการพรรค พรรคประชาธิปไตย ถือกำเนิดขึ้นมาเป็นทางการเมืองเมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2489

สาเหตุที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สนับสนุนนายควง อภัยวงศ์ จนในที่สุดเข้าร่วมก่อตั้งพรรคประชาธิปไตย สืบเนื่องจากการเมื่อครั้งลงสมัครรับเลือกตั้ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ลงสมัครโดยประกาศความเป็นตัวของตัวเองเด่นชัด และได้วางตัวเป็นกลางมาตลอด แต่เมื่อรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ ปวารณาตัวเองเป็นนักสิทธิเสรีนิยม อันเป็นแนวคิดทางการเมืองตรงข้ามกับพรรคสหชีพ โดยเหตุนี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช จึงหันไปสนับสนุนรัฐบาลนายควงอย่างจริงจัง และมาร่วมกิจกรรมการเมืองในพรรคประชาธิปไตย

งานสำคัญในช่วงแรกของการมีบทบาททางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช คือ เป็นกรรมาธิการพิจารณาแก้ไขรัฐธรรมนูญในสมัยที่นายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี แสดงให้เห็น ลักษณะความเด่นของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหมู่ที่ประสบความสำเร็จ อย่างรวดเร็วแม้เพียงเข้ามาในวงการการเมืองไม่ถึง 1 ปี

เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2491 รัฐบาลที่มีนายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรีได้ถูก รัฐประหาร และจอมพล ป.พิบูลสงคราม ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี พรรคประชาธิปัตย์ทำหน้าที่เป็นฝ่าย ค้าน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ลาออกจากการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เพราะไม่เห็นด้วยกับการ ที่สภาลงมติเพิ่มเงินเดือนตนเอง นับเป็นการยุติบทบาททางการเมืองในช่วงแรก

4.2 บทบาททางการเมืองช่วงที่สองในการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้รวมนักการเมือง นักธุรกิจ ก่อตั้งพรรคกิจสังคม สร้างประวัติศาสตร์การเมืองไทยที่พรรคเล็กมีเพียง 18 เสียง สามารถจัดตั้งรัฐบาลได้ และดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนที่ 13 ของประเทศไทย มีบทบาทสำคัญทางการเมืองในช่วงที่สอง ดังนี้ (สละ ลิขิตกุล, 2531 : 84 - 433)

1) การจัดตั้งรัฐบาล เมื่อผลการเลือกตั้งวันที่ 26 มกราคม 2518 มีสมาชิกของ พรรคการเมืองได้รับเลือกตั้งมาเพียง 22 พรรค (จาก 42 พรรค) ไม่ปรากฏว่าพรรคใดมีเสียงข้าง มากเด็ดขาดเพียงพรรคเดียว แต่ด้วยความสามารถและการยอมรับจากทุกพรรค ทำให้พรรค กิจสังคมที่มีสมาชิกเพียง 18 คน สามารถจัดตั้งรัฐบาลได้

2) บทบาทในการประสานประโยชน์ให้กับพรรคร่วมรัฐบาลถึง 8 พรรค สามารถ ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองได้ โดยการแบ่งโควตารัฐมนตรีอย่างเหมาะสม

3) การแก้ปัญหาเรื่องการถอนทหารสหรัฐอเมริกาออกจากประเทศไทย และ ไม่ยอมให้สหรัฐอเมริกาใช้ประเทศไทยเป็นฐานทัพ และเป็นแหล่งลำเลียงอาวุธยุทโธปกรณ์

4) การแก้ปัญหาพรรคคอมมิวนิสต์ด้วยการเปิดสัมพันธไมตรีกับประเทศ สาธารณรัฐประชาชนจีน นับเป็นครั้งแรกที่นายกรัฐมนตรีไทยไปเยือนประเทศนี้ ทำให้ปัญหาพรรค คอมมิวนิสต์ในประเทศไทยคลี่คลายลงในที่สุด

5) การแก้ปัญหาขัดแย้งของกลุ่มแรงงานและนักศึกษาด้วยการใช้การ ประนีประนอม โดยไม่ใช้กำลังตำรวจหรือทหาร

6) นโยบายเงินผัน เพื่อพัฒนาท้องถิ่นและชนบท โดยมอบให้ผู้บริหารราชการใน ท้องถิ่นนำไปพิจารณาพัฒนากิจการต่างๆ ด้วยตนเองตามความเห็นเหมาะสม ซึ่งเป็นนโยบายที่เป็น ตัวอย่างแก่รัฐบาลในสมัยต่อมา

7) กรณีตำรวจจำนวนหนึ่งยกขบวนพักบ้าน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เกี่ยวกับการปฏิบัติงานของตำรวจในการจับกุมนักศึกษาและชาวนาที่จังหวัดลำพูน แต่นายกรัฐมนตรีไม่ติดใจเอาเรื่อง ยินดียกโทษให้อภัยให้ทั้งหมด

ในส่วนของการเมืองแนวพุทธ ด้วยแนวคิดที่มีพื้นฐานจากหลักพุทธศาสนา ทั้งปฏิบัติด้วยตนเอง และการเป็นผู้สอนในระดับอุดมศึกษา (ปริญญาตรี คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) ทำให้แนวคิดทางการเมืองของศาสตราจารย์ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีหลักพุทธศาสนาแทรกอยู่เสมอ เช่น หลักเหตุผล หรือการปฏิบัติภารกิจด้วยความรอบคอบและการมีความอดทน (ขันติ) ในการแก้ไขปัญหาทางการเมืองการปกครอง เป็นต้น

5. วรรณกรรมของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีความรอบรู้หลายด้านเฉพาะอย่างยิ่งงานวรรณกรรมที่มีความหลากหลายและมีจำนวนมาก ซึ่งวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะเกี่ยวข้องกับเฉพาะวรรณกรรมด้านศาสนาและการเมืองการปกครอง ได้แก่

5.1 วรรณกรรมด้านศาสนาที่สำคัญมีดังนี้

1) ข้อคิดเรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2538 : 95 – 129) การเกิดปรากฏในวรรณกรรมชื่อ “ชาติกถา” ความแก่ปรากฏในวรรณกรรมชื่อ “ชรากถา” ความเจ็บปรากฏในวรรณกรรมชื่อ “พยาธิกถา” และความตายปรากฏในวรรณกรรมชื่อ “มรณกถา” เมื่อพิจารณาเป็นสังเขป การเกิดไม่ได้หมายความว่าอุบัติขึ้นเท่านั้น เพราะเมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมมีการเจริญเติบโตเป็นคนหนุ่มสาวแล้วเข้าสู่วัยชรา ความชรากับการเกิดเป็นสิ่งที่ควบคู่กันไป จากนั้นทุกคนต้องเจ็บจากโรคที่เรียกว่าพยาธิ ซึ่งเปรียบเสมือนคลื่นในมหาสมุทร แล่นเข้าซัดหน้าผาริมฝั่งทะเลอย่างไม่หยุดยั้ง เมื่อไม่มีใครห้ามมหาสมุทรและคลื่นลมได้ฉันใด ก็ไม่มีใครจะหยุดยั้งพยาธิได้ฉันนั้น ความเจ็บย่อมเข้าสู่ตัวอยู่เรื่อยไป ส่วนมรณะเป็นที่สุดของชาติหรือเกิด เป็นกฎเกณฑ์ธรรมดาที่ไม่มีใครเลี่ยงได้ เพราะทุกอย่างย่อมมีที่สิ้นสุด มีขอบเขตใครเกิดก็ต้องยอมรับความตาย ดังนั้น ชาติะ ชรา พยาธิ มรณะ นั้นมีอยู่ในตัวเราทุกคนและทุกเมื่อ จึงควรใช้สติและความไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต หากทั้งสองอย่างนี้ขาดไปหรือหย่อนไปชีวิตก็จะเดือดร้อนวุ่นวาย

2) พุทธศาสนากับคึกฤทธิ์ (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2548 : 64 – 73) เป็นสาระที่รวบรวมจากรายการวิทยุของกรมการรักษาดินแดนรายการ “เพื่อนนอน” โดยให้ความรู้ด้านพุทธศาสนาทั้งทางตรงและทางอ้อมเกี่ยวกับตัวบุคคล ประวัติความเป็นมา ปรัชญา หลักธรรม พิธีกรรม ศรัทธาและความเชื่อ ที่มีเรื่องการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องกับศาสนา พุทธศาสนาในต่างประเทศ

และวันสำคัญทางพุทธศาสนา ซึ่งที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้คือ “พระสงฆ์กับการเมือง” อันมีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้

สถานการณ์ในแถบตะวันตกและรอบประเทศไทยนักบวชและพระสงฆ์มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองอยู่บ่อยครั้ง เช่นในประเทศศรีลังกา สาเหตุที่พระสงฆ์บางประเทศเล่นการเมือง เนื่องจากความเคียดชังในระหว่างที่ประเทศเสียเอกราช ประชาชนถูกบีบคั้น และมีพระสงฆ์เท่านั้นที่ช่วยเจรจาต่อรองให้ผู้ยึดครองผ่อนคลายการบีบคั้นประชาชนในเรื่องต่างๆ เมื่อมีเหตุการณ์เช่นนี้เป็นเวลานานร้อยปีเศษ พระสงฆ์เกิดความเข้าใจว่าตนมีหน้าที่เจรจากับรัฐบาลเพื่อรักษาผลประโยชน์ของประชาชน และประชาชนก็ชอบนำเรื่องเดือดร้อนไปปรึกษาพระสงฆ์ เป็นเหตุให้พระสงฆ์เล่นการเมือง

ในประเทศไทยพระสงฆ์มิได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมือง แต่ก็มีนักการเมืองพยายามดึงพระสงฆ์เข้ามาคลุกคลีกับการเมืองเป็นครั้งคราว สิ่งสำคัญที่ทำให้พระสงฆ์ไทยไม่ต้องเกี่ยวข้องกับการเมือง เพราะศาสนาพุทธในประเทศไทยเป็นสถาบันที่มีองค์กรปกครองคณะสงฆ์ควบคู่กับการปกครองของบ้านเมือง ทำให้พระสงฆ์รู้สึกว่ามีสิทธิ์เต็มที่ในการปกครองตนเอง ไม่มีสิ่งที่จะเรียกร้องหรือแสวงหา

3) ธรรมคติ (คิกฤทธิ ปราโมช, 2544 : 9 – 23) เน้นความสำคัญของศาสนาพุทธ เพราะโลกเรายิ่งพัฒนาไปไกลเท่าไร จิตใจคนก็ยิ่งมีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น มีปัญหามากขึ้น หากพุทธศาสนาไม่มีพลังอำนาจทางใจ หรือไม่สามารถเป็นที่พึ่งทางใจให้กับสุจริตชนได้แล้ว เราคงต้องอยู่ร่วมกับคนเลวมากขึ้น อย่างไรก็ตามศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่มีเหตุผล สอนให้รู้เหตุแห่งทุกข์คือตัณหา หรือความทะเยอทะยานอยาก จนเกิดอุปทานยึดติดว่าเป็นตัวกูของกูจึงทำให้เกิดทุกข์ และทางที่จะพ้นทุกข์ได้คืออริยมรรคซึ่งเป็นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา)

ในหนังสือเล่มนี้ประเด็นสำคัญคือ ศาสนาพุทธกับสังคมที่กำลังพัฒนา ม.ร.ว. คึกฤทธิ ปราโมช เห็นว่าการพัฒนาเป็นการทำความเจริญทางวัตถุแต่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางใจอย่างกว้างขวาง เกิดปัญหาการเบียดเบียน การเห็นแก่ตัว การคดโกงทุจริต และการใช้อำนาจหน้าที่เพื่อประโยชน์ตนเองมากกว่าประโยชน์สาธารณะ การแก้ปัญหาเหล่านี้ต้องเข้าใจหลักธรรมสองประการได้แก่ โลกียธรรม และโลกุตระธรรม โดยโลกียธรรมนั้นตั้งอยู่บนความจริงที่เรียกว่าสมมติสัจจะ ส่วนโลกุตระธรรมนั้นตั้งอยู่บนความจริงที่เรียกว่าอริยสัจ

ศีลธรรมของโลกียธรรมนั้นมีหลักการแห่งกรรมและวิบาก กล่าวคือกรรมดีย่อมเกิดผลดี กรรมชั่วย่อมเกิดผลชั่ว และวัตถุประสงค์แห่งศีลธรรมคือวิบากอันเป็นกุศล ได้แก่ ผลดีแห่งกรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับความสุขความเจริญในชีวิตและทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่าง

สงบสุข ส่วนศีลธรรมของโลกุตระธรรมนั้นมีหลักการ คือ ความดับโดยสิ้นเชิงในผลแห่งกรรม ไม่ว่าจะ เป็นผลดีหรือผลชั่ว หรือความพ้นทุกข์ด้วยความดับสูญไม่มีอะไรเกิดขึ้นอีก

4) พุทธศาสนากับสังคมไทย (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2555 : 69 – 80) เน้นเนื้อหาสาระ จากการบรรยายพิเศษที่คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2515 สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์จัดพิมพ์น้อมถวายสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ในงานบำเพ็ญพระกุศลคล้ายวันประสูติ เจริญพระชันษา 99 ปี วันที่ 3 ตุลาคม 2555 ประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องอยู่ในคำบรรยายครั้งที่ 3 เรื่องพุทธศาสนากับการปกครอง โดยเน้นว่า พุทธศาสนามีธรรม 2 ระดับ คือ โลกุตระธรรมกับโลกียธรรม ธรรมที่เน้นโลกุตระธรรมนั้นไม่เอื้อเพื่อต่อ สังฆาร เพราะไม่ให้ยึดในสิ่งใดทั้งสิ้นตั้งแต่ตัวเองไปจนถึงสิ่งอื่นๆ โลกุตระธรรมก็สอนให้ทำลายเสีย ให้หมดรวมถึงระบอบการเมืองการปกครองด้วย ดังนั้น โลกุตระธรรมจึงไม่เอื้อเพื่อต่อสังคมและ ไม่เอื้อเพื่อต่อระบอบการปกครองใดๆ ทั้งสิ้น แต่ระดับโลกียธรรมเป็นธรรมที่เอื้อเพื่อต่อสังฆาร และเป็นธรรมที่สอนให้คนอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข สอนให้คนได้มีการพัฒนา สร้างความเจริญ เมื่อฝ่ายปกครองมีหน้าที่จะต้องรักษาและส่งเสริมสังคมให้เจริญก้าวหน้า ย่อมสอดคล้องกับ หลักธรรมในส่วนโลกียธรรมนี้ ทั้งนี้ศาสนาพุทธในประเทศไทยได้สนับสนุนการปกครองมาตั้งแต่ สมัยโบราณมาจนถึงปัจจุบัน ไม่เคยปรากฏว่ามีการขัดกันระหว่างศาสนาพุทธกับฝ่ายปกครอง

ในสมัยก่อนและตลอดมาจนถึงปัจจุบัน พระเจ้าแผ่นดิน ผู้ปกครองประเทศ ตลอดจนข้าราชการยึดถือคำสอนทางพุทธศาสนา เน้นหลักในการปกครอง อย่างแรกคือ ทศพิธราชธรรมมี 10 ประการ ได้แก่ ทาน คือการให้ ศีล คือการตั้งสังวรกายและใจให้สุจริต บริจาค คือการเสียสละ อาชวะคือความซื่อตรง มัธวะคือความอ่อนโยน ตบะคือการกระทำหน้าที่ครบถ้วน ไม่เกียจคร้าน อโภชะคือความไม่โกรธ อวิหิงสาคือความไม่เบียดเบียนมนุษย์และสัตว์ ชันตีคือ ความอดทนต่อสิ่งที่ควรอดทน และอวิโรธนะ คือปราศจากอารมณ์ยินดีในร้าย ถือเหตุผลเป็นที่ตั้ง

อย่างที่สอง ได้แก่ สังคหวัตถุ 5 ประการ ได้แก่ สสเมธ คือความรู้ในการบำรุง พืชผลในประเทศให้อุดมสมบูรณ์ บริสเมธ คือรู้จักคนหรือสงเคราะห์คนที่ควรสงเคราะห์ สัมมาปาส คือรู้จักผูกใจคนให้จงรักภักดี วาจาเปยยัม คือพูดจาอ่อนหวาน นิรคคพะ คือสภาพบ้านเมืองที่สงบ เรียบร้อย

อย่างที่สาม ได้แก่ จักรวรรดิวัตร เป็นแนวทางปฏิบัติของผู้ที่จะเป็นจักรพรรดิ 12 ประการ

1. ควรอนุเคราะห์คนภายในราชสำนัก และคนภายนอก คือ ทหาร พลเรือน ตลอดจนราษฎรให้มีความสุข ไม่ปล่อยให้พลละเลย ช่วยให้มีมีความสุข
2. ควรผูกไมตรีกับประเทศอื่นทั่วไป ไม่ควรจะเป็นศัตรูกับประเทศใดทั้งสิ้น

3. ควรจะอนุเคราะห์พระราชาวงศานวงศ์ และผู้มีตระกูลทั้งหลาย
4. ควรเกื้อกูลพราหมณ์ คฤหบดี และคฤหบดีชน
5. ควรอนุเคราะห์ประชาชนในชนบท คือ กสิกรทั้งปวง
6. ควรอุปการะสมณะและพราหมณ์ผู้มีศีล คือ หมายความถึงนักบวชทุก

ศาสนา

7. ควรจัดรักษาฝูงเนื้อและนกตลอดจนสัตว์ป่าทั้งปวงมิให้สูญพันธุ์
8. ควรห้ามชนทั้งหลายมิให้ประพฤติผิดธรรม และชักนำด้วยตัวอย่างให้อยู่

ในกุศลสุจริต

9. ควรเลี้ยงดูคนจนเพื่อมิให้ประกอบกรทุจริตเป็นภัยต่อสังคม
10. ควรเข้าใกล้ดูแลคนจนเพื่อมิให้ประกอบกรทุจริตเป็นภัยต่อสังคม
11. ควรห้ามจิตมิให้ต้องการไปยังที่ที่พระเจ้าแผ่นดินไม่ควรเสด็จ
12. ควรดับความโลภมิให้ปรารถนาลาภที่พระเจ้าแผ่นดินไม่ควรจะได้

หลักธรรมทั้งสามถือเป็นมาตรฐานการปกครองหรือการเมืองแนวพุทธ เพื่อให้เป็นเกณฑ์พิจารณาผู้ปกครองที่ดีควรปฏิบัติอย่างไร ถ้าใครไม่ถึงมาตรฐานราษฎรหรือประชาชนก็ไม่ยอมรับนับถือ หรืออาจเรียกร้องให้ผู้ปกครองปฏิบัติให้ได้ตามมาตรฐานนั้น

5) การบรรยายทางวิชาการ เรื่องพุทธศาสนากับสังคมไทย (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2556 : 93 – 102) บรรยายเมื่อวันที่ 10 มกราคม 2515 ซึ่งรวบรวมจัดพิมพ์เผยแพร่ในวันคล้ายวันเกิด 102 ปี เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2556 มีเนื้อหาที่แสดงถึงภูมิปัญญาอันลึกซึ้งด้านพุทธศาสนา โดยเน้นสาระสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ความมุ่งหมายเดิมแห่งการนับถือหรือถึงสรณะ คนไทยนับถือพุทธศาสนาอย่างไร และผลที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและข้อที่ควรแก้ไข

ประเด็นเรื่องความมุ่งหมายเดิมแห่งการนับถือหรือถึงสรณะหมายถึง การเข้าถึงหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า 3 อย่าง คือ ให้อำนาจในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น มีเหตุที่ผู้ฟังอาจไตร่ตรองตามให้เห็นจริงได้ และผู้ปฏิบัติย่อมได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ โดยมีสรณะหรือที่พึ่งรวมอยู่ด้วยกันและมีอาจแยกออกจากกันได้ ดังนี้

ก. พระพุทธเจ้า ทรงเป็นสรณะ คือ ที่พึ่งในฐานะที่ทรงแสดงธรรมสั่งสอนเหมือนอย่างบุคคลผู้ชูดวงประทีปในที่มืด เพื่อที่จักษุจะได้มองเห็นทางเดิน

ข. พระธรรม เป็นสรณะที่พึ่งในฐานะที่เป็นทางปฏิบัติดำเนินเหมือนอย่างทางเดินที่สว่างขึ้นด้วยแสงประทีปที่พระพุทธเจ้าทรงชูขึ้นให้มองเห็น

ค. พระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่งในฐานะที่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมได้รับผลมาแล้วเป็นพยานแห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และช่วยดำรงพระศาสนาสั่งสอนสืบต่อมา

ประเด็นเรื่องคนไทยนับถือพุทธศาสนาอย่างไรนั้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช อธิบายว่า ลักษณะของคนไทยชอบเหตุผล เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาในประเทศไทย คนไทยได้ ประจักษ์ว่าคำสอนของศาสนาพุทธบริบูรณ์ด้วยเหตุผล คือมีสัจจะตามเหตุผลที่อาจไตร่ตรองให้รู้ ให้เห็นจริง และปฏิบัติให้บังเกิดผลเป็นความสุขความเจริญได้ นอกจากนี้คนไทยส่วนใหญ่ต้องการ มีที่พึ่งทางจิตใจเพื่ออยู่เป็นสุขในโลก ทั้งโลกนี้และโลกหน้า ซึ่งพุทธศาสนามีให้อย่างสมบูรณ์และมี ให้อย่างมีเหตุผล อนึ่งพระมหากษัตริย์ทรงอุปถัมภ์พุทธศาสนา ทรงอาราธนาให้พระสงฆ์ช่วยให้ การศึกษาอบรมศีลธรรม ตลอดจนวิชาการต่างๆ แก่ประชาชน ทำให้คนไทยได้รู้และเข้าใจในการ นับถือพุทธศาสนาอย่างมีเหตุมีผล

ประเด็นเรื่องผลที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและข้อที่ควรแก้ไข คือผลในปัจจุบัน คนไทยเห็นห่างออกไปทั้งทางศรัทธาและปัญญา ทั้งทางการปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสอนของ พุทธศาสนา ซึ่งเกิดจากสาเหตุหลายประการที่ต้องแก้ไข ดังนี้

ก. ความบกพร่องทางวิธีการสอน ต้องให้สอดคล้องทันกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง และควรเน้นหนักด้วยสัจจะตามเหตุผล

ข. ความบกพร่องทางความร่วมมือ คือสถาบันที่เกี่ยวข้องจะต้องร่วมมือเพื่อ ส่งสอนอบรมโดยผู้สั่งสอนอบรมและผู้รับอบรมจะต้องมีความพร้อมทั้งสองฝ่าย

ค. ความบกพร่องอื่นๆ ได้แก่ ไม่สอนให้เชื่อมโยงมรรคผล มีกลยุทธ์ใหม่ใน การสอนศาสนา และเผยแพร่การสอนพุทธศาสนาให้กว้างขวางทั่วโลก

5.2 วรรณกรรมด้านการเมืองการปกครอง ที่สำคัญมีดังนี้

1) สถาบันพระมหากษัตริย์ (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2556 : 33-79) บรรยาย ณ ห้องโถง หอประชุมใหญ่ธรรมศาสตร์ (ท่าพระจันทร์) โดยมีศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก เป็นผู้ดำเนินการ บรรยาย เมื่อปี 2516 เนื้อหาเกี่ยวกับการปกครองของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่เป็นสถาบัน การปกครองที่เก่าแก่ที่สุดในโลก อำนาจการปกครองหรืออำนาจอธิปไตยแต่โบราณจึงอยู่ใน พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ และบางยุคบางสมัยสถาบันพระมหากษัตริย์มีฐานะเป็นเทพเจ้า ในลัทธิเทวราช คือเป็นเทวดาองค์หนึ่ง ลัทธิเทวราชเกิดที่อินเดียเข้ามามีอิทธิพลในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

ในอีกตำแหน่งของพระมหากษัตริย์คือมหาสมมติ หมายถึงตำแหน่งที่ได้รับ เลือจากประชาชนให้เป็นพระราชาก็เพื่อปกครองคนทั้งปวงให้มีความสุขและเพื่อธรรม เมื่อ ประชาชนยอมให้พระมหากษัตริย์บังคับตนได้เพื่อธรรม พระมหากษัตริย์จะต้องอยู่ในธรรม หากไม่ ทรงอยู่ในธรรมแล้วประชาชนมีอำนาจเปลี่ยนพระมหากษัตริย์ได้ หลักใหญ่ในธรรมนี้กำหนดไว้ใน

ตำราธรรมศาสตร์ บัญญัติว่าพระมหากษัตริย์จะต้องมีศีลที่เรียกว่าทศพิธราชธรรมมี 10 ข้อ ดังได้กล่าวมาแล้ว

นอกจากนี้ศาสนาพุทธยังสอนอีกว่า พระมหากษัตริย์นั้นจะต้องตั้งอยู่ในธรรมอื่นๆ อีกบางประการ ได้แก่สังคหวัตถุ และจักรวรรดิวัตร

2) ประชุมพงศาวดารประชาธิปไตย (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2554 : 1-10) เป็นการรวบรวมเรื่องราวที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช พุดไว้ในรายการ “เพื่อนนอน” ทางวิทยุกรมการรักษาดินแดน ระหว่างปี 2505 – 2509 ได้พุดถึงประชาธิปไตยในหลายประเทศ เช่น อังกฤษ แคนาดา เนเธอร์แลนด์ เยอรมัน สหรัฐอเมริกา ส่วนในเอเชีย ได้แก่ ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย ปากีสถาน อินโดนีเซีย และญี่ปุ่น โดยวิเคราะห์วิจารณ์การเมืองในประเทศเหล่านั้น

ในด้านระบอบการปกครองอาจมีหลากหลาย แต่ประเทศส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 90 ใช้ระบอบการปกครองประชาธิปไตย เพราะระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยเป็นระบอบการเมืองที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง มีสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกทางการเมืองมากกว่าระบอบการปกครองอื่นๆ มีการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองผ่านตัวแทนที่เลือกตั้งเข้าไปเป็นรัฐบาลเพื่อบริหารจัดการ และประชาชนคอยตรวจสอบติดตามการทำงานของรัฐบาล นอกจากนี้การปกครองระบอบประชาธิปไตยยังเป็นระบอบการปกครองที่ให้ความเสมอภาค ให้สิทธิเสรีภาพ เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และถือว่าประชาชนทุกคนคือองค์ประกอบสำคัญของชาติ

6. วรรณกรรมของผู้อื่นที่สัมพันธ์กับการเมืองแนวพุทธ

6.1 ความหมายของทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุและจักรวรรดิวัตร ในพจนานุกรมพุทธศาสนา

ทศพิธราชธรรม (พระธรรมกิตติวงศ์, 2551 : 297) แปลว่าธรรมของพระราชา ธรรมของข้าราชการ 10 ประการ หมายถึงคุณธรรมหรือพระจริยวัตรสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน คุณธรรมสำหรับข้าราชการ สำหรับนักปกครอง มี 10 ประการ คือ

1. ทาน คือ การให้ การชุบเลี้ยง
2. ศีล คือ การประพฤติสุจริตธรรม
3. บริจาค คือ การเสียสละสุขส่วนตัว
4. อาชวะ คือ ความซื่อตรง
5. มัทวะ คือ ความอ่อนโยน

6. ตบะ คือ ความเพียร ความข่มใจ
7. อักโกธะ คือ ความไม่โกรธ
8. อวิสิงหา คือ ความไม่เบียดเบียนกตขี
9. ชันติ คือ ความอดทน
10. อวิโรธนะ คือ การปฏิบัติไม่ผิดทำนองคลองธรรม

สังคหวัตถุ (พระธรรมกิตติวงศ์, 2551 : 1039) แปลว่าธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์กัน ธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน สังคหวัตถุหมายถึงหลักการครองใจคน หลักยึดเหนี่ยวใจกันไว้ วิธีการทำให้คนรัก หลักสังคมสงเคราะห์ ซึ่งเป็นเครื่องประสานใจและยึดเหนี่ยวรั้งใจคนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ และทำให้อยู่กันด้วยความรักความปรารถนาดีต่อกัน สังคหวัตถุมี 4 ประการ คือการแบ่งปันกัน พุดดีต่อกัน ช่วยเหลือกัน และวางตัวดีต่อกัน

จักรวรรดิวัตร (พระธรรมกิตติวงศ์, 2551 : 153) แปลว่าหน้าที่ธรรมเนียม ข้อพึงปฏิบัติของพระเจ้าจักรพรรดิมีหลักสำหรับปฏิบัติ ปรากฏอยู่ในจักรกวัตติสูตร พระสุตตันตปิฎก ว่า “สักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อมธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่ จัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองอันเป็นธรรมภายในกำลังพล ในพระราชวงศ์ ในผู้ติดตาม ในพราหมณ์ ในเหล่าคนและเนื้อ...” ตลอดถึงเข้าไปหา ไต่ถาม ปรีक्षाสนทนาธรรมกับสมณพราหมณ์ ปฏิบัติตามที่ท่านแนะนำสั่งสอน จักรวรรดิวัตร ปัจจุบันถือเป็นหลักของข้าราชการของนักปกครองที่ดี เพราะเป็นการกำจัดทุกข์บำรุงสุขแก่ผู้อยู่ใต้ปกครอง

6.2 ในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ทรงกล่าวถึงหลักธรรมทางพุทธศาสนากับการเมืองการปกครองไทยไว้ ดังนี้

6.2.1 พระบรมราชาเฑาะพของพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานพระบรมราชาเฑาะพเกี่ยวกับการบริหารประเทศ (สมเด็จพระญาณสังวร, 2553: 64-71) พระบรมราชาเฑาะพในครั้งพระราชพิธีบวงสรวงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า ณ ท้องสนามหลวง เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2525 ว่า

“การรักษาสีรภาพและความเป็นไทยให้ดำรงมั่นคงยืนยาวไป ถือว่าเป็นกรณียึกจันสำคัญสูงสุด นอกจากต้องอาศัยการบริหารประเทศที่ฉลาดสามารถและสุจริตเป็นธรรมแล้ว ยังต้องอาศัยความร่วมมือสนับสนุนจากประชาชนทั้งประเทศด้วย คือ ประชาชนแต่ละคนจะต้องชวนชววยสร้างสรรค์ประโยชน์และดำรงอยู่ในคุณธรรมอันสมควรแก่ฐานะของตน....ฯ”

ในพระบรมราโชวาทองค์เดียวกัน ได้พระราชทานคุณธรรมที่ทุกคนควรจะศึกษาและน้อมนำมาปฏิบัติ เพื่อความมั่นคงก้าวหน้าและบังเกิดความสุขความร่มเย็นแก่ประเทศชาติไว้ 4 ประการคือ

1. การรักษาความสัจ ความจริงใจต่อตนเอง ที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม
2. การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัจ ความดีนั้น
3. การอดทน อดกลั้น และอดออมที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัจสุจริต ไม่ว่าจะด้วยเหตุประการใด
4. การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตนเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง

พระบรมราโชวาทในคุณธรรม 4 ประการนี้ สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ทรงอธิบายว่าเป็นนัยแห่งคำสอนของพุทธศาสนา โดยทรงนำมาประยุกต์ในด้านความหมายและแนวทางแห่งการปฏิบัติให้พอเหมาะแก่การที่ทุกคนสามารถจะปฏิบัติได้ในทางพุทธศาสนาถือว่า คุณธรรม 4 ประการนี้ เป็นรากฐานสำคัญของการดำเนินชีวิตในทางโลกที่เรียกว่า “ฆราวาสธรรม” คือธรรมสำหรับผู้ครองเรือนหรือชาวบ้านทั่วไป อันเป็นคุณสมบัติของชาวบ้านที่ดีนั่นเอง

6.2.2 พุทธศาสนากับการปกครองแบบไทย (สมเด็จพระญาณสังวร, 2553: 7-11) การปกครองของประเทศไทยแต่โบราณมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขมีรูปแบบมาจากคตินิยมดั้งเดิม ประกอบกับหลักธรรมในพุทธศาสนาเป็นแกน และวิวัฒนาการมาโดยลำดับ ซึ่งเหมาะสมกับประเทศไทยที่พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่คนไทยส่วนใหญ่นับถือ

พุทธศาสนาได้มีความสัมพันธ์กับการปกครองของไทยอย่างแนบแน่น โดยหลักธรรมสำคัญ ที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงยึดถือปฏิบัติในการทรงปกครองแผ่นดิน คือ ทศพิธราชธรรม และราชธรรมประการอื่นๆ ได้แก่ ราชสังคหวัตถุ 4 จักรวรรดิวัตร 12 และพลละ 5

1) ราชสังคหวัตถุ 4 คือ

(1) สัสสมณะ	ความสามารถในการบำรุงข้าวกล้า
(2) บุริสมณะ	ความสามารถในการบำรุงเลี้ยงคน
(3) สัมมาปาสะ	ความสามารถผูกมัดน้ำใจประชาชน
(4) นิรัคคพะ	สงบราบคาบปราศจากโจรภัยจนถึงมีทวารเรือนไม่ต้องลงกลอน

2) จักรวรรดิวัตร 12 คือ

- (1) โอวาทสั่งสอนข้าราชการสำนัก
- (2) ผู้กมิตรไมตรีกับนานาประเทศ
- (3) สงเคราะห์พระราชวงศ์
- (4) เกื้อกูลคฤหบดีชน
- (5) อนุเคราะห์ประชาราษฎร
- (6) อุปการะสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติชอบ
- (7) อนุรักษ์ฝูงสัตว์ไม่ให้มีภัย
- (8) ปราบปรามการทุจริตส่งเสริมการสุจริต
- (9) สนับสนุนทุนทรัพย์แก่ผู้ประกอบสัมมาชีพ
- (10) เข้าใกล้ใต้ถุนเรือนบาปบุญคุณโทษกับสมณพราหมณ์
- (11) หักห้ามจิตใจจากอธรรมทั้งปวง
- (12) พยายามเลิกละความละโมภโลภมากในทางที่ไม่ถูกไม่ควร

3) พละ 5 คือ

(1) กายพละ	กำลังพระกาย
(2) โภคพละ	กำลังโภคสมบัติ
(3) อปัจจพละ	กำลังอำมาตย์
(4) อภิชัจจพละ	กำลังพระชาติสูง
(5) ปัญญาพละ	กำลังพระปัญญา

6.2.3 ทศบารมีและทศพิทธราชธรรม (สมเด็จพระญาณสังวร, 2555: 72-76)

ทศบารมี คือ บารมี 10 จากคัมภีร์ชาดกในพุทธศาสนา โดยคัมภีร์ชาดกอันเป็นที่มาของทศพิทธราชธรรมมีชื่อว่า “มหาหังสชาดก” แปลว่าชาดกเรื่องใหญ่แสดงถึงหงส์ ซึ่งมี 2 ชาดก คือ ชาดกเรื่องหงส์ที่สั้นกว่าเรียกว่าจุลหังสชาดก ส่วนชาดกที่ยาวกว่าเรียกว่า มหาหังสชาดก ซึ่งทศพิทธราชธรรมได้กล่าวไว้ในมหาหังสชาดก

เนื้อความในมหาหังสชาดกเป็นการโต้ตอบกันระหว่างพระเจ้ากรุงพาราณสีกับพระยาหงส์ และเรื่องทศพิทธราชธรรมก็มาจากคำตอบหรือพระราชดำรัสตอบของพระราชอาตอนที่ว่า เราตั้งอยู่ในธรรม 10 ประการ จึงไม่สะดุ้งกลัวปรโลก เราเห็นกุศลธรรมที่ดำรงอยู่ในตนเหล่านี้คือ ทาน ศีล บริจาคะ (การบริจาค) อาชชวะ (ความซื่อตรง) มัททวะ (ความอ่อนโยน) ตบะ (ความเพียร) อักโกธะ (ความไม่โกรธ) อวิหิงสา (ความไม่เบียดเบียน) ชันติ (ความอดทน) และ อวิโรธนะ (ความไม่ทำผิด)

มหาสังฆชาดกเป็นเรื่องที่สาธกให้เห็นว่าพระราชาในอดีตกาลทรงเป็นบัณฑิต ทรงตั้งอยู่ในธรรม ก็ย่อมทรงตั้งอยู่ในธรรม 10 ประการนี้ การที่พระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องมหาสังฆชาดก เพื่อแสดงว่าพระราชาผู้ปกครองแผ่นดินในอดีตกาลทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม คือทรงปกครองโดยธรรม หรือโดยทศพิธราชธรรมนั่นเอง

6.3 ธรรมกับการเมือง (พุทธทาสภิกขุ, 2549 : 7) เป็นธรรมบรรยายอีกชุดหนึ่งของท่านพุทธทาสภิกขุที่มีเนื้อหาสาระเหมาะสมกับเหตุการณ์และสถานการณ์บ้านเมืองในปัจจุบัน ประกอบด้วยเรื่องการเมืองกับธรรม การเมืองคือธรรม ธรรมสำหรับนักการเมือง และทำอย่างไรโลกนี้จะมีการเมืองในระบบธรรม ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

การเมืองกับธรรม การเมืองมีความหมายโดยสังเขปหมายถึงระเบียบปฏิบัติช่วยกันจัดบ้านเมืองหรือสังคม หรือโลกให้หมดปัญหา คือหมดจากวิกฤติการณ์ และอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก ส่วนธรรมหมายถึงธรรมชาติ หรือกฎของธรรมชาติ หรือหน้าที่ที่ต้องทำตามกฎธรรมชาติ หรือผลที่ได้รับจากการปฏิบัติหน้าที่ นอกจากนี้ธรรมเกี่ยวข้องกับศีลธรรม (เรื่องเดิม : 44 – 45) การเมืองที่ดีต้องมีศีลธรรม เพราะถ้าแต่ละคนมีศีลธรรม เมื่อบุคคลเป็นหน่วยหนึ่งของสังคม สังคมย่อมมีความปกติ มีความสงบ หากแต่ละสังคมมีศีลธรรม มีความสงบสุขกันทุกๆ สังคม หรือทุกประเทศแล้วก็ย่อมทำให้โลกมีความสงบด้วย

การเมืองคือธรรม (เรื่องเดียวกัน : 121) หมายความว่า การเมืองเป็นหน้าที่ของสิ่งที่เป็นตัวธรรมชาติ เมื่อธรรมเป็นกฎของธรรมชาติจึงทำให้การเมืองเกิดเป็นหน้าที่ขึ้นมา การเมืองต้องเป็นธรรมชาติอันบริสุทธิ์จะช่วยให้มนุษย์ทั้งหลายอยู่กันโดยปราศจากปัญหา เกิดผลที่ต้องการเป็นความสงบสุข ปัจจุบันปัญหาของมนุษย์สมัยนี้คือไร้สันติภาพ ไร้ความสงบสุข ทั้งที่มีความเจริญก้าวหน้าในทางสติปัญญา ความก้าวหน้าของการศึกษาแต่เป็นการศึกษาที่ทำให้มนุษย์เป็นทาสของกิเลสตัณหามากขึ้น และต้องทนทุกข์ทรมานมากขึ้น ธรรมมีความสำคัญที่ทำให้เกิดอิสรภาพทางปัญญาที่จะใช้แก้ปัญหาอันสลับซับซ้อน ถ้าจะมีอิสรภาพทางปัญญาในเรื่องทางการเมืองต้องมีความซื่อตรงและสุจริต

ธรรมสำหรับนักการเมือง (เรื่องเดียวกัน : 199-200) นักการเมืองแท้จริงต้องมีธรรม ธรรมข้อแรกคือ ธรรมบริสุทธิ์เพื่อให้สังคมมนุษย์อยู่อย่างผาสุก ธรรมข้อที่สองคือนักการเมืองต้องเป็นปฐนีบุคคลหรือบุคคลที่ควรบูชา ข้อที่สามนักการเมืองต้องมีศีลธรรมเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ของตนเอง ข้อที่สี่นักการเมืองต้องเป็นสัตบุรุษคือ มีความสงบกาย วาจา ใจ และละชั่วกลัวบาป ข้อที่ห้านักการเมืองต้องจัดให้ระบบการเมืองของตนประกอบด้วยหลักธรรม

การทำให้โลกนี้มีการเมืองในระบบธรรม (เรื่องเดียวกัน : 239-242) มี 20 ประการ ได้แก่ ให้ทุกคนยอมรับว่าการเมืองคือศีลธรรม ธรรมกับการเมืองต้องอยู่ด้วยกัน นักการเมืองต้องเป็นสัตบุรุษ พัฒนาจิตใจให้เข้าใจหลักธรรม เน้นสันติภาพตามหลักศาสนา ศาสนาหรือธรรมอยู่เหนือประโยชน์ทางวัตถุของบุคคล ไม่ตกอยู่ในอำนาจกิเลส อำนาจสูงสุดต้องเป็นอำนาจของความถูกต้องไม่มีคอร์ปชั่น ควบคุมคนไม่ดี ใช้อำนาจด้วยความยุติธรรม การศึกษาต้องไม่เป็นการรับใช้ประโยชน์ทางวัตถุ เกิดมาเพื่อรับใช้ธรรม ไม่เป็นทาสของวัตถุ ไม่ใช่ศาสนาเพื่อการเมืองสกปรก ไม่ใช่การเมืองอยู่เหนือกฎหมายและเหนือเหตุผล การเมืองต้องไม่อยู่ใต้อำนาจกิเลส ประเทศเล็กไม่ต้องเป็นทาสรับใช้มหาอำนาจ มีวิญญูณแห่งประชาธิปไตยโดยแท้จริง และมีประชาธิปไตยที่ธรรมชาติกำหนดให้เน้นความเป็นเพื่อนมนุษย์

6.4 ในหนังสือเรื่องเกี่ยวกับการเมืองแนวพุทธปรากฏในงานนิพนธ์เรื่อง “ประชาธิปไตยจริงแท้...คือแคไหน” (พระพรหมคุณาภรณ์, 2554 : 52-55) ประชาธิปไตยคือการปกครองของประชาชนที่ปกครองตนเองได้ ประชาชนที่ปกครองตนเองได้ก็คือประชาชนที่เป็นธรรมาธิปไตย เพราะฉะนั้น ประชาธิปไตยก็คือการปกครองของประชาชนที่ (โดยทั่วไปหรือส่วนใหญ่) เป็นธรรมาธิปไตย และคุณภาพของประชาธิปไตยขึ้นอยู่กับคุณภาพของประชาชน

ธรรมาธิปไตย คือหลักเกณฑ์ในการตัดสินใจของบุคคลซึ่งอยู่ หรือร่วมอยู่ในระบอบการปกครองนั้น (เรื่องเดียวกัน : 111) ถ้ามีการตัดสินใจที่ดีก็จะได้ระบอบการปกครองที่ดี การปกครองของไทยแต่เดิมเป็นระบอบราชาธิปไตย อำนาจสูงสุดอยู่ที่องค์ราชาหรือพระมหากษัตริย์ ดังนั้น การที่จะให้ได้การปกครองที่ดีจึงต้องเน้นให้องค์ราชานั้นเป็นธรรมาธิปไตย แต่เมื่อเปลี่ยนแปลงมาเป็นระบอบประชาธิปไตยอำนาจสูงสุดเปลี่ยนมาอยู่ในมือของประชาชน ความเป็นธรรมาธิปไตยก็ต้องกระจายไปอยู่ที่ประชาชนทุกคน หมายความว่าอำนาจอยู่ที่ใคร ใครเป็นผู้ใช้อำนาจ ผู้นั้นต้องเป็นธรรมาธิปไตย ดังนั้นเมื่อเราปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยและอำนาจอยู่กับประชาชน ประชาชนก็ต้องมีความรับผิดชอบที่จะทำตนให้เป็นธรรมาธิปไตย

ธรรมาธิปไตย เป็นการใช้อำนาจปกครองบนพื้นฐานของธรรมตามหลักพุทธศาสนา ซึ่งประเพณีไทยถือว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ปกครองราชอาณาจักร ทรงปฏิบัติหลักธรรมสำคัญจำนวนหนึ่งที่แสดงไว้ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ซึ่งนำมาจัดให้พรหมณ์อ่านประกาศในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก หลักธรรมนั้นได้แก่ ราชธรรม 10 (คือทศพิธราชธรรม) จักรวรรดิวัตร 12 และราชสังคหวัตถุ 4 (เรื่องเดียวกัน : 209)

อย่างไรก็ตาม ด้านศักยภาพของนักการเมืองและประชาชนในการตัดสินใจคุณภาพของประชาธิปไตย (พระพรหมคุณาภรณ์, 2538 : 74-76) ปัจจุบันเชื่อว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองที่ดีที่สุด เพราะคือการปกครองที่ประชาชนเป็นใหญ่ อันหมายถึง

ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมในการปกครองไม่โดยตรงก็โดยผ่านผู้แทน แต่การที่ประชาชนจะมาร่วมกันปกครองให้ได้ผลดี ประชาชนแต่ละคนต้องมีคุณภาพตามเงื่อนไขต่อไปนี้

1. เป็นธรรมมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือตั้งอยู่ในหลักการ ยึดถือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม ประโยชน์สุขที่แท้จริงของชีวิตและสังคม เป็นเกณฑ์หรือเป็นมาตรฐาน
2. ประชาชนต้องมีการศึกษา มีสติปัญญา มีความรู้ความเข้าใจหลักธรรม มีศักยภาพที่จะปกครองตนเอง และสามารถตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง

เพื่อส่งเสริมคุณภาพของประชาชน ผู้ปกครอง และนักการเมืองควรปฏิบัติสิ่งเหล่านี้คือ

1. ส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพของประชาชน โดยนักการเมืองต้องจัดสรรสภาพแวดล้อม ความเป็นอยู่ให้เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพของประชาชนด้วยการให้การศึกษา เพื่อพัฒนาปัญญา และความรู้ความเข้าใจ

2. ดึงศักยภาพของประชาชนมาใช้ประโยชน์ เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์สังคมและประเทศชาติ

3. ประสานศักยภาพของประชาชนเพื่อการสร้างสรรค์ นักการเมืองต้องเป็นผู้ประสานศักยภาพของประชาชนให้ออกมาร่วมกันสร้างสรรค์ด้วยพลังสามัคคี

ความสำเร็จในการทำงานทางการเมืองจะวัดความสำเร็จด้วยเกณฑ์ต่อไปนี้

1. สังคมสงบสุขมั่นคงปลอดภัย มีความพอเพียง และมั่นคงทางเศรษฐกิจ
2. ประชาชนตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ไม่หลงระเหิมมัวเมาอยู่กับการเสพบริโภค ตั้งใจประกอบอาชีพ และทำหน้าที่ของตนเป็นอย่างดี
3. มีสภาพแวดล้อมและปัจจัยเกื้อหนุนต่างๆ ทั้งรูปธรรมและนามธรรมที่เอื้ออำนวยให้สังคมมีพลังในการพัฒนา สร้างสรรค์วัฒนธรรม ศิลปวิทยาการ สร้างคุณงามความดี และเกิดความองกามแห่งภูมิปัญญา

เมื่อประชาชนมีการพัฒนาศักยภาพ ย่อมเป็นประชาชนและนักการเมืองที่มีคุณภาพ ส่งผลดีต่อคุณภาพของชาติปไทยในปัจจุบันและอนาคต

ด้านคุณธรรมของผู้ปกครอง (พระพรหมคุณาภรณ์, 2556 : 33-35) ในทางพุทธศาสนา หลักธรรมสำหรับผู้ปกครองประเทศมีหลายหมวด ที่สำคัญได้แก่ พรหมวิหาร 4 ราชสังคหวัตถุ 4 ราชธรรม 10 หรือทศพิธราชธรรม และจักรวรรดิวัตร ซึ่งมีสาระสำคัญ ดังนี้

1. พรหมวิหาร 4 หมายถึง หลักธรรมประจำใจของผู้มีคุณธรรมเป็นพรหม หรือผู้ประเสริฐหรือผู้เป็นใหญ่ มี 4 ประการ คือ

1) เมตตา ความรัก ความปรารถนาให้ผู้อื่น (ผู้ใต้ปกครอง) มีความสุข ความเจริญก้าวหน้า

2) กรุณา ความสงสาร คิดช่วยเหลือเมื่อเห็นผู้อื่น (ผู้ใต้ปกครอง) มีความทุกข์ ความเดือดร้อน โดยคิดหาทางปลดปล่อยให้พ้นทุกข์เดือดร้อน

3) มุทิตา ความพลอยยินดี เมื่อรู้ว่าผู้อื่น (ผู้ใต้ปกครอง) อยู่ดีมีสุข หรือพลอยชื่นชมยินดีเมื่อเขาประสบความสำเร็จ หรือเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ไม่กีดกันริษยา

4) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใดด้วยใจชอบหรือวางใจเฉย เมื่อใช้ปัญญาพิจารณาเห็นว่า เขาควรรับโทษหรือรับผิดชอบตามสมควรแก่เหตุ นั้นๆ เป็นต้น

2. ราชสังคหวัตถุ 4 หมายถึงหลักการสงเคราะห์ประชาชนอันเป็นการปฏิบัติของผู้ปกครองต่อผู้ใต้ปกครอง มี 4 ประการ คือ

1) สัสสมะระ มีความฉลาดรอบรู้ในเรื่องการบำรุงธัญญาหาร (ของเกษตรกร)
 2) ปุริสมะระ มีความฉลาดรอบรู้ในเรื่องการบำรุงส่งเสริมข้าราชการ
 3) สัมมาปาสะ ผูกผสมานรวมใจประชาชน (ด้วยการส่งเสริมสัมมาชีพให้คนจนตั้งตัวได้)

4) วาชไปยะ มีวาทะคดีดีทำให้เกิดความรักสามัคคีแก่ประชาชนในประเทศชาติ

3. ราชธรรม 10 หรือทศพิธราชธรรม คือ ธรรมของพระราชา หรือกษัตริย์ที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ หมายถึง คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง ธรรมของนักปกครอง มี 10 ประการ คือ

1) ทาน การให้ คือสละทรัพย์สิ่งของบำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

2) ศีล ความประพฤติดีงาม คือ สำรวมกายทวารและวจีทวาร ประกอบแต่การสุจริต รักษาเกียรติคุณให้ควรเป็นตัวอย่างและเป็นที่ยึดเหนี่ยวของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ใครจะดูแคลน

3) ปริจาคะ การบริจาค คือเสียดละความสุขสำราญ เสียดสละทรัพย์สมบัติ ตลอดจนชีวิตของตน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

4) อาชชวะ ความซื่อตรง คือซื่อตรงทรงสัตย์ไว้มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

5) *มัททวะ* ความอ่อนโยน คือ มีอัธยาศัยไม่เย่อหยิ่งหยาบคายกระด้าง ถือตัว มีความงามสง่าเกิดแก่ท่วงที กิริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ให้ความรักภักดี แต่มีขาดยำเกรง

6) *ตปะ* ความทรงเดช คือ แผดเผากิเลสตัณหาให้เข้ามาครอบงำอำยัจิต ระวังยับยั้งข่มใจได้ ไม่ยอมหลงไหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและความปรนเปรอ ความเป็นอยู่ สม่่าเสมอหรืออย่างสามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียรทำกิจให้บริบูรณ์

7) *อักษโกระ* ความไม่โกรธ คือ ไม่กริ้วกราดลุแก่ความโกรธจนเป็นเหตุให้ วินิจฉัยความและกระทำการต่างๆ ผิดพลาดเสียธรรม มีเมตตาประจําใจไว้ระงับความเคืองขุ่น วินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันราบเรียบเป็นตัวของตัวเอง

8) *อวิหิงสา* ความไม่เบียดเบียน คือ ไม่บีบบังคับกดขี่ เช่น เก็บภาษีขูดรีด หรือ เกณฑ์แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเหิงอำนาจ ขาดความกรุณา หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญา แก่ประชาราษฎร์ผู้ใด เพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

9) *ขันติ* ความอดทน คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกาย นานเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ทอดทิ้ง ถึงจะถูกขู่ คุกขังด้วยคำเสียดสีถากถางอย่างไร ก็ไม่หมัด กำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกรณียกิจที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม

10) *อวิโรธนะ* ความไม่คลาดธรรม คือ วางตนเป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ไม่มีความเอนเอียงหันไหว เพราะถ้อยคำที่ดีร้าย ลากสักการะ หรืออิฏฐารมณํ อนิฏฐารมณํ ใดๆ ตั้งมั่นในธรรมทั้งส่วนยุติธรรมคือความเที่ยงธรรม และนิติธรรมคือระเบียบแบบแผนหลักการ ปกครองตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีดีงาม ไม่ประพฤติให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป

4. *จักรวรรดิวัตร 12* ข้อปฏิบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ หมายถึง ธรรมของผู้ปกครอง บ้านเมืองมี 12 ประการ คือ

1) *อนุโตชนสุมี พลกายสุมี* คຸ້ມครองสงเคราะห์แก่ชนในพระราชฐานและ พยุหเสนา

2) *ขตุติเยสุ* แก่กษัตริย์เมืองขึ้น หรือผู้ครองนครภายใต้พระบรมเดชาานุภาพ

3) *อนุยุนฺเตสุ* แก่กษัตริย์ที่ตามเสด็จ คือเหล่าเชื้อพระวงศ์ผู้เป็นราชบริพาร

4) *พราหมณคหปติเกสุ* แก่พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย

5) *เนคมขานปเทสุ* แก่ชาวนิคมและชาวชนบท คือ ราษฎรพื้นเมืองทั้งหลาย

6) *สมณพราหมเณสุ* แก่เหล่าสมณพราหมณ์

7) *มิกปุกุเขสุ* แก่เหล่าเนื้อและนกอันพึงบำรุงไว้ให้มีสืบพันธุ์

8) *อธมมการปฏิกุเขไป* ห้ามปรามมิให้มีความประพฤติอันไม่เป็นธรรม

9) *อธนานํ ธนานุปรุพทานํ* เจือจางทรัพย์ทำนุบำรุงแก่ผู้ขัดสนไร้ทรัพย์

10) สมณพราหมณเณ อุปสงกมิตวา ปญหาปุจฉนํ ไปมาหาสู่สมณพราหมณเณ
ได้ตามอรรถปฤษณา

11) อธมฺวราคสุส ปหานํ ควรห้ามจิตมิให้ต้องการไปในที่ที่ราชาไม่ควรเสด็จ

12) วิสมโลกสุส ปหานํ เว้นโลกกล้า ไม่เลือกว่า ควรหรือไม่ควร

แนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ดังกล่าวมาชี้ให้เห็นว่า
ธรรมาธิปไตย แม้ไม่ใช่เป็นระบอบการปกครอง แต่ก็ยังเป็นปัจจัยสำคัญช่วยให้การปกครอง
ทุกระบบบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายได้ ระบอบการปกครองของไทย คือ ประชาธิปไตย ที่เริ่ม
มาตั้งแต่ พ.ศ.2475 จนถึงบัดนี้ ก็ยังไม่เป็นประชาธิปไตยที่แท้จริง จึงควรให้การศึกษาและพัฒนา
ประชาชนโดยให้นำหลักธรรมาธิปไตยมาใช้เป็นเกณฑ์การตัดสินใจในการใช้อำนาจอธิปไตยแทน
ประชาชน ประชาธิปไตยของไทยจึงจะพัฒนาเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริงได้

สาระสำคัญอีกประการหนึ่ง คือการเมืองเป็นเรื่องของการจัดการบ้านเมืองให้อยู่ดี
เป็นไปด้วยธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์, 2557 : 22-28) การพัฒนาประชาธิปไตยต้องทำให้คนมี
ความรักธรรมคือ รักความจริง ความถูกต้อง รักความดีงาม ถือธรรมเป็นใหญ่ และเคารพวินัย คือ
เคารพกฎกติกาที่เป็นธรรม ยึดถือกฎหมาย มีวินัย การพัฒนาประชาธิปไตยแบ่งได้ 2 ตอน

(1) ตอนต้น พัฒนาคนเพื่อประชาธิปไตย คือพัฒนาเพื่อให้ได้คนมีคุณภาพที่จะ
มาร่วมกันสร้างสังคมประชาธิปไตย และอยู่อย่างสงบสุขในสังคมนั้น โดยคนเป็นทรัพยากรที่
สำคัญในการปกครองระบอบประชาธิปไตย

(2) ตอนปลาย ประชาธิปไตยเพื่อให้โอกาสแก่การพัฒนาตนเอง เมื่อคนได้พัฒนา
ตนเองแล้วก็จะร่วมกันสร้างสรรค์และพัฒนาประชาธิปไตย การมีสังคมดีเป็นประชาธิปไตย
ย่อมเอื้อให้เกิดการพัฒนาชีวิตที่ดีที่สุด

ด้านพุทธศาสนา แม้พระสงฆ์ไม่ได้เน้นเรื่องการเมือง แต่การเมืองรวมอยู่ในเรื่อง
ของมนุษย์ที่พระสงฆ์จะพึงสนใจให้เกิดการพัฒนาไปสู่ชีวิตและสังคมที่ดีตามความมุ่งหมายของ
การเมืองระบอบประชาธิปไตย

6.5 ประเด็นพุทธศาสนากับการส่งเสริมวิถีประชาธิปไตย สรุปว่า (อภิชาติ ดำดี,
2556: 140-144) พุทธศาสนา เป็นศาสนาหลักของประเทศไทย มีหลักคำสอนจำนวนมาก
ครอบคลุม ลุ่มลึก กว้างขวาง รวมถึงหลักการส่งเสริมวิถีประชาธิปไตย ได้แก่

1. หลักสุจริตสาม ประพฤติตามอารยธรรม อย่างต่ำมีศีลห้า ย่อมนำพาไปสู่วิถี
ชีวิตของการเป็นคนดีในฐานะปัจเจกบุคคล

2. หลักพรหมวิหารบำเพ็ญการสงเคราะห์ ย่อมนำไปสู่การเป็นคนดีในฐานะ
สมาชิกของสังคม

3. หลักพึ่งตนเองได้ อยู่รวมในหมู่ด้วยดี เป็นเครื่องมือที่ดีในการส่งเสริมวิถีชีวิตของการเป็นคนดีในฐานะสมาชิกของรัฐ
4. หลักอธิปไตย มีส่วนร่วมในการปกครอง เป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริมวิถีชีวิตของการเป็นคนดีในฐานะสมาชิกของรัฐ
5. หลักทศพิธราชธรรม บำเพ็ญกรณียกิจของจักรพรรดิ ประกอบราชสังคหะ ละเว้นอคติ เป็นหลักธรรมสำคัญยิ่งสำหรับการส่งเสริมวิถีชีวิตของการเป็นคนดีในฐานะผู้ปกครองของรัฐ
6. หลักทศ 6 (สิงคาลกสูตร) ส่งเสริมความรับผิดชอบในหน้าที่ต่อตนเองและผู้อื่น ในทุกสถานะทางสังคม
7. หลักอริยสัจสี่ และกาลามสูตร ส่งเสริมความมีเหตุมีผล และการรู้จักใช้วิจารณ์ญาณ
8. หลักธรรมาธิปไตย ที่เน้นให้ความสำคัญกับหลักการมากกว่าตัวบุคคล
9. หลักขันติ เป็นวิถีชีวิตแห่งความอดทน ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของวิถีชีวิตประชาธิปไตย
10. หลักกุศลธรรม พหุสูตร เป็นเครื่องมือในการโน้มนำไปสู่วิถีชีวิตที่รับฟังผู้อื่น

6.6 ในหนังสือเรื่องพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย (พระพรหมวชิรญาณ, 2554 : 8 – 14) พระเดชพระคุณพระพรหมวชิรญาณได้อัญเชิญพระสัจญาณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชที่เป็นพระปฐมบรมราชโองการว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” มาอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย โดยแสดงให้เห็นถึงพระมหากษัตริย์ไทยทรงเป็นผู้นำในทางศีลธรรม คือ ทรงใช้ความดีเป็นเครื่องนำทาง และในฐานะที่ทรงเป็นพุทธมามกะ พระองค์ได้ทรงศึกษาปฏิบัติความดีที่มีอยู่พร้อมในหลักธรรมทางพุทธศาสนามาใช้ปกครองอาณาประชาราษฎร์อย่างเคร่งครัด อาทิ หลักทศพิธราชธรรม เป็นต้น

พุทธศาสนาเป็นเสมือนรากแก้วแห่งแกร่งที่ยึดล้าต้นไม่ใหญ่ คือสังคมไทยให้มั่นคง ดุจองค์พระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นประหนึ่งรากแก้วของแผ่นดิน ซึ่งยึดล้าต้นแห่งความเป็นชาติไทยให้ดำรงอยู่ได้ นอกจากนี้พุทธศาสนาได้อาศัยพระราชอำนาจบารมีแห่งองค์พระมหากษัตริย์เป็นเครื่องคุ้มครองส่งเสริมอุปถัมภ์ ในขณะที่เดียวกันพระมหากษัตริย์ไทยก็ทรงนำเอาหลักธรรมในพุทธศาสนามาใช้เป็นหลักในการปกครอง และยังพระราชทานพระบรมราโชวาทให้ประชาชนปฏิบัติตาม เพื่อให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขด้วย

6.7 กรณีเส้นแบ่งศาสนากับการเมือง (พระมหาภูมิจัย วชิรเมธี, 2552: 29-34)

ศาสนาเกี่ยวกับการเมืองตรงที่นักการเมืองต้องเอาศาสนธรรมไปประพฤติปฏิบัติ ในขณะที่เป็นนักการเมือง เพราะนักการเมืองที่ขาดธรรมจะเป็นไปอย่างดีก็เพียงนักฉกฉวยผลประโยชน์จากประชาชนมาเป็นของตัวเอง

การที่กล่าวว่าศาสนาไม่เกี่ยวกับการเมืองนั้น ย่อมเป็นคำกล่าวที่ผิดอย่างสิ้นเชิง เนื่องจากคำสอนของพุทธศาสนาหลายหมวดพระพุทธเจ้าได้ทรงสอนให้นักการเมืองเป็นผู้ทรงศีล ทรงธรรม เมื่อนักการเมืองขาดธรรมก็ทำให้ประชาชนขาดธรรมตามไปด้วย หลักการที่ถือเป็นมาตรฐานของนักการเมือง อาทิ หลักทศพิธราชธรรม 10 หลักจักรวรรดิวัตร 12 หลักพรหมวิหาร 4 และหลักธรรมาธิปไตย เป็นต้น

เมื่อศาสนาเกี่ยวข้องกับการเมืองอย่างแนบแน่น แต่ต้องระวังมิให้ศาสนาไปเป็นส่วนหนึ่งของการเมือง เฉพาะส่วนของพุทธศาสนาได้วางหลักไว้ชัดเจนว่าศาสนาเกี่ยวกับการเมือง ในประเด็นนักการเมืองต้องเป็นผู้มีศาสนธรรมประจำใจ หรือนักการเมืองต้องเอาศาสนธรรมไปประพฤติปฏิบัติในขณะที่เป็นนักการเมือง เพราะถ้านักการเมืองไม่มีธรรม การบำเพ็ญประโยชน์เพื่อมหาชนก็จะดำเนินไปไม่ได้

ท่านพุทธทาสภิกขุ ก็กล่าวยืนยันว่าการเมืองกับศาสนานั้นไม่อาจแยกออกจากกันได้ เพราะการเมืองต้องเกี่ยวข้องกับทุกคน แม้พระเณรต้องมีการเมืองของธรรมเพื่อช่วยให้โลกมีธรรม แต่อย่าไปเล่นการเมืองของระบบกิเลส ควรเล่นการเมืองระบบของพระเจ้าของธรรม ส่วนท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวถึงธรรมกับประชาธิปไตยว่าการสถาปนาระบบประชาธิปไตยต้องสถาปนาสาระของประชาธิปไตย อย่างนำมาใช้เพียงรูปแบบ ดังนั้นการสร้างเนื้อหาสาระของประชาธิปไตยจึงเป็นสิ่งที่สำคัญและเนื้อหาสาระนี้ก็คือธรรม ประชาธิปไตยต้องมีธรรมและนำธรรมมาใช้ให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ จะทำให้มีครบทั้งรูปแบบและเนื้อหาสาระก็จะ เป็นประชาธิปไตยโดยสมบูรณ์

ดังนั้น ถึงเวลาแล้วที่นักการเมือง ปัญญาชน และประชาชนไทยจะต้องช่วยกัน ผลักดันให้การเมืองเป็นการเมืองโดยธรรม ด้วยการยกศาสนธรรมขึ้นมาเป็นธงชัยในการปฏิรูป สังคมไทย ดังเช่นพระปฐมบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชที่ว่า เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม

6.8 ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎกเรื่อง อธิปไตย 3 (ปริชา ช้างขวัญยืน, 2538: 18-20) มีกล่าวไว้ในสังคีตสูตร ได้แก่

1. *อัตตาทิปไตย* ถือตนเป็นใหญ่ คือ ถือศักดิ์ศรีเกียรติภูมิ ตลอดจนผลประโยชน์ของตนเป็นใหญ่ กระทำการใดตามแต่ใจตนเองเป็นประมาณ

2. *โลกาธิปไตย* คือ โลกเป็นใหญ่ คือ ถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ หวั่นไหวไปตามเสียงนินทาและสรรเสริญ ไม่มีหลักการแน่นอน เอาใจหมุ่ชน เพื่อหาความนิยมเป็นประมาณ

3. *ธรรมาธิปไตย* ถือธรรมเป็นใหญ่ คือถือหลักความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม และถือเหตุผลเป็นใหญ่ กระทำการอย่างรอบคอบ รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นไตร่ตรอง พิจารณาด้วยสติปัญญา ถือความชอบธรรมเพื่อความดีงามเป็นประมาณ

อธิปไตยที่พระพุทธเจ้าทรงสอนในเรื่อง อธิปไตย 3 นี้ ต่างกับ อธิปไตยที่ใช้ในปัจจุบัน กล่าวคือ อธิปไตย 3 เน้นหลักที่ผู้ปกครองพึงยึดถือว่าจะถืออะไรเป็นใหญ่ ส่วนอธิปไตยที่การเมืองการปกครองทั่วไปใช้กันนั้น เน้นการใช้อำนาจว่าอำนาจในการปกครองอยู่ที่ใดหรือที่ใคร เช่น อำนาจการปกครองอยู่ที่ประชาชนก็เป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตย เป็นต้น

พระพุทธเจ้ามิได้ทรงเน้นว่าระบอบการปกครองใดดีที่สุด แต่เน้นการปกครองโดยธรรมหรือความถูกต้องตามเหตุผลเป็นสำคัญ เรียกว่าธรรมาธิปไตยซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของทุกระบอบการปกครอง ธรรมาธิปไตยมิใช่ระบอบการปกครองแต่ควรจะมีในระบอบ สังคมนิยม คอมมิวนิสต์ หรืออนุรักษนิยม รวมถึงการปกครองในองค์การต่างๆ

หลักธรรมอีกประการหนึ่งที่ควรนำมาใช้กับการเมืองการปกครอง คือ อปรีชาญาณธรรม ซึ่งสนับสนุนการปกครองระบอบประชาธิปไตย ด้วยการถือความเห็นของที่ประชุมเป็นสำคัญ อันนำไปสู่การปกครองด้วยระบอบสามัคคีธรรมในสมัยพุทธกาล ปัจจุบันก็ควรนำมาใช้กับการเมืองไทยอย่างน้อย 3 ข้อดังนี้

1. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ ปรีกษาหารีอ่วมกันอย่างสม่ำเสมอ
2. พพร้อมเพียงกันประชุมและเลิกประชุม รวมทั้งร่วมมือร่วมใจในการกิจกรรมทั้งหลาย
3. ไม่ถืออำนาจใจ ไม่เอาแต่ความสะดวกของตน ยอมรับข้อกำหนดกฎเกณฑ์ที่ไม่ลุ่มล้างข้อบัญญัติที่วางไว้ และถือปฏิบัติตามกฎหมาย หรือบทบัญญัติที่วางไว้เป็นธรรมเนียมปฏิบัติปกครองสังคม

6.9 ในพระไตรปิฎก จากอัครคัมภีร์สุตตร (มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, 2556: 124-137) เป้าหมายเบื้องต้นของการเมืองการปกครองนั้นคือการรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคมโดยธรรม ดีเตียน ดักเตือน ลงโทษคนที่ประพฤติอสุจริตอันเป็นเหตุให้คนในสังคมเดือดร้อน เพื่อให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และการเมืองการปกครองต้องเป็นธรรมาธิปไตย หมายถึง มีธรรมเป็นใหญ่ กล่าวคือ การตัดสินใจในการปกครองทุกอย่าง จะต้องยึดหลักธรรมเป็นเกณฑ์

ธรรม หมายถึง ความถูกต้อง ความดีงาม ซึ่งมีทั้งหลักคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เช่น มรรคมีองค์ 8 อปริหานียธรรม เป็นต้น และหลักธรรมที่มีมาแต่เดิมก่อนการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ เช่น ศีล 5 ทศพิธราชธรรม กุศลกรรมบถ 10 และจักรวรรดิวัตร เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ธรรมาธิปไตย ไม่ใช่ระบอบการปกครอง แต่ทุกระบอบการปกครองสามารถนำธรรมาธิปไตยไปประยุกต์ใช้ได้ เพราะธรรมาธิปไตยเป็นเรื่องของหลักที่ถือเอาความถูกต้องชอบธรรมมาเป็นใหญ่ ซึ่งจะรักษาป้องกันให้ผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครองดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข ไม่เบียดเบียนกัน

หลักธรรมในการปกครองมี 2 ประเภท คือหลักธรรมในการปกครองตนและหลักธรรมในการปกครองคน หลักธรรมในการปกครองโดยรวมนั้นเรียกว่าหลักศีลธรรมเพราะส่วนใหญ่หลักธรรมในการปกครองทุกประเภทมีศีลธรรมอยู่ด้วย เพื่อให้เกิดความชัดเจนจึงมักเรียกกันว่า หลักศีลธรรม

หลักธรรมในการปกครองตน หมายถึง หลักธรรมที่ผู้ปกครองจะต้องปฏิบัติเพื่อดูแลตนเองให้ตั้งอยู่ในธรรมอันดีงาม เป็นต้นแบบที่ดีและเกิดความเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้อยู่ใต้ปกครอง หากเป็นการปกครองโดยกษัตริย์จะใช้หลักทศพิธราชธรรม หรือกุศลกรรมบถ 10 หากเป็นการปกครองโดยพระเจ้าจักรพรรดิจะใช้หลักจักรวรรดิวัตร

หลักธรรมในการปกครองตน หมายถึง หลักธรรมที่ผู้ปกครองจะต้องนำไปใช้ในการปกครองคน คือผู้อยู่ใต้การปกครองของตนให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมัคสมานสามัคคี และเจริญรุ่งเรือง จะใช้หลักธรรมคือ สังคหวัตถุ 4 อคติ 4 กุศลกรรมบถ 10 และศีล 5 เป็นต้น หลักธรรมเหล่านี้สามารถนำไปใช้ในการปกครองได้ทั้งระบอบกษัตริย์และระบอบที่ปกครองโดยคณะบุคคล

หลักธรรมที่กล่าวมานั้นได้ศึกษาจากผู้รู้และนักวิชาการหลายท่าน คือ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร และสังคหวัตถุ จึงขออธิบายเพิ่มเติม คือ กุศลกรรมบถ 10 อปริหานียธรรม อคติ 4 และศีล 5 มีสาระดังนี้

กุศลกรรมบถ หมายถึง ทางแห่งกรรมที่เป็นกุศล หรือทางแห่งกรรมดี กุศลกรรมบถ นั้นเป็นธรรมที่มีก่อนยุคพุทธกาล ประกอบด้วย ธรรม 10 ประการ คือ

1. เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์
2. เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้
3. เว้นขาดจากการประพฤตินิดในกาม
4. เว้นขาดจากการพูดเท็จ
5. เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด

6. เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ
7. เว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้า
8. ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของของเขา
9. มีจิตไม่พยาบาท
10. มีสัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบ

ปฏิบัติดังนี้
 อปบริหานี้ยธรรม หมายถึง ธรรมที่ทำให้ไม่เสื่อม 7 ประการ ที่ผู้ปกครองต้อง

1. ประชุมกันเนืองๆ เพื่อให้ได้รับข้อมูลทั่วถึงกัน
2. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ
3. ไม่บัญญัติข้อที่ไม่เคยบัญญัติไว้ ไม่เพิกถอนข้อที่บัญญัติไว้แล้ว
4. สักการะ เคารพ นับถือบูชาผู้ใหญ่ ผู้เฒ่า และเชื่อถือถ้อยคำที่ควรฟังของผู้ใหญ่ ผู้เฒ่าเหล่านั้น

5. ไม่ดูถูกร่ำ ช่มเหง กักขัง กุลสตรี และกุมารีของสกุลทั้งหลาย
6. สักการะ เคารพ นับถือ บูชาเจดีย์ ทั้งภายในและภายนอกพระนคร
7. จัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครอง พระอรหันต์ทั้งหลาย

อคติ หมายถึง ความลำเอียง เป็นหลักสำคัญที่ผู้ปกครองทุกคนจะต้องละเว้นไม่ว่าจะเป็นการปกครองในระบอบใดก็ตาม เพราะหากไม่ละเว้นความลำเอียงแล้วจะเกิดการแตกความสามัคคีกันอย่างรุนแรง จนผู้ปกครองไม่อาจควบคุมได้ เนื่องจากผู้ที่รู้สึกว่าเขาไม่ได้รับความเป็นธรรมจะไม่เชื่อฟัง อคติ 4 ประการ มีดังนี้

1. ฉันทาคติ แปลว่า ลำเอียงเพราะรัก หรือเพราะชอบพอกัน
2. โทสาคติ แปลว่า ลำเอียงเพราะโกรธ หรือเพราะเกลียดชัง
3. โมหาคติ แปลว่า ลำเอียงเพราะหลง หรือเพราะความไม่รู้
4. ภยาคติ แปลว่า ลำเอียงเพราะกลัว ได้แก่ กลัวอิทธิพล เป็นต้น

ศีล หมายถึง ความเป็นปกติของมนุษย์ 5 ประการ ได้แก่ การไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักขโมย ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่กล่าวเท็จ และไม่เสพสุราหรือของมึนเมา ศีล 5 นี้ เป็นธรรมที่มีมาก่อนพุทธกาล และสามารถนำมาใช้ได้ทั่วไปทั้งประชาชนและผู้ปกครองประเทศ

6.10 ธรรมแห่งพระราชา (กุฎีพระบาท, 2554 : 39) หนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์กับสังคมไทย ทศพิธราชธรรม ธรรมแห่งพระราชา และทศพิธราชธรรมในรัชกาลที่ 9 โดยส่วนแรกได้กล่าวถึงสถานะของพระมหากษัตริย์ไทย แรกเริ่มในสมัยสุโขทัยพระมหากษัตริย์อยู่ในสถานะ “พ่อขุน” เป็น “ปิตุราชา” เสมือนบิดาของประชาชน ปกครองแบบพ่อ

ปกครองลูก เมื่อสังคมไทยขยายกว้างขวางและซับซ้อนมากขึ้น ประกอบกับการเผยแผ่เข้ามาของ พุทธศาสนาจึงมีสถานะเป็น “ธรรมราชา” ที่ใช้หลักธรรมในการปกครอง มาถึงสมัยอยุธยาสถานะ เปลี่ยนมาเป็นจอมทัพที่เข้มแข็ง เน้นความสามารถในการสงครามและทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจเป็น เจ้าชีวิตของทุกคน ต่อมาทรงมีสถานะเป็น “พระเจ้าแผ่นดิน” เพราะทรงเป็นเจ้าของแผ่นดินทุก พื้นที่ในพระราชอาณาจักร สถานะในสมัยอยุธยาเน้นการเป็นเทวราชาไม่ใช่ธรรมราชา และเป็น การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ตราไปถึงยุคเปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบอบ ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขตั้งแต่ปี 2475 สถานะของพระมหากษัตริย์ถูกลด พระราชอำนาจให้อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ไม่สามารถใช้อำนาจทางการปกครองด้วยพระองค์เอง เพราะรัฐธรรมนูญไทยทุกฉบับได้กำหนดให้พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติผ่านทาง รัฐสภา ทรงใช้อำนาจด้านบริหารผ่านทางคณะรัฐมนตรี และทรงใช้พระราชอำนาจด้านตุลาการ ผ่านทางศาล ทำให้พระมหากษัตริย์ทรงอยู่เหนือการเมืองทั้งปวง และทรงมีหน้าที่เพียงให้ คำปรึกษาข้อราชการแก่ผู้ใช้อำนาจทั้งสาม เมื่อทูลขอพระราชวินิจฉัย

ในส่วนของทศพิธราชธรรมหรือ ธรรมราชา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่มีมาก่อนพุทธกาล เป็นปรัชญาทางการเมืองของโลกตะวันออกที่วางกรอบการใช้อำนาจของผู้ปกครองให้อยู่ใน ขอบเขตของศีลธรรมและความถูกต้องดีงาม โดยท่านพุทธทาสภิกขุ หรือพระธรรมโกศาจารย์ (สมณศักดิ์ของคณะสงฆ์) ได้แสดงปาฐกถาธรรมทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ 18 มกราคม 2530 เรื่อง “การตามรอยพระยุคลบาทโดยทศพิธราชธรรม” ท่านได้อธิบาย ความหมายของทศพิธราชธรรม 10 ข้อ ดังนี้

ข้อที่ 1 “ทานัง” ทาน การให้ หมายถึงให้วัตถุภายนอก ให้แล้วมีผลผูกพัน เป็นความสร้างสรรค์ ความสงบ

ข้อที่ 2 “สีลัง” แปลว่าปกติ ไม่มีอะไรวุ่นวาย

ข้อที่ 3 “ปะริจจาคัง” คือ บริจาค เป็นการให้ทางจิตใจ ไม่ต้องมีผู้รับก็ได้ต่างจาก ทานังที่ต้องมีผู้รับ

ข้อที่ 4 “อาชชะวัง” ความซื่อตรง ไว้วางใจได้ ทำหน้าที่ให้ถูกต้องสมแก่ความเป็น มนุษย์

ข้อที่ 5 “มัททะจัง” หรือ มัททวะ แปลว่า ความอ่อนโยน เป็นการสร้างสรรค์ความ รักความสามัคคี

ข้อที่ 6 “ตะปัง” หรือ ตะปะ หมายถึง ความวิริยะ ความพากเพียร ความบากบั่น ก้าวหน้าไม่หยุดอยู่กับที่

ข้อที่ 7 “อักษิณ” แปลว่า ไม่โกรธ ไม่กำเริบทั้งภายในจิตใจและภายนอก คือไม่ประทุษร้ายบุคคลอื่น

ข้อที่ 8 “อะวิหิงสา” หรือ อวิหิงสา แปลว่าไม่เบียดเบียน ทั้งไม่เบียดเบียนตัวเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น

ข้อที่ 9 “ขันติ” แปลว่า ความอดทน รอได้ คอยได้ ยิ่งเป็นผู้ใหญ่มากเท่าไรยิ่งจะต้องอดทนมากขึ้นเท่านั้น

ข้อที่ 10 “อะวิโรธนะ” หรือ อวิโรธนะ แปลว่า ความไม่มีอะไรพิรุณ หรือไม่ผิดไปจากแนวทางแห่งความถูกต้อง

นอกจากนี้ยังมีราชธรรมเสริมเพิ่มเติมอีก ได้แก่ ราชสังคหวัตถุและจักรวรรดิวัตร ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุเห็นว่าเราทุกคนควรประพฤติตนตามรอยพระยุคลบาท หมายความว่า ราชธรรมทั้งสามนี้มีไว้สำหรับเป็นหลักการปกครองของพระมหากษัตริย์เท่านั้น แต่เราทุกคนสามารถนำมาใช้ในการเมืองการปกครองหรือในการดำเนินชีวิตของตนเองได้

ทศพิธราชธรรมในรัชกาลที่ 9 นั้น พระองค์ทรงประกาศพระราชปณิธานแห่งการปกครองประเทศไว้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม 2493 ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณด้วยพระปฐมบรมราชโองการความว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” ซึ่งเป็นที่ประจักษ์แก่มหาชนทั้งหลายว่าพระองค์ทรงมุ่งมั่นพระราชหฤทัยที่จะปกครองไพร่ฟ้าประชาชนโดยธรรม และทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจครบถ้วนตามหลักแห่งธรรมราชา ซึ่งประกอบด้วยทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุ และจักรวรรดิวัตร อย่างครบถ้วนทุกประการ

6.11 ธรรมราชา สืบเนื่องจากธรรมแห่งพระราชธา ดังได้กล่าวมาแล้วนั้น สถาบันพระปกเกล้าได้จัดการประชุมวิชาการครั้งที่ 15 ประจำปี 2556 ในหัวข้อ “ธรรมราชา” เมื่อวันที่ 7-8 กุมภาพันธ์ 2557 ณ โรงแรมรามาร์คเด้น โดยมีนักวิชาการทั้งไทยและต่างประเทศเข้าร่วมประชุมเกือบ 500 คน ซึ่งสาระในการประชุมเกี่ยวข้องกับการเมืองแนวพุทธ ดังนี้

6.11.1 ธรรมราชากับคุณธรรมของผู้ปกครองในระบบประชาธิปไตย

6.11.2 ธรรมราชาในความหมายและสาระสำคัญอย่างกว้าง

6.11.3 แนวคิดธรรมราชากับราชาประชาธิปไตย

6.11.4 ธรรมราชา – พระธรรมราชาจากฐานของประชาธิปไตยที่คนไทยน่าจะพึงประสงค์

6.11.5 ธรรมราชาในปรัชญาจีน

6.11.6 ธรรมราชาในการปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทย และราชาประชาธิปไตยของเพลโต ความเหมือนและความแตกต่าง

6.11.1 ธรรมราชากับคุณธรรมของผู้ปกครองในระบอบประชาธิปไตย

(ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2557: 95-104) คำว่า ธรรมราชา ปรากฏในพระไตรปิฎก

“ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชาทรงอาศัยธรรมนั่นเอง สักการะ เคารพ นอบน้อมธรรม มีธรรมเป็นธงชัยมีธรรมเป็นตราฐ เป็นธรรมาธิปไตย จัดการรักษาคุ่มครองป้องกันอันชอบธรรม แก่ภิกษุ..ภิกษุณี..อุบาสก...อุบาสิกาทั้งหลายโดยนัยว่ากายกรรม...วจีกรรม...มโนกรรม...อาชีวะ...คามนิคมอย่างนี้ควรเสพ อย่างนี้ไม่ควรเสพ” (องฺ ปญจก.22/133/168)

ธรรมราชาในพระไตรปิฎกจึงหมายถึงพระพุทธเจ้า คือ เป็นผู้ที่มีธรรมทั้งปวงเป็นธรรมชาติ และธรรมราชาอีกอย่างหนึ่งคือธรรมราชาอย่างที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็น ซึ่งเป็นการพัฒนาความคิดมาจากเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิ หรือจักรพรรดิราช ผนวกเข้ากับการประยุกต์หลักธรรมราชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับความเป็นพระราชชาติดี พระราชาทั้งหลายที่ปรารถนาเป็นพระธรรมราชาจึงเอาเป็นแบบอย่างปฏิบัติ และระบอบธรรมราชาก็อาศัยแบบอย่างและคุณลักษณะของพระเจ้าอโศกมหาราช เช่น พ่อขุนรามคำแหง พญาลิไท และพระราชาอื่นๆ อีกมาก

ธรรมราชากับคุณธรรมของผู้ปกครองนั้น พระพุทธเจ้าทรงสอนธรรมของผู้ปกครองที่มีอำนาจเด็ดขาด คือ ทศพิธราชธรรม และการปกครองของกลุ่มบุคคลที่รวมกันเป็นสหพันธรัฐ คือ อปรีหานิยธรรม ที่ถือการประชุมเป็นเรื่องสำคัญ เช่นเดียวกับกรปกครองระบอบประชาธิปไตย นอกจากนี้ยังมีข้อบัญญัติเกี่ยวกับเบญจศีลและเบญจธรรม ตปะกับอวิโรธนะ

ธรรมราชาของประชาธิปไตยไทยในปัจจุบัน ธรรมในการปกครองเป็นธรรมของผู้ทำหน้าที่ต่างๆ มากกว่าจะเป็นธรรมของพระเจ้าแผ่นดิน ความสำเร็จหรือความล้มเหลวของรัฐมิได้มาจากการปกครองของพระราชาแต่มาจากรัฐบาล ดังนั้นผู้มีส่วนในการปกครองจึงต้องมีธรรมได้แก่ ทศพิธราชธรรม อปรีหานิยธรรมและธรรมข้ออื่นๆ ทางกรปกครอง

6.11.2 ธรรมราชา ในความหมายและสาระสำคัญอย่างกว้าง (พระมหา

หรรษา ฐมฺมหาโส, 2557: 105-126) ธรรมราชา มีความหมายสำคัญ 2 ประเด็น คือ

(1) หมายถึง พระราชา หรือผู้ปกครองที่ทรงธรรม ชนะโดยธรรม ไม่ต้องใช้อำญา ไม่ต้องใช้ศัสตรา และทำให้ชาวโลก มหาชน หรือประชาชนพึงพอใจ หรือยินดีโดยธรรม ซึ่งความยินดีนั้นน่าจะมาจากการที่พระราชาหรือผู้ปกครองสงเคราะห์ด้วยสังคหวัตถุ 4 ประการ และสงเคราะห์ตามหลักจักรวรรดิวัตร 12 ประการ ซึ่งความหมายในลักษณะนี้เป็นการทำหน้าที่เพื่อบำเพ็ญประโยชน์สุขให้แก่บุคคลอื่นๆ

(2) หมายถึง นามของพระพุทธเจ้า เพราะพระองค์ได้ทรงทำให้มหาชนเกิดความยินดี และพอใจโดยโลกุตระธรรม 9 ประการ ซึ่งเป็นคุณธรรมชั้นสูงในพุทธศาสนา

หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่สำคัญในความเป็นธรรมราชา มีดังนี้

ก. หลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติของพระเจ้าจักรพรรดิตามนัยวัคกวัตติสูตร คือ กุศกรมบท 10 จักรวรรดิวัตร 12 หลักธรรมเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงบทบาท หน้าที่ และคุณธรรมของพระราชา หรือนักปกครองระดับสูง

ข. หลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติของพระราชาหรือผู้ปกครองตามนัยอัคคัณฺณสูตร และมหาหังสชาดก คือ สังคหัตถุ 4 ราชสังคหัตถุ 4 และหลักทศพิธราชธรรม

ตัวชี้วัดความเป็นธรรมราชา ได้แก่

(1) ตัวชี้วัดในเชิงกายภาพ (physical indicator) คือการให้ทาน สงเคราะห์หมู่ชนต่างๆ และสัตว์ เช่น บริวาร ข้าราชการบริวาร สมณพราหมณ์ ชาวชนบท และหมู่สัตว์ทั้งหลาย

(2) ตัวชี้วัดในเชิงพฤติกรรมภาพ (behavior indicator) คือศีล 5 และกุศลกรรมบถ 10 ถือได้ว่าเป็นพื้นฐานในการพัฒนากาย วาจา และใจของผู้ปกครอง เพื่อให้ผู้ปกครองมีภูมิคุ้มกันที่ดีในการกำกับและควบคุมพฤติกรรมของตนเองมิให้ส่งผลกระทบต่อประชาชนและรัฐ

(3) ตัวชี้วัดในเชิงจิตภาพ (mental indicator) ซึ่งอยู่ในจักกวัตติสูตร คือ ความเสียสละ (บริจาคะ) ความซื่อตรง (อาชชวะ) ความอ่อนโยน (มัททวะ) รู้จักยับยั้งชั่งใจ (ตปะ) ความไม่โกรธ (อภิกโรธะ) การไม่เบียดเบียน (อวิหิงสา) ความอดทน (ขันติ) และความหนักแน่น (อวิโรธนะ)

(4) ตัวชี้วัดด้านปัญญาภาพ (intellectual indicator) ในเมตตสูตร อังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิบาต ได้แก่ สัสสมะระ (การสงเคราะห์พสกนิกร) บุริสมะระ (การบำรุงรักษาข้าราชการ) สัมมาปาสะ (การผูกใจประชาชน) และวาชเปยยะ (มีวาจาไพเราะอ่อนหวานชวนฟัง)

การเป็นธรรมราชาในพุทธศาสนาเริ่มต้นจากการพัฒนาปัจเจกภายนอก เพื่อให้เกิดความพร้อมในเชิงเศรษฐกิจ เมื่อมีความมั่นคง อยู่ดีกินดี ไม่ยากจน จึงเข้าไปสู่การพัฒนาศีลและภาวนาในระดับที่สูงขึ้นไป

6.11.3 แนวคิดธรรมราชาภิราชชาปราชญ์ (ไชยันต์ ไชยพร, 2557: 129-159) จากราชชาปราชญ์ของขงจื้อ ธรรมราชาของพระเจ้าอโศก และราชชาปราชญ์ของเพลโต สู่กษัตริย์ผู้ทรงภูมิธรรม (the enlightened absolutism) นอกจากการยกย่องด้วย “มหाराช” แล้ว

ในจารีตความคิดทางการเมืองตะวันตก ยังมีแนวคิดเรื่อง “ผู้ปกครองที่เป็นปราชญ์” หรือ “philosopher-rule/king” ผู้ปกครองหรือ ผู้มีอำนาจจะต้องมีปัญญาความรู้และคุณธรรม

แนวคิดในการยกย่องกษัตริย์ที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริงอีกคำหนึ่งคือ ราชาผู้ทรงภูมิธรรม “enlightened despotism” เพราะ “enlightenment” เกิดขึ้นกับสามัญชนก่อน แล้วค่อยส่งอิทธิพลไปสู่กษัตริย์ ในขณะที่ “philosopher-king” เป็นมนุษย์ที่มีธรรมชาติพิเศษและมีน้อยคนที่จะมีปัญญาคุณธรรม การปกครองตามหลักภูมิธรรม (the enlightenment) ยอมรับหลักการความคิดที่มีเหตุมีผล ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้ในกิจการบ้านเมือง โดยมีหลักการสำคัญดังนี้

(1) มุ่งให้สังคมมีขันติธรรมทางศาสนา (religious toleration) ไม่มองายคลังไคล้จนทำร้ายผู้อื่นที่มีความคิดเห็นแตกต่าง

(2) การเชื่อในความคิดที่มีเหตุมีผล ยอมเปิดโอกาสให้ทุกคนมีเสรีภาพในการแสดงความคิดและเสรีภาพในการเผยแพร่ความคิดเห็นของตนเพื่อรับฟังการวิพากษ์วิจารณ์ (freedom of speech and freedom of press)

(3) ยอมรับกรรมสิทธิ์ทรัพย์สินส่วนบุคคล และ

(4) มุ่งพัฒนาการศิลปวิทยาการและการศึกษา

กล่าวในภาพรวม ราชาผู้ทรงภูมิธรรม (enlightened despotism) ไม่แตกต่างจากแนวคิดราชาปราชญ์ (philosopher king) ของนักปราชญ์การเมืองกรีกโบราณที่ยิ่งใหญ่อย่างเพลโตที่ปรากฏในบทสนทนาของหนังสือ “Republic” นั่นคืออำนาจทางการเมืองจะเกิดขึ้นเมื่อผู้ปกครองมุ่งแสวงหาคุณธรรมปัญญาอย่างจริงจัง และมีคุณภาพเพียงพอ

6.11.4 ธรรมราชา พระธรรมราชา รากฐานของประชาธิปไตยที่คนไทย น่าจะพึงประสงค์ (บรรจบ บรรณรุจิ, 2557: 162-178) คำว่าธรรมราชา และพระธรรมราชา เป็นคำที่บ่งบอกถึงสถานภาพอันสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ของผู้ที่ถูกเรียก ในเอกสารวิชาการของไทยมักพบการใช้คำว่าพระธรรมราชา ในฐานะเป็นพระนามหรือส่วนขยายพระนามของพระมหากษัตริย์ไทยหลายพระองค์ นับแต่กรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา ลงมาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ เช่นเดียวกับคัมภีร์พุทธศาสนา (ฝ่ายบาลี) ที่มักพบการใช้คำว่าธรรมราชาในฐานะเป็นส่วนขยายพระนามของพระเจ้าจักรพรรดิ พระราชาสามัญและพระพุทธเจ้า

ธรรมราชาที่เป็นราชาที่เป็นรากฐานของประชาธิปไตยมาจากหลักธรรมทางพุทธศาสนา คือพระไตรปิฎก และอรรถกถา (คัมภีร์อธิบายขยายความพระไตรปิฎก)

(ก) พระไตรปิฎก คือ คัมภีร์ที่บันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้า มี 3 ส่วน ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก รากฐานสำคัญ เช่นในจักกวัตติสูตร และในลักขณสูตร

(ข) อรรถกถา คือ คัมภีร์อธิบายความพระไตรปิฎก ในส่วนของพระอรรถกถาจารย์ (พระนักวิชาการพระไตรปิฎก)

กรณีเอกลักษณ์ของประชาธิปไตยไทย คือ ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และคำว่าธรรมราชา ได้มีใช้ในพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ไทยหลายพระองค์

ในสถานการณ์ปัจจุบัน พระราชอำนาจของพระธรรมราชาที่มีการกระจายไปใช้เป็น 3 อำนาจในระบอบประชาธิปไตย คือ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหารและอำนาจตุลาการ ยังไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของมหาชนชาวไทยอย่างแท้จริง ดังนั้นจึงต้องร่วมกันสนองการให้พระราชอำนาจที่พระมหากษัตริย์พระราชทานมานั้นให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่มหาชนชาวไทยตามพระราชประสงค์

6.11.5 ธรรมราชาในปรัชญาจีน (นิยม รัฐอมฤต, 2557: 181-193) ปราชญ์หรือนักคิดที่ยึดถือคุณธรรมเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของสังคมที่โดดเด่นที่สุดของจีนได้แก่สำนักขงจื๊อ (551-479 ก่อน ค.ศ.) เป็นหัวหน้าสำนักมีเมิ่งจื๊อ (372-289 ก่อน ค.ศ.) และสวินจื๊อ (321-230 ก่อน ค.ศ.) เป็นปรมาจารย์ที่โด่งดังของสำนัก

ปรัชญาของขงจื๊อการปกครองโดยหลักคุณธรรมเหมือนเหรียญสองด้านคือผู้ปกครองที่มีมนุษยธรรมย่อมดำเนินการปกครองโดยถือหลักเมตตา ส่วนผู้ปกครองที่ไม่มีเมตตาย่อมเล็งไม่พ้นที่จะปกครองด้วยวิธีเผด็จการหรือด้วยวิธีแบบทรราชย์

ปรัชญาหรือแนวคิดของขงจื๊อเกี่ยวกับธรรมราชาถือหลักเกณฑ์สำคัญ 5 ประการ ได้แก่

- (1) มนุษยธรรมหรือเมตตาธรรม
- (2) ความยุติธรรมหรือความถูกต้องเป็นธรรม
- (3) จารีตธรรมหรือเกณฑ์การปฏิบัติต่อกันในสังคม
- (4) ปัญญาธรรมหรือการใช้สติปัญญา
- (5) ศรัทธาธรรมหรือการเป็นคนที่น่าเชื่อถือไว้วางใจ

ปรัชญาหรือแนวคิดของเมิ่งจื๊อ (เป็นศิษย์ของขงจื๊อ) เป็นผู้สืบทอดและพัฒนาแนวคิดของขงจื๊อ โดยบรรดาหลักธรรมของขงจื๊อที่เน้นทั้งมนุษยธรรมและจารีตประเพณีเมิ่งจื๊อให้นำหนักมนุษยธรรม และยึดหลักมนุษยธรรมเป็นแกนกลางในการพัฒนาแนวคิดทางการเมืองของธรรมราชา

กล่าวโดยสรุป ทั้งขงจื๊อและเมิ่งจื๊อต่างก็เสนอให้ผู้ปกครองบ้านเมืองให้ความสำคัญในเรื่องการใช้คุณธรรมและสติปัญญาการปกครองบ้านเมือง เป้าหมายของการ

ปกครองอยู่ที่การสร้างสันติสุขให้เกิดแก่บ้านเมือง ประชาชนอยู่ดีกินดีและมีการศึกษา โดยขงจื้อเน้นจารีตประเพณี ใช้คติครอบครัวยปกครองบ้านเมือง ถือว่าครอบครัวเป็นหน่วยพื้นฐานของสังคม และระบบการปกครอง ส่วนเมิ่งจื่อเสนอให้ผู้ปกครองรับผิดชอบดูแลประชาชนให้อยู่ดีมีสุข มีการศึกษา ไม่กดขี่ขูดรีดประชาชนเพราะประชาชนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของระบบการปกครอง

อย่างไรก็ดี ข้อแตกต่างระหว่างแนวคิดของขงจื้อและเมิ่งจื่อ คือขงจื้อให้ความสำคัญกับสถาบันและความสัมพันธ์ภายในสถาบันและระหว่างสถาบัน การทำหน้าที่และความรับผิดชอบของแต่ละสถาบันเป็นแบบทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ ส่วนเมิ่งจื่อมีแนวคิดทางทฤษฎีประชาธิปไตยเชื่อในความดีงามของคนส่วนใหญ่ ประชาชนคือเป้าหมายของการปกครอง ในกรณีที่ผู้ปกครองไม่รับผิดชอบต่อประชาชน ประชาชนมีสิทธิ์โค่นล้มผู้ปกครองได้

6.11.6 ธรรมชาติในการปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทย และราชาปราชญ์ของเพลโต ความเหมือนและความแตกต่าง (กฤษฎา แก้วเกลี้ยง, 2557: 195-218)

เป็นแนวคิดของสังคมตะวันออก และสังคมตะวันตก โดยแนวคิดทั้งสองมุ่งอธิบายเกี่ยวกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่นักปกครองพึงมีอยู่ สำหรับในส่วนของแนวคิดเรื่องธรรมชาติเป็นแนวคิดที่มีการผสมผสานเอาวัฒนธรรมแบบพราหมณ์และแบบพุทธเข้าด้วยกัน ซึ่งอธิบายได้ดังนี้

ธรรมชาติในการปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทย มีหลักสำคัญที่กำหนดให้นักปกครองปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความเป็นธรรมชาติคือ จักรวรรดิวัตร และทศพิธราชธรรม ส่วนแนวคิดเรื่องราชาปราชญ์ เป็นแนวคิดของนักปราชญ์ที่ชื่อว่า เพลโต เห็นว่านักปกครองที่ดีต้องมีคุณลักษณะของการเป็นนักปรัชญา เพื่อที่จะสร้างความยุติธรรมให้เกิดกับรัฐ

อย่างไรก็ตาม เมื่อนำแนวคิดทั้งสองมาเปรียบเทียบกัน ทำให้เห็นถึงความเหมือนและความแตกต่างคือ ความเหมือนได้แก่

- (1) การกระทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม
- (2) นักปกครองและประชาชนต้องอยู่เคียงข้างกัน
- (3) นักปกครองต้องดำรงตนอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพ
- (4) นักปกครองต้องมีความรู้ความสามารถ
- (5) นักปกครองต้องมีคุณงามความดี

กรณีความแตกต่าง ได้แก่

- (1) ต้นกำเนิดของแนวคิด
- (2) ลักษณะการอธิบายตัวนักปกครอง
- (3) ข้อกำหนดสำหรับการปฏิบัติของนักปกครอง

(4) การอ้างอิงตัวบุคคล

เมื่อพิจารณาลักษณะของพระมหากษัตริย์ไทยในระบบประชาธิปไตย มีทั้งคุณลักษณะของธรรมราชาและราชาปราชญ์ แม้พระองค์จะทรงดำรงอยู่ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ แต่ก็ทรงสามารถปรับการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจให้สอดคล้องกับกฎหมายรัฐธรรมนูญได้ ประกอบกับบริบทดั้งเดิมของสังคมไทยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลาง จึงทรงสามารถบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่ออาณาประชาราษฎร์ได้ตามราชประเพณี แม้เปลี่ยนการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตยแล้วก็ตาม

จากข้อเขียนของนักวิชาการต่างประเทศในการประชุมหัวข้อ “ธรรมราชา” มีดังนี้

การเปรียบเทียบบาร์ค โอบามา กับธรรมราชา (Damien Keown, 2557: 37-48) ได้อธิบายเกี่ยวกับที่มาของธรรมราชา คือ พระราชาที่ปกครองด้วยธรรม จากตัวอย่างของพระเจ้าอโศกมหาราชที่ทรงใช้หลักทศพิธราชธรรม (dasa-raja-dhamma) ซึ่งมีข้อบัญญัติ 10 ประการ (ten duties of king) ในการปกครอง ประเทศไทยมีการปกครองแบบธรรมราชาตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหง ต่อมาใช้แบบทวารวราชในสมัยอยุธยา

เมื่อพิจารณาถึงการเมืองการปกครอง บาร์ค โอบามา แม้มีข้อพิพาทกรณีบิลลาเดนในอัฟกานิสถาน การกดดันทางทหารกับอิหร่าน หรือกรณีพิพาทกับเกาหลีเหนือ แต่บาร์ค โอบามาก็ใช้แนวคิดของธรรมราชาเป็นหลักในการปกครอง กล่าวคือ นโยบายและกลยุทธ์ทางการเมืองของโอบามาในด้านสวัสดิการ เศรษฐกิจ ความมั่นคง ล้วนใช้หลักความเป็นธรรม ความเจริญและความผาสุกให้กับชาวอเมริกัน ซึ่งตรงกับความเป็นธรรมราชาของทางตะวันออก แม้โอบามาไม่ได้นับถือพุทธศาสนา แต่มีชาวอเมริกันประมาณ 5 ล้านคนที่นับถือพุทธศาสนา การใช้หลักธรรมราชาจึงเหมาะสมกับการเมืองการปกครองของประเทศสหรัฐอเมริกา

ด้านมุมมองเกี่ยวกับวิสัยทัศน์ของธรรมราชา ต่อแนวคิดการปกครองของสังคมทวารวราชในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Mahinad Deegalle, 2557: 49-73) ได้อธิบายการเมืองการปกครองในบริบทของบาลี คือการปกครองคนทั่วไปใช้หลักธรรมมาภิบาล (Good Governance) ส่วนการปกครองโดยพระราชาใช้หลักทศพิธราชธรรม (The Ten Principles of the King) ซึ่งหลักการทั้งสองนี้นับเป็นหลักการปกครองของประเทศเอเชียที่นับถือพุทธศาสนามาแต่โบราณ

การปกครองของเอเชียมาจากแนวคิดของพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชซึ่งถือหลักการปกครองของพระราชาที่ได้รับยกย่องให้เป็นจักรพรรดิคือจักรวรรดิวัตร (Cakkavatti) ส่วนในแถบเอเชียอื่นๆ ได้ใช้แนวพุทธของนิกายมหายาน เช่นในประเทศญี่ปุ่นและ

จีน สำหรับเทวราชาในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีหลักการร่วมกันคือ การปกครองโดยธรรมหรือธรรมราชา

ธรรมราชา (Buddhist kingship) ในประเทศภูฏาน (Bhutan) เป็นนโยบายการปกครองระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 9 - 16 และมีรัฐบาลแนวพุทธตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 - 20 (Sonam Kinga, 2557: 1-10) ธรรมราชาของภูฏาน แตกต่างจากประเทศอื่นเพราะเป็นธรรมราชาที่ถือเป็นวัฒนธรรมของชาติ รัฐบาลกับราชสำนักได้ใช้หลักธรรมในการปกครอง แนวคิดนี้ได้สืบทอดเป็นเอกลักษณ์ของภูฏานมายาวนานเนื่องจากไม่เคยเป็นอาณานิคมของชาติใด

แม้ระบบราชการ องค์กร และตุลาการ ล้วนอยู่บนพื้นฐานของหลักธรรมโดยไม่ใช้ความรุนแรง หรือใช้อำนาจที่ไม่เป็นธรรม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของภูฏานมีหลักศีลธรรมจริยธรรมเป็นพื้นฐานการเมืองการปกครองมาจนถึงปัจจุบัน และบ่งบอกถึงความเป็นธรรมราชาของผู้นำภูฏาน

6.12 ทศพิธราชธรรมกับพระมหากษัตริย์ไทย (วิษณุ เครืองาม, 2551 : 12-14) วิษณุ เครืองาม ได้กล่าวไว้ในคำนิยมของหนังสือเล่มนี้ คือทศพิธราชธรรมแปลว่า ธรรมต่างๆ ของพระราชารวมสิบประการ นับเป็นหมวดธรรมของผู้ปกครองที่มีมาช้านานแล้ว คู่กับหมวดธรรมอื่นๆ ได้แก่ สังคหวัตถุ และจักรวรรดิวัตร ซึ่งในการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชการที่ 5 ได้ทรงมีพระบรมราชาธิบายว่าพระบรมราชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยาม ไม่ได้มีปรากฏในกฎหมายอันหนึ่งอันใด จึงไม่มีผู้ใดขัดขวางได้ แต่ความเป็นจริงแล้วพระเจ้าแผ่นดินจะทรงประพฤติกการอันใด ก็ต้องเป็นไปตามทางที่สมควรและเป็นที่ยุติธรรม นั่นก็คือทศพิธราชธรรมและหลักธรรมดังได้กล่าวมา

เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองภายหลังปี 2475 พระราชภาระของพระมหากษัตริย์ตกมาเป็นของรัฐบาล ข้าราชการและผู้มีตำแหน่งทั้งหลาย ในการใช้อำนาจรัฐจัดการปกครองดูแลบ้านเมือง จำเป็นต้องรับเอาหลักธรรมกำกับการใช้อำนาจ คือ ธรรมทั้งหลายอันมีทศพิธราชธรรมเป็นหลัก ดังนั้น ต้องถือว่าทศพิธราชธรรมเป็นหลักที่ผู้ใหญ่ใช้ปกครองผู้น้อย จะใช้ในวงราชการ ภาคเอกชน หรือองค์การระหว่างประเทศก็ได้ ทั้งนี้คำว่า “ธรรมาภิบาล” การบริหารกิจการมบ้านเมืองที่ดีหรือ “Good Governance” แท้จริงก็คือทศพิธราชธรรมที่มีมาแต่พุทธกาลนั่นเอง

6.13 ที่มาของทศพิธราชธรรม บวรศักดิ์ อุวรรณโณ อธิบายถึงที่มาของทศพิธราชธรรม (บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, 2551: 20-25) เป็นหลักพุทธศาสนานิกายเถรวาท ทำให้ทศพิธราชธรรมขยายจากหลักศาสนาและศีลธรรมไปเป็นหลักและธรรมเนียมปฏิบัติทางรัฐธรรมนูญ ในระบอบประชาธิปไตยสมัยใหม่ (convention of the constitution) ที่เข้ากันได้

อย่างดีกับหลักการของพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญและทรงปฏิบัติหลักธรรมดังกล่าว จนเป็นหลักในการบริหารรัฐประชากิจ สำหรับผู้บริหารทุกระดับตั้งแต่ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม จนกลายมาเป็นหลักทางสังคม (social principles) สำหรับคนในสังคมทั้งหมด

ทศพิธราชธรรมเกิดขึ้นในซีกโลกตะวันออก เป็นภาษิตของบัณฑิตผู้เกิดนอกพุทธกาลมาก่อน ภายหลังจึงได้นำมาร้อยกรองเป็นคำสอนในคัมภีร์พุทธศาสนา มี 10 ประการ จึงเรียกว่า “ทศพิธ” เมื่อเป็นธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์ผู้ปกครองประชาชนหรือพระมหากษัตริย์ราชาเจ้า จึงเรียกว่า “ราชธรรม” รวมเป็น “ทศพิธราชธรรม” ซึ่งเป็นหลักเหนี่ยวรั้งการใช้พระราชอำนาจสมบูรณาญาสิทธิ รวมถึงยังมีธรรมประกอบอีกหลายประการ อาทิ สังคหวัตถุ 4 ประการ จักรวรรดิวัตร 12 ประการ ร่วมกับทศพิธราชธรรม

สาเหตุที่ต้องมีหลักศาสนาและศีลธรรมสำหรับการใช้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ เพราะในอดีตพระราชอำนาจนี้ล้นพ้นเด็ดขาด โดยคณาธิปไตยของไทย ถือว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของชีวิต คือจะประหารชีวิตใครก็ได้ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของแผ่นดิน คือถือว่าแผ่นดินในพระราชอาณาจักรเป็นของพระมหากษัตริย์ทั้งสิ้น แต่ให้ราษฎรอาศัยทำมาหากินเท่านั้น เมื่อทรงเป็นทั้งเจ้าของชีวิตและเจ้าของแผ่นดิน ทำให้การใช้พระราชอำนาจอาจกระทบต่อชีวิตและทรัพย์สินของราษฎรอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น ทศพิธราชธรรมและธรรมที่ใช้ประกอบดังกล่าวจึงทำหน้าที่หลักทางศาสนาและศีลธรรมกำกับไม่ให้พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจตามอำเภอพระราชหฤทัยในทางที่เป็นผลร้ายต่อราษฎรผู้อยู่ใต้ปกครอง

เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจสอดคล้องกับทศพิธราชธรรมจึงถวายพระสมัญญาว่า “ธรรมราชา” อันมีความหมายว่า พระมหากษัตริย์ผู้ทรงทำให้ราษฎรยินดีด้วยธรรม วัฒนธรรมการปกครองนี้มีมาแต่ครั้งสุโขทัยสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน ส่วนองค์ประกอบของทศพิธราชธรรมเหมือนกับนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวมา ได้แก่ ทาน ศีล บริจาค อาชชวะ มัททวะ ตบะ อักโกธะ อวิหิงสา ชันติ และอวิโรธนะ

นอกจากนี้ ผู้เรียบเรียงได้นำเสนอทศพิธราชธรรมที่มีหลักการทางการเมืองการปกครองของธรรมาภิบาล (Good governance) ในทางบริหารและสิทธิมนุษยชนในการดำเนินการของรัฐต่อผู้อื่น และนับเป็นหลักสากลที่เป็นนิรันดร์ใช้ได้ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ส่วนสำคัญได้นำหลักทศพิธราชธรรม 10 ประการ มาอธิบายประกอบกับพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ซึ่งทรงปฏิบัติภารกิจเพื่อปวงชนชาวไทยอย่างครบถ้วนตามหลักทศพิธราชธรรม

6.14 เรื่องราวสำคัญของการเป็นนายกรัฐมนตรี เหตุการณ์สำคัญในช่วงเวลาที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี คนที่ 13 (นรนิติ เศรษฐบุตร, 2554 : 221-

243) แม้พรรคกิจสังคมมีผู้แทนได้รับเลือกตั้งเพียง 18 คน แต่ด้วยความสามารถและความชาญฉลาดที่สามารถรวบรวมพรรคเล็กพรรคน้อยอีก 8 พรรครวมเป็น 16 พรรค เป็นรัฐบาลผสม เมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2518 โดยต้องใช้ความสามารถในการแก้ไขปัญหาตลอดที่เป็นนายกรัฐมนตรี การเมืองการปกครองในยุคนี้ จึงน่าสนใจและให้แนวคิดแก่วงการรัฐศาสตร์หลายประการ กล่าวคือ

1. การเจรจาต่อรองทางการเมือง ด้วยกลวิธีการเจรจาอันยอดเยี่ยมสามารถจูงใจหลายพรรคเข้าร่วมเป็นรัฐบาลได้ นับเป็นกลยุทธ์ทางการเมืองที่ไม่เคยมีรัฐบาลใดทำได้มาก่อน

2. การแก้ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับรัฐบาลสาธารณรัฐประชาชนจีน ซึ่งถือว่าเป็นรัฐบาลคอมมิวนิสต์ที่รัฐบาลไทยในยุคก่อนถือเป็นฝ่ายตรงข้ามและถูกสร้างภาพอย่างน่ากลัว

3. การดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจ คือ นโยบาย “เงินผัน” ที่กระจายเงินจำนวนมากออกไปสร้างงานในชนบท เพื่อแก้ปัญหาหนี้สินชาวไร่ชาวนา

4. การแก้ปัญหาคาระทั่ง ด้วยความอดทนและการให้อภัย จากการประท้วงหลายครั้งหลายรูปแบบ ได้แก่ การประท้วงของนิสิตนักศึกษา นักเรียนอาชีวศึกษา กรรมกร (ไทยการ์ด) และการประท้วงของตำรวจที่เดินขบวนไปพังรั้วบ้าน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เข้าไปทำลายทรัพย์สินในบ้าน แต่นายกรัฐมนตรีพลเรือนผู้นี้ยกโทษในทุกความผิดและอโหสิกรรมให้ตำรวจที่ร่วมกระทำการครั้งนี้ทั้งหมด

5. การแก้ปัญหาความขัดแย้งของมวลชน ได้แก่ ข้อพิพาทระหว่างนักศึกษาวิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพกับนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยการประสานกับผู้บริหารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และเจ้าหน้าที่ตำรวจทำให้สูญเสียชีวิตเล็กน้อยเฉพาะทรัพย์สินเพียงบางส่วน

6. การแก้ปัญหาภายในพรรคร่วมรัฐบาล โดยการปรับคณะรัฐมนตรีเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม และการบริหารของคณะรัฐบาลอย่างสุขุมรอบคอบ

อย่างไรก็ดี เมื่อปัญหาได้รุมเร้ามากขึ้น จนเหลือวิสัยที่จะบริหารประเทศด้วยรัฐบาลผสมนี้ต่อไป ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช จึงดำเนินการให้มีการยุบสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 12 มกราคม 2519

6.15 มติความคิดของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช จากการศึกษาคอลัมน์หนังสือพิมพ์สยามรัฐ (พ.ศ. 2493-2538) โดย ม.ล.วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์ ความคิดเรื่องพุทธศาสนา (วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์, 2545 : 100-102) ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีแนวคิดที่ว่าศาสนาพุทธแบ่งธรรมและระบบศีลธรรมออกเป็น 2 ระดับ ซึ่งตั้งอยู่บนความจริงที่แตกต่างกัน โดยเน้นโลกุตระธรรมที่ตั้งอยู่บนอริยสัจ พิเคราะห์ได้ด้วยเหตุผล ส่วนโลกียธรรมเน้นเรื่องของการทำดีทำชั่ว

ทั้งปวงที่ตั้งอยู่บนสมมุติสัจจะ การปฏิบัติตามโลกุตระธรรมเพื่อให้ตนเองหลุดพ้นจากข้อผูกมัดต่างๆ ซึ่งทำให้ติดอยู่ในห่วงของทุกข์อันมาจากการเกิด แก่ เจ็บ ตาย อันเป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ไม่ได้ในภาวะใด ภาวะหนึ่ง เราสามารถจะล่วงทุกข์นั้นได้ด้วยการศึกษาปฏิบัติโลกุตระธรรม คือ เดินอยู่ในทางที่เรียกว่า “อริยมรรค 8” หรือ “มัชฌิมาปฏิปทา” เพื่อให้พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด แต่ถ้าเรายังอยู่ในโลก ยังคงต้องปฏิบัติในเรื่องความดีความชั่วที่เรียกว่าโลกียธรรม เรายอมรับว่าเรามีตัวตน มีความสัมพันธ์กับคนอื่นในทางครอบครัวและในทางสังคม เราก็ต้องมีหน้าที่ต่อสังคม มีหน้าที่ต่อคนอื่นที่เราจะต้องทำประโยชน์ให้ ถ้าเราปฏิบัติไปในทางโลกุตระธรรมแล้วเราอดพ้นแต่ตัวเราไม่อยู่ในฐานะที่จะทำอะไรให้เกิดแก่คนอื่นได้ เพราะโลกุตระธรรมเป็นการแยกตนจากหมู่คณะหรือแยกตนออกจากสังคมเพื่อความรอดพ้นของตน ส่วนด้านโลกียธรรมสอนให้คนอยู่กับสังคม สอนให้ทำความดีแก่ตนเองและผู้อื่น สอนให้ทุกคนไม่เบียดเบียนกัน

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เสนอแนวคิดพุทธศาสนากับการเมืองไทยไว้ กล่าวคือ พุทธศาสนาเจริญขึ้นมาได้ เพราะพระบรมเดชาณาภาพของพระมหากษัตริย์ไทยทรงใช้พระราชอำนาจทางโลกรักษาพุทธศาสนา แม้เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกฉบับระบุชัดเจนว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะและทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก เมื่อเชื่อมโยงความคิดพุทธศาสนาในระดับโลกียธรรมเข้ากับแนวคิดเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์และเสนอแนวคิดว่าสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันที่ปรับตัวเอง เข้ากับสถานการณ์บ้านเมือง และความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วได้อย่างมีประสิทธิภาพ มิติความคิดหรือแนวความคิดที่ประมวลมาทั้งหมดนั้น แสดงถึงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และความสัมพันธ์ของการเมืองการปกครองกับพุทธศาสนาในลักษณะการเมืองแนวพุทธ ที่เป็นประชาธิปไตยแบบกษัตริย์นิยม

6.16 โครงการปาฐกถาพิเศษเรื่อง “ทศพิธราชธรรม : ธรรมสำหรับผู้ปกครอง”
 เมื่อวันพฤหัสบดีที่ 8 พฤศจิกายน 2555 (สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ, 2555 : สรุปจากการปาฐกถาพิเศษ) การปกครองไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน แม้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย พระมหากษัตริย์ก็ยังทรงเป็นประมุขการปกครองมาตลอด อันถือว่าเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

พระมหากษัตริย์แต่เดิมในสมัยพุทธกาลเรียกว่า “ราชา” แปลว่าผู้ที่ทำความยินดีพอใจให้เกิดแก่คนอื่น กล่าวคือ สังคมอินเดียโบราณผู้นำชุมชนที่มีความสามารถในการปกครองและบริหารชุมชนจนทำให้คนอื่นมีความสุข คนในชุมชนจึงอุทานออกมาว่าพอใจ พอใจ คำอุทานนี้ต่อมากลายเป็นชื่อตำแหน่งของผู้นำสังคมคือราชา

การที่ราชาจะทำให้ผู้อื่นพอใจและมีความสุขได้อย่างแท้จริง ราชาต้องมีคุณธรรม และคุณธรรมที่สำคัญตามหลักพุทธศาสนา คือ ทศพิธราชธรรม ดังนั้นเมื่อคนไทยรับวัฒนธรรม การปกครองมาจากอินเดียในสมัยอยุธยาได้รับคำว่าราชามาใช้กับพระมหากษัตริย์ของไทย พร้อมกับรับหลักธรรมที่พระมหากษัตริย์พึงปฏิบัติเพื่ออำนวยความสะดวก และความพอใจให้กับอาณาประชาราษฎร์ คือ ทศพิธราชธรรม

ปัจจุบันแนวความคิดเรื่องทศพิธราชธรรม ได้ขยายไปสู่การเมืองการปกครองอย่างกว้างขวางไปสู่หลักประเพณีปฏิบัติของผู้ปกครองประเทศระดับต่างๆ ข้าราชการ นักบริหารก็ล้วนต้องมีทศพิธราชธรรมเป็นหลักสำคัญและได้ประยุกต์มาใช้อย่างกว้างขวางในนามธรรมาภิบาล คือ การบริหารกิจการเมืองที่ดี หรือ Good Governance ต่อมาเมื่อผู้อธิบายเรื่องทศพิธราชธรรม เพิ่มขึ้นหลายความเห็นแต่มีสาระสำคัญตรงกัน กล่าวคือ เป็นธรรมของผู้ปกครองทั้งหลาย ไม่จำเพาะพระมหากษัตริย์เท่านั้น

6.17 แนวความคิดของปราชญ์ชาวกรีกคือ เพลโต (Plato) และอริสโตเติล (Aristotle)

6.17.1 เพลโต (Plato) เสนอแนวคิดเกี่ยวกับรัฐสมบูรณแบบในหนังสืออุดมรัฐ (Republic) ไว้ 2 ประการ คือ (เสนห์ จามริก (แปล), 2510 : 40 – 60)

- 1) รัฐที่ชอบด้วยกฎหมาย (โดยมีกฎหมายเป็นหลัก) ได้แก่
  - (1) ราชาธิปไตย คือการปกครองอันชอบด้วยกฎหมายโดยคนเดียว (philosopher king) เป็นรัฐที่ดีที่สุด
  - (2) อภิชนาธิปไตย คือการปกครองอันชอบด้วยกฎหมายโดยคนส่วนน้อย เป็นรัฐที่ดีที่สุดในลำดับรอง
  - (3) ประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ คือการปกครองอันชอบด้วยกฎหมายและแบบพอดีโดยคนจำนวนมาก เป็นรัฐที่เลวที่สุดในกระบวนรัฐที่ชอบด้วยกฎหมาย แต่ยังดีกว่ารัฐที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย
- 2) รัฐไม่ชอบด้วยกฎหมาย (ทำโดยผลการและไม่จำกัดโดยกฎหมาย)
  - (1) ทรวาษย์ คือการปกครองอันไม่ชอบด้วยกฎหมายโดยคนเดียว เป็นรัฐที่เลวที่สุด
  - (2) อภิชนาธิปไตย คือการปกครองอันไม่ชอบด้วยกฎหมายโดยคนส่วนน้อยเป็นรัฐที่ต่อไปจากรัฐที่เลวที่สุด

(3) ประชาธิปไตย (ที่ไม่อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ) คือการปกครองโดยพลการและระบบรุนแรงโดยคนจำนวนมาก เป็นรัฐที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย จึงเป็นรัฐที่เลว แต่ยังเป็นอันตรายน้อยกว่าระบอบทรราชย์หรืออภิชนาธิปไตย

การปกครองที่ดีที่สุดในแนวคิดของเพลโต คือการปกครองระบอบราชาธิปไตยอันชอบด้วยกฎหมาย เพราะกฎหมายมีคุณค่าที่ส่งเสริมเสถียรภาพความมั่นคง และความสงบสุขของประชาชน อย่างไรก็ตามความเห็นของเพลโตในหนังสือเรื่องกฎหมาย (Law) กฎหมายจะแทนที่ราชาปราชญ์ เนื่องจากกฎหมายมาจากเหตุผลที่เป็นพลังยึดเหนี่ยวคน อันเป็นโครงสร้างใหญ่มหาดศาลและความซับซ้อนของชีวิตอารยะเข้าไว้ด้วยกัน ทั้งนี้กฎหมายนั้นต้องเป็นกฎหมายสำหรับประชาชนทั้งหมด และเพื่อผลประโยชน์ด้านเสถียรภาพของสังคม

6.17.2 อริสโตเติล (Aristotle) (เรื่องเดียวกัน : 81 – 104)

ให้ทัศนะทางการเมืองว่าราชาธิปไตย และอภิชนาธิปไตยเป็นการปกครองโดยคนๆ เดียว หรือ คนจำนวนน้อยที่ปราดเปรื่องและทรงอำนาจสมบูรณ์ การปกครองระบอบราชาธิปไตย เป็นการปกครองของผู้ทรงปัญญาที่เหนือกว่าคนอื่น อย่างไรก็ตามไม่มีใครที่สมบูรณ์แบบ เพราะฉะนั้นจึงไม่มีราชาปราชญ์ กล่าวคือ การปกครองโดยคนๆ เดียวนั้น มักเห็นแก่ตัวเกินไป และไม่จำกัดด้วยกฎหมาย จึงก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการใช้สิทธิภายใต้อำนาจรัฐ

อริสโตเติลไม่ได้โต้แย้งการที่ผู้ปกครองที่ทรงคุณธรรม ซึ่งเพลโตได้เสนอไว้ในอุดมรัฐที่มีลักษณะเป็นนามธรรม แต่ควรเน้นการปกครองที่ปฏิบัติได้ การปกครองของกฎหมายไม่ใช่ของกำลังอำนาจ ผู้ปกครองจะต้องปกครองอย่างมีความรับผิดชอบต่อผู้ที่ตนปกครอง เสรีภาพที่แท้จริงในสังคมควรอยู่ภายใต้กฎหมาย ดังนั้นคนจึงไม่เสมอภาคเท่าเทียมกันในทุกเรื่อง

7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นการรวบรวมงานวิจัยในลักษณะวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองแนวพุทธ แนวคิดของพระภิกษุคนสำคัญและผู้นำทางการเมือง รวมถึงวิทยานิพนธ์ที่เชื่อมโยงถึงแนวคิดและบทบาทของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งได้ลำดับไว้ดังนี้

7.1 **ทินพันธุ์ นาคะตะ** (2509: 167-169) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง คุณค่าของพุทธศาสนาในการบริหารราชการ ผลการศึกษาวิจัยพบว่าพุทธปรัชญามีคุณค่าต่อการนำมาใช้เป็นหลักบริหารราชการอยู่หลายประการ เช่น การถือหลักเหตุผลตามหลักปัจจุสมุปบาท

กับอริยสัจ 4 และในด้านจริยธรรมได้แก่ หลักสัปปริสธรรม 7 นอกจากนี้ยังใช้พุทธปรัชญาในการดำรงชีวิต และเป็นค่านิยมของทางราชการ เช่น หลักอริยปิไตย 3 และพรหมวิหาร 4 เป็นต้น

การปกครองโดยธรรมเป็นอุดมการณ์สูงสุดในการเมืองการปกครอง การมีมาตรฐานทางจริยธรรมหรือกฎหมาย จึงมีความสำคัญต่อการประพฤติปฏิบัติในทางที่ดีต่อกัน ส่งเสริมให้ฝ่ายปกครองมีจิตใจสูง รู้จักปกครองตนเองด้วยหลักทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร สังคหวัตถุ 4 และพรหมวิหาร 4 นอกจากนี้พุทธศาสนายังมีส่วนเสริมสร้างลักษณะผู้นำที่ดีในด้านความรับผิดชอบต่อตนเอง ผู้อื่น และต่อผลงาน ส่วนปรัชญาของการใช้หลักมนุษยสัมพันธ์ คือ การยอมรับนับถือศักดิ์ศรีของคน การสร้างแรงจูงใจที่กระตุ้นให้คนทำงานอย่างเต็มความสามารถด้วยหลักธรรมพรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 และทศ 6 เป็นต้น

ด้านจริยธรรมในการปกครองและการบริหาร พุทธศาสนามีหลักธรรมหลายประการให้รับผิดชอบต่อการทำงานและการดำรงชีวิต อันก่อให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ด้วยหลักพรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 ทศ 6 และสัปปริสธรรม 7 ล้วนเป็นคุณธรรมที่ผู้ใหญ่หรือผู้มีหน้าที่ปกครองพึงยึดถือปฏิบัติ เมื่อฝ่ายปกครองมีคุณธรรมหรือมีหลักธรรมเป็นพื้นฐานการปกครอง ย่อมเกิดความผาสุกและความเจริญในสังคม กุศโลบายในการปกครองและการบริหารบ้านเมืองที่ดีที่ควรยึดถืออีกประการหนึ่งคืออปริหานิยธรรม 7 และหลักสามัคคีธรรมซึ่งเข้ากับอุดมการณ์ในการพัฒนาประเทศตามระบอบประชาธิปไตย

แม้ในพิธีการของการบริหารราชการไทย ส่วนมากนำพิธีกรรมของพุทธศาสนา มาใช้เพื่อให้เกิดความเป็นมงคล เป็นการบำรุงขวัญและกำลังใจในการทำงาน การกำหนดให้วันสำคัญทางศาสนาเป็นวันหยุดราชการ การอนุญาตให้ข้าราชการลาบวช แสดงให้เห็นว่าทางราชการได้ตระหนักถึงความสำคัญของพุทธศาสนา หรือคุณค่าของพุทธศาสนา ในการบริหารราชการ

7.2 ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ (2553: 156-159) ศึกษาวิเคราะห์การเมืองการปกครองในคัมภีร์พุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่าหลักธรรมที่ใช้ในการปกครองที่ใช้อยู่ในสมัยพุทธกาลได้แก่ หลักทศพิธราชธรรม 10 ประการ จักรวรรดิวัตร 12 ประการ สังคหวัตถุ 4 ประการ และอคติ 4 ประการ

รูปแบบการบริหารรัฐกิจในคัมภีร์พุทธศาสนาแบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือ แบบราชาธิปไตยและแบบสามัคคีธรรม โดยการปกครองแบบราชาธิปไตยเป็นระบอบการเมืองการปกครองของไทยในอดีตเรียกว่าสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งพระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจสิทธิ์ขาดในการบริหารประเทศ ส่วนการปกครองแบบสามัคคีธรรม ปัจจุบันเรียกว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตย

การบริหารรัฐกิจแบบสามัคคีธรรม หมายถึงการปกครองที่พร้อมเพียงอย่างชอบธรรม เป็นการปกครองโดยการรวมหลายรัฐแล้วเลือกผู้นำขึ้นมาคณะหนึ่ง เพื่อทำหน้าที่บริหารประเทศ มีการสับเปลี่ยนกันตามแต่ประชาชนจะเลือกเข้ามา หรือเรียกว่าประชาธิปไตย พระราชามีได้มีพระราชอำนาจสิทธิ์ขาดอย่างแบบราชาธิปไตย พระราชามีพระราชอำนาจในแบบโลกาธิปไตยและธรรมาธิปไตย โดยมีหลักการปกครอง 3 ประการ คือ มีสิทธิเสรีภาพจะกระทำการใดๆ ที่ไม่ขัดต่อสิทธิของผู้อื่นหรือไม่ขัดต่อศีลธรรม มีความเสมอภาคตามกฎหมายของไตรลักษณ์และทางสังคม และมีภราดรภาพ คือความสมัครสมานสามัคคีในหมู่คณะ

การประยุกต์การเมืองการปกครองในคัมภีร์พุทธศาสนามาใช้ในสังคมไทย แบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือการปกครองแบบราชาธิปไตยที่มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์เป็นการปกครองโดยพระราชามีพระราชอำนาจอย่างสมบูรณ์ ซึ่งมีความหมายเกี่ยวกับการปกครองระบบราชาธิปไตยที่คัมภีร์พุทธศาสนา แปลว่า การปกครองโดยมีพระราชามีเป็นใหญ่

การปกครองแบบสามัคคีธรรมคือการปกครองแบบ (ระบอบ) ประชาธิปไตย ที่รับอิทธิพลจากโลกตะวันตก โดยประชาธิปไตยในสังคมไทยปัจจุบันเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข คำว่าประชาธิปไตยแปลว่าการปกครองที่ยิ่งใหญ่โดยยึดถือเสียงของประชาชนส่วนมากเป็นเกณฑ์ เป็นคำที่มีความหมายเกี่ยวกับการปกครองแบบสามัคคีธรรม ซึ่งมีความหมายเป็น 2 แนวทาง คือ ความหมายอย่างแคบ หมายถึงประชาชนมีอำนาจปกครองตนเองมอบอำนาจผ่านคณะผู้บริหารเช่น คณะรัฐบาล และความหมายอย่างกว้าง หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่ยอมรับสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค ความสำคัญ และประโยชน์ซึ่งกันและกัน

อย่างไรก็ดี พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องอธิปไตยไว้ 3 ประการ คือ อุตตธาธิปไตยถือตนเป็นใหญ่ โลกาธิปไตยถือโลกเป็นใหญ่ และธรรมาธิปไตยถือธรรมเป็นใหญ่ ซึ่งผู้ปกครองต้องมีคุณลักษณะเป็นผู้ทรงธรรม มีความยุติธรรม มีความรอบรู้ และมีความเป็นผู้ใหญ่ที่ดี โดยมีหน้าที่หลักคือ บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ผู้ใต้ปกครองอย่างถูกต้องและเป็นธรรม ด้วยหลักการปกครอง 2 ประการ คือ หลักกฎหมาย และศีลธรรม ได้แก่ ศีล 5 ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการไม่เบียดเบียนกัน

7.3 พระมหาธรรมรัตน์ อริยธมฺโม (ยศขุน) (2542: 177-187) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาเชิงวิเคราะห์ หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก ผลการศึกษาวิจัยพบว่า แนวคิดเกี่ยวกับการเมืองการปกครองมีปรากฏในพระไตรปิฎกจำนวนมาก ทั้งวิธีการในการปกครองและอุดมคติของนักปกครอง พระพุทธเจ้าทรงเป็นกลางทางการเมือง มิได้สนับสนุนหรือคัดค้านรูปแบบทาง

การเมืองการปกครองแบบหนึ่งแบบใด แต่ทรงเสนอแนะให้ปรับปรุงข้อบกพร่องของระบบการเมืองให้เป็นธรรมยิ่งขึ้น

ระบบการปกครองในอุดมคติทางพุทธศาสนา คือระบบการปกครองที่เป็นธรรม ได้แก่ความถูกต้องดีงาม สันติภาพ ภราดรภาพ ให้เกิดแก่ประชาชนที่เรียกว่า ระบบธรรมาธิปไตย รูปแบบการปกครองไม่สำคัญเท่ากับคุณธรรมในการปกครอง การปกครองทุกระบบจะดีได้ ต้องพิจารณาถึงหลักธรรมในการบริหาร และคุณธรรมของผู้หน้าที่เป็นแกนกลางในการปกครอง รัฐในคติทางพุทธศาสนาจึงเป็นรัฐที่มีธรรมเป็นหัวใจทั้งในการกำหนดคุณสมบัติของผู้นำและการอยู่ร่วมกันของประชาชนซึ่งเรียกว่าธรรมิกรัฐหรือธรรมิกสังคม

ตามบทบาทและพุทธวิธีด้านการเมืองการปกครองของพระพุทธเจ้า ศาสนาหรือคณะสงฆ์ไม่ควรปฏิเสธการเมือง เพราะการเมืองกับศาสนามีคุณูปการต่อการแก้ไขปัญหาให้กับประชาชน การเมืองแก้ปัญหาในด้านวัตถุ ส่วนศาสนาแก้ปัญหาในด้านจิตใจ เมื่อพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่คนไทยส่วนใหญ่นับถือ พระสงฆ์จึงควรทำหน้าที่ศึกษาค้นคว้าพุทธธรรมอันบริสุทธิ์นำมาเผยแพร่แก่ประชาชนรวมทั้งนักการเมือง เพื่อให้พุทธธรรมเข้าถึงจิตใจของประชาชนและนักการเมืองได้อย่างลึกซึ้ง

อย่างไรก็ตาม การเข้าไปเกี่ยวข้องทางการเมืองการปกครองของ **พระสงฆ์นั้น ควรรักษาระยะห่างที่เหมาะสม** และต้องมีจุดยืนที่เที่ยงธรรม กล่าวคือ **ควรวางตัวเป็นกลาง** ไม่ควรสนับสนุนหรือต่อต้านระบบการเมืองการปกครองของกลุ่มการเมืองใด มีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาอยู่ในจิตใจ พร้อมแนะนำในสิ่งที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม และหวังดีในสิ่งที่จะก่อปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มการเมืองหรือกลุ่มคนด้วยใจเป็นธรรม ในระยะเวลาหรือโอกาสที่เหมาะสม

7.4 นครินทร์ แก้วโชติรุ่ง (2556: 89-91) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง รูปแบบและหลักการของการปกครองในพระไตรปิฎก ผลการศึกษาวิจัยพบว่ารูปแบบของการเมืองการปกครองมี 2 รูปแบบ ได้แก่ การปกครองแบบราชาธิปไตย และการปกครองแบบสามัคคีธรรม

1. การปกครองแบบราชาธิปไตย มีทั้งแบบพราหมณ์และแบบพุทธ โดยมีผู้ที่มียุทธศาสตร์สำคัญคือพระราชอา หรือพระมหากษัตริย์ ซึ่งมีพระราชอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองรัฐหรือแคว้นต่างๆ แต่เพียงพระองค์เดียว หลักการปกครองแบบราชาธิปไตยมีทั้งหลักการด้านบริหาร และหลักการด้านคุณธรรมและจริยธรรม เนื่องจากผู้ปกครองแบบราชาธิปไตยมีพระราชอำนาจสิทธิ์ขาด จึงมักใช้พระราชอำนาจเพื่อแสดงความยิ่งใหญ่ หรือแสวงหาผลประโยชน์ของตนเอง จำเป็นต้องมีสิ่งเหนี่ยวรั้ง เพื่อให้ผู้ปกครองใช้พระราชอำนาจดังกล่าวไปในทางที่ถูกต้องชอบธรรม และเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนหรือส่วนรวม สิ่งนั้นคือหลักธรรมต่างๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

จึงแสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่กรรมของผู้ปกครองมากกว่าเรื่องความยิ่งใหญ่หรือการแสดงพระราชอำนาจของผู้ปกครอง

2. การปกครองแบบสามัคคีธรรม เป็นการปกครองที่ชั้นสูงแต่ละกลุ่มส่งผู้แทนเข้าประชุมร่วมกันในสถานที่เรียกว่าสังฆสภา เพื่อทำหน้าที่ต่างๆ ในสภาและทำหน้าที่พิจารณาลงมติตัดสินใจในเรื่องสำคัญ หากที่ประชุมมีมติเอกฉันท์อย่างใด ก็ต้องยอมรับและดำเนินการให้เป็นไปตามนั้น หลักการปกครองแบบสามัคคีธรรมเหมือนกับหลักการปกครองแบบราชาธิปไตย แต่ความโดดเด่นในการปกครองแบบสามัคคีธรรม คือการใช้หลักธรรมที่เรียกว่าอภิธานียธรรม หรือหลักสามัคคีธรรม เนื่องจากการเมืองการปกครองในยุคนั้นแคว้นหรือรัฐที่ปกครองแบบสามัคคีธรรมสามารถต้านทานอำนาจของผู้รุกรานได้เป็นเวลายาวนาน อย่างไรก็ตามชนชั้นสูงในฐานะผู้มีส่วนร่วมกันปกครองแบบสามัคคีธรรมต้องมีธรรมหรือหลักการอื่นๆ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ประกอบด้วย

7.5 กาญจนา วิสุทธิวัฒน์ (2550: 121-127) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง แนวคิดและบทบาททางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่มีต่อการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการศึกษาค้นคว้าพบว่าแนวคิดและบทบาททางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นผลมาจากกระบวนการกล่อมเกลากองการเมือง (political socialization) หรือจากประสบการณ์สังคม (social experience) ภายในประเทศ ทำให้มีแนวคิดอนุรักษนิยม ตระหนักถึงความสำคัญของสถาบันทหาร รวมถึงการมีอำนาจอย่างแท้จริงเท่านั้นที่จะทำให้มีอำนาจอยู่ได้ และอำนาจนั้นต้องมั่นคงเด็ดขาดปราศจากการท้าทายจากกลุ่มอำนาจอื่นๆ

เนื่องจากเป็นผู้นำคณะปฏิวัติ เมื่อควบคุมอำนาจทางการเมืองไว้เรียบร้อยแล้วได้ทำหน้าที่รับผิดชอบการบริหารประเทศด้วยตนเอง และนำข้าราชการประจำเข้ามาบริหารราชการเมืองโดยตรง รวมถึงธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักรได้ให้อำนาจแก่ฝ่ายบริหารอย่างกว้างขวาง ทำให้จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ บริหารประเทศและพัฒนาประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้มีความผาสุกมากยิ่งขึ้น

การพัฒนาที่โดดเด่นอีกประการหนึ่งคือการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งยึดปรัชญาการบริหารของไทยสมัยก่อนที่ยึดอำนาจการเมืองอยู่ภายใต้ระบอบเผด็จการอำนาจนิยม พัฒนาประเทศด้วยการรักษากฎหมาย ขจัดความชั่วและนำความสุขมาสู่ประชาชน โดยมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นพิเศษ ด้านภาคใต้เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจด้วยการส่งเสริมการลงทุนของต่างชาติและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจเพื่อเป็นแรงจูงใจในการลงทุน การตั้งองค์กรใหม่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อาทิ การตั้งคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ กระทรวงพัฒนาแห่งชาติ สภาวิจัยแห่งชาติ สภาการศึกษาแห่งชาติ และ

มหาวิทยาลัยขอนแก่น ส่วนวิชาการที่ได้รับการสนับสนุนมากที่สุดคือวิชาเศรษฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มุ่งเป้าหมายไปสู่การพัฒนาด้านชลประทานด้วยการสร้างเขื่อนและฝาย การผลิตกระแสไฟฟ้า การสาธารณสุข การเกษตร และจัดตั้งโรงเรียนครอบคลุมพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เมื่อพิจารณาจากหลักธรรมทางพุทธศาสนา จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีความกล้าหาญในการปกครอง มีลักษณะผู้นำตามหลักสัปปริสธรรม 7 และเน้นการกระจายความเจริญทางเศรษฐกิจในชุมชนบทหรือชาวไร่ชาวนา ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมทานและบริจาคในทศพิธราชธรรม สัสสมณะ ปุริสเมธะ และนิรัคพะในสังคหวัตถุ รวมถึงการอนุเคราะห์ประชาชนในชนบท (เนคมขานปกสุ) ตามหลักธรรมข้อหนึ่งในจักรวรรดิวัตร

7.6 พันเอกมานพ ขาวสะอาด (2552: 81-92) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง แนวคิดการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ผลการศึกษาวิจัยพบว่าสังคมมนุษย์ไม่อาจหลีกเลี่ยงพ้นจากปัญหาความขัดแย้งอันเกิดจากการขาดศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม ถ้าความขัดแย้งมิได้รับการแก้ไขจะนำไปสู่ความรุนแรง ความขัดแย้งนี้มักเกี่ยวข้องกับอำนาจ ผลประโยชน์ สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค และความรับผิดชอบต่างๆ การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่ผ่านมาไม่อาจคลี่คลายหรือสลายปัญหาขัดแย้งได้ แต่กลับรุนแรงมากขึ้น

การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งควรใช้แนวทางสันติวิธีด้วยการเจรจา การยึดถือระบบนิติรัฐ การมีส่วนร่วม และการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรม จากแนวคิดการแก้ไขความขัดแย้งทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ที่มุ่งเน้นการสร้างความสมานฉันท์ในสังคมและหาทางออกให้สังคมไทย มีดังนี้

1. แนวคิดทางพุทธศาสนา (religion approach) ใช้หลักความจริง ความถูกต้องดีงามในลักษณะธรรมาธิปไตย ซึ่งทุกคนต้องถือธรรมเป็นใหญ่ ทุกคนใฝ่ธรรม ต้องถือธรรมเป็นบรรทัดฐานและเพียรพยายามมุ่งให้เข้าถึงธรรม สมาชิกในสังคมพึงปฏิบัติตนตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา คือทางสายกลาง ใช้สติในการแก้ปัญหา มีความเป็นกลางบนพื้นฐานของความถูกต้อง ไม่ขึ้นอยู่กับความรู้สึก ไม่มีอคติ และแก้ปัญหา การเมืองไทยควรใช้ความคิดอย่างมีเหตุผลเพื่อเข้าใจปัญหา และแสวงหาทางแก้ปัญหาอย่างถูกต้อง โดยปราศจากอคติส่วนตน อันเป็นแนวคิดของทางสายกลาง

2. แนวคิดทางหลักสังคมศาสตร์ (social science approach) ได้อธิบายถึงการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีหลักสำคัญ 3 ข้อ ได้แก่ เสรีภาพหรือความเป็นอิสระ เสมอภาค หรือสมานภาพ และภราดรภาพหรือความสามัคคีหรือเอกภาพ หลักสำคัญทั้งสามประการนี้ต้องผสมผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

3. แนวคิดทางวิทยาศาสตร์ (science approach) เป็นความสำคัญของการตัดสินใจอันเป็นหน้าที่ของผู้นำ ปัญหาของสังคมมีความสลับซับซ้อน และต้องการความร่วมมือจากหลายฝ่าย ต้องอาศัยคนที่มีความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญแต่ละด้าน ร่วมตัดสินใจในปัญหาสำคัญต่างๆ และการตัดสินใจควรใช้หลักพุทธศาสนาเป็นเครื่องกำหนดจิตใจ ส่งเสริมให้สมาชิกในสังคมเข้าถึงหลักธรรม รวมทั้งปฏิบัติตนให้อยู่ในศีลธรรมและวัฒนธรรมที่ดีงาม

7.7 ยุทธชัย จอมพงษ์ (2549: 179-192) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง แนวคิดทางการเมืองของสมณะโพธิรักษ์ ผลการศึกษาวิจัยพบว่า งานวิจัยนี้เป็นการตีความหมายคำสอนของศาสนา แล้วนำมาใช้กับสังคมก่อให้เกิดรูปแบบสังคมพิเศษที่แตกต่างจากสังคมทั่วไป กล่าวคือ เป็นสังคมที่อยู่กันแบบเอื้ออาทรไม่เอาเปรียบกัน เป็นสังคมที่เน้นการเสียสละช่วยเหลือกัน ส่งผลให้ประชาชนที่อยู่ในสังคมบุญนิยมอยู่กันอย่างสงบสุขไม่ขัดแย้งกัน มีอิสระเสรีไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ ความเป็นพี่น้องกันในชุมชนทำให้เป็นสังคมที่เข้มแข็ง

แนวคิดทางการเมืองของสมณะโพธิรักษ์ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมทางพุทธศาสนากับการเมือง เนื่องจากท่านเป็นที่ปรึกษาให้กับพรรคการเมืองชื่อ “พรรคเพื่อฟ้าดิน” และสำนักสันติอโศกที่ได้ก่อตั้งขึ้นมีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเมืองหลายรูปแบบ แนวคิดนี้ใช้หลักธรรมหรือหลักการในพุทธศาสนามาจัดระเบียบโครงสร้างสังคมโดยกำกับดูแลพฤติกรรม รวมถึงการใช้หลักธรรมแก้ปัญหาทางการเมือง ที่เน้นการสร้างสังคมให้ช่วยเหลือเกื้อกูลประโยชน์แก่กัน

ในภาพรวมแนวคิดทางการเมืองของสมณะโพธิรักษ์ คือ การเมืองการปกครองที่เน้นตัวนักการเมืองที่มีคุณธรรม คุณภาพ โดยยึดแนวทางประชาธิปไตยภายใต้ระบบสังคมที่อยู่กันอย่างมีพลังร่วม มุ่งทำประโยชน์แก่สังคมอย่างสันติสุข ทั้งนี้เพราะแนวคิดบุญนิยมมีระบบโครงสร้างย่อยที่เน้นตัวบุคคลกับสังคม ให้ปฏิบัติตามแนวแห่งการเสียสละแบ่งปัน ไม่สะสมกอบโกยมุ่งขจัดขัดเกลากิเลส ตัณหา อูปาทาน ลดความต้องการส่วนเกินของชีวิต อันนำมาซึ่งการไม่เอาเปรียบกัน ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นหลักส่งผลต่อการพัฒนาจิตใจของบุคคล

หากพิจารณาในด้านประชาธิปไตยแนวคิดของสมณะโพธิรักษ์ เป็นประชาธิปไตยทางอ้อมและมีลักษณะเป็นอุดมคติ เช่น การลงสมัครรับเลือกตั้งต้องให้ประชาชนในเขตพื้นที่นั้นๆ ไปบอกให้มาลงสมัครรับเลือกตั้งจึงจะให้ลงสมัคร แต่มีปัญหว่าบุคคลนั้นสมัครใจทำงานทางการเมืองหรือไม่ เป้าหมายของวิธีนี้เพื่อไม่ให้เกิดการซื้อเสียง ไม่เป็นการจัดตั้งคะแนนเสียง ไม่เป็นการหาเสียง ซึ่งอาจจะเป็นข้อเสียที่ประชาชนจะไม่ทราบนโยบายของนักการเมืองเพื่อใช้เป็นแนวทางในการตัดสินใจเลือกผู้แทนของตน นอกจากนี้การเปิดโอกาสให้มีการแข่งขันกัน ประชาชนย่อมมีโอกาสพิจารณาข้อดีของแต่ละคนหรือนโยบายของพรรคการเมืองได้มากขึ้น

7.8 วิษุตา เกติมณี (2550: 188-209) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำ จากบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ เรื่องพระมหาชนก ผลการวิจัยพบว่า ความคิดความเชื่อทางการเมือง ไม่ใช่สถานการณ์ที่เป็นจริงหรือปรากฏการณ์จริงทางการเมือง แต่ส่วนสำคัญคือการนำหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนามาใช้เป็นแนวคิดทางการเมือง โดยสื่อผ่านวรรณกรรมเรื่อง พระมหาชนก ที่เน้นความเพียรพยายาม ซึ่งผู้นำทางการเมืองการปกครองจะต้องมีความอดทนมีความเพียรพยายามในการนำพาประชาชนพ้นฝ่าอุปสรรคให้หลุดพ้นจากปัญหาต่างๆ ได้

ลักษณะผู้นำในพระราชนิพนธ์พระมหาชนก ตรงกับลักษณะผู้นำตามหลักพุทธศาสนา คือ ลักษณะธรรมราชา และเทวราชาโดยปกครองด้วยทศพิธราชธรรม มีศีลธรรม มีเมตตา กรุณา ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับผู้นำทางการเมืองไทยในยุคปัจจุบันได้ ซึ่งจะยังผลให้การบริหารราชการหรือการปกครองประเทศมีความสงบเรียบร้อยประชาชนมีความสุข อันจะทำให้ผู้นำได้การยกย่องสรรเสริญ

ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้วิเคราะห์แนวคิดผู้นำในบทพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนก แต่ใช้बारมีการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตั้งมั่นในศีลธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชน นอกจากนี้ผู้นำต้องมีความมุ่งมั่นเพียรพยายาม มีคุณธรรม มีบุคลิกภาพที่ดีทั้งจิตใจและภายนอก ผู้นำต้องรู้จักพูดแต่สิ่งที่มีประโยชน์ มีความกล้าหาญ กล้าเผชิญหน้ากับปัญหาซึ่งทั้งหมดนี้คือการเมืองแนวพุทธนั่นเอง

7.9 อฤเดช แพงอะมะ (2550: 197-207) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง แนวคิดทางการเมือง และสังคมของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ปัจจัยทางจิตวิทยาและสภาพแวดล้อมที่มีผลต่อแนวคิดทางการเมืองและสังคม ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เมื่อครั้งเป็นผู้นำคณะสงฆ์ฝ่ายวิปัสสนาธุระ และผู้นำกองทัพธรรม โดยพิจารณาถึงลักษณะนิสัย ความเชื่อ ค่านิยม บุคลิกภาพ ทศนคติ และสถานการณ์ที่มีอิทธิพลในการอบรมกล่อมเกลากายทางสังคมทำให้พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต มีความอดทนเข้มแข็ง ฉลาดรอบรู้ในการอบรมสั่งสอนสาธุศิษย์และประชาชน

สาระสำคัญของแนวคิดทางการเมืองและสังคมประกอบด้วยสาระสำคัญ 2 ประการ ประการแรก การปกครองตนเองที่ดี คือการปกครองใจ ควบคุมให้มีศีลธรรม ผู้ปกครองต้องมีคุณธรรม ควบคุมประชาชนด้วยศีลธรรม ผู้ปกครองที่มีคุณธรรมต้องทำเพื่อประชาชน การปกครองด้วยศีลธรรมคือการปกครองโดยไม่ต้องปกครองอันเป็นจุดเริ่มต้นของการเมืองการปกครองตามแนวของพุทธศาสนา ประการที่สอง พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ให้ความสำคัญกับความมั่นคงของรัฐ ถือว่ารัฐเป็นหลักค้ำจุนการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ เปรียบได้กับก้อนเส้า 3

ก่อน ได้แก่ ก่อนที่ 1 คือความเป็นชาติ ก่อนที่ 2 คือพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ก่อนที่ 3 คือองค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งทรงเป็นเอกอัครราชูปถัมภก หากชาติก่อนใดก่อนหนึ่งย่อมขาดความสมบูรณ์ไป รูปแบบการเมืองการปกครองจึงไม่ใช่สาระสำคัญ หากความสำคัญขึ้นอยู่กับความมุ่งหมายและการกระทำที่ปรากฏว่าประกอบด้วยหลักศีลธรรมหรือไม่

ผลกระทบจากแนวคิดทางการเมืองและสังคมของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ประมวลได้ 2 ประการ คือ ประการแรก ประโยชน์ของชาติเพราะแนวคิดทางการเมืองและสังคมของท่านเน้นการอบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชนในทุกที่ที่ได้สัญจรไป ทำให้ผู้รับการอบรมสั่งสอนเป็นคนดีมีศีลธรรม มีสัมมาอาชีพ และมุ่งบำเพ็ญประโยชน์แก่ประเทศชาติตามควรแก่ฐานะ ประการที่สองประโยชน์ต่อศาสนา ทำปฏิบัติ 9 ครัว อย่างเคร่งครัดถึง 4 ประการ กล่าวคือ การดำรงรักษาสถาบันให้มีเสถียรภาพ นำหมู่คณะฟื้นฟูปฏิบัติธรรม หมั่นอนุศาสนสั่งสอนศิษยานุศิษย์ให้ฉลาดกล้าหาญในการฝึกฝนอบรมจิตใจและไม่หวั่นไหวต่อโลกธรรม โดยภาพรวมแนวคิดทางการเมืองและสังคมของท่านทำให้เกิดพัฒนาชนบทในรูปแบบใหม่ที่ให้ประชาชนในท้องถิ่นกันดารเห็นความสำคัญของความเป็นไทย สำนึกในความเป็นไทย และลดความขัดแย้งในกลุ่มชาติพันธุ์

7.10 **อดุลย์ ศรีคล้าย** (2549: 23-26 และ 42-43) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง คุณธรรมของผู้ปกครองในวรรณกรรมสามก๊กตามกรอบแนวคิดของมาคิอาเวลลี ผลการศึกษวิจัยพบว่าแนวคิดของ มาคิอาเวลลีปรากฏในหนังสือ The Prince หรือ เจ้าผู้ปกครอง โดยให้ความสำคัญกับรัฐเป็นพิเศษ เพราะเห็นว่ารัฐนั้นสามารถทำให้เกิดสิ่งที่ดีหรือสิ่งที่เลวให้กับสังคมมนุษย์ และรัฐจะดีหรือเลวขึ้นอยู่กับเจ้าผู้ปกครอง ส่วนเจ้าผู้ปกครองจะคงอำนาจอยู่ได้ขึ้นอยู่กับความสามารถ คุณธรรม และโชคชะตาเป็นสำคัญ

กรณีคุณธรรมกับโชคชะตามาคิอาเวลลี เห็นว่าถ้ามนุษย์มีคุณธรรมที่สมบูรณ์เข้มแข็งก็สามารถเอาชนะโชคชะตาได้ แต่ไม่ได้มองว่าโชคชะตาเป็นสิ่งเลวร้ายเสมอไป บางครั้งโชคชะตาก็สามารถดลบันดาลในสิ่งที่ดีได้เหมือนกัน อย่างไรก็ตามการมีคุณธรรมเพียงอย่างเดียวโดยขาดโชคชะตาที่ดีเข้าช่วย คุณธรรมบางครั้งอาจไม่เกิดผล ดังนั้นย่อมเป็นการดีที่สุดหากมนุษย์มีทั้งคุณธรรมและโชคชะตาที่ดีเกื้อหนุนกัน

ในการนำคุณธรรมมาใช้ในทางการเมือง เพื่อให้เจ้าผู้ปกครองได้รู้จักและปฏิบัติตนให้ได้มาซึ่งอำนาจและการรักษาอำนาจของตนไว้ โดยคุณธรรมและกำลังของตนเอง หากเจ้าผู้ปกครองคนใดได้อำนาจรัฐมาด้วยโชคชะตามักจะไม่มั่นคงถาวร และเจ้าผู้ปกครองคนใดไม่สามารถใช้คุณธรรมของตนรักษาอำนาจรัฐไว้ได้ในไม่ช้าโชคชะตาก็จะทำให้เจ้าผู้ปกครองต้องสูญเสียอำนาจรัฐไป

คุณธรรมในเจ้าผู้ปกครองมาคิอาเวลลี ได้แก่ ความรักชาติ การเห็นประโยชน์แห่งรัฐ ความมีปัญญา ความสุขุมรอบคอบ ความมีเหตุผล การคบมิตรที่ดี การพึ่งตนเอง ความเข้มแข็ง ความกล้าหาญ ความมีระเบียบวินัย ความเด็ดขาด ความหนักแน่น ความมุ่งมั่นจริงจัง ความเชื่อมั่นจริงจัง ความเชื่อมั่นในตนเอง ความอดทนและการเอาชนะตนเอง คุณธรรมเหล่านี้เป็นเหมือนคุณสมบัติของผู้ปกครอง ซึ่งนำตัวละครในวรรณกรรมสามก๊ก คือ โจโฉ เล่าปี่ และซุนกวน มาอธิบายแนวการปกครอง และยังมีงานวิจัยแนวคิดดังกล่าวกับบทบาททางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช (วิลาสินี จินตลิตติ, 2546) ซึ่งจะกล่าวถึงในลำดับต่อไป

7.11 **วิลาสินี จินตลิตติ** (2546: 68-70) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาททางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช โดยใช้กรอบแนวคิดของมาคิอาเวลลี เช่นเดียวกับงานวิจัยของอดุลย์ ศรีคล้าย (2549) ผลการศึกษาค้นคว้า

7.11.1 การขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช
สามารถอธิบายได้ด้วยการขึ้นสู่อำนาจโดยการสนับสนุนของมหาชนตามความคิดของมาคิอาเวลลี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ขึ้นสู่การเป็นนายกรัฐมนตรี เพราะเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงและมีความสามารถเหนือกว่าผู้อื่น รวมทั้งเคยดำรงตำแหน่งที่สำคัญทางการเมือง โดยได้แสดงคุณสมบัติผู้นำที่มีไหวพริบเฉลียวฉลาดแหลมคม สามารถเป็นที่พึ่งของบุคคลต่างๆ ได้เป็นอย่างดี บรรดาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหลาย จึงช่วยเป็นฐานในการสนับสนุนและผลักดันจน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้สำเร็จ แม้ว่าในช่วงแรก ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช จะได้รับการสนับสนุนจากประชาชนเพียงบางส่วน ทำให้มีเสียงไม่มากพอที่จะจัดตั้งรัฐบาล แต่เมื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหลายให้การสนับสนุน ประชาชนทั่วไปก็ให้การยอมรับ โดยไม่มีประชาชนประท้วงการเป็นนายกรัฐมนตรีของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ดังนั้นการขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองในตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เมื่อวันที่ 14 มีนาคม 2518 จึงเป็นไปโดยการสนับสนุนจากประชาชนผ่านสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

7.11.2 การรักษาอำนาจของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ในระหว่างที่ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีนั้น สามารถอธิบายได้ด้วยวิธีการรักษาอำนาจของเจ้าผู้ปกครองในประเด็นต่างๆ ตามความคิดของมาคิอาเวลลี ซึ่ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เลือกวิธีการที่เหมาะสมกับแต่ละความคิดของมาคิอาเวลลี ซึ่ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เลือกวิธีการที่เหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์มาใช้ได้อย่างถูกต้อง นับตั้งแต่การสร้างความสัมพันธ์อันดีกับประชาชนด้วยการทำให้ประชาชนรู้สึกว่าเป็นรัฐบาลของประชาชน สามารถพึ่งพาได้มากกว่ารัฐบาลอื่นๆ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช จึงได้รับความนิยมจากประชาชนเป็นอย่างมาก เมื่อมีสงครามอินโดจีนเกิดขึ้นและประเทศไทยได้รับผลกระทบจากสงครามดังกล่าว ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ก็ตัดสินใจเปิดสัมพันธไมตรีกับประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ทำให้ได้รับผลประโยชน์อย่างมากมาย

ทั้งในด้านเศรษฐกิจการค้า การเมือง สังคม การทูต วัฒนธรรม และรัฐบาลจีนยังได้หยุดความช่วยเหลือแก่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ทำให้การก่อวินาศกรรมและคุกคามจากคอมมิวนิสต์ไม่มีอีกเลย ตลอดจน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีความสามารถในการรักษาภาพลักษณ์ที่ดีในสายตาประชาชนทำให้ในบางสถานการณ์สามารถลดกระแสต่อต้านจากประชาชนให้น้อยลงได้ สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นำมาใช้ได้อย่างเหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในระหว่างอยู่ในอำนาจ

7.11.3 การสูญเสียอำนาจของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ในวันที่ 12 มกราคม 2519 เมื่อนำมาอธิบายถึงสาเหตุของการสูญเสียอำนาจด้วยความคิดทางการเมืองของ มาคิอาเวลลีแล้ว จะพบว่าเป็นการสูญเสียอำนาจที่เกิดขึ้นจากความบกพร่องในเรื่องการมีและการใช้คุณธรรม เริ่มจากการที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ไม่สามารถกำจัดกลุ่มอำนาจเก่า คือ กลุ่มพรรคประชาธิปัตย์ของ ม.ร.ว. เสनीย์ ปราโมช ให้หมดสิ้นอำนาจลงตั้งแต่แรก ทำให้พรรคประชาธิปัตย์มีโอกาสที่จะล้มรัฐบาลและแย่งชิงอำนาจกลับคืนไป โดยพรรคประชาธิปัตย์ได้ร่วมมือกับบรรดาพรรคการเมืองฝ่ายค้าน โดยเฉพาะกลุ่มพรรคสังคมนิยมดำเนินการล้มรัฐบาลอยู่ตลอดเวลา ซึ่ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ก็รับทราบเรื่องนี้ แต่ไม่สามารถทำอะไรได้ เพราะการกระทำของกลุ่มพรรคฝ่ายค้านเป็นการปฏิบัติตามวิถีทางประชาธิปไตยทุกประการ สิ่งที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช วิตกกังวลคือเมื่อรัฐบาลถูกล้มตามวิถีทางประชาธิปไตยแล้ว หากดูจากนโยบายบริหารราชการบ้านเมืองของกลุ่มฝ่ายค้านที่จะจัดตั้งรัฐบาลใหม่ ประเทศไทยคงจะเป็นประชาธิปไตยต่อไปไม่ได้ความพยายามที่จะทำให้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช พ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีประสบความสำเร็จ เมื่อคณะทหารได้รับทราบแผนการของกลุ่มพรรคฝ่ายค้านที่จะจัดตั้งรัฐบาลใหม่ และทำการปฏิรูปการบริหารราชการบ้านเมืองแล้วไม่เห็นด้วย จึงประชุมร่วมกันว่าจะทำการยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินหรือรัฐประหาร แต่ยังไม่ได้ตกลงใจโดยเด็ดขาด ซึ่งการที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ไม่ได้ดำรงตำแหน่งที่กุมอำนาจทางการเมือง ทำให้ไม่สามารถควบคุมและบังคับบัญชาคณะทหาร ดังนั้นเมื่อคณะทหารมีท่าทีว่าจะทำการรัฐประหาร ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช จึงไม่อาจวางใจได้ ประกอบกับเกิดความแตกแยกในคณะรัฐมนตรี เนื่องจากรัฐมนตรีทั้งหลายต่างก็แสวงหาประโยชน์ของตนเป็นหลัก ทำให้รัฐบาลขาดเสถียรภาพ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช จึงตัดสินใจแก้ไขปัญหาต่างๆ ด้วยการประกาศยุบสภาผู้แทนราษฎรตามวิถีทางประชาธิปไตย หลังจากนั้น ม.ร.ว. เสनीย์ ปราโมช ซึ่งเคยเป็นกลุ่มอำนาจเก่าได้ขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ทำให้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ต้องสูญเสียอำนาจอย่างแท้จริงตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา จะเห็นได้ว่า สาเหตุประการสำคัญที่ทำให้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ต้องสูญเสียอำนาจนั้นเกิดขึ้นจากความบกพร่องเรื่องคุณธรรม ทำให้อำนาจของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ค่อยๆ อ่อนกำลัง จนกระทั่งหมดอำนาจไปในวันที่ 12 มกราคม 2519

อย่างไรก็ตาม ในการอภิปรายผลของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ การที่รัฐบาลภายใต้การนำของศาสตราจารย์ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช บริหารประเทศไม่ได้ยาวนานนั้นมีผลต่อการเมืองการปกครองไทยในการใช้เป็นแนวทางแก้ปัญหา กล่าวคือ

(1) การขึ้นสู่อำนาจ

จากการศึกษาพบว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ขึ้นสู่อำนาจโดยได้รับการสนับสนุนจากประชาชนและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร แต่วิธีการขึ้นสู่อำนาจที่มาคิอาเวลลีเห็นว่ามีประสิทธิภาพและมีผลดีต่อการรักษาอำนาจมากที่สุด คือ การขึ้นสู่อำนาจโดยกองกำลังของตนเองและโดยคุณธรรม ซึ่งผู้ปกครองของประเทศไทยในอดีตหลายคนได้ใช้วิธีการนี้ในการขึ้นสู่อำนาจ เพราะในการรัฐประหารที่เกิดขึ้นตั้งแต่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน ปรากฏว่าผู้ที่ทำการยึดอำนาจได้สำเร็จส่วนใหญ่เป็นนายทหาร เริ่มจากนายทหารคณะราษฎรในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 การรัฐประหาร พ.ศ. 2490 โดยคณะทหารภายใต้การนำของจอมพลผิน ชุณหะวัณ จนมาถึงคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ หรือ คณะ รสช. ใน พ.ศ. 2534 ที่มี พลเอกสุนทร คงสมพงษ์ และพลเอกสุจินดา คราประยูร เป็นผู้นำ ซึ่งปัจจุบันการขึ้นสู่อำนาจด้วยวิธีการนี้ไม่ได้เกิดขึ้นในแวดวงการเมืองของประเทศไทยแล้ว เพราะในปัจจุบันประเทศไทยปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา ที่ให้ความสำคัญกับการขึ้นสู่อำนาจโดยการสนับสนุนของประชาชน ดังนั้น เพื่อให้สอดคล้องกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยและความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลี ผู้ปกครองจึงควรขึ้นสู่อำนาจโดยการสนับสนุนของประชาชน และการได้รับการสนับสนุนจากทหารทั้งหมดด้วย เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้ทหารทำการรัฐประหารยึดอำนาจของผู้ปกครองดังเช่นที่ผ่านมาในอดีต

(2) การรักษาอำนาจ

จากการศึกษาพบว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เลือกวิธีการที่เหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์มาใช้ในการรักษาอำนาจ ทั้งการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับประชาชน การตัดสินใจเปิดสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศจีน และการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีในสายตาประชาชน ซึ่งผู้ปกครองของประเทศไทยคนอื่น ๆ ควรนำวิธีการรักษาอำนาจของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มาใช้เป็นแนวทางในการรักษาอำนาจของตนเอง แต่วิธีการรักษาอำนาจตามความคิดของมาคิอาเวลลีที่ให้ผู้ปกครองพยายามกระทำทุกทางถึงแม้ว่าจะต้องใช้วิธีการที่ชั่วร้ายเพียงใดก็ตาม เพื่อให้ประสบความสำเร็จในการรักษาอำนาจ ในปัจจุบันผู้ปกครองไม่ควรนำวิธีการดังกล่าวมาใช้ เพราะจะทำให้ได้รับการต่อต้านจากประชาชน

(3) การสูญเสียอำนาจ

จากการศึกษาพบว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ต้องสูญเสียอำนาจไป เพราะคุณธรรมบกพร่อง ได้แก่ การไม่จำกัดกลุ่มอำนาจทำให้หมดสิ้นไป การไม่อยู่ในสถานะที่จะควบคุมกองกำลังของตนเอง และมีเพื่อนร่วมงานที่คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งมาคิอาเวลลี

เห็นว่าการสูญเสียอำนาจจากสาเหตุดังกล่าวนั้น ผู้ปกครองสามารถป้องกันไม่ให้เกิดขึ้นได้ และเป็นสาเหตุที่แก้ไขได้ด้วยการหมั่นทำให้ตนเองเป็นผู้มีคุณธรรมและนำมาใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ต่างๆ อยู่เสมอ ดังนั้น ผู้ปกครองคนอื่นๆ จึงควรระวังไม่ให้ตนเองต้องบกพร่องในเรื่องคุณธรรม โดยการดูแลและพัฒนาคุณธรรมให้ดียิ่งขึ้น

ข้อสรุปจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่รวบรวมมาทั้งหมดนั้นได้คัดเลือกเฉพาะการเมืองการปกครองกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา เพื่อเชื่อมโยงกับงานวิจัยเรื่อง “แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช โดยได้ข้อสรุปดังนี้

1. พุทธปรัชญา หรือหลักธรรมทางพุทธศาสนามีคุณค่าต่อการนำมาใช้เป็นหลักบริหารทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เช่น อริยสัจ 4 สัมปยุตธรรม 7 พรหมวิหาร 4 เป็นต้น (ทินพันธ์ นาคะตะ, 2509)

2. หลักธรรมทางพุทธศาสนา ได้นำมาใช้ในการปกครองแต่โบราณ ซึ่งสมัยพุทธกาลมีบัญญัติในพระไตรปิฎก ได้แก่ ทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุ และจักรวรรดิวัตร (ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์, 2553)

3. การประยุกต์หลักธรรมทางพุทธศาสนาใช้ในสังคมไทยทำให้เกิดการปกครอง 2 รูปแบบ คือ การปกครองแบบราชาธิปไตย ที่พระราชหรือพระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจสิทธิ์ขาด เรียกว่าระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กับการปกครองแบบสามัคคีธรรม คือระบอบประชาธิปไตยที่ได้รับอิทธิพลจากโลกตะวันตก (นครินทร์ แก้วโชติรุ่ง, 2555)

4. หลักรัฐศาสตร์ หรือการเมืองการปกครอง มีปรากฏในพระไตรปิฎกจำนวนมาก ผู้ปกครองต้องยึดหลักคุณธรรมในการปกครอง ส่วนพระสงฆ์อาจหลีกเลี่ยงการเมืองไม่ได้ เพราะต้องเป็นส่วนหนึ่งของสังคม แต่พระสงฆ์ควรกำหนดบทบาทและระยะห่างระหว่างสังคมกับการเมืองให้เหมาะสม (พระมหาธรรมวโรดม อริยธมฺโม (ยศขุน), 2542)

5. การเมืองการปกครองต้องประกอบด้วยคุณธรรมจริยธรรม กรณีมีปัญหาขัดแย้งควรใช้แนวทางสันติวิธีด้วยการเจรจาประนีประนอมโดยยึดถือระบบนิติรัฐ และการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ (พันเอกมานพ ชาวสะอาด, 2552)

6. คำสอนของพุทธศาสนา กับแนวคิดทางการเมือง ใช้การเอื้ออาทร การเสียสละ หลีกเลี่ยงความขัดแย้ง อยู่ร่วมกันเป็นสังคมบุญนิยม ใช้หลักธรรมในการแก้ไขปัญหา (ยุทธชัย จอมพงษ์, 2549)

7. คุณลักษณะของผู้ปกครองที่ดี ต้องมีความเพียรพยายาม มีคุณธรรม มีความอดทน มีความกล้าหาญ และกล้าเผชิญกับปัญหาทั้งปวง (วิฑูดา เกิดมณี, 2550)

8. ในการวิจัยโดยใช้กรอบแนวคิดของมาคิอาเวลลี ผู้ปกครองจะดำรงฐานะของตนอยู่ได้ต้องประกอบด้วยคุณธรรมกับโชคชะตา ซึ่งการรักษาอำนาจต้องเลือกวิธีการแก้ไขปัญหาให้เหมาะสมกับสถานการณ์ (อดุลย์ ศรีคล้าย, 2549) ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวกับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ตามกรอบแนวคิดนี้ การได้อำนาจ การรักษาอำนาจ และการสูญเสียอำนาจ เกิดจากคุณธรรมและความบกพร่องในเรื่องคุณธรรม ซึ่งหมายถึงความสามารถในการประสานประโยชน์จากความต้องการที่หลากหลาย ดังเช่น สภาวการณ์ของรัฐบาลผสมในยุคพรรคกิจสังคมเป็นแกนนำจัดตั้งรัฐบาล และม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (วิลาสินี จินตลิขิตดี, 2546)

8. ภาพรวมจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ด้านประวัติ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีการรวบรวมและเรียบเรียงจากนักวิชาการและผู้ใกล้ชิดหลายโอกาส อาทิ เอกสารที่แจกในวันคล้ายวันเกิด (20 เมษายน) เป็นประจำทุกปี บทความและงานเขียนไว้คล้ายในพิธีพระราชทานเพลิงศพ หนังสือที่จัดทำในวาระครบรอบวันเกิดครบ 84 ปี และครบ 100 ปีชาตกาล ตลอดจนข้อมูลที่รวบรวมผลงานเด่นในการนำเสนอต่อ UNESCO เพื่อยกย่องเป็นบุคคลสำคัญของโลก

ด้านแนวคิดและบทบาททางการเมืองการปกครอง ปรากฏจากผลงานทางการเมืองก่อนการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ซึ่งมีข้อมูลตั้งแต่เริ่มเข้าสู่การเมืองจากการตั้งพรรคการเมืองในประเทศไทย การแสดงบทบาททางการเมืองในการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร การเป็นรัฐมนตรี การเป็นประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ และการเป็นหัวหน้าพรรคการเมืองในขณะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี นับเป็นบทบาทสำคัญที่โดดเด่นเป็นตัวอย่างแก่นักการเมืองไทยได้อย่างดี ส่วนแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธปรากฏในวรรณกรรมชื่อ “ธรรมแห่งอริยะ” ที่ให้ข้อคิดแก่นักการเมืองและข้าราชการนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วรรณกรรมและข้อเขียนในส่วนของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีจำนวนมาก และได้รับความนิยมาตลอด เฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนามีปรากฏอยู่หลายเรื่อง ที่เด่นและเข้าใจง่ายคือ ข้อคิดในการนำหลักธรรมของพุทธศาสนาตอบปัญหาในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ด้านวรรณกรรมของผู้อื่นในการอธิบายหลักธรรมในพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งจะเชื่อมโยงสู่แนวคิดทางการเมืองที่โดดเด่นกว่านักการเมืองคนอื่นๆ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาททางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีไม่มาก แต่ก็มีงานวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดต่างๆ พอที่จะนำมาเชื่อมโยงแนวคิดดังกล่าวได้ ซึ่งสามารถเป็นข้อมูลประการหนึ่งในการวิเคราะห์ตามระเบียบวิธีวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ และกระบวนการสนทนากลุ่ม (focus group discussion)

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การสัมภาษณ์บุคคลที่มีความรู้ทางพุทธศาสนา และการเมืองที่สามารถให้ข้อมูลเชื่อมโยงถึง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จำนวน 14 รูป/คน โดยจำแนกเป็นพระผู้ใหญ่ชั้นราชาคณะ 2 รูป และบุคคลทั่วไป 12 คน โดยมีการวิพากษ์และประเมินงานวิจัยจากผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 5 คน

2. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

- 2.2 รวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัย
- 2.2 สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ (key informants) จำนวน 14 ราย
- 2.3 กระบวนการสนทนากลุ่ม (focus group discussion)

3. วิเคราะห์ข้อมูล

- 3.2 นำเอกสารงานวิจัยมาสรุปตามวัตถุประสงค์
- 3.2 นำสาระที่ได้จากการสัมภาษณ์มาสรุปประเด็นเพื่อหาคำตอบตามวัตถุประสงค์
- 3.3 รวบรวมประเด็นสำคัญจากการสรุปเอกสารงานวิจัย จากการสัมภาษณ์มาเรียบเรียง เพื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่วิจัย ประเมินและให้ข้อเสนอแนะ
- 3.4 สรุปสาระสำคัญเรียบเรียงเป็นวิทยานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์

4. การวางแผนงานวิจัย

- 1) ศึกษาข้อมูลทั่วไป 1 เดือน
- 2) รวบรวมเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 1 เดือน
- 3) เสนอหัวข้อวิทยานิพนธ์และปรับปรุงแก้ไข 1 เดือน
- 4) รวบรวมวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 5 เดือน
- 5) เรียบเรียงเอกสาร 4 เดือน
- 6) เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ 5 เดือน
- 7) กระบวนการสนทนากลุ่ม 1 เดือน
- 8) วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์ 1 เดือน
- 9) จัดทำรูปเล่มเพื่อการสอบป้องกันวิทยานิพนธ์ 1 เดือน
- 10) สอบป้องกันวิทยานิพนธ์และการปรับปรุงแก้ไข 1 เดือน
- 11) เสนอรูปเล่มวิทยานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์เพื่ออนุมัติสำเร็จการศึกษา 1 เดือน

6. การสัมภาษณ์

ผู้วิจัยเลือกผู้ให้สัมภาษณ์โดยพิจารณาความเกี่ยวข้องและทราบประวัติความเป็นมาของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นอย่างดี นอกจากนี้ได้พิจารณาจากประสบการณ์ด้านการเมืองและหลักสูตรทางพุทธศาสนาที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธได้ โดยใช้เทคนิคสโนบอล (Snowball) เริ่มจากการสัมภาษณ์ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทวี สุรฤทธิกุล ซึ่งเป็นผู้ใกล้ชิดและสามารถให้ข้อมูลสำคัญ จากนั้นจึงขอคำแนะนำผู้ที่ควรสัมภาษณ์คนต่อไป รวมผู้ให้สัมภาษณ์จำนวน 14 รายเรียงตามกลุ่มอาชีพ ดังนี้

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์ จำนวน 2 รูป 12 คน

1. พระพรหมวชิรญาณ	เจ้าอาวาสวัดยานนาวา
2. พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ราชบัณฑิต	เจ้าอาวาสวัดราชโอรสาราม
3. ศาสตราจารย์ ดร.ลิขิต ธีรเวคิน	ผู้เชี่ยวชาญด้านรัฐศาสตร์
4. ศาสตราจารย์ ดร.กระมล ทองธรรมชาติ	ผู้อำนวยการหลักสูตรปริญญาเอก ด้านรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยสยาม
5. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทวี สุรฤทธิกุล	อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
6. ดร.เมฆินทร์ เมฆาวิกุล	อาจารย์ประจำ บัณฑิตวิทยาลัย รัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยสยาม
7. นายสมบัติ ภู่กาญจน์	นักเขียนและนักหนังสือพิมพ์
8. ม.ล.วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์	นักวิชาการ (รวบรวมวิเคราะห์แนวคิด ม.ร.ว.คึกฤทธิ์)
9. รองศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.อดิศร เพียงเกษ	นักการเมือง
10. ดร.เจริญ คันธวงศ์	อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พรรคประชาธิปัตย์
11. นายสุวิทย์ คุณกิตติ	อดีตหัวหน้าพรรคกิจสังคม
12. นายวีระกานต์ มุสิกพงศ์	นักการเมือง
13. นายสุรจิตต์ จันทรสชา	อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พรรคกิจสังคม
14. นายชัชวาลย์ คงอุดม	เจ้าของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ

7. กระบวนการสนทนากลุ่ม (focus group discussion)

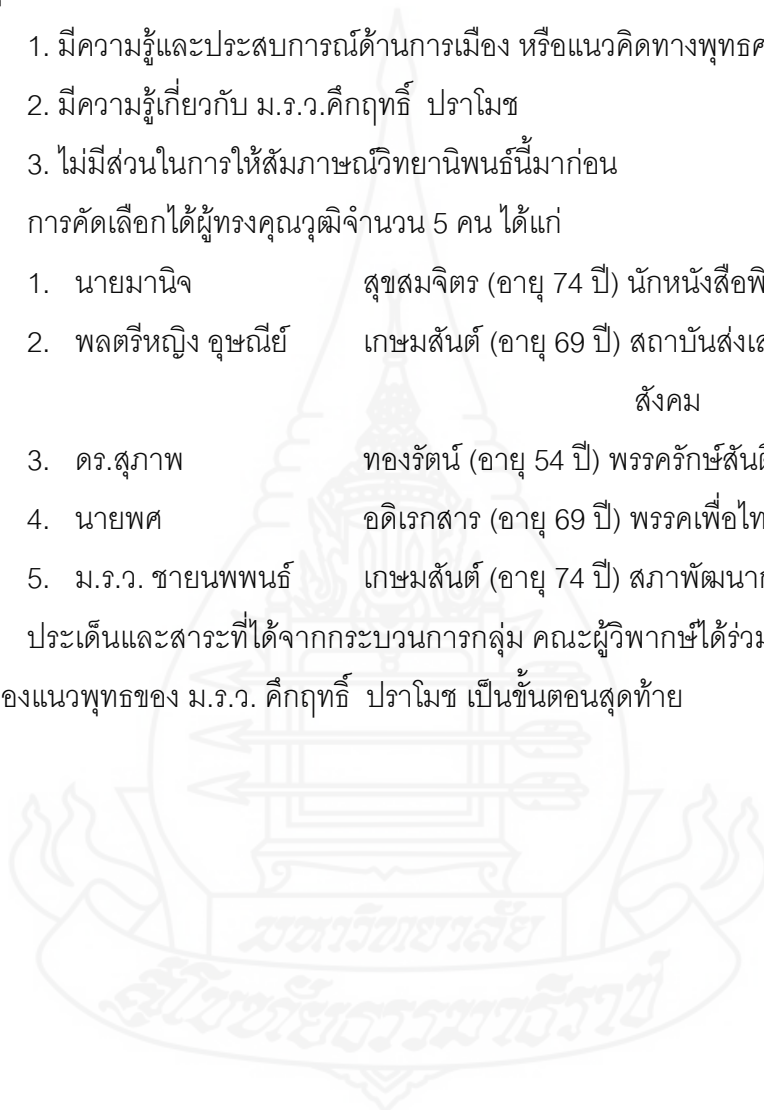
เมื่อได้ข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์ครบถ้วนแล้วจะได้รวบรวมสาระสำคัญเพื่อกำหนดประเด็นนำเข้าสู่การวิพากษ์และประเมินในกระบวนการกลุ่ม โดยการคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิจากเกณฑ์ ดังนี้

1. มีความรู้และประสบการณ์ด้านการเมือง หรือแนวคิดทางพุทธศาสนา
2. มีความรู้เกี่ยวกับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช
3. ไม่มีส่วนในการให้สัมภาษณ์วิทยานิพนธ์นี้มาก่อน

การคัดเลือกได้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 5 คน ได้แก่

1. นายมานิจ สุขสมจิตร (อายุ 74 ปี) นักหนังสือพิมพ์/ผู้บริหาร
2. พลตรีหญิง อุษณีย์ เกษมสันต์ (อายุ 69 ปี) สถาบันส่งเสริมภูมิปัญญาเพื่อสังคม
3. ดร.สุภาพ ทองรัตน์ (อายุ 54 ปี) พรรครักสันติ
4. นายพศ อติเรกสาร (อายุ 69 ปี) พรรคเพื่อไทย
5. ม.ร.ว. ชายนพพจน์ เกษมสันต์ (อายุ 74 ปี) สภาพัฒนาการเมือง

ประเด็นและสาระที่ได้จากกระบวนการกลุ่ม คณะผู้วิพากษ์ได้ร่วมกันประเมินแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นขั้นตอนสุดท้าย

บทที่ 4

การวิเคราะห์ข้อมูล

สืบเนื่องจากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กับระเบียบวิธีวิจัย เชิงคุณภาพ (qualitative research) นำมาประมวลเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลใน 4 ส่วนดังนี้

1. พื้นฐานสำคัญของแนวคิดของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช
2. แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช
3. แนวคิดกับบทบาททางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช
4. การวิพากษ์และประเมินงานวิจัยของผู้ทรงคุณวุฒิ

1. พื้นฐานสำคัญของแนวคิดของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

พื้นฐานสำคัญของแนวคิดของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช วิเคราะห์จากประวัติครอบครัว การศึกษา ความรอบรู้ในหลักธรรมทางพุทธศาสนา และการดำเนินชีวิต สิ่งเหล่านี้จะหลอมรวมให้เกิดแนวคิดได้ชัดเจนและถูกต้องตามความเป็นจริง

ประวัติครอบครัว ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นราชินิกุลจากครอบครัวชนชั้นสูง มีการศึกษาดีที่เป็นพื้นฐานของผู้นำ (ลิขิต ธีรเวคิน, สัมภาษณ์ วันที่ 19 ธันวาคม 2556) รอบรู้ ศาสตร์หลายแขนงทั้งด้านวรรณศิลป์ การศึกษา ศิลปวัฒนธรรม สังคมศาสตร์และสื่อสารมวลชน (เกษม ศิริสัมพันธ์ และคณะ, 2538:44-49) นับเป็นปราชญ์ของแผ่นดินได้คนหนึ่ง

ด้านการบริหารมีกลยุทธ์เป็นกระบวนการสมัยใหม่คือ การกำหนดปัญหาการจำแนก ปัญหา การพิจารณาปัจจัยของปัญหา การลงมือแก้ปัญหา และการติดตามและประเมินผล (ม.ล. วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์, สัมภาษณ์ วันที่ 28 มกราคม 2557) ทำให้ประสบความสำเร็จในธุรกิจการธนาคาร การรับราชการ รวมถึงธุรกิจหนังสือพิมพ์ แม้ถึงแก่อสัญกรรมแล้วแต่หนังสือพิมพ์สยามรัฐ ยังมีผู้สืบทอดปณิธานและนำข้อเขียนของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มานำเสนออย่างต่อเนื่องในปัจจุบัน (ชัชวาลย์ คงอุดม, สัมภาษณ์ วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2557)

ในเรื่องแนวคิดของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (สมบัติ ภูภาญจน์, สัมภาษณ์ วันที่ 6 มกราคม 2557) เปลี่ยนแปลงไป 4 ยุค คือ

ยุคแรกเน้นหลักพุทธศาสนากับสังคม สมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็น นายกรัฐมนตรี (ปี 2493-2500) เข้าสู่สังคมนิยมประชาธิปไตย

ยุคที่สองเน้นพุทธศาสนากับสถาบันพระมหากษัตริย์ (ปี 2500-2505) คนทั่วไปใช้ศีล 5 ส่วนพระมหากษัตริย์ใช้หลักทศพิธราชธรรม โดยมีทางสายกลางเป็นแนวประพฤติปฏิบัติ

ยุคที่สามเน้นพุทธศาสนากับชน เกิดแนวคิดต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ ทหารเข้ามามี อำนาจปกครอง มีการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพ มีวรรณกรรมเกิดขึ้นเล่มหนึ่งคือ “ไฟแดง” (ปี 2506-2516)

ยุคที่สี่ การเรียกร้องรัฐธรรมนูญ (14 ตุลาคม 2516) ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มุ่งปลูกฝังพุทธศาสนาให้กับนิสิตนักศึกษา โดยมีวิชาพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

จากพื้นฐานชาติตระกูล การศึกษา และประสบการณ์ ทำให้สังคมนิยมมั่นคงในตัวเอง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช การเสนอแนวคิดใดๆ มักได้รับความสนใจและการยอมรับจากสังคมไทย ในลักษณะปราชญ์ของแผ่นดิน ประกอบแนวคิดเหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงหรือปรับเปลี่ยนไปตาม สภาพสังคมจึงมีความทันสมัย ทันเหตุการณ์ และเป็นประโยชน์กับสังคมไทยอย่างกว้างขวาง

2. แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

นักวิชาการได้วิเคราะห์แนวคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ไว้ดังนี้ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2547:408-416)

(1) ความเป็นพวกกษัตริย์นิยม (royalist) ด้วยการยกย่องหรือเชิดชูกษัตริย์ ผู้ปกครอง อันจัดเป็นพวกหัวเก่า (traditional) คอยปกป้องหรือแสดงบทบาทรักใคร่หวงแหนอยู่ตลอด

(2) ความเป็นพวกหัวก้าวหน้าหรือเสรีนิยม (progressive or liberal) มีความเป็น อิสระหรือมีความคิดเสรี และมีความเชื่อมั่นในตนเองสูง ไม่ยึดติดในรูปแบบหรือลัทธิธรรมเนียม ดั้งเดิม มีนโยบายการบริหารที่แปลกใหม่ และมีความกล้าหาญในการตัดสินใจ

(3) ความเป็นพวกปฏิบัตินิยม (pragmatic) มุ่งผลสำเร็จมากกว่าการยึดติดกรอบ กติกาหรืออุดมการณ์ใดๆ มีการปรับเปลี่ยนอุดมการณ์ให้ปฏิบัติได้กับสภาพการณ์ทางการเมือง และสังคม

(4) ความเป็นพวกประชาธิปไตย (democratist) เน้นการเคารพศักดิ์ศรีความเป็น มนุษย์ ยึดหลักเสียงข้างมากแต่ไม่จำกัดของเสียงข้างน้อย ใช้การประนีประนอมประสานประโยชน์ ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ

(5) ความเป็นพวกสังคมนิยม (socialist) เน้นการกระจายความเสมอภาคในทางเศรษฐกิจและสังคมแก่ประชาชน มีการควบคุมโดยรัฐหรือการแสดงบทบาทของรัฐมากกว่าแนวคิดแบบทุนนิยม เพื่อให้ทุกคนมั่งคั่งและมีความสุขอย่างถ้วนหน้ากัน

(6) ความเป็นพวกอำนาจนิยม (authoritarianism) คือ การปกครองที่ชอบใช้อำนาจและความเข้มแข็งเด็ดขาดยึดถือตนเองเป็นใหญ่ (autocracy) ซึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ถูกรมองว่าเป็นคนอารมณ์ร้าย เมื่อแสดงออกในที่สาธารณะจึงถูกเชื่อมโยงทางการเมืองว่าเป็นคนชอบใช้อำนาจ

(7) ความเป็นพุทธหรือพุทธนิยม (Buddhism) มีความรอบรู้และวิธีปฏิบัติตนในการดำรงชีวิตอยู่ตามแนวคิดของพุทธศาสนา รวมถึงการเข้าสู่วิถีการเมืองก็ยังมีหลักคิดการเมืองแนวพุทธมาโดยตลอด

แนวคิดความเป็นพวกกษัตริย์นิยม (royalist) คือแนวคิด “**ธรรมราชา**” และหลักการปกครองที่เรียกว่า “**ธรรมาธิปไตย**” ในประเด็นของ**ธรรมราชา** สถาบันพระปกเกล้าได้จัดประชุมวิชาการครั้งที่ 15 เมื่อวันที่ 7-8 กุมภาพันธ์ 2557 มีประเด็นสำคัญหลายประเด็นที่นำมาวิเคราะห์ได้ดังนี้

(1) ความหมายของ**ธรรมราชา** หมายถึงพระราชาหรือผู้ปกครองที่ทรงธรรม และทำให้ประชาชนพึงพอใจ หรือยินดีโดยธรรม (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2557:105-126) โดยมีตัวชี้วัดความเป็น**ธรรมราชา** ได้แก่ การให้ทาน การมีศีล การเสียสละ การมีเมตตา ซึ่งรวมอยู่ในทศพิธราชธรรม

(2) **ธรรมราชา**กับคุณธรรมของผู้ปกครองในระบอบประชาธิปไตย (ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2557:95-104) คือ ทศพิธราชธรรม ในระบอบประชาธิปไตยที่เป็นการปกครองของกลุ่มบุคคล ควรใช้หลักธรรม “**อภิธานียธรรม**” ซึ่งถือหลักการประชุมเป็นเรื่องสำคัญ ปัจจุบันหลักธรรมเหล่านี้เป็นธรรมของผู้ทำหน้าที่ต่างๆ อาทิ รัฐบาล และหน่วยงานทางการปกครอง เป็นต้น

(3) **ธรรมราชา**กับราชปราชญ์ (ไชยันต์ ไชยพร, 2557:129-159) โดย**ธรรมราชา**เป็นแนวคิดของพระเจ้าอโศก ส่วน**ราชาปราชญ์**เป็นแนวคิดของเพลโต แต่มีความเหมือนกันคือมีอำนาจปกครองต้องมีปัญญา มีความรู้ และมีคุณธรรม

(4) **ธรรมราชา**เป็นรากฐานของประชาธิปไตย (บรรจบ บรรณรุจิ, 2557:162-178) จากหลักธรรมของพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎก และอรรคถา (คำภีร์อธิบายขยายความพระไตรปิฎก) ซึ่งพระมหากษัตริย์ไทยได้ถือเป็นหลักการปกครองมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา รัตนโกสินทร์ และ

ในปัจจุบัน คือการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข คำว่าประมุขคือธรรมราชา

(5) ธรรมราชาในปรัชญาจีน (นิยม รัฐอมฤต, 2557:181-193) เน้นการปกครองโดยหลักคุณธรรม 5 ประการ ได้แก่ มนุษยธรรม ความยุติธรรม จารีตธรรม ปัญญาธรรม และศรัทธาธรรม กล่าวคือผู้ปกครองที่เป็นธรรมราชาต้องมีคุณธรรมและมีสติปัญญาปกครองบ้านเมือง

(6) ธรรมราชาของไทยและราชาปราชญ์ของเพลโต (กฤษฎา แก้วเลี้ยง, 2557:195-218) เป็นแนวคิดของสังคมตะวันออกกับสังคมตะวันตก โดยธรรมราชาของไทย คือหลักทศพิธราชธรรม และจักรวรรดิวัตร ส่วนราชาปราชญ์ของเพลโตคือความเป็นนักปราชญ์ เพื่อสร้างความยุติธรรมให้เกิดกับรัฐ ซึ่งคุณลักษณะของพระมหากษัตริย์ไทยมีทั้งคุณลักษณะของธรรมราชาและราชาปราชญ์

ในประเด็นของ**ธรรมาธิปไตย** แม้มิใช่ระบอบการปกครอง แต่ก็ยังเป็นหลักสำคัญของการเมืองการปกครอง เพราะธรรมาธิปไตยเป็นการใช้อำนาจปกครองบนพื้นฐานของหลักธรรมทางพุทธศาสนา ได้แก่ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร และสังคหัตถุ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2554:209)

ปัจจุบันประเทศส่วนใหญ่ยอมรับการปกครองระบอบประชาธิปไตยว่าเป็นการปกครองที่ดีและเหมาะสมที่สุด แต่การปกครองระบอบประชาธิปไตยจะมีคุณภาพหรือประสบความสำเร็จเพียงใดขึ้นอยู่กับหลักธรรมาธิปไตย และการศึกษาของประชาชนเป็นประการสำคัญ

อนึ่งมีการรวมคำว่า “ธรรมราชา” กับ “ธรรมาธิปไตย” เป็นระบอบการปกครองแนวพุทธเรียกว่า **“ราชาธิปไตย”** ซึ่งมักนำเสนอรูปแบบนี้ในวงการสงฆ์และผู้ที่เกิดทุนสถาบันพระมหากษัตริย์ (พระพรหมวชิรญาณ, สัมภาษณ์ วันที่ 20 ธันวาคม 2556)

แนวคิดความเป็นพุทธ หรือพุทธนิยม (Buddhism) ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีความรู้พุทธศาสนาอย่างกว้างขวางในระดับหนึ่งแต่ไม่ลึกซึ้งเนื่องจากเป็นคฤหัสถ์ไม่ได้ศึกษาเหมือนบรรพชิต (พระเถร) อย่างไรก็ตามก็ตีความเป็นนักเขียนจึงเรียบเรียงความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมของพุทธศาสนามาเป็นวรรณกรรมที่อ่านเข้าใจง่าย (พระธรรมกิตติวงศ์, สัมภาษณ์วันที่ 1 ธันวาคม 2556)

การแสดงออกแนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนา ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้แสดงออกทางวรรณกรรม เช่น ข้อคิดเรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย จากวรรณกรรมเรื่อง ชาติกถา ชรากถา พยาธิกถา และมรณกถา พุทธศาสนากับคึกฤทธิ์ เป็นสาระที่รวบรวมจากรายการวิทยุของกรมการรักษาดินแดนรายการ “เพื่อนนอน” ธรรมคดี เน้นสาระของศาสนาที่มีเหตุผลและความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับสังคมไทย รวบรวมสาระจากการบรรยายพิเศษที่คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อปีการศึกษา 2515 และมีการบรรยายพิเศษในโอกาสต่างๆ อีกจำนวนมาก ส่วนวรรณกรรมที่สำคัญเกี่ยวกับพุทธศาสนากับการเมืองก็คือ “**ธรรมแห่งอริยะ**” ซึ่งใช้เป็นพื้นฐานวิเคราะห์การเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

วรรณกรรม “ธรรมแห่งอริยะ” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2548 : 443-619) อธิบายระบอบการปกครองและรัฐประศาสนโยบายของพวกอริยะในอินเดียของพระเจ้าโคศหรือพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช ปราภฏการเมืองแนวพุทธ ได้แก่ ทศพิธราชธรรม สังคหัตถุ และจักรวรรดิวัตร

ทศพิธราชธรรม หรือ ธรรมสิบประการ คือ

1. **ทาน (ทานิ)** การให้ คือสละทรัพย์สิ่งของบำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์
2. **ศีล (ศีล)** ความประพฤติดีงาม คือสำรวมกาย วาจา ใจ ให้น่านับถือ
3. **บริจาค (บริจาค)** การบริจาค คือเสียสละความสุขส่วนตนเพื่อประกอบสุขของประชาชน
4. **อาชชวะ (อาชชวั)** ความซื่อตรง คือ มีความสุจริต จริงใจ
5. **มัททวะ (มัททวั)** ความอ่อนโยน คือ มีอัธยาศัยดี ไม่ถือตัว
6. **ตปะ (ตป)** ความทรงเดช คือ มีความยับยั้งชั่งใจ ไม่ลุ่มหลงกิเลส
7. **อักโกธะ (อักโกธ)** ความไม่โกรธ คือ ไม่กริ้วกราด ระวังความเคืองชุน
8. **อวิหิงสา (อวิหิงญ)** ความไม่เบียดเบียน คือ ไม่กดขี่ ชูตรีด
9. **ขันติ (ขันติณ)** ความอดทน คือ ไม่ทอดทิ้งไม่หมดกำลังใจ
10. **อวิโรธนะ (อวิโรธน)** ความไม่คลาดธรรม คือ หนักแน่นในธรรม ไม่ลำเอียงไม่หวั่นไหว หรือไม่ยินดีในลาภสักการะ

สังคหัตถุ หมายถึง ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์ คือ

1. สัสสมณะ คือ ความสามารถในการบำรุงข้าวกล้า
2. บุริสมณะ คือ ความสามารถในการบำรุงเลี้ยงคน
3. สัมมาปาสะ คือ ความสามารถผูกมัดน้ำใจประชาชน
4. วาจาเปยุย คือ คำพูดอ่อนหวาน

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เพิ่มผลของการปฏิบัติตามข้อ 1-4 เป็น

5. นิรัคคพะ คือ สงบสุขปราศจากโจรภัย

จักรวรรดิวัตร มีอยู่ในพระไตรปิฎกที่สมณีกายจักกวัตติสูตร เป็นทรรศนะของพุทธศาสนาเกี่ยวกับพระเจ้าจักรพรรดิ มี 12 ข้อ คือ

1. อนุโตชนสูมี พลกายสูมี คือ สงเคราะห์คนภายในราชสำนัก
  2. ขตุติเยสุ คือ ควรผูกมิตรไมตรีกับประเทศอื่น
  3. อนุยุเตสุ คือ ควรอนุเคราะห์พระราชวงศานุวงศ์
  4. พรหมณหปติเกสุ คือ ควรเกื้อกูลพรหมณ์ คฤหบดีทั้งหลาย
  5. เนคมขานปเกสุ คือ ควรอนุเคราะห์ประชาชนในชนบท
  6. สมณพurahมณเสสุ คือ ควรอุปการะสมณะพรหมณ์
  7. มิคปุกเขสุ คือ ควรรักษาฝูงเนื้อ นก และสัตว์มิให้สูญพันธุ์
  8. อหุมการปฏิกเขไป คือ ห้ามปรามมิให้ประพฤติดุเป็นภัยต่อสังคม
  9. อหนานิ ธนานุปุพานิ คือ เลี้ยงดูคนยากจน
  10. สมณพurahมณเส อุตสงกมิตจา ปญหาปุจจันนิ คือ เข้าหาสมณพรหมณ์ เพื่อการศึกษาบุญและบาป
  11. อหุมวาคสุส ปหานิ คือ ควรห้ามจิตมิให้ต้องการไปยังที่ที่พระเจ้าแผ่นดินไม่ควรเสด็จ
  12. วิสมโลกสุส คือ ควรดับความโลภ ในลาภอันมิควรได้
- แนวคิดของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่กล่าวถึงในธรรมแห่งอริยะมีความครอบคลุมการประพฤติปฏิบัติในสังคมและทางการเมือง เฉพาะอย่างยิ่งหลักธรรม “ทศพิธราชธรรม” ที่นับว่าโดดเด่น โดยมีนักวิชาการและนักการเมืองนำไปกล่าวถึงอย่างกว้างขวาง
- ความหมายของทศพิธราชธรรม (วิษณุ เครืองาม, 2551 : 12-14) หมายถึงหลักธรรมสิบประการของผู้ปกครองที่มีชำนานคู่กับหมวดธรรมอื่นๆ ได้แก่ สังคหวัตถุ และจักรวรรดิวัตร ต่อมาเมื่อประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย หลักธรรมนี้จึงนำมาใช้กับรัฐบาล ข้าราชการและผู้มีตำแหน่งทั้งหลายในการใช้อำนาจรัฐปกครองดูแลบ้านเมือง
- ความเป็นมาของทศพิธราชธรรม มาจากทศบารมี คือบารมี 10 ในคำภีร์ชาดกของพุทธศาสนาชื่อว่า “มหาหังสชาดก” ซึ่งสาธกให้เห็นว่าพระราชานอติตทรงตั้งอยู่ในธรรม (สมเด็จพระญาณสังวร, 2555: 72-76) ทรงปกครองโดยธรรม หรือโดยทศพิธราชธรรมและเป็นหลักธรรมของพุทธศาสนิกายเถรวาท (บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, 2551 : 20-25) ซึ่งเข้ากันได้เป็นอย่างดีกับหลักการของพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ และทรงปฏิบัติธรรมดังกล่าวจนเป็นหลักในการบริหารรัฐกิจ สำหรับผู้บริหารทุกระดับตั้งแต่ภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาสังคม ซึ่งใช้มาเป็นหลักทางสังคม (social principles) สำหรับคนในสังคมทั้งหมด

ทศพิธราชธรรมเกิดขึ้นในซีกโลกตะวันออกก่อนพุทธกาล ต่อมาได้ร้อยกรองเป็นคำสอนในพุทธศาสนามี 10 ประการ จึงเรียกว่า “ทศพิธ” แต่เดิมเป็นธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์ เรียกว่า “ราชธรรม” เมื่อรวมสองคำนี้เป็น “ทศพิธราชธรรม” คือเป็นหลักเหนี่ยวรั้งการใช้พระราชอำนาจในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพื่อมิให้ทรงใช้พระราชอำนาจตามอำเภอพระราชนิหิต ในทางที่เป็นผลร้ายต่อราษฎรผู้อยู่ใต้ปกครอง

พระมหากษัตริย์ในสมัยพุทธกาลเรียกว่า “ราชา” หมายถึง ผู้ที่ทำความยินดีพอใจให้ เกิดแก่คนอื่น การที่ราชาทำให้ผู้อื่นพอใจและมีความสุขอย่างแท้จริง ราชาต้องมีคุณธรรม และคุณธรรมที่สำคัญตามหลักธรรมได้ขยายไปอย่างกว้างขวาง ประยุกต์มาเป็นการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี (good governance) ต่อมาเมื่ออธิบายเรื่องทศพิธราชธรรมเพิ่มขึ้นหลายความเห็น แต่มีสาระสำคัญตรงกัน คือ เป็นธรรมของผู้ปกครองทั้งหลาย ไม่จำเพาะพระมหากษัตริย์เท่านั้น (สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ, 2555: สรุปจากการสัมมนาและปาฐกถาพิเศษ)

ในส่วนของงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นการรวบรวมวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธ ซึ่งผลการวิจัยเกี่ยวกับคุณค่าของพุทธศาสนาในการบริหารและการเมือง การปกครอง โดยเน้นหลักธรรมที่มีในตัวผู้นำการปกครอง อันเชื่อมโยงมาสู่แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

3. แนวคิดกับบทบาททางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

การวิเคราะห์ในส่วนนี้ขอนำเสนอเป็น 2 ส่วน คือ แนวคิดตามหลักพุทธศาสนากับการเมืองทั่วไป และแนวคิดของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กับบทบาททางการเมือง

3.1 แนวคิดตามหลักพุทธศาสนากับการเมืองทั่วไป เป็นการวิเคราะห์ความเห็นของนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิด้านพุทธศาสนากับการเมือง เพื่อสัมพันธ์กับแนวคิดของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าวคือ

1) พุทธศาสนากับการเมืองไทย มีพื้นฐานของหลักธรรมทางพุทธศาสนา มาแต่โบราณ (สมเด็จพระญาณสังวร, 2553: 7-11) เนื่องด้วยการปกครองของไทยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขและทรงนับถือพุทธศาสนา ทำให้หลักธรรมในพุทธศาสนาเป็นแกนนำการเมืองการปกครอง และวิวัฒนาการมาโดยลำดับ ดังนั้นพุทธศาสนาจึงสัมพันธ์กับการปกครองของไทยอย่างแนบแน่น สำหรับหลักธรรมสำคัญที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงยึดถือปฏิบัติในการปกครองแผ่นดิน คือ ทศพิธราชธรรมและราชธรรมประการอื่นๆ เช่น สังคหวัตถุ จักรวรรดิวัตร และพล 5 เป็นต้น

2) *หลักธรรมพุทธศาสนากับการเมืองไทย* (พุทธทาสภิกขุ, 2549: 4-7) มีความสัมพันธ์กัน กล่าวคือ การเมืองที่ดีต้องมีศีลธรรม ถ้าแต่ละสังคมมีศีลธรรม ย่อมทำให้สังคมมีความสุขในทุกประเทศและโลกก็มีความสุขด้วย กรณีนี้การเมืองเกี่ยวข้องกับหลักธรรมดังนี้ (เรื่องเดียวกัน: 199-200)

- (1) ต้องยึดหลักธรรมเพื่อให้สังคมอยู่อย่างผาสุก
- (2) ต้องเป็นปราชญ์บุคคลหรือบุคคลที่ควรบูชา
- (3) ต้องเห็นแต่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว
- (4) ต้องเป็นสัตบุรุษ คือ มีความสงบกาย วาจา ใจ ละชั่ว กลัวบาป
- (5) ต้องจัดให้ระบอบการเมืองของตนประกอบด้วยหลักธรรม

3) *กรณีเส้นแบ่งศาสนากับการเมือง* (พระมหาภูมิจัย วชิรเมธี, 2552: 29-34) ศาสนาเกี่ยวกับการเมืองตรงที่นักการเมืองต้องเอาศาสนธรรมไปปฏิบัติ การกล่าวว่าศาสนาไม่เกี่ยวกับการเมืองนั้นย่อมไม่ถูกต้อง เนื่องจากคำสอนของพุทธศาสนาหลายหมวดสอนให้นักการเมืองมีคุณธรรม หลักธรรม ที่ถือเป็นมาตรฐานของนักการเมือง เช่น หลักทศพิธราชธรรม 10 หลัก จักรวรรดิวัตร 12 หลัก พรหมวิหาร 4 และหลักธรรมาธิปไตย เป็นต้น

ดังนั้นศาสนาเกี่ยวข้องกับการเมืองอย่างแน่นนอน แต่ต้องระวังมิให้ศาสนาไปเป็นส่วนหนึ่งของการเมือง และท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวยืนยันว่าการเมืองเกี่ยวข้องกับทุกคน แต่อย่าเล่นการเมืองของระบบกิเลส ส่วนท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวถึงหลักธรรมกับประชาธิปไตยว่าอย่านำมาใช้เพียงรูปแบบ เนื้อหาสาระของประชาธิปไตยคือธรรม และนำหลักธรรมมาใช้ให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ก็จะเป็นประชาธิปไตยโดยสมบูรณ์

4) *การนำแนวพุทธมาใช้กับการเมืองไทย* (ทวี สุรฤทธิกุล, สัมภาษณ์ วันที่ 21 พฤศจิกายน 2556) พิจารณาได้ 2 ด้าน คือ

(1) ผู้ปกครองใช้ศาสนาพุทธ โดยบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ และถือเป็นแนวนโยบายแห่งรัฐ ที่แทรกความเอื้อเฟื้อ ความมีเมตตาในลักษณะของประชานิยม การนำมาแก้ไขปัญหา การปรองดองสมานฉันท์ การนำหลักแนวพุทธมาใช้ช่วยให้สังคมไทยไม่นิยมความรุนแรง ลดปัญหาความขัดแย้ง แม้มีการสร้างสถานการณืต่างๆ มากมาย

(2) ภาคประชาชน ศาสนาพุทธทำให้คนไทยรักสันโดษ ไม่สนใจใคร ยอมรับความทุกข์ ซึ่งศาสตราจารย์สมบัติ จันทรวงศ์ เรียกว่า **วิสัยของคนไทย** พื้นฐานการเมืองไทยแต่เดิมยอมรับผู้ปกครองที่ทำตัวเป็นเจ้านายที่ดี การมีระบบไพร่และระบบทาสจึงไม่เกิดปัญหาในสังคมไทยจะให้อภัยกันและนิยมสร้างบุญกุศลร่วมกัน เช่น กฐินสามัคคี เพราะเชื่อว่า การ

ร่วมพลังกันทำให้เกิดบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ และกรณีเงินผันก็ถือว่ารัฐบาลได้ร่วมสร้างกุศลจากการผันเงินไปสู่ประชาชนด้วย รวมถึงการบรรยายและทำกิจกรรมใดๆ หากนำหลักธรรมของพุทธศาสนามาใช้จะได้รับการยอมรับหรือเชื่อถือได้ง่าย

การนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาไปใช้กับการเมืองปัจจุบันโดย**เชื่อมโยงแนวคิดของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์** ได้แก่

การบวชเรียน เป็นการปฏิบัติธรรมจริง ย่อมรู้สึกดีมีค่ามากกว่าการเรียนตามตัวหนังสือ คนที่บวชเรียนจึงเรียกว่าบัณฑิต หรือ ทิด เชื่อว่ามีความรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ ได้ ดังนั้นคนสมัยก่อนจะพิจารณาเลือกนักการเมืองที่บวชเรียนมาแล้ว (แต่ปัจจุบันเน้นการศึกษาทางโลก เช่น การศึกษาระดับปริญญาตรี)

ยึดถือศีล ตามระเบียบข้อบังคับของรัฐบาล ข้อบังคับด้านจริยธรรมเหมือนศีลของนักการเมืองตามรัฐธรรมนูญ มีลักษณะเป็นกฎหมายลูก จริยธรรมนี้ไม่ได้กำหนดโทษไว้ เป็นเพียงกรอบปฏิบัติ ซึ่งต้องทำให้เข้มแข็ง

ความเป็นตัวอย่างที่ดี เหมือนพ่อพระแม่พระ นักการเมืองต้องฟังได้ แต่นักการเมืองไทยมักใช้สิ่งนี้ไปสร้างอิทธิพล ทำให้คนเกรงใจและยอมรับนับถือ

หิริโอตตัปปะ มีธรรมเป็นเครื่องคุ้มครองไม่ทำบาป หรือต้องมีความละเอียดรอบคอบ

สังคมทัณฑ์ (social sanction) คือ การลงโทษทางสังคม เช่น กรณีกฎหมายนิรโทษกรรมที่คนส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วย จนมีการต่อต้านคัดค้านอย่างกว้างขวาง

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันสังคมไทยยังมีหลักธรรม และมีการประนีประนอม ทำให้ลดความรุนแรงหรือไม่ถึงกับปะทะกันอย่างแตกหัก

5) **พุทธศาสนากับการเมืองไทยปัจจุบัน** (ลิขิต วีรเวคิน, สัมภาษณ์ วันที่ 19 ธันวาคม 2556)

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ เชื่อว่าศาสนาที่ดีที่สุด คือศาสนาที่ให้คนเข้าถึงศาสดาได้มากที่สุด ดังเช่นพุทธศาสนา พุทธศาสนาเน้นความมีเมตตา ซึ่งตรงข้ามกับการเมืองปัจจุบันที่มุ่งทุนนิยมหรือผลประโยชน์ตนเองมากกว่าส่วนรวม กลายเป็นธุรกิจการเมือง **ดังนั้นพุทธศาสนาปัจจุบัน** สามารถแบ่งได้ดังนี้

- (1) พุทธศาสนาทางราชการ ที่ปรากฏในเอกสารราชการหรือใบสมัคร
- (2) พุทธพิธีกรรม ซึ่งไม่เกี่ยวกับสอน เช่น การทำบุญตักบาตร
- (3) พุทธไสยศาสตร์ เกี่ยวกับความเชื่อ เช่น ราหู จตุคามรามเทพ

(4) พุทธพาดินิษฐ์ ใช้ความเชื่อทางพุทธไปหาประโยชน์ เช่น เช้าพระ สร้างพระ

(5) พุทธท่องเที่ยว คือ ท่องเที่ยวอินเดีย ณ สังเวชนียสถาน

(6) พุทธปัญญา คือ พุทธที่เป็นเชิงวิชาการ ได้แก่ แนวคิดของพระผู้นำความคิดบางรูป เช่น ท่านพุทธทาสภิกขุ เป็นต้น

คนไทยส่วนมากมีความเชื่อมกมาย ควรหมั่นศึกษาศาสนาพุทธในเชิงพุทธปรัชญาให้มากขึ้น เพราะพุทธศาสนาจะทำให้คนเกิดปัญญา มีศีลธรรมจริยธรรมซึ่งจะไม่เกิดความขัดแย้งเดือดร้อน ทั้งนี้ บทบาททางการเมืองปัจจุบันควรสร้างความมั่งคั่ง เคารพสถานภาพทางสังคม และใช้อำนาจด้วยคุณธรรมจริยธรรม โดยนักการเมืองต้องมีศีลธรรมจริยธรรม

6) **หลักธรรมทางพุทธศาสนากับการเมืองไทย** เป็นการประมวลความเห็นจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ได้ภาพรวมการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาใช้กับการเมืองไทยดังต่อไปนี้

แนวคิดหลัก คือ ทศพิธราชธรรม สังคหัตถุ และจักรวรรดิวัตร โดยความเห็นส่วนใหญ่เห็นว่า ทศพิธราชธรรมเป็นฐานของบทบาททางการเมืองแนวพุทธ และสังคหัตถุช่วยเสริม ส่วนจักรวรรดิวัตรซึ่งเดิมเป็นข้อปฏิบัติของพระเจ้าจักรพรรดินั้นนำมาประยุกต์ปรับใช้กับบทบาทการเมืองไทยปัจจุบันตามโอกาสและสถานการณ์

แนวคิดอื่นๆ เกี่ยวกับหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ควรมีในการแสดงบทบาททางการเมือง ได้แก่

1) อริยสัจ 4 คือ หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นความจริงอันประเสริฐมี 4 ประการ ได้แก่

ก. ทุกข์ คือ การประสบกับสิ่งที่ไม่พึงประสงค์

ข. สมุทัย คือ สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์

ค. นิโรธ คือ ความดับทุกข์ หรือดับสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์

ง. มรรค คือ แนวทางปฏิบัติที่นำไปสู่ความดับทุกข์

การเมืองไทยควรใช้หลักอริยสัจ 4 เพื่อการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองและแก้ไขปัญหาการเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สุวิทย์ คุณกิตติ, สัมภาษณ์วันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557) ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ใช้หลักอริยสัจ 4 ในการทำงานและแก้ปัญหาการเมือง กล่าวคือ มีการกำหนดปัญหา จำแนกปัญหาว่ามาจากสาเหตุใด พิจารณาปัจจัยและวิธีแก้ปัญหา และกำหนดแนวทางแก้ปัญหา (วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์, สัมภาษณ์ วันที่ 28 มกราคม 2557)

2) ศีลธรรม คือการเป็นผู้มีศีล และมีธรรมอยู่ในจิตใจ หมายถึง การกระทำโดยสุจริต ใจจริง ไม่หลอกลวง ซึ่งในการเมืองการปกครอง เรียกว่า ไม่ทุจริตคอร์รัปชัน นับเป็นประเด็นปัญหาสำคัญของการเมืองไทยปัจจุบัน ทั้งนี้การดำเนินชีวิต และการทำงานของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ถือความซื่อสัตย์ ซื่อตรง ไม่เคยมีปัญหาด้านทุจริต แม้ในระหว่างดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (คนที่ 13) รัฐบาลภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรีท่านนี้ ไม่มีปัญหาขัดแย้งเกี่ยวกับการทุจริตคอร์รัปชันแต่ประการใด

3) หลักธรรมอื่นๆ ที่มีผู้เห็นว่านำมาประยุกต์ใช้กับการเมือง ได้แก่ หิริโอตฺตปปะ (ความรู้จักละอาย) หลักสันตือหิงสา, ความมีเมตตากรุณา บุญกิริยาวัตถุ (ศีล สมภาติ ปัญญา), อปริหานียธรรม (การประชุมกันเป็นนิตย) และหลักขันติธรรม (ความอดทน) เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ใดๆ ก็ดี จากเอกสารและความเห็นจากการให้สัมภาษณ์ การมีหลักธรรมอย่างน้อย “ศีล 5” เป็นพื้นฐานย่อมทำให้การเมือง นักการเมือง ข้าราชการ และประชาชนอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข

3.2 แนวคิดของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กับบทบาททางการเมือง ปราบกฏชัดเจนในการจัดตั้งรัฐบาลและการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ระหว่างวันที่ 12 มีนาคม 2518 ถึงวันที่ 20 เมษายน 2519 (สละ ลิขิตกุล, 2531: 84-433) ซึ่งมีบทบาทสำคัญดังต่อไปนี้

1) การจัดตั้งรัฐบาลที่พรรคกิจสังคมมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเพียง 18 คน สามารถจัดตั้งรัฐบาลได้ เทียบกับหลักธรรม “มัททวะ” ในทศพิธราชธรรม คือ มีอัธยาศัย ทุกคนยอมรับ นับถือยำเกรง

2) การประสานการทำงานระหว่างพรรคร่วมรัฐบาล รัฐบาลผสม สามารถแบ่งโควตารัฐมนตรีได้อย่างเหมาะสม เทียบกับหลักธรรม “ทาน” ในทศพิธราชธรรม และสังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน (การแบ่งปัน) ปิยวาจา (วาจาไพเราะ สร้างสามัคคี) **อัตถจริยา** (บำเพ็ญประโยชน์ช่วยเหลือเกื้อกูล) และ **สมานัตตตา** (ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย) ทั้งหมดนี้เป็นบทบาทการเมืองที่สอดคล้องกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา

3) การแก้ปัญหาฐานทัพอเมริกาในประเทศไทย โดยให้ถอนฐานทัพและทหารสหรัฐอเมริกาออกจากประเทศไทย เพื่อมิให้เป็นแหล่งลำเลียงอาวุธยุทโธปกรณ์ ไปรุกรานประเทศเพื่อนบ้าน เทียบกับหลักธรรม “อวิหิงสา” คือ ความไม่เบียดเบียนกัน ในทศพิธราชธรรม

4) การแก้ปัญหาขัดแย้งกับพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยด้วยการเปิดสัมพันธไมตรีกับประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน เทียบกับหลักธรรม “ขตฺติเยสุ” คือ การผูกมิตรไมตรีกับประเทศอื่นและ **“อธมฺมการปฏิกุเชโป”** คือ การห้ามปรามมิให้ประพฤตินิดเป็นภัยต่อสังคมในจักรวรรดิวัตร

5) การแก้ปัญหาขัดแย้งของกลุ่มแรงงานและนักศึกษา ด้วยการประนีประนอม โดยไม่ใช้กำลังตำรวจ เทียบกับหลักธรรม “มัทวะ” (ความอ่อนโยน), “ตปะ” (ความยับยั้งชั่งใจ), “อ๊กโกธะ” (ความไม่โกรธไม่กริ้วกราด) และ “ขันติ” (ความอดทน) ในทศพิธราชธรรม “สัมมาปาสะ” คือความสามารถผูกมัดน้ำใจประชาชน ในสังคหวัตถุ และ “อธมการปฏิกุเขไป” การห้ามปรามมิให้ประพฤติผิดเป็นภัยต่อสังคมในจักรวรรดิวัตร

6) นโยบายเงินผัน ประกันราคาพืชผล สภาตำบล กองทุนหมู่บ้าน เพื่อพัฒนาท้องถิ่นและประชาชนในชนบท เทียบกับหลักธรรม “ปริจจาคะ” การบริจาคเพื่อประโยชน์ของประชาชนในทศพิธราชธรรม และสังคหวัตถุทั้ง 5 กล่าวคือ “สัสสมะระ” ความสามารถในการบำรุงข้าวกล้า “ปฐิมะระ” ความสามารถในการบำรุงเลี้ยงคน “สัมมาปาสะ” ความสามารถผูกมัดน้ำใจประชาชน “วาจาเปยุย” คำพูดอ่อนหวาน (นโยบายมุ่งใจประชาชน) และ “นิรัคคพะ” ความสงบสุขปราศจากโจรภัย คือ ผลการพัฒนาท้องถิ่น ทำให้ประชาชนกินดีอยู่ดี ย่อมไม่มีโจรผู้ร้ายมาเบียดเบียน นอกจากนี้ยังมีหลักธรรม “เนคฆานุปเกสุ” ครอบงำเคราะห์ประชาชนในชนบทในจักรวรรดิวัตร ซึ่งตรงกับแนวคิดของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ว่า “ทุกข์ของชาวนา คือ ทุกข์ของแผ่นดิน” (สุวิทย์ คุณกิตติ, สัมภาษณ์ วันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557)

7) กรณีตำรวจจำนวนหนึ่งยกขบวนพังบ้าน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ชอยสวนพลู แต่ท่านไม่ตีใจเอาเรื่อง ยินดียกโทษอโหสิกรรมให้ทั้งหมด เทียบกับหลักธรรม “ตปะ” ความยับยั้งชั่งใจ “อ๊กโกธะ” ความไม่โกรธ ไม่กริ้วกราด ระวังความเคืองชุ่น และ “ขันติ” ความอดทน ไม่ทอดถอย ไม่หมัดกำลังใจในทศพิธราชธรรม และ “สัมมาปาสะ” ความสามารถผูกน้ำใจประชาชนในสังคหวัตถุ

นอกจากนี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้แสดงบทบาททางการเมืองที่สำคัญอันเป็นตัวอย่างแก่นักการเมือง และการเมืองไทย คือ

ในหลักธรรมทศพิธราชธรรม

(1) **ศีล** เป็นผู้มศีล คือ ความประพฤติดีงาม นำเคารพนับถือ เพราะ ศีล 5 เป็นหลักพื้นฐานของสังคม ผู้ใดปฏิบัติตนด้วยศีล 5 ย่อมเกิดศรัทธา มีคนทั่วไปให้การเคารพนับถือ ดังเช่นคนทั่วไปให้ความเคารพและศรัทธา ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช (อดิศร เพียงเกษ, สัมภาษณ์ วันที่ 30 พฤศจิกายน 2556)

(2) **อาชชวะ** ความซื่อตรง คือ มีความสุจริต จริงใจ นับเป็นจุดเด่นของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เนื่องจากตลอดชีวิต และเข้าสู่การเมือง รวมทั้งเป็นนายกรัฐมนตรี ไม่เคยปรากฏข้อหมิ่นหมองหรือปัญหาการทุจริตใดๆ (พระพรหมวรญาณ, สัมภาษณ์ วันที่ 20 ธันวาคม 2556)

ในหลักธรรมสังคหวัตถุของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นบทบาทพื้นฐานทางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เนื่องจากรัฐบาลพรรคกิจสังคมที่ท่านเป็นนายกรัฐมนตรีเน้นการกระจายอำนาจไปสู่ชาวนา ชาวไร่ หรือเกษตรกร โดยเชื่อว่าการแก้ไขปัญหาคความยากจนในชนบท จะทำให้ประเทศไทยพัฒนาได้

ในหลักธรรมจักรวรรดิวัตร

(1) **อนุดิชนสุมิ พลกายสุมิ** คือ สงเคราะห์คนภายในราชสำนัก เนื่องจากพฤติกรรมทางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นพวกกษัตริย์นิยม จึงคุ้นเคยและมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับคนภายในราชสำนัก มีการพึ่งพาอาศัยกันมาตลอด

(2) **อนุยุตเตสุ** คือ การอนุเคราะห์พระราชวงศานุวงศ์ เพราะ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นราชินิกุล เป็นเชื้อพระวงศ์ ในฐานะหม่อมราชวงศ์ จึงคุ้นเคยใกล้ชิด และมีการเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกับพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งเป็นลักษณะเด่นหรือลักษณะเฉพาะที่นักการเมืองส่วนใหญ่ไม่มี

(3) **พราหมณคหปติเกสุ** คือ การเกื้อกูลพราหมณ์ และคฤหบดีทั้งหลาย เมื่อ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช อุปสมบทที่วัดบวรนิเวศวิหาร ได้แลกเปลี่ยนแนวคิดและความรู้ความเข้าใจกับพระราชาคณะหลายรูป แม้ลาสิกขาแล้วยังได้บรรยายความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนาร่วมกับสมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) จึงมีความใกล้ชิดกับสมณพราหมณ์ ประกอบกับ เป็นเจ้านายที่มีธุรกิจธนาคารและกิจการหนังสือพิมพ์ ถือได้ว่าเป็นคหบดีคนหนึ่ง ที่วงสังคมรู้จัก หลักธรรมข้อนี้เชื่อมโยงกับ “สมณพราหมณ อุปสงกมิตฺจา ปณฺหาปฺจจนฺถิ” คือ เข้าหาสมณพราหมณ์ เพื่อศึกษาบุญและบาป

(4) **วิสมโลกสุส** คือ การดับความโลภในลาภอันมิควรได้ในทางการเมือง ได้แก่ การทุจริตคอร์รัปชัน ซึ่งไม่มีปรากฏในการดำเนินชีวิตและบทบาททางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นับเป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับนายกรัฐมนตรีและนักการเมืองไทยควรยึดถือปฏิบัติตาม (เจริญ คันธวงศ์, สัมภาษณ์วันที่ 15 มกราคม 2557)

อนึ่ง แนวคิดอันแสดงถึงบทบาทของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่โดดเด่นและควรยกย่อง อีกประการหนึ่ง คือ **ความกล้าหาญ** แม้เป็นนายกรัฐมนตรีพลเรือน ไม่ใช่ทหารที่มีพลังอำนาจ และเป็นรัฐบาลผสม ก็ยังกล้าตัดสินใจในสิ่งที่ถูกต้องมีเหตุผล ไม่เกรงกลัวผู้ใด (ชัชวาล คงอุดม, สัมภาษณ์วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2557)

ภาพรวมแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ถ้าจะมีประโยชน์ต้องสามารถนำไปปฏิบัติหรือประยุกต์ใช้ได้ ซึ่งจากการวิเคราะห์แนวคิดที่กล่าวมาแล้วนั้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นพวกปฏิบัตินิยม (pragmatist) คือ มุ่งผลสำเร็จมากกว่า การยึด

ติดกรอบกติกาหรืออุดมการณ์ใดๆ มีการปรับเปลี่ยนอุดมการณ์ให้ปฏิบัติได้กับสภาพการณ์ทางการเมือง และสังคม (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2547 : 408-416) ความชัดเจนของการเป็นพวกปฏิบัตินิยม คือ คำขวัญของพรรคกิจสังคม “เราทำได้” ที่เป็นอุดมการณ์ในช่วงพรรคกิจสังคมเป็นรัฐบาล และ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (อดิศร เพียงเกษ, สัมภาษณ์วันที่ 30 พฤศจิกายน 2556)

4. การวิพากษ์ และประเมินงานวิจัยของผู้ทรงคุณวุฒิ

เมื่อผ่านขั้นตอนการรวบรวมเอกสารและงานวิจัย และการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง (key informants) จำนวน 14 ราย ผู้วิจัยได้สรุปประเด็นสำคัญตามกรอบการวิจัย (ภาคผนวก ค.) เพื่อนำเสนอให้ผู้ทรงคุณวุฒิที่คัดเลือกจำนวน 5 คน ร่วมกันวิพากษ์และประเมินงานวิจัยผู้ทรงคุณวุฒิ 5 คน ได้แก่

1. นายมานิจ สุขสมจิตร
2. พลตรีหญิง อุษณีย์ เกษมสันต์
3. ดร. สุภาพ ทองรัตน์
4. นายพศ อดิเรกสาร
5. ม.ร.ว. ชายนพพณธ์ เกษมสันต์

ทั้ง 5 คน มีความหลากหลายของอาชีพและสถาบันที่สังกัด มีประสบการณ์และรู้จัก ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีความรู้เกี่ยวกับหลักกรรมทางพุทธศาสนา รวมถึงเป็นสมาชิกสภาพัฒนาการเมือง (สพม.) รุ่นที่ 2 สะดวกในการจัดกระบวนการสนทนากลุ่ม (focus group discussion) ดังนั้นเมื่อสภาพัฒนาการเมือง (สพม.) จัดประชุมสมาชิกในการประชุมวิสามัญครั้งที่ 1/2557 ณ โรงแรมเมโทรโพล จังหวัดภูเก็ต ระหว่างวันที่ 25-26 มีนาคม 2557 ผู้วิจัยจึงกำหนดระยะเวลาว่างจากการประชุม คือ เวลา 18.30 -20.30 น. ของวันที่ 25 มีนาคม 2557 ดำเนินกระบวนการสนทนากลุ่ม (focus group discussion) เพื่อการวิพากษ์ และประเมินงานวิจัย

ในกระบวนการดังกล่าว ผู้ทรงคุณวุฒิได้นำเสนอประเด็นตามวัตถุประสงค์การวิจัย และผู้วิจัยจดบันทึกสาระสำคัญที่ได้จากการวิพากษ์และการประเมิน เพื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความถูกต้องอีกครั้ง และใช้เป็นข้อมูลในการวิจัย เป็นขั้นตอนสุดท้าย

ข้อมูลที่ได้จากกระบวนการสนทนากลุ่ม (focus group discussion) และตรวจสอบความถูกต้องแล้วมีดังต่อไปนี้

4.1 การวิพากษ์และประเมินงานวิจัยของนายมานิจ สุขสมจิตร

4.1.1 ความเห็นทั่วไปเกี่ยวกับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นับได้ว่าเป็นปราชญ์คนสำคัญของประเทศไทย เพราะเป็นผู้รอบรู้ในศาสตร์ต่างๆ ถึงแก่นของความรู้นั้น และสามารถถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีสื่อสารที่มีศิลปะ ทำให้ผู้รับสารสามารถเข้าใจได้อย่างแจ่มชัด

เป็นนักหนังสือพิมพ์ที่เป็นแบบอย่างในการต่อสู้กับความไม่ถูกต้อง โดยเฉพาะต่อสู้กับระบบการจัดการที่คุกคามสิทธิเสรีภาพของสื่อมวลชน โดยเฉพาะที่นักหนังสือพิมพ์รุ่นหลังชื่นชมมากก็คือ เมื่อสื่อถูกคุกคามด้วยการบังคับให้ส่งข้อความไปให้เจ้าพนักงานตรวจก่อนตีพิมพ์เผยแพร่ (การเซ็นเซอร์หนังสือพิมพ์ สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี)

ในความสามารถอีกด้านหนึ่งก็เป็นผู้มีความสามารถในการเขียนนวนิยายเสียดสีสังคม นวนิยายรัก นวนิยายเรื่องผีแผ่นดินทำให้ผู้คนได้รับรสชาตต่างๆ รวมทั้งชนบประเพณีในรั้วในวัง ฯลฯ

4.1.2 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กับแนวคิดทางพุทธศาสนา

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ เป็นผู้มีความรอบรู้ในพุทธศาสนามาก เคยตกปัญหาธรรมกับพระภิกษุสงฆ์ที่มีชื่อเสียง เช่น พุทธทาสภิกขุ จนเป็นข่าวโด่งดัง ได้รับบทบาทสำคัญ เป็นผู้ถวายงานรับใช้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เมื่อครั้งทรงผนวชที่วัดบวรนิเวศวิหาร และเมื่อพระภิกษุหรือสามเณรรูปใดปรากฏผิดพระธรรมวินัย ก็จะถูกวิพากษ์วิจารณ์ด้วยความรู้อย่างลึกซึ้งในพุทธศาสนา นับได้ว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ เป็นอุบาสกคนสำคัญที่ทำหน้าที่สืบทอดและปกป้องพุทธศาสนาสมกับที่เป็นพุทธบริษัทสี่

นอกจากนี้หนังสือพิมพ์สยามรัฐรายวันและรายสัปดาห์ที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ก่อตั้งขึ้นได้เปิดคอลัมน์ให้ผู้รู้ทางพุทธศาสนาเขียนวิพากษ์วิจารณ์ และให้ความรู้ทางพุทธศาสนาอย่างเข้าใจง่าย ๆ

4.1.3 การเมืองแนวพุทธ

เมื่อ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ เข้าสู่การเมืองครั้งแรกก็แสดงความเป็นผู้มีหัวใจต้ปะด้วยการลาออกจากตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ประท้วงการขึ้นเงินเดือนให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และเมื่อต้องมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีก็ได้ทำหน้าที่บริหารประเทศโดยมีหลักธรรมเป็นตัวกำกับ ในการปฏิบัติหน้าที่อำนวยความสะดวกแก่ประชาชนและดำเนินการกับรัฐมนตรีร่วมคณะที่ใกล้ชิดด้วยธรรมจริยา

4.1.4 ความเห็นอื่นๆ

ผู้วิจัยควรนำเสนอความกล้าหาญทางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ขึ้นเป็นตัวอย่างแก่นักการเมืองรุ่นหลัง เช่น ในการแสดงความกล้าหาญที่ให้สหรัฐอเมริกาถอนฐานทัพออกไป รวมทั้งการแสดงความกล้าหาญที่นำคณะซึ่งประกอบด้วยรัฐมนตรีและปลัดกระทรวงการต่างประเทศเดินทางไปพบประธานาธิบดี เหมา เจ๋อ ตุง และนายกรัฐมนตรี โจว เอิน ไหล แห่งสาธารณรัฐประชาชนจีน และเปิดสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศอื่นอีกหลายประเทศ

คุณูปการของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ในการไปเปิดสัมพันธ์ไมตรีกับสาธารณรัฐประชาชนจีนในครั้งนั้น ทำให้ลดความขัดแย้งและความตึงเครียดระหว่างรัฐบาลไทยกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยที่ถือป็นผู้รบในป่าของประเทศไทยทำให้ลดความสูญเสียและประหยังบประมาณแผ่นดินลงไปได้มาก

4.2 การวิพากษ์และประเมินงานวิจัยของพลตรีหญิงอุษณีย์ เกษมสันต์

4.2.1 ความเห็นทั่วไปเกี่ยวกับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

การที่ผู้วิจัยมองว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นพุทธมามกะคนหนึ่งที่ได้นำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาประพฤติปฏิบัติ และเผยแพร่ต่อผู้อื่นผ่านทางงานเขียนอย่างเหมาะสม ตลอดจนได้ริเริ่มการสอนวิชาพุทธศาสนาแก่นักศึกษาชั้นปีที่ 1 ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก่อนแยกไปเรียนวิชาเฉพาะในคณะวิชาต่างๆ ด้วยนั้น แสดงให้เห็นถึงการยอมรับในแนวคิดเชิงอนุรักษ์นิยมของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ให้ความสำคัญกับพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย แนวคิดดังกล่าวจัดเป็นแนวสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย จะศึกษาได้จากงานเขียนหลายเรื่องดังเช่นเรื่องสี่แผ่นดิน ที่สะท้อนวิถีคิดแบบอนุรักษ์นิยม ดำรงอุดมการณ์ อำนาจและบทบาททางเศรษฐกิจการเมืองของสถาบันศักดินาไทยไว้ โดยเน้นความสำคัญที่พุทธศาสนา ซึ่งเป็นหนทางที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ของประเทศไทยมากกว่าแนวทางอื่น และแนวคิดสำคัญที่ประจักษ์ได้ชัดเจนอีกประการหนึ่งคือความนิยมกษัตริย์

งานเขียนของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ปลูกฝังค่านิยมทางด้านศีลธรรม และจริยธรรมไว้พร้อมสรรพ เป็นการสอนให้เรียนรู้เรื่องความดี ความซื่อ บาปบุญคุณโทษ ตลอดจนความถูกต้องและความเป็นธรรม ทั้งในทางสังคมและส่วนตัว รวมไปถึงความอ่อนน้อมถ่อมตน การเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ การรู้จักขอโทษ การรู้จักให้อภัย การรู้จักเกรงใจ รู้ที่ต่ำที่สูง มีสัมมาคารวะ และความซื่อสัตย์ สุจริต เป็นต้น ซึ่งเป็นแนวคิดตามระบบจริยศาสตร์

สำหรับกรอบแนวคิดหรือหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ประยุกต์ใช้กับการเมืองการปกครองไทย ผู้วิจัยเน้นในเรื่อง ทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุ และจักรวรรดิวัตร

ซึ่งหลักกรรมดังกล่าวจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้นำทางการเมือง ซึ่งต้องรับผิดชอบทั้งในการออกกฎหมายและการบริหารปกครองบ้านเมืองให้เป็นไปตามกฎหมายนั้น และก็เป็นไปดังที่ผู้วิจัยกล่าวว่าพุทธศาสนาเกี่ยวกับการเมืองอย่างยิ่ง และลัทธิการเมืองตลอดจนรัฐประศาสนนโยบายต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้เป็นของดีและของจริงที่ใช้ได้ทุกกาลสมัย

ผู้วิจัยมีความเชื่อว่าแนวคิดทางการเมืองที่พัฒนาวิธีคิดโดยมีกระบวนการกล่อมเกลียดด้วยหลักกรรมทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุ และจักรวรรดิวัตร จะนำไปสู่แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธ ทั้งนี้ ได้กำหนดขอบเขตด้านตัวบุคคลไว้ที่แนวคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งเป็นทั้งข้าราชการประจำ และได้ทำงานในภาคเอกชนด้านการธนาคารและด้านสื่อสารมวลชน รวมทั้งเคยรับราชการทหารเมื่อครั้งเกิดสงครามอินโดจีน และสงครามมหาเอเชียบูรพา และเคยเป็นครูบาอาจารย์ นอกเหนือไปจากการเป็นนักเขียนจนได้รับการยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติสาขาวรรณศิลป์ ประจำปี 2528

ด้านการเมือง ก็ได้เข้าสู่วงการการเมืองตั้งแต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งพรรคการเมืองพรรคแรกในเมืองไทย ชื่อ “พรรคก้าวหน้า” เมื่อ พ.ศ. 2488-2489 ต่อมาได้อยู่ในคณะผู้ก่อตั้งพรรคประชาธิปัตย์ โดยดำรงตำแหน่งเลขาธิการพรรคเป็นคนแรก จากนั้นได้ริเริ่มจัดตั้งพรรคกิจสังคม จนได้จัดตั้งรัฐบาลผสมขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2518 และมีผลงานสำคัญขณะที่เป็นนายกรัฐมนตรี คือ การเดินทางไปเยือนกรุงปักกิ่ง และดำเนินการเปิดสัมพันธไมตรีทางการทูตกับสาธารณรัฐประชาชนจีน เมื่อ พ.ศ. 2518 หลังจากที่ดีความสัมพันธไมตรีระดับรัฐบาลมาเป็นเวลานาน แต่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช บริหารประเทศได้เพียงประมาณ 9 เดือนเศษ ก็ตัดสินใจยุบสภาผู้แทนราษฎร เมื่อ พ.ศ. 2519

จากประสบการณ์หลากหลายด้าน อันเกิดจากการที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช อาศัยหลักกรรมทางพุทธศาสนาเป็นฐานคิดในการใช้ชีวิตและในการดำเนินงาน เช่น ในการตอบปัญหาในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ เป็นต้น โดยเฉพาะในบทบาทด้านการเมืองการปกครองนั้น ปรากฏความเป็นพุทธนิมิตเด่นชัดอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง “ธรรมแห่งอริยะ” ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่าเรื่องนี้ได้ให้ข้อคิดแก่นักการเมืองและข้าราชการ ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานให้เกิดประสิทธิภาพได้

อย่างไรก็ตาม คงไม่อาจปฏิเสธได้ถึงบางความคิดเห็นของคนในสังคมบางส่วนที่อาจมองต่างมุมกันไปบ้าง แต่เจตนาของผู้วิจัยต้องการนำเสนอแนวคิดในมุมด้านพุทธศาสนาที่ปรากฏแนวคิดด้านการเมืองแนวพุทธอันจะก่อประโยชน์ต่อการบริหารปกครองประเทศไทย ซึ่งมีความชัดเจนอยู่ในเนืองนิตย์อันหลากหลายแง่มุมของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช และผลงาน

เหล่านั้นก็เป็นที่เชื่อถือและยอมรับของผู้คนในบ้านเมืองจำนวนมาก ขณะเดียวกันผู้วิจัยทราบดีถึงความเป็นพวกกษัตริย์นิยม ความรักประชาธิปไตย และความเป็นพุทธนิยม ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ด้วยเหตุนี้ จึงได้นำสาระจากการประชุมทางวิชาการ เรื่อง “ธรรมราชา” งานวิจัยที่เกี่ยวข้องรวมทั้งวรรณกรรมของผู้อื่นที่ผลงานสัมพันธ์กับการเมืองแนวพุทธ มาประมวลไว้ด้วย เพื่อให้เห็นแนวคิดประกอบจากผลงานของแต่ละท่านด้วย เช่น พระนิพนธ์ของสมเด็จพระญาณสังวร ผลงานของพระพุทธทาสภิกขุ พระพรหมคุณาภรณ์ พระพรหมวชิรญาณ และพระมหาจุฬาลงกรณราชู เป็นต้น

อีกประการหนึ่ง ผู้วิจัยยอมรับว่างานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาททางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีไม่มาก แต่ก็ม้งานวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดต่างๆ ที่ใช้เป็นข้อมูลเชื่อมโยงในการวิเคราะห์ตามระเบียบวิธีวิจัยได้

4.2.2 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กับแนวคิดทางพุทธศาสนา

ในมุมมองของผู้วิจัยให้ความสำคัญกับงานเขียนของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ได้สื่อแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธให้ปรากฏอยู่ในเนื้อหาของหนังสือหลายเรื่อง ค่อนข้างสูง มิใช่เฉพาะงานเขียนเกี่ยวกับเรื่องพุทธศาสนาโดยตรงเท่านั้น หากแต่ในงานเขียนประเภทอื่น ก็ได้สอดแทรกแนวคิดเชิงพุทธไว้ด้วยเช่นกัน ดังปรากฏในนวนิยายเชิงประวัติศาสตร์ เรื่อง **สี่แผ่นดิน** ที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เขียนขึ้นโดยมีพื้นฐานจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในประวัติศาสตร์ผสมผสานเข้ากับจินตนาการของผู้ประพันธ์ ซึ่งได้แสดงให้เห็นถึงความไม่แน่นอนของสิ่งทั้งปวง และความไม่แน่นอนดังกล่าวก็มีผลผูกพันกับกิจกรรมทางการเมืองด้วยโดยไม่ต้องมีคำอธิบายประกอบดังตัวอย่างเหตุการณ์ในช่วงปลายพระชนม์ชีพของ **พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว** ขณะทรงพระประชวรอย่างหนัก แต่พระหฤทัยกลับทรงจดจ่ออยู่กับการรอคอยการประสูติที่ทรงคาดหวังว่าจะเป็นพระราชโอรส ซึ่งแน่นอนว่าย่อมหมายถึงเรื่องการสืบสันตติวงศ์ด้วย ภายในวังเองก็ได้เตรียมสำหรับการสมโภชพระราชโอรสไว้พร้อมสรรพ หากทว่าการณ์กลับมิได้เป็นไปตามคาดหมาย นับเป็นหนึ่งเหตุการณ์จากชีวิตจริงที่ปรากฏภาพชัดเจนอยู่ในนวนิยายเรื่องสี่แผ่นดิน อันส่งผลให้ความสุขกลายเป็นความทุกข์ในเวลาเพียงชั่วพริบตา

นอกจากเหตุการณ์ที่ได้ยกมาเป็นตัวอย่างแล้ว ยังมีเนื้อหาอีกหลายตอนที่ชี้ให้เห็นถึงความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสรรพสิ่ง คนเราจึงต้องมีสติเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยความไม่ประมาท ดังคำสอนในพุทธศาสนาที่มิให้ยึดติดกับสภาวะใด ความผันแปรจากความสุขเป็นความทุกข์จัดเป็นธรรมดาของชีวิต ไม่มีใครเลี่ยงพ้นจากความทุกข์อันเกิดจากความไม่เที่ยงของชีวิตได้

แม้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เกิดในราชินิกุลสูง บิดามารดาเป็นผู้มีศบรบรรดาศักดิ์ แต่จากการปฏิบัติตนของท่านก็ได้ถือตนว่าเลอเลิศกว่าผู้ใด ซึ่งเชื่อได้ว่าเนื่องมาจากการอบรมในราชสกุลด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนา ที่เน้นการปกครองแบบธรรมาธิปไตย ซึ่งมุ่งให้ใช้หลักความดี ความถูกต้อง ความเสมอภาค เป็นหลักในการปกครอง เพื่อให้สังคมส่วนรวมมีความเป็นปกติสุข ไม่แบ่งพรรคแบ่งพวก หรือชนชั้นวรรณะ ตลอดจนสีผิว ชาติ ตระกูล นำสู่ความสมานฉันท์ และก่อให้เกิดความเป็นธรรม แนวทางดังกล่าวจึงบ่มเพาะให้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เข้าใจวิถีแห่งการดำรงชีวิตที่เหมาะสม ดังปรากฏในงานเขียนที่ได้ให้ข้อคิดเป็นการเตือนสติผู้คนในสังคม โดยเฉพาะบุคลากรทางการเมือง ที่ต้องรับผิดชอบงานด้านการบริหารปกครองบ้านเมือง

การที่ผู้วิจัยเลือกศึกษาแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ในช่วงที่บ้านเมืองกำลังประสบกับวิกฤตศรัทธาสูงยิ่ง อันเนื่องมาจากสถานการณ์ทางการเมืองเช่นในเวลานี้ มิเพียงแต่จะทำให้สังคมได้มีเอกสารที่น่าเสนอแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธเท่านั้น หากแต่ผลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ย่อมจะยังประโยชน์แก่สังคมไทยในเวลานี้ด้วยอย่างแน่นอน ถ้าได้มีการนำไปศึกษาเพื่อสู่การปฏิบัติ

เหตุที่กล่าวเช่นนั้น เนื่องจาก ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นั้น เป็นทั้งนักการศึกษา นักสื่อสารมวลชน นักการเมือง นักอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และนักสังคมศาสตร์ เป็นต้น จนได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติจากองค์การยูเนสโกเมื่อพุทธศักราช 2554 ให้เป็นบุคคลสำคัญของโลกใน 4 สาขา ได้แก่ การศึกษา วัฒนธรรม สังคมศาสตร์ และสื่อสารมวลชน ซึ่งความรู้ความสามารถของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ในสาขาต่างๆ ดังปรากฏเป็นที่ประจักษ์แก่สังคมแล้ว ล้วนมีฐานเกิดจากหลักธรรมทางพุทธศาสนาทั้งสิ้น ซึ่งส่วนที่กำลังจะขาดหายไปจากสังคมไทยในเวลานี้ ก็คือ ศีลธรรม และจริยธรรม โดยเฉพาะในกลุ่มบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธ จึงควรเป็นแนวทางหลักที่นำมาใช้แก้ปัญหาการเมืองไทยในปัจจุบัน

4.2.3 การเมืองแนวพุทธ

ผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลจากแนวคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ชี้ให้เห็นว่าพระสงฆ์ในประเทศไทยมิได้เล่นการเมืองเช่นเดียวกับพระสงฆ์ในประเทศเพื่อนบ้านของไทยที่ถูกสถานการณ์บ้านเมืองบีบจนต้องเล่นการเมือง เนื่องจากประเทศเหล่านั้นตกเป็นเมืองขึ้นของชาติตะวันตก ประชาชนไม่มีที่พึ่งใดดีไปกว่าพระสงฆ์ในการเจรจาเพื่อให้ผู้เข้ามาปกครองผ่อนคลายการบีบคั้นต่างๆ ลงบ้าง ทำให้พระสงฆ์ต้องรับหน้าที่ในการเจรจาเพื่อรักษาผลประโยชน์ของบ้านเมืองและประชาชน

สำหรับเมืองไทย แม้จะมีได้ตกอยู่ในภาวะเช่นเดียวกับประเทศเพื่อนบ้าน แต่ก็มีได้หมายความว่าพุทธศาสนามีได้เกี่ยวข้องกับการเมือง หากผู้ใดเข้าใจเช่นนั้นถือเป็นความเข้าใจผิดอย่างยิ่ง เนื่องจากแท้จริงแล้วพุทธศาสนาเป็นรากฐานแห่งภูมิปัญญาไทย ที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดและวิถีชีวิตของชาวไทยทั้งในชีวิตประจำวันและในการทำการงานต่างๆ

พระพุทธทาสภิกขุ ชี้ให้เห็นว่า “อย่าไปเข้าใจว่าการเมืองไม่เกี่ยวกับศาสนา หรือการเมืองไม่เกี่ยวกับพุทธบริษัท การเมืองที่ถูกต้อง ต้องเกี่ยวข้องกับทุกคน ถ้ามองอย่างละเอียดแล้ว พูดได้เลยว่า พระพุทธเจ้าก็เป็นจอมใจของนักการเมือง คือจะจัดโลกให้มีความสุข”

ทั้งยังได้ให้แง่คิดไว้ว่า “ถ้ารู้จักการเมืองอย่างถูกต้องตามกฎหมายของธรรมชาติแล้ว จะเห็นว่า การเมืองก็คือ ธรรม ระบบธรรมที่จะช่วยให้มนุษย์อยู่เป็นปกติสุข เป็นสายหนึ่ง แขนงหนึ่งของธรรมทั้งหลาย เดียวนี้ธรรมชนิดนี้หรือการเมืองชนิดนี้ไม่ได้ในโลก เพราะว่ามันมนุษย์ตกเป็นทาสของวัตถุ คือ ความสุขทางเนื้อหนัง”

พระพรหมคุณาภรณ์ ปราชญ์ทางพุทธศาสนา ก็เคยแสดงพระธรรมเทศนาเกี่ยวกับหลักการแนวคิดที่เรียกว่า “**นิติศาสตร์แนวพุทธ**” ไว้ โดยชี้ให้เห็นถึงความจริงแท้แห่ง “กฎธรรมชาติ” กล่าวโดยสรุปว่า ธรรมชาติของมนุษย์ย่อมมีความแตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของลักษณะรูปร่างหน้าตา ความชอบ ความถนัด ความรู้ความสามารถ สติปัญญา ความคิด ความรู้สึก ฯลฯ ดังนั้น มนุษย์แต่ละคนจึงมีบทบาท มีหน้าที่ มีคุณค่าที่แตกต่างกันในหลายแง่หลายมุม ซึ่งที่ถูกต้องแล้วบทบาทหน้าที่หรือคุณค่าที่ต่างกันนั้น ก็ควรจะอยู่ในลักษณะที่มีความสัมพันธ์สอดคล้อง และเกื้อกูลส่งเสริมซึ่งกันและกันด้วย ซึ่งคำว่า ศักดิ์ศรี สิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาคนั้น ไม่ได้หมายความว่ามนุษย์ทุกคนจะต้องมีสิ่งต่างๆ เหมือนกัน หรือเท่าเทียมกันหมด ที่ถูกต้องแล้วน่าจะหมายความว่า ทุกคนมีศักดิ์ศรี มีสิทธิ มีเสรีภาพ และมีความเสมอภาคตามภาวะ ตามปัจจัย ตามเงื่อนไขแห่งธรรมชาติที่บุคคลนั้นๆ ควรจะมี

นอกเหนือจากแนวคิดของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช แล้ว แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธที่พระคุณเจ้าทั้งสองรูปนี้แสดงไว้ จะเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยนี้ด้วย ซึ่งจะให้เห็นว่าคำกล่าวที่ว่าพุทธศาสนาไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงโดยกฎแห่งธรรมชาติ สมควรที่นักการเมืองจะศึกษาค้นคว้าให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง จะได้ไม่บกพร่องในการปฏิบัติหน้าที่อีกต่อไป

4.3 การวิพากษ์และประเมินการวิจัยของ ดร. สุภาพ ทองรัตน์

4.3.1 ความเห็นทั่วไปเกี่ยวกับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นราชินิกุลที่เป็นปราชญ์ พหูสูตรในหลายๆ ด้าน เป็นผู้ที่มีความจงรักภักดีในสถาบันพระมหากษัตริย์สูงส่ง เป็นศิลปินที่มากล้นความสามารถ ไม่น่าจะอยู่เบื้องหลัง เป็นผู้กำกับบทบาทของผู้แสดงเอง เช่น โขนธรรมศาสตร์ เป็นวรรณศิลป์ที่

สรรค์สร้างผลงานด้านวรรณกรรมหลายรูปแบบ คงไว้ซึ่งความรู้ ความสามารถ ด้านการบริหาร ปกครอง ต้อนรับหน้าที่เป็นนายกรัฐมนตรี หรือบทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถใช้ภาษาไทยและอังกฤษได้อย่างดีเยี่ยม เป็นนักปาถกฐา อภิปราย และได้วาทะที่มีฝีปากเป็นเอก เป็นนักหนังสือพิมพ์ ผู้มีบทบาททางสังคมให้คนในสังคมได้คบคิดอยู่เสมอในเรื่องการเมือง และประชาธิปไตยของไทย มีอารมณ์ขันและมองโลกในแง่ดีเสมอ

4.3.2 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กับแนวคิดทางพุทธศาสนา

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นับเป็นพุทธศาสนิกชนที่เป็นแบบอย่างของสังคมได้ท่านหนึ่ง ซึ่งเข้าใจบทบาทและหน้าที่ของพุทธมามกะที่ดี เป็นผู้ชี้นำแนวทางพุทธที่ชาวพุทธสมควรประพฤติปฏิบัติเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิต และใช้แนวพุทธในการดำรงตนในสังคม มีความสามารถ และองค์ความรู้ในทางสุนทรพจน์ธรรมกับบรรพชิต ผู้ทรงความรู้ได้อย่างเข้าใจถ่องแท้และแตกฉาน ใช้แนวคิดทางพุทธศาสนาในการบริหารปกครองประเทศชาติ โดยเฉพาะสังคหวัตถุ 4 เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีความคิดแนวพุทธเชิงบวกและยึดแนวทางพุทธมาโดยตลอดจนวาระสุดท้ายของชีวิต

4.3.3 การเมืองแนวพุทธ

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้ก่อตั้งพรรคก้าวหน้าและต่อมาก่อตั้งพรรคประชาธิปัตย์ ต่อมาแยกตัวไปก่อตั้งพรรคกิจสังคม และได้เป็นรัฐบาล โดยเป็นนายกรัฐมนตรี การเล่นการเมืองพร้อมบริหารราชการแผ่นดินของท่านนี้ ถ้าพิจารณาให้ดีจะเห็นว่านำเอาวิถีทางแนวพุทธมาใช้ไม่น้อย เช่น สังคหวัตถุ 4 เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา โดยให้ความเมตตาเอื้อเฟื้อผู้ได้บัญชาให้ความกรุณาช่วยเหลือไม่ถือโทษ ถ้าผู้ได้บัญชากระทำผิดที่ไม่ใช่เรื่องร้ายแรง โดยให้อภัย ยินดี ซินชมเมื่อมีผู้ใดประสบความสำเร็จ และไม่มักมากในลาภ ยศ สรรเสริญ เมื่อถึงคราวที่ต้องลงจากบทบาททางการเมืองก็ไม่ได้ยึดติดกับตำแหน่ง

นอกจากนี้หลักทศพิธราชธรรม หลักธรรม และประมวลของพระราชาที่ใช้ปกครองแผ่นดิน ที่เข้าใจว่าใช้เฉพาะผู้เป็นพระราชาเท่านั้น แท้จริงแล้ว หลักนี้ใช้ได้ถึงผู้เป็นผู้นำไม่ว่ากับองค์ใครใดๆ ซึ่งนำไปประยุกต์ใช้ได้ และท่านก็ได้นำหลักธรรมทางพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้กับการบริหารราชการแผ่นดินดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

4.3.4 ความเห็นอื่นๆ

ไม่บ่อยครั้งนักที่กรุงรัตนโกสินทร์เราจะมีปราชญ์ที่เป็นพหูสูตรเกือบจะทุกด้าน เช่น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่มีความพร้อมด้านชาติตระกูล การศึกษา หน้าที่การงานและบทบาทของผู้นำประเทศ

ขณะที่ท่านศึกษาอยู่ที่ประเทศอังกฤษ ระดับปริญญาโท ด้านรัฐศาสตร์ การปกครองและปรัชญา ณ Oxford University ได้ถามอาจารย์ท่านหนึ่งว่า จบแล้วจะทำอะไรได้บ้าง อาจารย์ท่านนี้ตอบว่า ไปเป็นประมุขมนตรีปกครองแคว้นๆ หนึ่งของอินเดียได้ ต่อมาภายหลัง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ก็มาเป็นนายกรัฐมนตรีคนที่ 13 ของประเทศไทย

คุณูปการที่ท่านฝากไว้ ไม่ว่าจะเป็นผลงานด้านบทความ ตำราวิชา ความรู้ วรรณกรรม นิยายที่สะท้อนวิถีชีวิตไทยในอดีต หรือวรรณกรรมการเมืองของประเทศเพื่อนบ้าน เช่น พม่าเสียเมือง วิถีชีวิตชาววัง เช่น สี่แผ่นดิน หรืออิงแนวพุทธ เช่น ไม้แดง เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นแบบอย่างของนักการเมืองผู้ทรงคุณวุฒิท่านหนึ่งในประเทศไทย

4.4 การวิพากษ์และประเมินงานวิจัยของนายพศ อติเรกสาร

4.4.1 ความเห็นทั่วไปเกี่ยวกับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้มีความรู้ความสามารถหลายด้าน โดยเฉพาะ ด้านศาสนา เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เป็นนายกรัฐมนตรีคนที่ 13 ของประเทศไทย ด้านศิลปวัฒนธรรม มีผลงานชิ้นละคร และวรรณกรรมจำนวนมาก มีเมตตา กรุณา ต่อผู้อื่น อย่างเสมอต้นเสมอปลาย เป็นปราชญ์ เป็นพหูสูต มีโครงการเงินผันให้แก่ทุกหมู่บ้าน เพื่อช่วยเหลือประชาชนและชาวไร่ชาวนา มุ่งมั่นแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ ให้ประชาชนทุกคนกินดีอยู่ดี นโยบายเงินผันนี้เป็นต้นแบบโครงการประชานิยมในปัจจุบัน

4.4.2 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กับแนวคิดทางพุทธศาสนา

ในฐานะที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรีคนที่ 13 ของประเทศไทย จึงได้ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างนำประชาชนไปทำกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนาพุทธเป็นประจำ เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา

พุทธศาสนา เป็นส่วนหนึ่ง เป็นสัญลักษณ์และเป็นสถาบันของประเทศไทย (ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์) ประชาชนคนไทยจึงต้องเคารพเทอดทูน และรักษาไว้คู่กับชาติต่อไป นอกจากนี้เป็นสถาบันหลักแล้ว ยังนำเอาหลักของศาสนาพุทธมาใช้ได้ทั้งในชีวิตประจำวัน และการทำงาน โดยเฉพาะ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช โดยนำพรหมวิหาร 4 ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตาและอุเบกขา ใช้บริหารงานทางราชการ

4.4.3 การเมืองแนวพุทธ

ในความเห็นของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เสนอความคิดว่า พุทธศาสนาไม่เกี่ยวกับการเมืองนั้น มองทางด้านการปฏิบัติน่าจะไม่ต้อง แต่ศาสนาพุทธนั้น สอนหลักในทางแนวความคิดนำไปใช้มากกว่าทุกครั้งที่มีปัญหาทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นการขัดแย้งกันทางความคิด หรือเกิดปัญหาในการนำนโยบายไปใช้นั้น มักจะนำเอาหลักคำสั่งสอนของ

พระพุทธองค์ไปใช้ เช่น ให้ทุกคน (การเมือง) ใช้ทางสายกลาง หรือการสร้างจิตใจเป็นธรรม นำความสงบ การมีสติ มาใช้แก้ปัญหาได้เสมอ สำหรับประเทศไทยนั้น ขณะนี้น่าจะนำแนวทางพุทธศาสนามาใช้กับการเมืองและการบริหารประเทศ

4.4.4 ความเห็นอื่นๆ

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนักปราชญ์ เป็นผู้รู้ทุกด้าน เป็นพหูสูตร จึงเป็นผู้ที่สมควรได้รับว่าเป็นรัฐบุรุษ เป็นผู้ทำคุณประโยชน์แก่ประเทศไทยและคนไทยทุกผู้ทุกคน ตลอดชีวิตของท่าน (ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช) จึงมีที่ดำเหน็ดเตียนน้อยมาก มีแต่ความดี แม้จะมีการวิพากษ์วิจารณ์บ้างก็เป็นธรรมดาปุถุชน ทางพุทธศาสนานุคคloy่อมมีทั้งดี ทั้งชั่ว ซึ่งเป็นธรรมชาติของคนในสังคม

4.5 การวิพากษ์และประเมินงานวิจัยของ ม.ร.ว. ชายนพพณธ์ เกษมสันต์

4.5.1 ความเห็นทั่วไปเกี่ยวกับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ในฐานะเป็นคนลำปาง รู้จัก ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สมัยสงครามอินโดจีน หรือสงครามมหาเอเชียบูรพา ท่านพักอยู่ภาคเหนือและคุ้นเคยกับชาวเหนือ เพราะมีบ้านพักที่อำเภอขุนตาล จังหวัดลำปาง คนลำปาง เรียกว่า “หม่อมแบงค์” เพราะเป็นผู้จัดการธนาคารสยามกัมมาจล (ธนาคารไทยพาณิชย์) จังหวัดลำปาง

นอกจากนี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ มีความสามารถด้านศิลปะการแสดง เป็นศิลปินโขนหลวง แสดงเป็นตัวนางคู่กับเจ้าคุณธนเรนท์ หารายได้ช่วยการกุศลของกองทัพอากาศ มีความรู้ความสามารถภาษาถิ่นทางภาคเหนือ พูดสื่อสารกับคนเหนือได้ ทำให้เป็นที่รักใคร่ของชาวเหนือเฉพาะอย่างยิ่งคนลำปาง

4.5.1 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กับแนวคิดทางพุทธศาสนา

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีแนวคิดทางพุทธศาสนาหลายประการ คือ

1. สังคหวัตถุ 4 ได้แก่

- (1) สัสสมะระ ความสามารถในการบำรุงข้าวกล้า
- (2) ปุริสมะระ ความสามารถในการบำรุงเลี้ยงคน
- (3) สัมมาปาสะ ความสามารถผูกมัดน้ำใจประชาชน
- (4) วาชีพยะ พูดจาอ่อนหวาน ให้เกิดความสามัคคี

2. พรหมวิหาร 4 ได้แก่

- (1) เมตตา ความรัก ความปรารถนาดี
- (2) กรุณา ความสงสาร เห็นใจผู้อื่น
- (3) มุทิตา ความยินดีไม่กีดกันหรือริษยา

- (4) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียง
3. สัมปปริสธรรม 7 (สัมบุรุษ 7) ได้แก่
- (1) ธัมมัญญุตตา รู้จักเหตุ
  - (2) อตถัญญุตตา รู้จักผล
  - (3) อตตัญญุตตา รู้จักตน
  - (4) มัตตัญญุตตา รู้จักประมาณ
  - (5) กาลัญญุตตา รู้จักเวลา
  - (6) ปริสัจญุตตา รู้จักชุมชน (วัฒนธรรมองค์กร)
  - (7) ปุคคลปโรปรัญญุตตา รู้จักบุคคล (ใช้คนให้ถูกกับงาน)

หลักธรรมทั้งสามนี้ ถ้าได้ปฏิบัติเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจแล้ว คุณธรรมจริยธรรมจะเกิดขึ้นในจิตใจ ทำให้สังคมเกิดความสงบสุข

4.5.2 การเมืองแนวพุทธ

ควรเป็นการเมืองตามรอยบาทลัทธิตถะ (พระพุทธเจ้า) โดยผู้ปกครองควรรู้ศาสตร์ 18 ประการ คือ ไตรเภท ศรีศาสตร์ สังขยาศาสตร์ สมานิ นิติกฎหมาย วเสกลิกศาสตร์ วิทยาทำนาย ร้ายดี คันรัพศาสตร์ วิทยาการแพทย์ บุราณศาสตร์ ศาสนศาสตร์ โหราศาสตร์ มายาศาสตร์ เหตุศาสตร์ วิทยาคิด พิชัยสงคราม ฉันท์ภาพย์ และวิทยาทายลักษณะ

สรุปรวมแล้ว ผู้ปกครองต้องมีความรู้หลากหลาย ยิ่งสามารถศึกษาศาสตร์ต่างๆ ได้มากเพียงใด ย่อมทำให้งานทางการเมืองประสบความสำเร็จได้มากขึ้นเพียงนั้น

4.5.3 ความเห็นอื่นๆ

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนักปราชญ์ เป็นเอกบุรุษ เป็นเสนาเอกของประชาธิปไตยเป็นผู้รอบรู้หลักธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สามารถนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาประยุกต์สอนได้อย่างเหมาะสมลงตัว แม้ในทางการเมืองก็เป็นที่ยุ้จักของคนไทยและต่างประเทศ ดังนั้นคำว่า รัฐบุรุษของชาติ จึงเหมาะสมที่สุดสำหรับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

อนึ่ง ความสำคัญและบทบาทโดดเด่นในทางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เมื่อมีการศึกษาวิจัย จะเป็นตัวอย่างที่ดีให้การเมืองไทย

4.6 ประมวลการวิพากษ์และประเมินงานวิจัยของผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญ

จากการวิพากษ์และประเมินงานวิจัย เรื่อง “แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช” ผู้วิจัยประมวลใน 5 ประเด็น ได้แก่ รูปลักษณะของการวิจัย ความเป็นคึกฤทธิ์ หลักธรรมทางพุทธการเมืองแนวพุทธ และอื่นๆ

4.6.1 รูปลักษณะการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ซึ่งงานวิจัยเกี่ยวกับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีน้อย เมื่อมีงานวิจัยเพิ่มขึ้นย่อมเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการ งานวิจัยนี้มีคุณค่า เพราะผู้วิจัยเลือกศึกษา “แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช” ในช่วงที่บ้านเมืองกำลังประสบกับวิกฤตศรัทธาอย่างรุนแรง อันเนื่องมาจากสถานการณ์ทางการเมืองในปัจจุบัน (พ.ศ. 2556-2557) ไม่เพียงจะทำให้สังคมได้มีเอกสารที่น่าเสนอแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธเท่านั้น หากแต่ผลที่ได้จากการวิจัยเรื่องนี้จะยังประโยชน์แก่สังคมไทย ถ้าได้มีการนำไปศึกษาเพื่อสู่การปฏิบัติ (พลตรีหญิงอุษณีย์ เกษมสันต์)

อย่างไรก็ดี การนำเสนออัตลักษณ์ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่มีความสามารถหลากหลาย มีคุณธรรมจริยธรรม มีความซื่อสัตย์ และมีความกล้าหาญในการบริหารประเทศ ย่อมเป็นตัวอย่างที่ดีแก่นักการเมืองและประชาชนทั่วไป งานวิจัยนี้จึงช่วยส่งเสริมคนดีให้ปรากฏแก่สังคม (ม.ร.ว. ชายนพพณธ์ เกษมสันต์)

4.6.2 ความเป็นคึกฤทธิ์

ผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญเห็นด้วยกับข้อมูลที่ผู้วิจัยค้นคว้า และเห็นว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีความรอบรู้หลายด้าน เป็นที่ประจักษ์แก่สังคมทั้งในประเทศและต่างประเทศ ซึ่งหลักฐานสำคัญคือการยกย่องจากยูเนสโกให้เป็นบุคคลสำคัญของโลกด้านการศึกษา วัฒนธรรม สังคมศาสตร์ และสื่อสารมวลชน เนื่องในโอกาสครบรอบชาตกาล 100 ปี วันที่ 20 เมษายน 2554 นับเป็นคนไทยลำดับที่ 20 ที่ได้รับเกียรตินี้ (บริษัท บ้าน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ จำกัด, 2553 : 31-35)

ประเด็นสำคัญที่ผู้ทรงคุณวุฒิได้วิพากษ์และประเมิน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ในความเป็นตัวตนหรือบทบาทต่อสังคม ซึ่งผู้วิจัยเรียกว่า “ความเป็นคึกฤทธิ์” มีดังต่อไปนี้

(1) ความเป็นปราชญ์ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นับได้ว่าเป็นปราชญ์คนสำคัญของประเทศไทย เพราะเป็นผู้รอบรู้ในศาสตร์ต่างๆ อย่างถึงแก่นของความรู้นั้น และสามารถถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีสื่อสารที่มีศิลปะ ทำให้ผู้รับสารหรือผู้รับความรู้สามารถเข้าใจได้ อย่างแจ่มชัด

(2) ความเป็นศิลปิน ด้านโฆษณละคร และวรรณกรรมจำนวนมาก ล้วนให้ข้อคิดแก่สังคม ทำให้ได้รับการยกย่องเป็นศิลปินแห่งชาติสาขาวรรณศิลป์ ประจำปี พ.ศ. 2528

(3) ความเป็นนักหนังสือพิมพ์ที่เป็นแบบอย่างในการต่อสู้กับความไม่ถูกต้อง โดยเฉพาะต่อสู้กับระบบเผด็จการที่คุกคามสิทธิเสรีภาพของสื่อมวลชน ด้วยวิธีแบบคายนอกจากนี้ยังมีความสามารถในการเขียนบทความเสียดสีสังคม เช่น ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ เป็นต้น

(4) ความกล้าหาญ ในการแสดงออกทางความคิด และทางการเมือง ถือเป็นจุดเด่นและเป็นตัวอย่างที่ดีกับการเมืองไทย สิ่งนี้คือตัวตน และความเป็นคึกฤทธิ์ที่การกระทำใดๆ หากมีเหตุผลและมีความถูกต้องชอบธรรมจะแสดงออกโดยไม่เกรงกลัวผู้ใด

(5) ความซื่อสัตย์ มีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและต่อสถาบัน ด้วยความจงรักภักดีสถาบันพระมหากษัตริย์ (Royalist) การกระทำหรือบทบาทใดทางสังคมและทางการเมือง ไม่เคยปรากฏปัญหาทุจริตคอร์รัปชัน ถือเป็นแบบอย่างที่ดีของนักการเมืองไทย

(6) ความเป็นพุทธมามกะ ไม่เพียงแต่นับถือพุทธศาสนาและบวชเรียน แต่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมทางพุทธศาสนา สามารถถ่ายทอดด้วยการบรรยายพิเศษ และตอบปัญหาเกี่ยวกับหลักธรรมในพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้องชัดเจน

(7) ความเป็นนักการเมือง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีประสบการณ์การเมืองมายาวนาน ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งพรรคก้าวหน้า พรรคประชาธิปไตย พรรคกิจสังคม เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหลายสมัย เป็นประธานรัฐสภาและเป็นนายกรัฐมนตรี ทำให้เกิดศรัทธายอมรับกันทั่วไปว่าเป็นเสาเอกหรือเสาหลักของประชาธิปไตยไทย ที่ไม่เคยมีนักการเมืองคนใดได้รับยกย่องมาก่อน

4.6.3 หลักธรรมทางพุทธศาสนา

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีความรอบรู้ในหลักธรรมทางพุทธศาสนา เคยถกปัญหาธรรมกับพระสงฆ์ที่มีชื่อเสียง เช่น ทาสพุทธทาสภิกขุ เป็นต้น ได้ถวายงานรับใช้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เมื่อครั้งทรงผนวชที่วัดบวรนิเวศวิหาร เคยเขียนบทความในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ วิจารณ์พระภิกษุหรือสามเณรที่ประพฤติผิดพระธรรมวินัย จึงถือว่าเป็นอุบาสกคนสำคัญที่ทำหน้าที่สืบทอดและปกป้องพุทธศาสนาสมกับเป็นพุทธบริษัท (มานิจ สุขสมจิตร)

ในวาระกรรมของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ปรากฏแนวคิดทางพุทธศาสนาหลายเรื่อง เช่น สี่แผ่นดิน ที่ชี้ให้เห็นความไม่แน่นอนของชีวิต การเกิดในราชินิกุลทำให้ได้รับการอบรมด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนา ที่เน้นการเมืองการปกครองแบบธรรมราชาธิปไตย เชื่อมั่นในความดี ความถูกต้อง ความเสมอภาค เข้าใจวิถีแห่งการดำรงชีวิตที่เหมาะสม (พลตรีหญิงอุษณีย์ เกษมสันต์)

นอกจากหลักธรรมในวรรณกรรม “**ธรรมแห่งอริยะ**” ที่กล่าวถึง ทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุ และจักรวรรดิวัตร แนวคิดของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ยังได้ปรากฏ หลักธรรมอื่นๆ เช่น พรหมวิหาร 4 สัมปยุตธรรม 7 และหิริโอตตัปปะ เป็นต้น

4.6.4 การเมืองแนวพุทธ

การเมืองคือการกระทำให้สังคมมีความสุขเช่นเดียวกับหลักธรรมทางพุทธศาสนาก็มุ่งให้มนุษย์อยู่เป็นปกติสุข การเมืองกับพุทธศาสนาย่อมเกี่ยวเนื่องกัน

เมื่อ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เข้าสู่วงการเมืองครั้งแรกได้นำหลักธรรมหิริโอตตัปปะมาใช้ ด้วยการลาออกจากตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เพื่อประท้วงการขึ้นเงินของสภาผู้แทนราษฎร แสดงความละเอียดที่จะแสวงหาประโยชน์ให้ตนเองในขณะที่ประเทศกำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ

ในระยะเวลาที่ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เป็นผู้นำการบริหารประเทศได้ใช้พรหมวิหาร 4 และขันติธรรม กำกับดูแลข้าราชการด้วยเมตตา กรุณา เอื้อเพื่อ ตลอดจนถึงดูแลทุกข์สุขของชาวนาเหมือนเป็นทุกข์ของแผ่นดิน การเกิดวิกฤติทางการเมือง การประท้วงการทำงานของรัฐบาล ก็แก้ไขปัญหาคด้วยความอดทน ไม่ถือโกรธ หรือใช้อารมณ์แก้ปัญหา

4.6.5 ประเด็นอื่นๆ

ควรนำเสนอความกล้าหาญทางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เพื่อเป็นตัวอย่างแก่นักการเมืองรุ่นหลัง เช่น ความกล้าหาญ ให้สหรัฐอเมริกาถอนฐานทัพออกจากประเทศไทย การนำคณะรัฐบาลเดินทางไปเปิดสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ทำให้แก้ปัญหาขัดแย้งระหว่างรัฐบาลไทยกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้ในที่สุด

ผลจากการวิพากษ์และประเมินงานวิจัยของผู้ทรงคุณวุฒิ หรือผู้เชี่ยวชาญทั้ง 5 คน เห็นสอดคล้องกับข้อมูลเอกสาร และการให้สัมภาษณ์ (Key Informants) 14 คน และเห็นว่างานวิจัยนี้มีคุณค่า มีประโยชน์ต่อวงวิชาการ การเมือง รวมทั้งการบริหารในภาครัฐและภาคเอกชน หากนำผลการวิจัยนี้ไปปฏิบัติ

บทที่ 5

สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

1. สรุปการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยการศึกษาเอกสาร (documentary) การสัมภาษณ์ (key informant) และกระบวนการสนทนากลุ่ม (focus group discussion) สรุปผลการวิจัยดังนี้

แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ปรากฏชัดเจนในวรรณกรรม “ธรรมแห่งอริยะ” ซึ่งได้พิมพ์เป็นตอนๆ ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐรายวัน ตั้งแต่วันที่ 25 สิงหาคม 2512 ถึงวันที่ 10 มกราคม 2513 แล้วจึงพิมพ์รวมเล่มครั้งแรกเมื่อเดือนเมษายน 2537 เนื้อหากล่าวถึงความเจริญและวัฒนธรรมของชนเผ่า “อริยะ” หรือ “อารยะ” ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ได้ถือชาติกำเนิดในชนเผ่านี้

ในการปกครองของชนเผ่าอริยะ ปกครองด้วยหลักธรรมแห่งพุทธศาสนา ซึ่งมีความเจริญรุ่งเรืองมากในยุคการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราช หรือที่ศาสนาพุทธเรียกว่าพระเจ้าศรีธรรมมาโศกราช หลักการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นผลของคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าโดยตรง คำสอนหลักธรรมแห่งการปกครองมี 2 ระบอบ คือ

1. **ระบอบสาธารณรัฐ** หรือ **วาतिकณะ** ใช้ “**อภิธานียธรรม**” คือ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความไม่เสื่อม 7 ประการ เป็นหลักธรรมะที่ปรากฏอยู่ในมหาปรินิพพานสูตร และอรรถกถาสุมังคลวิลาสินี ที่สมาธิกายมหารวรรค หลักธรรมข้อนี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีได้อธิบายขยายความไว้ในวรรณกรรมธรรมแห่งอริยะ

2. **ราชาธิปไตย** หรือ **ธรรมราชา** คือ ธรรมแห่งพระเจ้าแผ่นดิน ได้แก่ ทศพิธราชธรรม 10 ประการ สังคหวัตถุ 5 ประการ และจักรวรรดิวัตร 12 ประการ ซึ่ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้อรรถาธิบาย การปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราชที่ใช้หลักธรรมทั้งสามนี้เป็นส่วนใหญ่

นอกจากแนวคิดในธรรมแห่งอริยะที่กล่าวมาแล้วนั้น แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธ ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ยังปรากฏจากวรรณกรรมอื่นๆ จากการสัมภาษณ์ และการวิพากษ์ ของผู้ทรงคุณวุฒิ คือ

1. **ความเป็นพหุสูต** มีความฉลาดในปัจจุสมุปบาท เป็นหลักธรรมพหุธาตุกสูตรใน สุตตันตปิฎก คือ รู้จักเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดผลและฉลาดในสิ่งที่เป็นไปได้และเป็นไปไม่ได้ เช่น การเห็นว่าสังขารไม่เที่ยง เมื่อเกิดก็มีความแก่ เจ็บ และตาย ซึ่งปรากฏในวรรณกรรม ชาตีกตา ชรา กถา พยาธิกถา มรณากถา ทำให้เข้าใจสภาวะการณ์ในการตั้งรัฐบาล ความดำรงอยู่ของรัฐบาล และการสิ้นสุดของรัฐบาล

2. **หิริโอตฺตปฺปะ** คือ ความละเอียดต่อการกระทำที่ไม่ถูกต้อง ได้แก่ การลาออกจาก สมาชิกสภาผู้แทน เมื่อมีการขึ้นเงินเดือนในขณะที่ประเทศไทยกำลังเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจ

3. **อริยสัจ 4** คือ ความจริงอันประเสริฐ ที่ใช้ในการดำเนินชีวิตการทำงาน และการ แก้ไขปัญหาอุปสรรคต่างๆ ประกอบด้วยหลักสำคัญ 4 ประการ ได้แก่

- (1) ทุกข์ คือ สภาพที่ไม่พึงปรารถนา หรือสภาพที่ทนได้ยาก
- (2) สมุทัย คือ สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์
- (3) นิโรธ คือ ความดับทุกข์ หรือดับสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์
- (4) มรรค คือ แนวปฏิบัติไปสู่ความดับทุกข์

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ใช้หลักธรรมนี้ทั้งในการดำรงชีวิต และการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองหรือการแก้ไขปัญหา กล่าวคือ

- (1) กำหนดปัญหา
  - (2) จำแนกหรือหาสาเหตุของปัญหา
  - (3) พิจารณาปัจจัยในการแก้ปัญหา
  - (4) กำหนดแนวทางแก้ปัญหา
4. **อภิหรณียธรรม** คือ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความไม่เสื่อม 7 ประการ คือ
- (1) มีการทำงานร่วมกัน
  - (2) เข้าประชุมโดยพร้อมเพรียงกัน
  - (3) ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี
  - (4) มีความเคารพยำเกรงผู้อาวุโส
  - (5) ไม่ประทุษร้าย และป้องกันไม่ให้เกิดการละเมิดสิทธิ
  - (6) ให้ความเคารพ ต่อสถานที่สำคัญที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ

(7) ส่งเสริมและสืบทอดพุทธศาสนา

แม้แนวคิดทางการเมืองการปกครองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นพวกกษัตริย์นิยม แต่ก็มีลักษณะความเป็นพวกหัวก้าวหน้า หรือเสรีนิยม (progressive or liberal) และ พวกประชาธิปไตย (democratist) รวมอยู่ด้วยไม่ว่ากิจการของพรรคการเมือง หรือการเป็นรัฐบาลที่ประกอบด้วยพรรคเล็กกรวม 16 พรรค การมีส่วนร่วม การประชุม ต้องมีเป็นประจำ ประกอบกับการเป็นผู้นำรัฐบาลมีการเคารพผู้อาวุโส การยึดมั่นในธรรมเนียมประเพณี ดังเช่น การเมืองการปกครองไทยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข จึงเป็นการนำหลักอภิธานียธรรมมาใช้โดยตรง

5. พรหมวิหาร 4 คือ หลักธรรมประจำใจของผู้มีคุณธรรม ซึ่งผู้นำหรือผู้เป็นใหญ่ได้แก่

- (1) เมตตา ความรัก ความปรารถนาดี
- (2) กรุณา ความสงสาร
- (3) มุทิตา ความยินดีเมื่อผู้อื่นมีความสุข ความลำเอียง
- (4) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง

การที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้รับการยอมรับ และศรัทธาจากสังคมไทยอย่างกว้างขวาง แสดงถึงการนำหลักธรรมนี้ในการดำเนินชีวิต และกิจกรรมทางการเมือง

6. อคติ 4 คือ ความลำเอียงที่ผู้ปกครองต้องละเว้น ได้แก่

- (2) ฉันทาคติ ลำเอียง เพราะรักหรือชอบพอกัน
- (2) โทสาคติ ลำเอียง เพราะโกรธ หรือเกลียดชัง
- (3) โมหาคติ ลำเอียง เพราะหลง หรือไม่รู้
- (4) ภยาคติ ลำเอียง เพราะกลัว

ในช่วงรัฐบาลพรรคกิจสังคมที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรีรวมเวลาปีเศษนั้น มีพรรคเล็กพรรคน้อย จำนวน 16 พรรค จึงต้องใช้หลักอคติ 4 มากำกับการบริหาร ทำให้ยื่นหยัดมาได้ไม่นานพอสมควร

7. สัมปปริสัทธิธรรม 7 คือ หลักธรรมของผู้บริหารหรือผู้นำ ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิให้ความเห็นว่า เป็นแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธอีกประการหนึ่งของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้แก่

- (1) ธัมมัญญูตา รู้จักเหตุ
- (2) อตถัญญูตา รู้จักผล
- (3) อตตัญญูตา รู้จักตน
- (4) มัตตัญญูตา รู้จักประมาณ

- (5) กาลัญญุตตา รู้จักเวลา
 (6) ปริสัจญุตตา รู้จักชุมชน
 (7) ปุคคัลญุตตา รู้จักบุคคลหรือรู้จักใช้คน

อนึ่ง **ธรรมาธิปไตย** ซึ่งถือธรรมเป็นใหญ่ ให้ความสำคัญกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา ธรรมาธิปไตยไม่ใช่ระบอบการปกครองทางการเมือง หรือการบริหารกิจการใดๆ แต่เป็นการนำความเป็นธรรมมาใช้ในกิจกรรมทุกอย่าง ดังนั้น หลักธรรมอื่นใดที่ไม่ได้กล่าวถึงในแนวคิดของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มาข้างต้น แต่แสดงให้เห็นถึงการนำเอาหลักความเป็นธรรมมาใช้อย่างเป็นแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธทั้งสิ้น เช่น กุศลธรรมบถ 10 ทิศ 6 พละ 5 และศีล 5 เป็นต้น เมื่อทราบแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ว่าเป็นอย่างไร ตามวัตถุประสงค์ในงานวิจัยดังกล่าวมาทั้งหมดแล้ว ผลงานวิจัยนี้ยังสามารถนำเสนอประเด็นเพื่อเป็นตัวอย่างในทางการเมืองการปกครองประเทศไทยดังต่อไปนี้

1. **ทศพิทธราชธรรม** เป็นหลักธรรมสำคัญที่ใช้ในการเมืองการปกครองมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล และกำลังได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางทั้งในการบริหารภาครัฐและภาคเอกชน
2. **ความกล้าหาญ** เป็นคุณสมบัติของผู้นำทางการเมืองที่สังคมไทยต้องการ ผู้นำต้องกล้าตัดสินใจด้วยเหตุผลตามข้อเท็จจริง ซึ่งจะเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับสังคมไทย เฉพาะอย่างยิ่งทางการเมืองการปกครอง
3. **ความซื่อสัตย์สุจริต** ที่สามารถล้างภาพของการทุจริตคอร์รัปชัน เป็นเรื่องสำคัญเร่งด่วนที่ทุกฝ่ายต้องร่วมมือกันแก้ไข การยกย่องเชิดชูบุคคลที่ซื่อสัตย์สุจริตจะทำให้เป็นตัวอย่างที่สามารถป้องปรามการทุจริตคอร์รัปชันได้ทั้งในปัจจุบันและอนาคต
4. **ธรรมาธิปไตย** ที่มีธรรมเป็นหลัก ควรนำมาใช้ในทุกเรื่องและทุกระดับการบริหาร กรณีการเมืองการปกครองถ้ามีหลักธรรม คือความเป็นธรรมในการปฏิบัติงาน ย่อมได้รับการยอมรับ เกิดศรัทธา และนำสังคมสู่ความสงบสุข
5. **หิริโอตตัปปะ** ความละอายต่อการกระทำสิ่งไม่ดีไม่ถูกต้องตามธรรมนองคลองธรรม เป็นตัวอย่างหรือแบบอย่างของผู้ปกครองที่สังคมไทยพึงประสงค์ ซึ่งจะสามารถยับยั้งหรือป้องกันปัญหาต่างๆ ได้

ประเด็นที่เป็นตัวอย่างเหล่านี้จะเป็นประโยชน์ต่อการเมืองการปกครองของไทย ถ้าทุกคนนำไปยึดถือปฏิบัติ และร่วมกันน้อมนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาใช้ในการดำเนินชีวิต และการดำเนินกิจกรรมการเมืองในทุกรูปแบบ

2. อภิปรายผล

งานวิจัยเรื่อง “แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช” ได้ศึกษา เอกสาร (documentary) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (indepth interview) กับผู้รอบรู้และให้ข้อมูลเชิงคุณภาพ (key informant) และกระบวนการกลุ่มสนทนา (focus group discussion) นับเป็นการวิจัยที่แยกกาย ตรวจสอบข้อมูลได้อย่างมีคุณภาพ ทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่มีคุณค่าถูกต้องเที่ยงตรงเชื่อถือได้ จึงขอนำข้อมูลทั้งหมดมาอภิปรายดังต่อไปนี้

2.1 ภูมิหลังและแนวคิดทางการเมือง

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีความพร้อมในการเป็นปราชญ์เพราะมีปัจจัยเอื้อหลายประการ กล่าวคือ ชาติกำเนิดเป็นราชินิกุล มีการศึกษาชั้นสูงจากสถาบันต่างประเทศที่มีชื่อเสียงในการสร้างผู้นำ มีไหวพริบฉลาด มีความรู้ด้านหลักธรรมทางพุทธศาสนา มีความสามารถด้านวรรณกรรม เป็นนักหนังสือพิมพ์ และมีประสบการณ์ทางการเมือง ทำให้มีอัตลักษณ์หลากหลายที่ถือเป็นแบบอย่างแก่สังคมไทย จึงขออภิปรายตามกรอบการวิเคราะห์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ทวี สุขฤทธิกุล สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ประกอบกับจิตวิทยาการเมืองและจิตวิทยาสังคม ดังนี้

(1) ความเป็นพวกกษัตริย์นิยม (royalist) และพวกหัวเก่า (traditional) แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธ คือ ธรรมราชา และการปกครองแบบราชาธิปไตย อันเป็นผลจากกระบวนการกล่อมเกล้าทางการเมือง (political socialization) ที่อยู่ในวัฒนธรรม (culture) และครอบครัว (family) ราชินิกุลคุ้นเคยกับสถาบันพระมหากษัตริย์มาตั้งแต่เกิด จึงเทิดทูนพระมหากษัตริย์ตลอดมา แม้ในระบบการปกครองที่ยังยึดถือการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข จากการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมธรรมแห่งอริยะ ที่ยกหลักการปกครองของพระพุทธเจ้า ซึ่งทรงสั่งสอนธรรมแห่งการปกครองระบอบ คือ อปริหานิยธรรม สำหรับ “สาธารณรัฐ” หรือ “วาทีหคณะ” และธรรมแห่งพระเจ้าแผ่นดิน คือ ทศพิธราชธรรม 10 สังคหัตถ์ 5 ตามแนวคิดของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช (บางตำรามี 4 ข้อ) และจักรวรรดิวัตร 12 ปราภฏเนื้อหาเป็นธรรมแห่งพระเจ้าแผ่นดิน โดยไม่ได้กล่าวถึงสาระของการปกครองระบอบสาธารณรัฐ และยังยกตัวอย่าง การปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราชที่เป็นธรรมราชา ซึ่งปกครองในแบบราชาธิปไตย โดยเชื่อมโยงมาถึงการปกครองสมัยอยุธยาที่รับแบบแผนการปกครองของอินเดียมาเป็นกฎระเบียบการปกครอง เรียกว่า “พระธรรมศาสตร์” แสดงความเป็นพวกกษัตริย์นิยม และพวกหัวเก่าอย่างชัดเจนของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

(2) ความเป็นพวกหัวก้าวหน้า หรือเสรีนิยม (progressive or liberal) มีความคิดเป็นอิสระเสรี เชื่อมมั่นในตนเองสูง ไม่ยึดติดรูปแบบเดิมอันเป็นผลมาจากกลุ่มเพื่อน (peers) ในสถาบันการศึกษาที่ไปศึกษาที่ประเทศอังกฤษ ทำให้เปลี่ยนแนวคิดจากอนุรักษนิยม (conservative) มาเป็นเสรีนิยม (liberal) หรือพวกหัวก้าวหน้า โดยมีนโยบายบริหารที่แปลกใหม่ และมีความกล้าหาญในการตัดสินใจ มีเหตุผล ยืนยันจากการเปิดสัมพันธไมตรีกับประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนที่ให้การสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย การนำคณะรัฐมนตรีไปเยือนปักกิ่งเป็นครั้งแรก ท่ามกลางความขัดแย้งทางการเมือง และเสียงคัดค้านจากบางกลุ่ม นับเป็นความกล้าหาญและเชื่อมั่นในตนเองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

อย่างไรก็ตามในวโรกาสทรงธรรมแห่งอริยะ ได้กล่าวถึงการให้หลักธรรมทางพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งเปิดสัมพันธไมตรีกับประเทศเอกราชต่างๆ มีการส่งราชทูตไปเจริญทางพระราชไมตรี เช่นเดียวกับการดำเนินรัฐประศาสนโยบายของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เมื่อสมัยเป็นนายกรัฐมนตรี

(3) ความเป็นพวกปฏิบัตินิยม (pragmatic) มุ่งผลสำเร็จมากกว่าการยึดติดกรอบหรืออุดมการณ์ใดๆ ได้แก่ การกำหนดค่าขวัญของพรรคกิจสังคมในสมัยที่เป็นรัฐบาลว่า “เราทำได้” เน้นผลงานตามคำแถลงนโยบาย ทำให้เกิดผลงานที่ประจักษ์หลายโครงการ ได้แก่ เงินผันประกันราคาพืชผล สภาพตำบล กองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นนโยบายและโครงการที่รัฐบาลต่อไปนำไปเป็นตัวอย่างจนกลายเป็นนโยบายประชานิยมในปัจจุบัน อันเป็นผลจากสื่อมวลชน (mass media) ที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เขียนบทความในหนังสือพิมพ์สยามรัฐตอบปัญหาทุกขั้วร้อนของประชาชน ทำให้ปรับเปลี่ยนอุดมการณ์และแนวคิด เน้นความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาต่างๆ

(4) ความเป็นพวกประชาธิปไตย (democratist) เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ แม้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นราชินิกุล หรือชนชั้นสูงทางสังคม แต่เข้าใจความเป็นอยู่ของคนระดับล่าง ไม่เลือกชนชั้น สามารถประสานความต้องการของกลุ่มต่างๆ ที่หลากหลายจากการเป็นรัฐบาลผสม และรับฟังเสียงข้างน้อย ใช้การประนีประนอมที่เน้นประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลักในการบริหารประเทศ อันเป็นประสบการณ์ส่วนตัว (specific experience) ที่อยู่ในแวดวงการเมืองมาเป็นเวลาอันยาวนาน

จุดเด่นที่สำคัญ คือ ประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขสอดคล้องกับความเป็นกษัตริย์นิยมของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ทำให้การปกครองของไทยในสมัยต่อมาเป็นประชาธิปไตยที่มีค่านิยมเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ตราប់ถึงปัจจุบัน

(5) ความเป็นพวกสังคมนิยม (socialist) มุ่งกระจายความเสมอภาคในทางเศรษฐกิจและสังคมแก่ประชาชน เฉพาะอย่างยิ่งชาวนา และเกษตรกรนี้เป็นประชากรส่วนใหญ่ โดยถืออุดมการณ์ว่า “ทุกข์ของชาวนา คือ ทุกข์ของแผ่นดิน” ถ้าจะให้ประเทศไทยก้าวสู่การพัฒนา ต้องแก้ไขปัญหาของชาวนาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น นโยบายสำคัญคือเงินผัน จึงเป็นจุดเด่นของรัฐบาลพรรคกิจสังคมและ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช รวมถึงการประกันราคาพืชผล การเกษตร การจัดตั้งสภาตำบล ซึ่งต่อมามีบทบาทอย่างมากสำหรับการปกครองท้องถิ่น อันเป็นการกระจายความเสมอภาคทางเศรษฐกิจที่เป็นรูปธรรม และเป็นตัวอย่างของการบริหารประเทศในรัฐบาลชุดต่อมา อันเป็นผลมาจากกลุ่มเพื่อน (peers) และประสบการณ์ส่วนตัว (specific experience)

(6) ความเป็นพวกอำนาจนิยม (authoritarianism) เนื่องจาก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีความเชื่อมั่นในตนเองสูงจึงมีความเด็ดขาดจนถูกมองว่า เป็นคนอารมณ์ร้าย และถือความคิดตนเองเป็นใหญ่ (autocracy) เป็นผลจากกระบวนการทางวัฒนธรรม (culture) และการกล่อมเกลางของครอบครัว (family) ชั้นสูงที่มีอำนาจและยอมรับจากสังคม ประกอบกับการศึกษาดี รอบรู้ศาสตร์หลายสาขา ทำให้มีความคิดของตนเองเป็นใหญ่ (autocracy) แต่มีหลักธรรมทางพุทธศาสนาในการดำเนินชีวิต รู้จักระงับอารมณ์ใช้สติความมีเหตุผล และมีอารมณ์ขัน ทำให้ภาพลักษณ์ที่สาธารณชนพบเห็นยอมรับได้ เมื่อเปรียบเทียบกับความเป็นปราชญ์ และความศรัทธาจากสังคม

(7) ความเป็นพุทธหรือพุทธนิยม (Buddhism) มีความรอบรู้เข้าใจหลักธรรมทางพุทธศาสนาในลักษณะของโลกียธรรมอย่างดี ถ้ายทอดให้ผู้อื่นเข้าใจได้ อันเป็นผลจากการกล่อมเกลางทางวัฒนธรรม (culture) ที่นับถือพุทธศาสนาและครอบครัว (family) ที่มีความใกล้ชิดกับพระราชอาณาเขตมาโดยตลอด เมื่อเข้าสู่การเมืองและมีบทบาทบริหารประเทศ จึงเกิดแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธ ทั้งในวาระกรรม การใช้ชีวิตประจำวันและการเป็นนายกรัฐมนตรี

อนึ่ง ความเป็นพุทธนิยมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ยังแสดงออกถึงแนวคิดการปกป้องพุทธศาสนา จากข้อเขียนและการวิจารณ์ในบทความของหนังสือพิมพ์สยามรัฐถึงความเชื่อที่มลาย ความเชื่อไสยศาสตร์ และการแสดงพฤติกรรมไม่เหมาะสมของภิกษุสามเณร ตลอดจนจนแสดงความเห็นโต้ตอบพระภิกษุที่มีบทบาทเป็นที่ยอมรับของพุทธศาสนิกชน เช่น ท่านพุทธทาสภิกขุ เป็นต้น

2.2 พระสงฆ์ในพุทธศาสนากับการเมือง

จากวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างเห็นพ้องว่าศาสนากับการเมืองเกี่ยวข้องกัน หลักธรรมย่อมนำไปใช้กับการเมืองได้ แม้พระสงฆ์ในพุทธศาสนาอาจมีบทบาททางการเมืองแตกต่างกันตามบริบทของสังคมและวัฒนธรรม แต่สถานะของพระสงฆ์กับการแสดง

บทบาททางการเมืองควรพิจารณาให้เหมาะสม ดังเช่นพระสงฆ์ในประเทศไทยที่มีบทบาทให้การศึกษอบรมสั่งสอนคนในสังคม เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และให้ความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมทางพุทธศาสนาตามโอกาสต่างๆ

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันบทบาทของพระภิกษุสามเณรได้เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมทั้งภายในและภายนอกประเทศ พระภิกษุสามเณรเข้ามาศึกษาทางโลกจากมหาวิทยาลัยสงฆ์สองแห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ม.จ.ร.) และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (ม.ม.ร.) ซึ่งเนื้อหาหลักสูตรคล้ายกับสถาบันอุดมศึกษาทั่วไป มีการศึกษาด้านการเมืองการปกครองมีหลักสูตรด้านรัฐศาสตร์ มีการวิพากษ์ประเด็นการศึกษาและการเมือง ทำให้พระภิกษุสามเณรยุคใหม่มีแนวคิดและบทบาทเกี่ยวข้องกับการเมืองมากขึ้น จึงควรตระหนักถึงการให้หลักธรรมทางพุทธศาสนากับบทบาททางการเมืองว่าจะกำหนดขอบเขตอย่างไรให้เหมาะสม ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นในประเด็นนี้ว่า

(1) การอบบรมสั่งสอนของพระภิกษุสามเณรควรมีความทันสมัย มีการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อเข้าถึงประชาชน หรือกลุ่มเป้าหมาย

(2) ประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้กับชีวิตประจำวัน การบริหารองค์การจนถึงการบริหารประเทศ

(3) ความเกี่ยวข้องกับการเมือง ควรเป็นลักษณะให้ความรู้ความเข้าใจการเมือง การใช้สิทธิเสรีภาพ และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเชิงสร้างสรรค์มากกว่าการใช้ความรุนแรง

(4) ควรมีระยะห่างจากการแสดงบทบาททางการเมือง ไม่ควรเป็นผู้นำทางการเมืองเสียเอง และไม่แสดงบทบาทเลือกข้างหรือสนับสนุนพรรคการเมืองใดพรรคหนึ่ง แต่ควรเป็นการประนีประนอม และส่งเสริมความสามัคคีเป็นสำคัญ

2.3 ธรรมราชาภิราชธิปไตย

ดังได้กล่าวมาแล้วถึงแนวคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่เป็นกษัตริย์นิยม (royalist) และพุทธนิยม (Buddhist) ซึ่งตรงกับคุณลักษณะของ “ธรรมราชา” คือ พระราชา หรือพระมหากษัตริย์ที่ทรงใช้หลักธรรมในการปกครองอาณาประชาราษฎร์ อันเป็นผู้นำการปกครองประเทศไทยมาแต่โบราณ

ด้านอำนาจอธิปไตย คือ อำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ เมื่ออดีตเป็นพระราชอำนาจของพ่อขุน (สมัยสุโขทัย) พระราชา (สมัยอยุธยา) และพระมหากษัตริย์ (สมัยรัตนโกสินทร์) ซึ่งมีพระราชอำนาจสิทธิขาดแต่เพียงพระองค์เดียว เรียกว่า “สมบูรณาญาสิทธิราชย์”

การปกครองลักษณะนี้คือการปกครองแบบ “ราชาธิปไตย” ที่คนไทยยอมรับมาเป็นเวลานานจนเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองของไทย ยังผลให้สถาบันพระมหากษัตริย์ หรือพระราชอาอยู่ในฐานะที่ควรเทิดทูน ผู้ใดจะละเมิดมิได้ แม้เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรทุกฉบับเน้นชัดเจนถึงการปกครองประเทศไทย คือการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

ความโดดเด่นของธรรมราชากับราชาธิปไตยยังคงอยู่ในระบอบการเมืองการปกครองปัจจุบัน มีปัจจัยสำคัญจากวัฒนธรรมการปกครองของไทย ความมีพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ไทย ที่คนไทยส่วนใหญ่เชื่อว่าเป็นผู้มีบุญบารมีเหนือคนทั่วไปทั้งปวง เช่นเดียวกับราชาปราชญ์ (philosopher king) ตามแนวคิดทางการเมืองของเพลโต (Plato) ดังนั้นไม่ว่าการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจะเป็นอย่างไร พรรคการเมืองใดเป็นรัฐบาล มีการยึดอำนาจเป็นเผด็จการ หรือเกิดวิกฤตทางการเมืองในกรณีใดๆ พระมหากษัตริย์ หรือพระราชอาจะเข้ามามีส่วนร่วมได้รับการกล่าวถึงหรืออ้างอิงเสมอ

ในอีกประเด็นหนึ่งของความเข้าใจเรื่องธรรมราชากับสถาบันพระมหากษัตริย์ อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (ส.ศิวรักษ์) เป็นบุคคลสำคัญที่มีความเห็นตรงข้ามกับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช (สุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2539 : 1) กล่าวถึงผลงานของอดีตนายกรัฐมนตรี 3 ท่าน คือ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ และนายอานันท์ ปันยารชุน เห็นว่าไม่มีคนใดพูดถึงเนื้อหาแก่นของสถาบันพระมหากษัตริย์กับความเป็นจริงของสังคม มีแต่ถ้อยคำสรรเสริญเยินยอพระราชบารมีอันหาสาระไม่ได้

นอกจากนี้อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ได้คัดค้านอย่างยิ่งต่อประเด็นที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เสนอไว้ คือ

(1) ความคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็น “ใจของแผ่นดิน” (the soul of the nation) ความคิดที่เป็นเหตุเป็นผลเพราะพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะ และพุทธศาสนา ปฏิเสธ “soul” หรืออาตมันหรืออัตตา ซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งอวิชชา

(2) พระมหากษัตริย์น่าจะเป็นสมมติเทพ เป็นเทวราชาไม่ได้ เพราะการเป็นเทวราชาย่อมมีความหมายหรือเกี่ยวข้องกับเรื่องความศักดิ์สิทธิ์หรือความมหัศจรรย์ จึงควรยอมรับพระมหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นมนุษย์ (เรื่องเดียวกัน : 25)

อนึ่ง อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ มักกล่าวกับสาธารณชนว่า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นำสถาบันพระมหากษัตริย์มาเป็นเครื่องมือหาผลประโยชน์ แต่ทั้งสองท่านก็มีความเห็น

ตรงกันว่าสถาบันพระมหากษัตริย์กำลังเผชิญหน้ากับข้อโต้แย้ง และการท้าทายทางด้านสถาบัน ประชาธิปไตยอันมีแนวคิดมาจากสังคมตะวันตก

2.4 ธรรมแห่งอริยะกับการเมืองการปกครองไทย

แนวคิด ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในวรรณกรรมธรรมแห่งอริยะ ได้ปรากฏ หลักธรรมทางพุทธศาสนา 3 ประการ คือ ทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุ และจักรวรรดิวัตร ขอนำมา อภิปราย ดังนี้

ทศพิธราชธรรม คือ หลักธรรม 10 ประการ ของพระราชาธิราชปัจจุบันได้นำมาใช้กับการปกครองบ้านเมืองในทุกระดับ แต่ที่เน้นมากได้แก่

- (1) ศีล คือการประพฤติสุจริตธรรม
- (2) อาชวะ คือความซื่อตรง
- (3) ขันติ คือความอดทน
- (4) อวิโรธนะ คือการปฏิบัติที่ไม่ผิดทำนองคลองธรรม

ดังนั้นความต้องการของสังคมไทย และการแก้ปัญหาทางการเมืองจึงเป็นประเด็นของความมีศีล คือการประพฤติสุจริตธรรม ความซื่อตรง ไม่ทุจริตคอร์รัปชัน ผู้นำต้องมีความอดทน (ขันติ) และการดำเนินกิจกรรมใดๆ ทางการเมืองการปกครองต้องไม่ผิดทำนองคลองธรรม (อวิโรธนะ)

ทศพิธราชธรรมที่ได้มีการนำมาใช้กับระบบราชการ คือ หลักธรรมาภิบาล ซึ่งก็คือการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาประยุกต์กับการปฏิบัติขององค์กรหรือหน่วยงานขึ้นอยู่กับความเหมาะสม เช่น หลักธรรมาภิบาลของราชการ (good governance) 6 ประการ ได้แก่

1. หลักนิติธรรม คือความเสมอภาคและความเป็นธรรม เทียบได้กับอวิโรธนะ (การปฏิบัติไม่ผิดทำนองคลองธรรม)
2. หลักคุณธรรม คือ ยึดมั่นในความถูกต้องดีงามเทียบได้กับศีล (การประพฤติสุจริตธรรม)
3. หลักความโปร่งใส คือเปิดเผยตรวจสอบได้ ปลอดจากการทุจริตคอร์รัปชัน เทียบได้กับอาชวะ (ความซื่อตรง)
4. หลักความมีส่วนร่วม คือการร่วมมือ การสร้างความสามัคคีไม่เบียดเบียนกัน เทียบได้กับอวิหิงสา (ความไม่เบียดเบียนไม่กดขี่)
5. หลักความรับผิดชอบ คือตั้งใจปฏิบัติงาน และมีความเพียรพยายาม เทียบได้กับ ตบะ (ความเพียรความข่มใจ)

6. หลักความคุ้มค่า คือมีความประหยัด เสียสละ เทียบได้กับบริจาค (คือการเสียสละส่วนตัว)

สังคหวัตถุ คือ ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์กับธรรมอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน เป็นหลักธรรมที่สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน การเมืองการปกครอง และการบริหารได้ทุกสถานะทุกโอกาส ได้แก่ ความรอบรู้การเกษตร (สัสสมณะ) ความรอบรู้ในการบำรุงขวัญบุคคล (บุริสมณะ) ความผูกสมานรวมใจคน (สัมมาปาสะ) และมีวาจาไพเราะพูดให้เกิดความสมัครใจ (วาชไปยะ)

จักรวรรดิวัตร คือหลักธรรมของพระเจ้ากัรพรวรดี ซึ่งปัจจุบันเป็นหลักธรรมสำหรับนักปกครองมี 12 ประเภท โดยนำมาใช้บางข้อตามโอกาส ตามแนวคิดและบทบาทของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้แก่

(1) การผูกมิตรไมตรีกับนานาประเทศ (ขตติเยสุ) เช่น การเปิดสัมพันธไมตรีกับประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน โดยรัฐบาลภายใต้การนำของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

(2) การอนุเคราะห์ประชาราษฎร (เนคมขานปเทสุ) ซึ่งผู้ปกครองต้องดูแลทุกข์สุขของประชาชน เช่น ทุกข์ของประชาชน คือทุกข์ของแผ่นดิน อันเป็นนโยบายการเมืองการปกครองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

(3) การปราบปรามทุจริต (อธมมการปฏิกุเขไป) ที่เป็นประเด็นสำคัญของการเมืองการปกครองไทยในปัจจุบัน

(4) พยายามละความโลภที่ไม่ถูกไม่ควร (วิสมโลกสุส) คือหลักทริโอดัปปะ ที่นักการเมืองทุกคนควรมีความละเอียดต่อการกระทำสิ่งที่ไม่ดีไม่ถูกต้อง

2.5 มิติทางการเมืองการปกครองกับแนวคิดของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

มิติ (dimension) หมายถึง ด้านหรือมุมมองในการอภิปรายหรือวิเคราะห์เรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งงานวิจัยนี้มีข้อมูลที่เป็นประโยชน์อย่างมากจึงขอจัดกลุ่มอภิปรายให้เห็นชัดเจนเป็นมิติต่างๆ โดยพิจารณาเป็น 2 กลุ่ม คือ มิติจากข้อมูลวิจัย และมิติจากแนวคิดของแซมมวล ฮันติงตัน (Samuel Huntington)

2.5.1 มิติจากข้อมูลวิจัย ได้แก่ มิติทางการเมือง มิติทางสังคม มิติทางพุทธศาสนา มิติทางเศรษฐกิจ มิติทางการศึกษา และมิติทางวัฒนธรรม

1) มิติทางการเมือง ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช คือการเมืองแนวพุทธที่ใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนามาประยุกต์กับการเมืองการปกครอง มิตินี้มาจากวรรณกรรมธรรมแห่งอริยะ ที่อธิบายการเมืองแนวพุทธในสมัยพระเจ้าอโศกที่พุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรือง

ยุคหนึ่ง โดยมีหลักทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุ และจักรวรรดิวัตร ซึ่งเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ปัจจุบันได้มีการปรับใช้ในการบริหารและการปกครองคือทศพิธราชธรรม ที่เคยใช้กับพระมหากษัตริย์หรือพระราชามาสู่อำนาจทั่วทั้งภาครัฐและภาคเอกชน

2) มิติทางสังคม เป็นแนวคิดทางสังคม ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สภาพสังคมไทยปัจจุบันยังมีร่องรอยของธรรมราชาและสังคมส่วนหนึ่งเชื่อว่าการปกครองแบบราชาธิปไตยน่าจะเป็นการปกครองที่เหมาะสมที่สุดสำหรับประเทศไทย

3) มิติทางพุทธศาสนา ข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยยืนยันตรงกันว่าพุทธศาสนากับการเมืองมีความเกี่ยวข้องกัน เพราะต่างเน้นให้สังคมมีความสุข อยู่ดีกินดี การใช้หลักธรรมทางศาสนาพุทธในการเมืองการปกครองจะทำให้เกิดความเป็นธรรมคือเป็นธรรมาธิปไตย ทำให้สังคมมีความสงบและสันติสุข เกิดความสามัคคีไม่แตกแยก

4) มิติทางเศรษฐกิจ การเมืองแนวพุทธสอนให้คนมีเมตตาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ขจัดทุกข์บำรุงสุขให้ประชาชนมีการกินดีอยู่ดี เช่น รัฐบาลพรรคกิจสังคมที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี เน้นการแก้ปัญหาชาวนา (ทุกข์ของชาวนาคือทุกข์ของแผ่นดิน) ด้วยนโยบายเงินผันประกันราคาพืชผล สภาพตำบล การกระจายอำนาจปกครอง ล้วนเป็นนโยบายที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเด่นชัด

5) มิติทางการศึกษา คือการสอนให้มีความซื่อตรง ประพฤติสุจริต เสียสละ มีขันติอดทน มีความเพียรพยายาม ให้การสงเคราะห์กัน เป็นคุณสมบัติสำคัญของนักการเมือง ที่สังคมไทยพึงประสงค์ ล้วนเป็นแนวคิดทางพุทธศาสนาทั้งสิ้น

6) มิติทางวัฒนธรรม ได้แก่ ค่านิยม ทศนคติ และความเชื่อทางการเมือง การปกครอง หรือวัฒนธรรมการเมืองไทย คือ ธรรมราชา และการปกครองในระบอบราชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ต่างมาจากพื้นฐานของคำสอนทางพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่เกื้อหนุนสถาบันพระมหากษัตริย์เด่นชัดที่สุดในบรรดานานอารยประเทศทั้งหลาย

2.5.2 มิติการพัฒนา ตามแนวคิดของฮันติงตัน (Huntington) เสนอแนวคิดของการพัฒนาระบบการเมือง 5 มิติ คือ วัฒนธรรมการเมือง (culture) โครงสร้างทางการเมือง (structure) กลุ่มต่างๆ (groups) ความเป็นผู้นำ (leadership) และนโยบาย (policies) (Samuel Huntington, 1971 (2514) : 316) โดยจะอภิปรายประกอบแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ดังนี้

1) มิติทางวัฒนธรรมการเมือง (culture) ได้แก่ ค่านิยม ทักษะคติ และ ความเชื่ออันเกี่ยวกับการเมืองและสังคม ซึ่งแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช สามารถนำมาประยุกต์กับการพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมือง กล่าวคือ การปลุกฝัง ค่านิยม และทักษะคติเกี่ยวกับความซื่อสัตย์สุจริต การต่อต้านทุจริตคอร์รัปชัน ยึดถือหลักธรรมทาง พุทธศาสนาเป็นแกนนำในการดำเนินงานด้านการเมืองการปกครอง

2) โครงสร้างทางการเมือง (structure) ได้แก่การจัดองค์กรทางการเมือง เช่น พรรคการเมือง ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร ฝ่ายตุลาการ และระบบราชการ ซึ่งกำลังเป็น ปัญหาในปัจจุบัน

กรณีพรรคการเมืองต้องคัดเลือกบุคคลที่มีคุณธรรม มีคุณภาพ มีความรู้ ความสามารถ โดยใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน

ในส่วนขององค์กรที่ใช้อำนาจอธิปไตย ได้แก่ นิติบัญญัติบริหาร และตุลาการ ต้องพัฒนาศักยภาพและบุคลากรตามแนวคิดพุทธศาสนา ได้แก่ความซื่อสัตย์สุจริต ความเป็น กลาง ความเป็นธรรมไม่ลำเอียง ความละเอียดต่อการทำผิด ความมีเมตตาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นต้น

ส่วนระบบราชการ ต้องมีการปฏิรูปตามหลักพื้นฐานของพุทธศาสนา ได้แก่ การนำหลักทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุ จักรวรรดิวัตร และหลักธรรมอื่น มาประยุกต์ในการ พัฒนาระบบราชการไทย

โครงสร้างที่กล่าวมานี้ต้องมีการพัฒนาอย่างจริงจังและเป็นรูปธรรม มีการประเมินผลและปรับปรุงแก้ไขอย่างต่อเนื่อง

3) กลุ่มต่างๆ (groups) ได้แก่ การรวมตัวทางเศรษฐกิจและสังคมทั้งที่เป็นทางการ (formal) และไม่เป็นทางการ (informal) ซึ่งมีประเด็นอภิปรายดังนี้

การรวมกลุ่มที่เป็นทางการ (formal) ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร ไทยได้บัญญัติให้สิทธิเสรีภาพในการรวมกลุ่มอย่างกว้างขวาง แต่ควรมีขอบเขตตามหลักธรรมทาง พุทธศาสนา ได้แก่ หลักอภิปรายธรรม คือการทำงานร่วมกัน บริรักษารื้อกันเป็นประจำ การไม่ ประทุษร้าย หรือไม่ละเมิดสิทธิผู้อื่น นอกจากนี้หลักทศพิธราชธรรมย่อมสามารถนำมาใช้ในกลุ่ม เป็นทางการได้ทุกกลุ่ม

การรวมกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ (informal) สามารถนำหลักธรรมทางพุทธ ศาสนามาประยุกต์ได้หลากหลายตามสถานการณ์ที่เหมาะสม เช่น อริยสัจ 4 พรหมวิหาร 4 อกติ 4 สังคหวัตถุ 4 ทริโศตปปะ และศีล 5 เป็นต้น

4) ความเป็นผู้นำ (leadership) ได้แก่ความเด่นของตัวบุคคล และการเป็นหัวหน้ากลุ่ม ซึ่งหลักธรรมทางพุทธศาสนาโดยตรง คือ สัปปริสธรรม 7 ได้แก่ รู้จักเหตุ (ธัมมา มัญญตา) รู้จักผล (กัลลัญญตา) รู้จักตน (อัตตัญญตา) รู้จักประมาณ (มัตตัญญตา) รู้จักเวลา (กาลัญญตา) รู้จักชุมชน (ปริสสัญญตา) และรู้จักบุคคลหรือรู้จักใช้คน (บุคคลัญญตา) นอกจากนี้ ข้อมูลจากงานวิจัยเห็นตรงกันว่าความซื่อสัตย์ ความกล้าหาญ เป็นเรื่องสำคัญที่ต้องพัฒนาในความเป็นผู้นำ

5) นโยบาย (policies) ได้แก่การกำหนดรูปแบบกิจกรรมของรัฐบาลเพื่อประโยชน์ของประชาชน แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธ คือ สังคหัตถุ (การสงเคราะห์เกื้อกูลประชาชน) และอธิปไตยธรรม (การมีส่วนร่วม) เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และนโยบายต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ของประชาชนส่วนรวม

2.6 หลักธรรมทางพุทธศาสนากับการประยุกต์ใช้

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เชื่อว่าศาสนาที่ดีที่สุด คือ ศาสนาที่คนเข้าถึงศาสดาได้มากที่สุด ดังเช่น พุทธศาสนา แต่พุทธศาสนาปัจจุบันมีความหลากหลาย ได้แก่ พุทธทางราชการ พุทธพิธีกรรม พุทธไสยศาสตร์ พุทธพาณิชย์ พุทธท่องเที่ยว และพุทธปรัชญา สำหรับพุทธปรัชญา คือพุทธที่เป็นเชิงวิชาการ ถ้าได้นำมาใช้จะเกิดประโยชน์แก่สังคมอย่างมาก ดังนั้นการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ จึงเป็นประเด็นสำคัญที่สังคมไทยในปัจจุบันควรตระหนักและพึงปฏิบัติให้เกิดมรรคเกิดผล ดังนี้

1) พระมหากษัตริย์และผู้นำประเทศต้องมีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมทางพุทธศาสนา เพื่อประยุกต์ใช้เป็นสิ่งเชื่อมโยงกับราษฎรหรือประชาชน และใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองให้คนทั่วไปเคารพเชื่อฟัง

2) ราษฎรหรือประชาชนทั่วไป นำหลักธรรมทางพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ใน ชีวิตประจำวัน และการมีส่วนร่วมในสังคมด้วยหลักความซื่อสัตย์สุจริต ความละเอียด (หิริโอตตปปะ) ความมีเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นต้น แต่ทั้งนี้ต้องมีหลักธรรมพื้นฐาน คือ ศีล 5 ทุกคน

กล่าวโดยรวม หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ประมวลได้จากงานวิจัย ความเห็นจากการสัมภาษณ์ และการวิพากษ์ของผู้ทรงคุณวุฒิ ถ้าสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างเป็นรูปธรรม ย่อมเกิดประโยชน์ต่อการเมืองการปกครองของไทยอย่างเอนกอนันต์

2.7 ประเด็นที่น่าสนใจจากการสัมภาษณ์และกระบวนการสนทนากลุ่ม

ข้อมูลวิจัยที่เป็นประโยชน์อย่างมากอีกส่วนหนึ่งคือ การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบเฉพาะเจาะจง (indepth interview) และกระบวนการสนทนากลุ่ม (focus group discussion)

นอกจากนำมาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์การวิจัยแล้ว ยังมีประเด็นที่น่าสนใจสมควรนำเสนอเพื่อประโยชน์ทางวิชาการ ดังนี้

2.7.1 ประเด็นจากการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบเจาะจง (indepth interview) จากผู้ให้สัมภาษณ์ 14 ราย แบ่งเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่ พระราชาคณะ 2 รูป อดีตเลขาธิการส่วนตัวขอ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช 2 ราย นักวิชาการ 4 ราย นักการเมือง 5 ราย และผู้สืบทอดหนังสือพิมพ์สยามรัฐ 1 ราย

(1) พระราชาคณะ 2 รูป คือ พระพรหมวชิรญาณ (เจ้าอาวาสวัดยานนาวา) และพระธรรมกิตติวงศ์ (เจ้าอาวาสวัดราชโอรสาราม) ประเด็นสำคัญเห็นว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีความรู้ในด้านทางโลก (โลกียธรรม) อย่างกว้างขวาง แม้จะไม่ลึกซึ้ง เช่น บรรพชิต (โลกุตระธรรม) แต่มีจุดเด่นที่สามารถถ่ายทอดหลักธรรมทางพุทธศาสนาให้เข้าใจง่าย ประกอบกับมีความสามารถในการเขียนวรรณกรรมและบทความ ทำให้ข้อเขียนด้านพุทธธรรมเป็นที่เลื่อมใสและศรัทธาของคนทั่วไป

ด้านแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้นำเสนอการปกครองสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช คือ ทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุ และจักรวรรดิวัตร เห็นด้วยว่าเป็นแนวคิดที่ควรนำมาใช้กับการเมืองการปกครองของประเทศไทย หากได้ประยุกต์ให้เป็นรูปธรรมย่อมเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

(2) อดีตเลขาธิการส่วนตัวของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช 2 ราย ได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทวี สุรฤทธิกุล (ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัย-ธรรมมาธิราช) และนายสมบัติ ภูภาญจน์ (นักเขียนอิสระ) ให้มุมมองใน “ความเป็นคึกฤทธิ์” อย่างลุ่มลึกทั้งในด้านชีวิตส่วนตัว งานวรรณกรรม งานการเมือง และความเป็นปราชญ์ เฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทวี สุรฤทธิกุล ที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เป็นรายแรกเพื่อขอคำแนะนำในการสัมภาษณ์บุคคลต่อไปโดยใช้เทคนิค snowball ทำให้ได้การสัมภาษณ์เชิงลึกที่เจาะจงตัวบุคคลซึ่งรู้จักและให้รายละเอียดเกี่ยวกับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ครบถ้วน ข้อมูลจากการสัมภาษณ์จึงเชื่อถือได้ และตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยอย่างถูกต้องชัดเจน

(3) นักวิชาการ 4 ราย ได้แก่ ศาสตราจารย์ ดร.กระมล ทองธรรมชาติ ศาสตราจารย์ ดร.ลิขิต ธีรเวคิน ดร.เมฆินทร์ เมธาวิกุล และ ม.ล.วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์ เป็นประเด็นความเป็นปราชญ์ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ควบคู่กับความสามารถทางการเมือง และความรอบรู้ทางพุทธศาสนา เฉพาะอย่างยิ่งจุดเด่นจากนโยบายเงินผันกระจายความเจริญสู่ชนบท

การเปิดสัมพันธไมตรีกับประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน และการแสดงความกล้าหาญทางการเมืองในภาพรวม

(4) นักการเมือง 5 ราย ได้แก่ รองศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.อดิศร เพียงเกษ ดร.เจริญ คันธวงศ์ นายสุวิทย์ คุณกิตติ นายวีระกานต์ มุสิกพงศ์ และนายสุรจิตต์ จันทรสาขา มีความเห็นคล้ายกับกลุ่มนักวิชาการ แต่เน้นถึงภาพรวมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งมีความรอบรู้และมีความโดดเด่นทางการเมืองสมควรยกย่องให้เป็นรัฐบุรุษ (statesman)

(5) ผู้สืบทอดหนังสือพิมพ์สยามรัฐ 1 ราย ได้แก่ นายชัชวาลย์ คงอุดม ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่งในการถ่ายทอดแนวคิดของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช โดยใช้สื่อหนังสือพิมพ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของเจ้าของแนวคิดนี้ จุดเด่นก็คือการนำเสนอแนวคิดทางพุทธศาสนา และการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

2.7.2 ประเด็นจากกระบวนการสนทนากลุ่ม (focus group discussion)

โดยผู้ทรงคุณวุฒิ 5 ราย ได้แก่ นายมานิจ สุขสมจิตร พลตรีหญิง อุษณีย์ เกษมสันต์ ดร.สุภาพ ทองรัตน์ นายพศ อดิเรกสาร และม.ร.ว.ชายนพพันธ์ เกษมสันต์ ได้วิพากษ์และประเมินผลเห็นด้วยกับข้อมูลเชิงคุณภาพของงานวิจัยนี้ และสรุปความเห็นว่างานวิจัยดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ ถ้าองค์กร หน่วยงาน นักการเมือง และประชาชนทั่วไป นำแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ผลของการวิพากษ์และประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิทำให้งานวิจัยโดยรวมน่าเชื่อถือขึ้นอีกระดับหนึ่ง และรูปแบบหรือระเบียบวิธีวิจัย (methodology) ในการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ของงานวิจัยนี้มีความเข้มแข็ง (strong) ถูกต้องตามหลักวิชา

3. ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้มีข้อเสนอแนะ 4 ประเด็น ได้แก่ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ ข้อเสนอแนะทางวิชาการ และการยกย่องเป็นรัฐบุรุษ (statesman) กล่าวคือ

3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

เป็นข้อเสนอแนะที่เป็นกรอบการดำเนินงานโดยกฎหมาย และการบริหารระดับสูง คือ

(1) บัญญัติหลักธรรมทางพุทธศาสนาหรือศาสนาอื่น ๆ มากำหนดในนโยบายแห่งรัฐ หรือนโยบายที่เกี่ยวกับศาสนา ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

(2) กฎหมายระดับพระราชบัญญัติที่เกี่ยวกับการบริหาร และการเมืองการปกครองต้องสอดคล้องหลักธรรมทางพุทธศาสนา หรือการนำหลักธรรมทางศาสนามาประยุกต์ในการปฏิบัติ

(3) หลักธรรมมาภิบาล ในระบบราชการที่มี 6 ประการ ควรขยายให้ครบ 10 ประการ ตามหลักทศพิธราชธรรม หรือนำหลักสังคหวัตถุ และจักรวรรดิวัตร มาประยุกต์เพิ่มเติมตามความเหมาะสม

3.2 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

เป็นข้อเสนอแนะที่ควรปฏิบัติหรือนำแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธไปใช้ได้ กล่าวคือ

(1) จัดตั้งองค์กรอิสระในการกำกับดูแลการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาหรือศาสนาอื่นมาใช้ประพฤติปฏิบัติ มีการตรวจสอบ มีการวางมาตรฐาน และการประเมินอย่างต่อเนื่องเป็นธรรม

(2) องค์กรทางศาสนา ได้แก่ กระทรวงวัฒนธรรม และกรมการศาสนา ต้องให้ความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนาแก่องค์กรทางการเมือง หน่วยราชการและติดตามการปฏิบัติอย่างใกล้ชิดต่อเนื่อง

3.3 ข้อเสนอแนะทางวิชาการ

แม้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีชื่อเสียงและมีผลงานเป็นที่ประจักษ์ แต่งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับแนวคิดและบทบาทต่างๆ ยังมีน้อย จึงขอเสนอแนะทางวิชาการให้มีการวิจัยในครั้งต่อไปดังนี้

(1) นำวรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มาวิเคราะห์เฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดและบทบาททางการเมือง วรรณกรรมเกือบทุกเล่มล้วนให้แนวคิดทางสังคมและการเมือง เช่น หลายชีวิตเกี่ยวกับความตายที่เป็นสังขารของทุกชีวิต สี่แผ่นดินเกี่ยวกับสังคมในยุครัตนโกสินทร์ที่สามารถวิเคราะห์สภาพความเชื่อในการปกครองของแต่ละแผ่นดินได้ ส่วนไม่แดงเป็นวรรณกรรมเกี่ยวกับความเชื่อในการปกครองแบบคอมมิวนิสต์และบทบาทของรัฐบาลไทยที่ต่อต้านคอมมิวนิสต์ในยุคเผด็จการทหาร เป็นต้น

(2) หลักธรรมทางศาสนาอื่น ได้แก่ อิสลาม คริสต์ ก็นำมาวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดและบทบาททางการเมืองการปกครองได้เช่นกัน

(3) การศึกษาปัญหาและอุปสรรคของการนำแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธมาใช้ในการเมืองการปกครองไทย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการเมืองการปกครองได้อีกเรื่องหนึ่ง

(4) การเมืองแนวพุทธผ่านสื่อหนังสือพิมพ์ : กรณีศึกษา ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช
จะเป็นตัวอย่างของงานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของหนังสือที่มีผลต่อการเมืองการปกครอง

3.4 การยกย่องเป็นรัฐบุรุษ (statesman) คือบุคคลซึ่งเคยดำรงตำแหน่งสำคัญในการบริหารราชการแผ่นดิน เช่น ผู้นำทางการเมือง หรือผู้นำทางทหาร ซึ่งประกอบคุณความดีต่อประเทศชาติด้วยความซื่อสัตย์สุจริต สำหรับประเทศไทยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งรัฐบุรุษอาวุโส 1 ท่าน คือ ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2488 และรัฐบุรุษ 1 ท่าน คือ พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม 2531

ผู้วิจัยได้ค้นคว้าวรรณกรรม การสัมภาษณ์ และการประเมินของผู้ทรงคุณวุฒิ มีข้อมูลตรงกันว่า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีความเหมาะสมที่จะได้รับการโปรดเกล้าฯ เป็นรัฐบุรุษด้วยเหตุผลดังนี้

(1) เป็นผู้นำทางการเมืองตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนที่ 13 (พ.ศ. 2518-2519) มีผลงานเป็นที่ประจักษ์จากบทบาทที่กล่าวมาในงานวิจัยนี้

(2) มีความซื่อสัตย์สุจริต เป็นที่ยอมรับตลอดการดำรงชีวิตและการเป็นผู้นำรัฐบาล ไม่เคยปรากฏปัญหา หรือประเด็นการทุจริตคอร์รัปชันในกรณีใดๆ

(3) เคยได้รับยกย่องเป็นศิลปินแห่งชาติ เมื่อ พ.ศ. 2528 และได้รับยกย่องเป็นบุคคลสำคัญของโลกจากยูเนสโก เมื่อ พ.ศ. 2554

(4) มีความรู้ศาสตร์หลากหลายสาขา จึงได้รับยกย่องจากสังคมให้เป็นปราชญ์และทางการเมืองได้รับยกย่องเป็นเสาหลักของประชาธิปไตย

เหตุผลที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ยืนยันความเหมาะสมในการเป็นรัฐบุรุษ (statesman) โดยมูลนิธิ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช น่าจะเป็นองค์กรที่รวบรวมผลงานเสนอต่อคณะรัฐมนตรี หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินตามขั้นตอนการเสนอบุคคลเป็นรัฐบุรุษ (statesman)

กล่าวโดยสรุป ความเป็นปราชญ์ที่มีความรู้หลากหลายสาขาของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีประเด็นน่าสนใจเป็นอันมากที่จะนำมาศึกษาวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการเมืองไทยทั้งในปัจจุบันและอนาคต

บรรณานุกรม

มหาวิทยาลัย

สกลนครราชภัฏ

บรรณานุกรม

- กฤษฎา แก้วเกลี้ยง (2556) เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ สถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 15 ประจำปี 2556 เรื่องธรรมาชาในการปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทยและราชาปราชญ์ของเพลโต : ความเหมือนและความแตกต่าง วันที่ 7-8 กุมภาพันธ์ 2557 กรุงเทพมหานคร สถาบันพระปกเกล้า ส.เจริญ การพิมพ์
- กาญจนา วิสุทธิวัฒน์ (2550) “แนวคิดและบทบาทการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่มีต่อการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- กระมล ทองธรรมชาติ (2556, 4 ธันวาคม) ผู้อำนวยการหลักสูตรปริญญาคุชฎบัณฑิตด้านรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยสยาม สัมภาษณ์โดย นายสมหมาย จันทรเรือง มหาวิทยาลัยสยาม
- เกษม ศิริสัมพันธ์ และคณะ (2553) หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ณ เมรุหลวง หน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วันเทพศิรินทร์ทราวาส (23 ธันวาคม 2538) กรุงเทพมหานคร อมรินทร์พริ้นติ้ง
- คึกฤทธิ์ ปราโมช (2553) หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทร์ทราวาส (23 ธันวาคม 2538) กรุงเทพมหานคร อมรินทร์พริ้นติ้ง
- _____. (2544ก) *ธรรมคดี* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ดอกหญ้า 2000
- _____. (2544ข) *หลายชีวิต* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ดอกหญ้า 2000
- _____. (2544ค) *ไม่แดง* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ดอกหญ้า 2000
- _____. (2548) *พระพุทธศาสนากับคึกฤทธิ์* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ดอกหญ้า 2000
- _____. (2548) *ธรรมแห่งอริยะ* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ดอกหญ้า 2000
- _____. (2554ก) *ประชุมพงศาวดารประชาธิปไตย* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ดอกหญ้า 2000
- _____. (2554ข) *สี่แผ่นดิน* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ดอกหญ้า 2000
- _____. (2555) *พระพุทธศาสนากับสังคมไทย* กรุงเทพมหานคร ศิริวัฒนา อินเตอร์พริ้นต์

- _____ (2518) “คำแถลงนโยบายของหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช” นายกรัฐมนตรี และคณะรัฐมนตรีต่อสภาผู้แทนราษฎร วันพุธที่ 19 มีนาคม 2518 กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี
- เจริญ คันธวงศ์ (2557, 15 มกราคม) อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร กรุงเทพมหานคร พรรคประชาธิปัตย์ สัมภาษณ์โดย นายสมหมาย จันทรเรือง บริษัทดิลลิโก้แอนด์กิบบิ้นส์
- จำลอง เงินดี (2552) *จิตวิทยาสังคม (Social Psychology)* กรุงเทพมหานคร โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์
- ชัชวาลย์ คงอุดม (2557, 5 กุมภาพันธ์) เจ้าของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ สัมภาษณ์โดย นายสมหมาย จันทรเรือง สำนักพิมพ์หนังสือพิมพ์สยามรัฐ
- ไชยันต์ ไชยพร (2556) *เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ สถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 15 ประจำปี 2556 เรื่องมหาราช, ราชูปราชนิพนธ์, ธรรมราชา, และราชาผู้ทรงภูมิธรรม : แนวคิดและการประยุกต์ใช้* วันที่ 7-8 กุมภาพันธ์ 2557 กรุงเทพมหานคร สถาบันพระปกเกล้า ส.เจริญ การพิมพ์
- ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์ (2539) *จิตวิทยาการเมือง* กรุงเทพมหานคร วชิรินทร์การพิมพ์
- ทวี สุรฤทธิกุล (2554) “ปัญหาเกี่ยวกับแนวคิดทางการเมืองและสังคมในกรณีของประเทศไทย” ใน *ประมวลสาระชุดวิชาแนวคิดทางการเมืองและสังคม* หน่วยที่ 15 นนทบุรี สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- _____ (2556, 21 พฤศจิกายน) อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัย-ธรรมาธิราช สัมภาษณ์โดย นายสมหมาย จันทรเรือง มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- ทินพันธุ์ นาคะตะ (2509) “คุณค่าของพุทธศาสนาในการบริหารราชการ” *วิทยานิพนธ์ปริญญา รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*
- อัครศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ (2544) *แนวความคิดทางการเมืองและเศรษฐกิจไทยของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชสมัยเป็นนายกรัฐมนตรี* กรุงเทพมหานคร สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
- นครินทร์ แก้วโชติรุ่ง (2556) “รูปแบบและหลักการของการปกครองในพระไตรปิฎก” สารนิพนธ์ วิทยานิพนธ์พุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- นรนิติ เศรษฐบุตร (2528) “ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรีคนที่ 13” *สู่อานาคต* 5, 242 (ตุลาคม): 30-31

- นิยม รัฐอมฤต (2556) เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ สถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 15 ประจำปี 2556 เรื่องธรรมราชาในปรัชญาจีน วันที่ 7-8 กุมภาพันธ์ 2557 กรุงเทพมหานคร สถาบันพระปกเกล้า ส.เจริญ การพิมพ์
- บริษัท บ้าน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ จำกัด (2553) คนไทยกับบุคคลของโลกชื่อคึกฤทธิ์ กรุงเทพมหานคร ที่กรุ๊ปมีเดียแอนด์พับลิชซิง
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ (2551) ทศพิทธราชธรรมกับพระมหากษัตริย์ไทย กรุงเทพมหานคร ส.เจริญการพิมพ์
- บัณฑิตศึกษา สาขาวิชารัฐศาสตร์ (2552) “ประมวลสาระชุดวิชาแนวคิดทางการเมืองและสังคม” กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
- บวรจบ บรรณภูจี (2556) เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ สถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 15 ประจำปี 2556 เรื่องธรรมราชา-พระธรรมราชา รากฐานของประชาธิปไตยที่คนไทยน่าจะพึงประสงค์ วันที่ 7-8 กุมภาพันธ์ 2557 กรุงเทพมหานคร สถาบันพระปกเกล้า ส.เจริญ การพิมพ์
- ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ (2553) “การวิเคราะห์การเมืองการปกครองในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ปรีชา ช่างขวัญยืน (2538) ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- _____ (2556) เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ สถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 15 ประจำปี 2556 เรื่องธรรมราชากับคุณธรรมของผู้ปกครองในระบอบประชาธิปไตย วันที่ 7-8 กุมภาพันธ์ 2557 กรุงเทพมหานคร สถาบันพระปกเกล้า ส.เจริญ การพิมพ์
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) (2551) พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด” กรุงเทพมหานคร ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม
- _____ (2556, 1 ธันวาคม) เจ้าอาวาสวัดราชโอรสาราม สัมภาษณ์โดย นายสมหมาย จันทร์เรือง วัดราชโอรสาราม
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2538) รัฐศาสตร์และจริยธรรมนัการเมืองแนวพุทธ กรุงเทพมหานคร พิมพ์สวย
- _____ (2556) ศึกษาวิเคราะห์คำประชาธิปไตยกับธรรมาธิปไตย อ้างอิงปรัชญาพุทธกับการเมืองการปกครอง กรุงเทพมหานคร ส.เจริญ การพิมพ์

พระพรหมวชิรญาณ (ป.ส. เขมังกโร) (2554) *พระพุทธรูปศานากับพระมหากษัตริย์ไทย*

กรุงเทพมหานคร ออนป้า

_____ (2556, 20 ธันวาคม) *เจ้าอาวาสวัดยานนาวา สัมภาษณ์โดย นายสมหมาย*

จันทร์เรือง วัดยานนาวา

พระมหาธรรมวรัถ อริยธมฺโม (ยศขุน) (2542) “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ หลักรัฐศาสตร์ที่มีใน

พระไตรปิฎก” *วิทยานิพนธ์หลักสูตรศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์*

ศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พระมหาอุทัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี) (2552) *เส้นแบ่งศาสนากับการเมือง กรุงเทพมหานคร*

เกี่ยวโตเนชั่น ฟรินดิง เซอร์วิส

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (2556) *เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ สถาบันพระปกเกล้า*

ครั้งที่ 15 ประจำปี 2556 *เรื่องธรรมราชา วันที่ 7-8 กุมภาพันธ์ 2557*

กรุงเทพมหานคร สถาบันพระปกเกล้า ส.เจริญ การพิมพ์

พระวิจิตรธรรมภรณ์ (เทอด วงศ์ชะอุ่ม) (2556) *ชีวิตและความคิด สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว*

อุปเสโน) กรุงเทพมหานคร ม.ป.ท.

มาณพ ขาวสะอาด (2552) “แนวคิดการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองของพระพรหม-

คุณภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)” *วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา*

รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2539) *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*

กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย (2556) *รัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก กรุงเทพมหานคร*

กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย

เมชินทร์ เมธาวิกุล (2556, 29 พฤศจิกายน) *อาจารย์บัณฑิตวิทยาลัยสาขารัฐประศาสนศาสตร์*

มหาวิทยาลัยสยาม สัมภาษณ์โดย นายสมหมาย จันทร์เรือง มหาวิทยาลัยสยาม

ยุทธชัย จอมพงษ์ (2549) “แนวคิดทางการเมืองของสมณะโพธิรักษ์” *วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตร*

ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต แขนงวิชาการเมืองการปกครอง สาขาวิชารัฐศาสตร์

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ลิขิต ธีรเวคิน (2556, 19 ธันวาคม) *ราชบัณฑิต สาขาธรรมศาสตร์และการเมือง สัมภาษณ์โดย*

นายสมหมาย จันทร์เรือง มหาวิทยาลัยสยาม

- วราวัค เฉลิมพันธุ์ศักดิ์ (2554) “แนวคิดเกี่ยวกับโลกาภิวัตน์” ใน *ประมวลสาระชุดวิชา แนวคิดทางการเมืองและสังคม* หน้าที่ 10 นนทบุรี สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- วัลย์วิภา บุรุษรัตน์พันธ์ (2545) *มิตินึกความคิดของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช* จากหนังสือพิมพ์ สยามรัฐ (พ.ศ.2493-2538) เอกสารถ่ายสำเนาเข้าเล่ม
 _____ (2557, 28 มกราคม) ผู้ศึกษาวิจัยแนวคิดของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช
 สัมภาษณ์โดย นายสมหมาย จันทรเรือง สโมสรรัฐสภา กรุงเทพมหานคร
- วิชณู เครื่องงาม (2551) *ทศพิธราชธรรมกับพระมหากษัตริย์ไทย* กรุงเทพมหานคร
 ส เจริญการพิมพ์
- วิลาสินี จินตลิขิตดี (2546) *บทบาททางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช* วิทยานิพนธ์
 ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐศาสตร์) สาขาวิชารัฐศาสตร์ ภาควิชารัฐศาสตร์และ
 รัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- วิชุดา เกิดมณี (2550) “แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำจากบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ เรื่องพระมหาชนก” วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตร
 ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต แขนงวิชาการเมืองการปกครอง สาขาวิชารัฐศาสตร์
 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- วีระกานต์ มุสิกพงศ์ (2557, 14 กุมภาพันธ์) นักการเมือง สัมภาษณ์โดย นายสมหมาย จันทรเรือง
 ที่ทำการพรรคเพื่อไทย
- สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) (2541) *ทศพิธราชธรรมของพระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัว* กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
 _____ (2555) *ทศบารมีทศพิธราชธรรม* กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
- สมบัติ ภูภาญจน์ (2554) *...คือคึกฤทธิ์* กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์กรุงเทพ (1984)
 _____ (2557, 6 มกราคม) อดีตเลขาธิการส่วนตัวของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช สัมภาษณ์โดย
 นายสมหมาย จันทรเรือง ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย
- สถาบันพระปกเกล้า (2556) *เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ สถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 15
 ประจำปี 2556 เรื่อง ธรรมราชา (Dharmaraja) วันที่ 7-8 กุมภาพันธ์ 2557*
 กรุงเทพมหานคร สถาบันพระปกเกล้า ส เจริญ การพิมพ์
 มีบทความอ้างอิง 6 บทความ ดังนี้

- สละ ลิขิตกุล (2521) *คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกฯ ชีวิตและงาน* กรุงเทพมหานคร
ศึกษาสัมพันธ์
- สยามรัฐ (2554) *100 ปี คึกฤทธิ์* กรุงเทพมหานคร สยามรัฐ
- สุลักษณ์ ศิวลักษณ์ (2539) *สถาบันพระมหากษัตริย์กับอนาคตของประเทศไทย*
กรุงเทพมหานคร สารสยาม
- สุรจิตต์ จันทร์สาขา (2557, 12 มกราคม) ประธานศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดมุกดาหาร สัมภาษณ์โดย
นายสมหมาย จันทร์เรือง ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดมุกดาหาร
- สุวิทย์ คุณกิตติ (2557, 12 กุมภาพันธ์) นักการเมือง สัมภาษณ์โดย นายสมหมาย จันทร์เรือง
ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ กรุงเทพมหานคร
- อดุลย์ ศรีคล้าย (2549) “คุณธรรมของผู้ปกครองในวรรณกรรมสามก๊กตามกรอบแนวคิดของ
มาคิอาเวลลี” วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- อฤเดช แพงอะมะ (2550) “แนวคิดทางการเมืองและสังคมของพระอาจารย์มั่นภูริทัตโต”
วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต แขนงวิชาการเมือง
การปกครอง สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- อดิศักดิ์ ทองบุญ (2556) *ปรัชญาพุทธกับการเมืองการปกครอง* กรุงเทพมหานคร ส.เจริญ การพิมพ์
- อภิชาติ ดำดี (2549) *หลักพระพุทธศาสนากับการส่งเสริมวิถีชีวิตประชาธิปไตย* กรุงเทพมหานคร
ศูนย์การพิมพ์แก่นจันทร์
- เอ็ม.เจ. ฮาร์มอน (เสนห์ จามริก แปล) (2510) *ความคิดทางการเมือง จากแปลได้ถึงปัจจุบัน*
กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- Damien, Keown. (2014). *Barack Obama : American Dharmaraja?*. The fifteenth Annual
Kinga Prajadipok's Institute Congress “Dharmaraja”. 7-8 February 2014.
Bangkok, Thailand.
- Huntington, Samuel. (1971). “The Change to Change : Modernization, Development,
and Politics,” *Comparative Politics*. New York : Free Press.
- Mahinda , Decgalle. (2014). *Visson of the Dharmaraja: Conceptualization of “Just
Ruler” in Theravada Buddhist Societies in South and Southeast Asia*. The
fifteenth Annual kinga Prjadipok’s Institute Congress “Dharmaraja”. 7-8
February 2014. Bangkok Thailand.

Sonam, Kinga. (2014) *Ideas and Practices of Cho-gyal Or Buddhist Kingship in Bhutan*. The fifteenth Annual Kinga Prajadipok's Institute Congress "Dharmaraja". 7-8 February 2014. Bangkok, Thailand.

ภาคผนวก

มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

สภามหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์

คำสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (unstructure interview)

เริ่มสัมภาษณ์โดยการแนะนำตัวและความเป็นมาของวิทยานิพนธ์

คำถาม สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant)

1. ท่านทราบข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช อย่างไรบ้าง

.....
.....

2. ท่านทราบข้อมูลเกี่ยวกับความรู้ทางศาสนา และพระพุทธศาสนาของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช
อย่างไรบ้าง

.....
.....

3. ท่านทราบข้อมูลทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช อย่างไรบ้าง

.....
.....

4. จากข้อเขียนและวรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ปรากฏแนวคิดทางพระพุทธศาสนา
ที่นำมาประยุกต์กับการเมืองอย่างไรบ้าง

.....
.....

5. ในระหว่างการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (พ.ศ. 2518-2519) ได้
นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาหรือศาสนาอื่นมาใช้ในการบริหารประเทศอย่างไรบ้าง

.....
.....

6. ในภาพรวมจากหลักธรรมคำสอนของทุกศาสนา มีส่วนสัมพันธ์กับการเมืองการปกครองอย่างไรบ้าง

.....
.....

7. ด้านหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา มีส่วนสัมพันธ์กับการเมืองการปกครอง อย่างไรบ้าง

.....
.....

8. นักการเมืองควรนำหลักธรรมหรือแนวคิดของพุทธศาสนาใช้กับการเมืองการปกครองไทย
อย่างไรบ้าง

.....
.....

9. ข้อสรุปหรือข้อเสนออื่นๆ

.....
.....

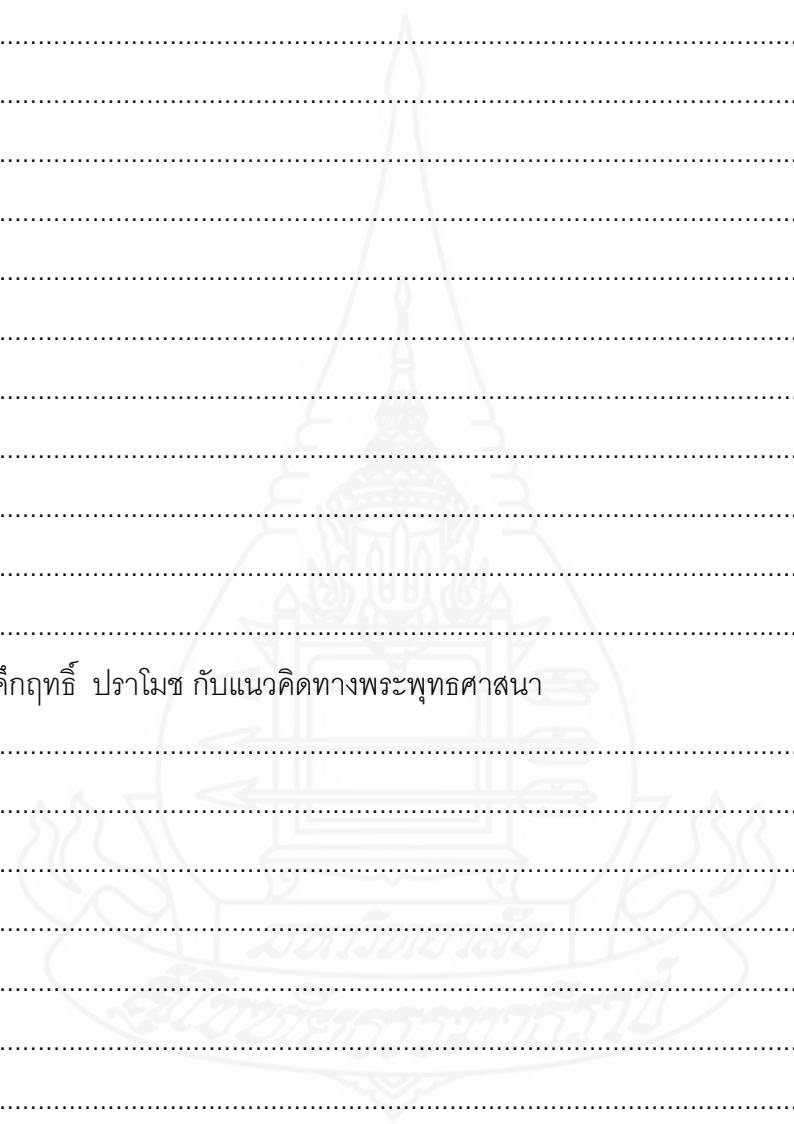
ความเห็นในการวิพากษ์และประเมินงานวิจัย
เรื่อง แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช
จากการสรุปสาระงานวิจัย มีความเห็นดังนี้

1. ความเห็นทั่วไปเกี่ยวกับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

2. ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กับแนวคิดทางพระพุทธศาสนา

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

ภาคผนวก ข

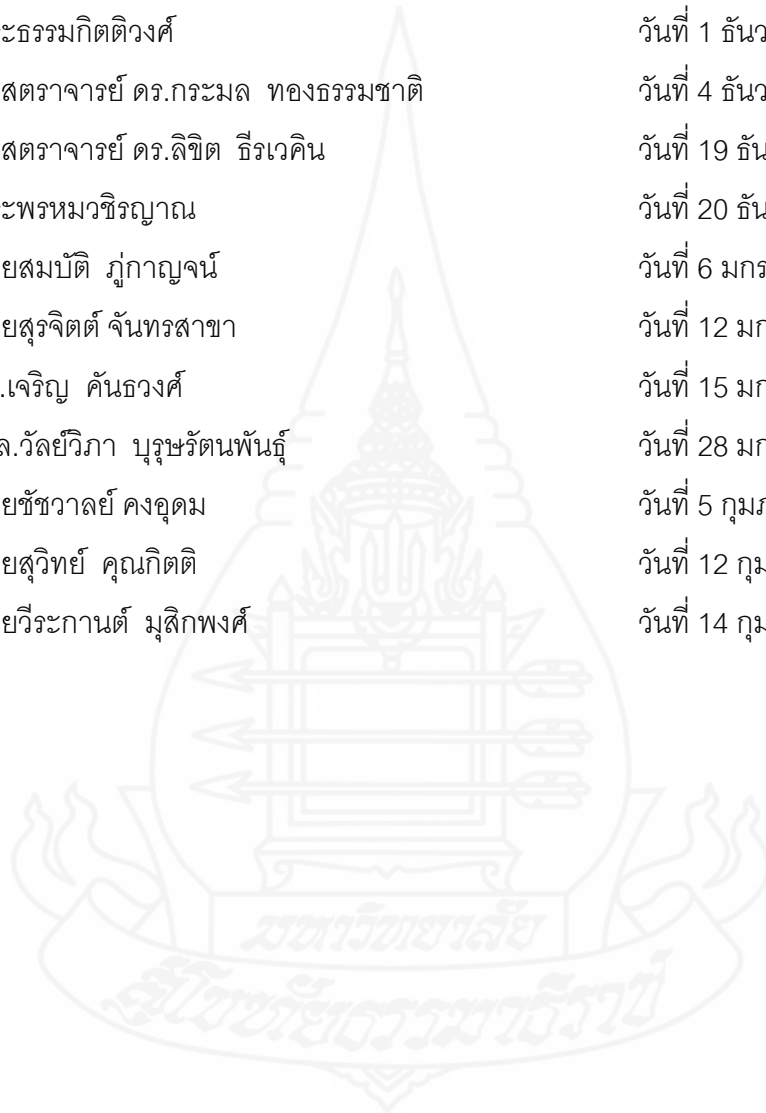
คำให้สัมภาษณ์ (key informant)

key informant

ผู้ให้สัมภาษณ์ 14 ราย เรียงตามวันที่สัมภาษณ์

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทวี สุรฤทธิกุล	วันที่ 21 พฤศจิกายน 2556
2. ดร.เมฆินทร์ เมธาวิกุล	วันที่ 29 พฤศจิกายน 2556
3. รศ.พิเศษดร.อดิศร เพียงเกษ	วันที่ 30 พฤศจิกายน 2556
4. พระธรรมกิตติวงศ์	วันที่ 1 ธันวาคม 2556
5. ศาสตราจารย์ ดร.กระมล ทองธรรมชาติ	วันที่ 4 ธันวาคม 2556
6. ศาสตราจารย์ ดร.ลิขิต ธีรเวคิน	วันที่ 19 ธันวาคม 2556
7. พระพรหมวชิรญาณ	วันที่ 20 ธันวาคม 2556
8. นายสมบัติ ภูภาญจน์	วันที่ 6 มกราคม 2557
9. นายสุรจิตต์ จันทรสชา	วันที่ 12 มกราคม 2557
10. ดร.เจริญ คันธวงศ์	วันที่ 15 มกราคม 2557
11. ม.ล.วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์	วันที่ 28 มกราคม 2557
12. นายชัชวาลย์ คงอุดม	วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2557
13. นายสุวิทย์ คุณกิตติ	วันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557
14. นายวีระกานต์ มุสิกพงศ์	วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2557

สัมภาษณ์ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทวิ สุรฤทธิกุล

อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2556 เวลา 10.15 – 11.30 น. ณ ห้องพักอาจารย์สาขาวิชา
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ข้อมูลทั่วไป

ผศ.ทวิ สุรฤทธิกุล ได้เกี่ยวข้องกับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เมื่อปี 2519 ขณะศึกษาที่ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยเชิญมาเป็นวิทยากรเรื่องการปลูกต้นไม้ เพื่อหาทุน ให้ชมรมรัฐศาสตร์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปี 2520 ได้ขอทำงานเป็นผู้ช่วยเลขานุการส่วนตัวที่บ้านซอยสวนพลูจากนั้นปี 2523 จึงทำงานในตำแหน่งเลขานุการส่วนตัว ต่อมาปี 2528 สอบเข้ารับราชการที่หน่วยข่าวกรองแล้ว โอนมาเป็นอาจารย์ประจำที่สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ในระหว่างนี้คง ช่วยงานที่บ้านซอยสวนพลูด้วยการต้อนรับผู้มาพบ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จนท่านถึงแก่อสัญกรรมเมื่อปี 2538 ปัจจุบันช่วยงานของมูลนิธิคึกฤทธิ์ ปราโมช 80 ปี เพื่อสานต่อเจตนารมณ์ของท่านอาจารย์ (ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช)

แนวคิดด้านการเมือง และพุทธศาสนา

ผศ.ทวิ ขึ้นชอบบรรณกรรมไผ่แดง ซึ่งเป็นหนังสือแนะนำของการศึกษาในคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยตีแผ่ชีวิตของคนไทยที่บ้านไผ่แดงมีตัวละครหลักคือหลวงพ่อกว้าง ที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ กำหนดบทบาทของพระแท้ ยึดหลักธรรมอย่างเคร่งครัด

วรรณกรรมไผ่แดง ได้วิเคราะห์สังคมไทยที่สะท้อนภาพการเมืองแบบไทยๆ กล่าวคือ ี่มีความเป็นพี่น้อง เอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน ไม่ค่อยสนใจการเมืองแม้อยู่ในช่วง **ต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์** แต่ก็ได้สะท้อนให้ลัทธิคอมมิวนิสต์เหมือนตัวตลกที่คนไทยไม่ควรเกรงกลัว

อีกเรื่องหนึ่งที่สนใจคือ เรื่องหลายชีวิต ที่เป็นอุบัติเหตุเรือล่มคนตายจำนวนมาก และยกเอาชีวิตคนตาย 10 คนมาเดินเรื่องว่าแต่ละชีวิตตายเพราะเหตุใด สอนเกี่ยวกับวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา สะท้อนภาพในปี 2475 ปีเจ้าขุนมูลนายตกยาก เพราะเศรษฐกิจตกต่ำ นอกจากนี้ยังยกตัวอย่างคนไม่ดี คือ เจ้าลอยที่ไม่เคารพกฎหมาย ซ้ำยายตัวเอง ทำให้สะท้อนถึงความเชื่อเรื่องกรรมมาปนกับกฎหมาย ที่เป็นภาพของสังคมยุคนั้น

ส่วนเรื่อง **ห้วงมหรณพ** เป็นการเชื่อมโยงถึงวรรณกรรมกับเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ ซึ่ง ผศ.ทวิ นำไปเขียนบทความที่แสดงให้เห็นว่าคนไทยเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด คนไทยจึงมีความเชื่อซาทางการเมือง และชาวบ้านยังอยู่ในธรรมของคนที่มีกิเลส คือ **โลกียธรรม**

วรรณกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาโดยตรงมี 3 เรื่อง ได้แก่ โลกในพุทธศาสนา
ธรรมแห่งอริยะ และธรรมะกับการเมือง

โลกในพุทธศาสนา เน้นคำสอนของพุทธศาสนา **แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาโดดเด่น
ในความเป็นจริง ปฏิบัติได้** ช่วยสร้างคนให้มีความเข้มแข็งอยู่ในโลกได้อย่างมีความสุข เรื่องนี้
ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ใช้บรรยายอารยธรรมไทยที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ธรรมแห่งอริยะ อ่านยากเพราะมีความลึกซึ้ง กล่าวถึงที่มาของพระพุทธศาสนาที่
เผยแพร่เข้ามาในสังคมไทย การเมืองในลักษณะโบราณคดีที่แสดงให้เห็นถึงปฏิริยาตอบโต้ทาง
วัฒนธรรมต่างๆ จนมาสู่การเมืองในโลกยุคใหม่

ธรรมะกับการเมือง (พรรคกิจสังคมพิมพ์เผยแพร่ในตอนหาเสียงเลือกตั้ง) โดยมีผู้มา
สัมภาษณ์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เกี่ยวกับการเมืองยุคใหม่ นโยบายเงินผัน ประกันราคาพืชผล คนไทย
รักษาฟรี รวมถึงด้านจริยธรรมของนักการเมือง

การเมืองแนวพุทธในวรรณกรรมธรรมแห่งอริยะ

ยกประเด็นจักรวรรดิวัตร ที่มาจากพวกพราหมณ์ฮินดู ทำให้เห็นถึงความคิด
ต่างกันในสังคมอินเดีย ให้เห็นภาระหน้าที่ของคนอินเดีย และกษัตริย์อินเดีย โดยกล่าวถึงบทบาท
ของกษัตริย์ 12 ประการ ซึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ได้วิเคราะห์ว่าสังคมไทยนำจักรวรรดิวัตรมาประยุกต์
ตั้งแต่สมัยพระยาโลไท จนถึงการเป็นพระบรมราชาไชยาที่เด่นชัดในสมัยอยุธยาที่กลายมาเป็น
พิธีกรรมในการประกาศความเป็น**ธรรมราชา** มีการแข่งขันกันระหว่างไทยกับพม่าในเชิง
อุดมการณ์ การสร้างวัด สร้างความเชื่อทางศาสนา เช่น พม่าสร้างวัดได้มากกว่าไทย แต่ฝีมือการ
สร้างวัดไทยมีความวิจิตรบรรจงมากกว่าพม่า เป็นต้น

ทศพิธราชธรรมในธรรมแห่งอริยะ กล่าวถึงชาดก 10 เรื่อง ตรงกับคำว่าทศพิช
รวมกับ**ราชธรรม** คือ ธรรมของพระโพธิสัตว์ ซึ่งปราชญ์โบราณใช้ถวายเป็นความรู้แด่องค์
พระมหากษัตริย์ ประเด็นหลักคือ ความสำเร็จมาจากความเพียร การสั่งสมบารมีต่อเนื่องยาวนาน
ที่จะทำให้พระราชกรณียกิจสำเร็จ การเคารพนับถือ **สรุปแล้วทศพิธราชธรรมมีหลักสำคัญ 3 ประการ**
คือ

1. พระมหากษัตริย์ต้องเรียนรู้
2. ใช้เป็นสิ่งเชื่อมโยงพระมหากษัตริย์กับราษฎร
3. เป็นเครื่องมือทางการเมืองให้คนทั่วไปเคารพเชื่อฟัง

การนำหลักแนวพุทธมาใช้ในการเมืองไทย

พิจารณาได้ 2 ด้าน คือ

1. **ผู้ปกครองใช้ศาสนาพุทธ โดยบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ และถือเป็น** **แนวนโยบายแห่งรัฐ** ที่แทรกความเชื่อเพื่อ ความมีเมตตาในลักษณะของประชานิยม การนำมา แก้ไขปัญหา การปรองดองสมานฉันท์ การนำหลักแนวพุทธมาใช้ช่วยให้สังคมไทยไม่นิยมความ รุนแรง ลดปัญหาความขัดแย้ง แม้มีการสร้างสถานการณ์ต่างๆ มากมาย

2. **ภาคประชาชน ศาสนาพุทธทำให้คนไทยรักสันโดษ ไม่สนใจใคร ยอมรับ** **ความทุกข์** ซึ่งศาสตราจารย์สมบัติ จันทรวงศ์ เรียกว่า **วิสัยของคนไทย** พื้นฐานการเมืองไทย แต่เดิมยอมรับผู้ปกครองที่ทำตัวเป็นเจ้านายที่ดี การมีระบบไพร่และระบบทาสจึงไม่เกิดปัญหา ใน สังคมไทยจะให้อภัยกันและนิยมสร้างบุญกุศลร่วมกัน เช่น กฐินสามัคคี เพราะเชื่อว่าการร่วมพลัง กันทำให้เกิดบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ และกรณีเงินผันก็ถือว่ารัฐบาลได้ร่วมสร้างกุศลจากการผันเงิน ไปสู่ประชาชนด้วย รวมถึงการบรรยายและทำกิจกรรมใดๆ หากนำหลักธรรมของพุทธศาสนามาใช้ จะได้รับการยอมรับหรือเชื่อถือได้ง่าย

การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้กับการเมืองปัจจุบันโดย **เชื่อมโยงแนวคิด** **ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์** ได้แก่

(1) **การบวชเรียน** เป็นการปฏิบัติธรรมจริง ย่อมรู้สึกดีมีค่ามากกว่าการเรียนตาม ตัวหนังสือ คนที่บวชเรียนจึงเรียกว่าบัณฑิต หรือ ทิด เชื่อว่ามีความรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ ได้ ดังนั้นคนสมัยก่อนจะพิจารณาเลือกนักการเมืองที่บวชเรียนมาแล้ว (แต่ปัจจุบันเน้นการศึกษา ทางโลก เช่น การสำเร็จปริญญาตรี)

(2) **ยึดถือศีล** ตามระเบียบข้อบังคับของรัฐสภา ข้อบังคับด้านจริยธรรมเหมือนศีลของ นักการเมืองตามรัฐธรรมนูญ มีลักษณะเป็นกฎหมายลูก จริยธรรมนี้ไม่ได้กำหนดโทษไว้ เป็นเพียง กรอบปฏิบัติ ซึ่งต้องทำให้เข้มแข็ง

(3) **ความเป็นตัวอย่างที่ดี** เหมือนพ่อพระแม่พระ นักการเมืองต้องฟังได้ แต่ นักการเมืองไทยมักใช้สิ่งนี้ไปสร้างอิทธิพล ทำให้คนเกรงใจและยอมรับนับถือ

(4) **มีหิริโอตตัปปะ** มีธรรมะเป็นเครื่องคุ้มครองไม่ทำบาป หรือต้องมีความละอาย ต่อบาป

(5) **สังคมทัณฑ์** (Social Sanction) คือการลงโทษทางสังคม เช่น กรณีกฎหมาย นิรโทษกรรมที่คนส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วย จนมีการต่อต้านคัดค้านอย่างกว้างขวาง

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันสังคมไทยยังมีหลักธรรม และมีการประนีประนอมทำให้ลด ความรุนแรง หรือไม่ถึงกับปะทะกันอย่างแตกหัก

ความเห็นอื่น ๆ

ในภาพรวม ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ถือว่าเป็นพุทธแท้ และได้ใช้แนวคิดหรือหลักพุทธศาสนา มาใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น การทำสมาธิขณะเขียนบทความท่ามกลางคนจำนวนมาก หรือมี ปัญหาวิกฤตทำสมาธิด้วยการเคี้ยวหมากทำให้จิตใจสงบมีสมาธิได้

กรณีทหารพรานบุกทำลายสิ่งของในบ้านก็มีสมาธิเห็นว่าเป็นการกระทำของคนขาดสติ จึงต้องใช้การสังเกตเพื่อแก้ไขปัญหา และในการทำงานมีจิตมุ่ง (Focus) ตั้งใจจริงจังกับงาน นอกจากนี้ยังมีความประณีตทำขนมปรุงอาหารด้วยความละเอียดอ่อนหรือด้วยจิตวิญญาณ

ส่วนการมีสติปัญญานั้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ได้ใช้หลักทศพิธราชธรรมและประสบการณ์ในลักษณะเห็นสิ่งใดก็นำมารวบรวมเหมือนนำความรู้ใส่กระสอบ เมื่อเกิดเหตุการณ์ใดจึงหยิบมาใช้ได้อย่างเหมาะสม

การเป็นปราชญ์ต้องแสวงหาความรู้ทุกช่วงชีวิต ด้วยหลักความเป็นอัจฉริยะ 12 ประการ การมีปัญญาเกิดจากการสนทนาให้มาก และการพูดคุยกับผู้มีปัญญาย่อมได้ปัญญามากขึ้น

ด้านการเมืองที่สำคัญ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ได้แก้ไขวิกฤตการเมืองหลายครั้ง โดยเฉพาะช่วงที่เป็นนายกรัฐมนตรี (คนที่ 13) การเสนอแนวคิดเพื่อบ้านเมือง เช่น **เห็นว่าทุกข์ของชาวนาคือทุกข์ของแผ่นดิน** เพราะคนไทยส่วนใหญ่เป็นชาวนาและค่อนข้างยากจนจึงต้องช่วยชาวนาก่อน จึงจะช่วยชาติได้ควรพิจารณาแบบมุ่งให้สังคมอยู่ดีมีสุข (ทำนองเดียวกับแนวคิดของท่านพุทธทาส ที่ให้คำจำกัดความของการเมืองคือ การทำให้คนมีการกินดีอยู่ดีมีสุข) การปกครองคนต้องไม่เมตตามีความเข้าใจคน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ที่มีความรู้หลากหลายทุกแง่ทุกมุมอันถือว่าเป็นปราชญ์ได้อย่างแท้จริง

สัมภาษณ์ ดร.เมฆินทร์ เมธาวิกุล

อาจารย์บัณฑิตวิทยาลัยสาขารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยสยาม

วันที่ 29 พฤศจิกายน 2556 เวลา 11.30 – 12.30 น. ณ มหาวิทยาลัยสยาม

ข้อมูลทั่วไป

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เป็นผู้รอบรู้ในหลายศาสตร์ **สืบเชื้อสายจากเจ้านายในราชสำนัก** จึงมีความผูกพันกับสถาบันพระมหากษัตริย์ และเข้ากับทหารได้ (ได้รับการแต่งตั้งจากกองทัพบกให้ยศพลตรี) นอกจากนี้การสำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศยังช่วยให้ใช้ภาษาอังกฤษได้ดี และได้รับยกย่องจากยูเนสโก (UNESCO) ให้เป็นบุคคลสำคัญของโลก

ลักษณะเด่นคือ **มีภาวะผู้นำสูง** ชอบเขียนในหนังสือพิมพ์สยามรัฐมีคนนิยมอ่านมาก ซึ่งท่านสามารถเขียนได้ทุกแง่มุมแล้วแต่เหตุการณ์หรือกระแสสังคมให้ความสนใจ การเขียนเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาล้วนน่าสนใจ สื่อความหมายเข้าใจง่าย และมีประโยชน์กับสังคมไทย

การเมืองแนวพุทธ ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์

การปกครองแนวพุทธปรากฏในหนังสือ **ธรรมแห่งอริยะ** ซึ่งมีหลักธรรมเกี่ยวกับ **ทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุ และจักรวรรดิวัตร** ซึ่งต่อมากำหนดหลักทศพิธราชธรรมที่เคยมีหลักปฏิบัติของพระมหากษัตริย์มาใช้กับการบริหารจัดการทางการเมืองและการปฏิบัติงานของข้าราชการในบางข้อ ต่อมาจึงพัฒนามาเป็นหลักธรรมมาภิบาล เมื่อปี 2546

การเมืองการปกครองตามแนวคิดของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ **คล้ายกับพระนักปราชญ์บางรูป อาทิ ท่านพุทธทาสภิกขุ และพระพรหมคุณาภรณ์ (ปยุต ปยุตโต)** ที่เชื่อว่าการปกครองแบบธรรมมาธิปไตยน่าจะเป็นการเมืองการปกครองที่ดีที่สุดสำหรับประเทศไทย ประกอบกับท่านมีสายสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสถาบันพระมหากษัตริย์ แนวคิดจึงมีลักษณะเป็นราชาธิปไตยได้อีกส่วนหนึ่ง

บทบาททางการเมือง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เป็นนักการเมือง เป็นหัวหน้าพรรคการเมือง เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นประธานรัฐสภา และเคยดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อปี 2518 นโยบายเด่นคือเงินผัน เป็นแนวคิดใหม่ในสมัยนั้น ที่มุ่งช่วยชาวนาหรือคนรากหญ้าในชนบทให้มี งานทำ มีรายได้ และทำให้ท้องถิ่นมีการสร้างงานเกิดขึ้น ถือเป็นตัวอย่างของนโยบายประชานิยมในปัจจุบัน นโยบายเด่นอีกประการหนึ่งคือการติดต่อสัมพันธ์กับสาธารณรัฐประชาชนจีน นับเป็นนโยบายต่างประเทศที่ประสบความสำเร็จมาก สามารถแก้ไขปัญหาขัดแย้งกับพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยได้

พุทธศาสนากับการเมืองไทย

การเมืองไทยปัจจุบันและอนาคตยังคงเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ไม่อาจจะเปลี่ยนแปลงเป็นระบอบอื่น เพราะเป็นวัฒนธรรมการเมืองของประเทศไทยที่สถาบันพระมหากษัตริย์ยังมีความเข้มแข็งและได้รับการยอมรับอย่างเหนียวแน่น โดยความเห็นแล้ว การเมืองไทยควรนำหลักของพุทธศาสนามาใช้ในประเด็นต่อไปนี้

1. อย่าเห็นแก่ตัว ควรเมตตา มีความเอื้อเฟื้อ และให้ภัยกัน
2. มีเหตุผล เพราะคำสอนของพระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักและใช้เหตุผลตัดสินปัญหา
3. ความเพียงพอคือการไม่โลภ พอใจในสิ่งที่ได้มาอย่างชอบธรรม
4. หากหลักซึ่งควรใช้อริยสัจ 4 (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) จะสามารถแก้ไขปัญหาทางการเมืองได้
5. อย่างน้อยหลักแนวพุทธกับการเมืองควรใช้ **หิริโอตตปปะ (ความละอาย) หรือศีล 5** ก็น่าจะช่วยให้นักการเมือง และการเมืองไทยพัฒนาได้ดีกว่าที่เป็นอยู่

สัมภาษณ์ รศ.พิเศษ ดร.อดิศร เพียงเกษ (นักการเมือง/อาจารย์)

วันที่ 30 พฤศจิกายน 2556 เวลา 12.00 – 13.00 น.

ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (วัดศรีสุदारาม)

ข้อมูลทั่วไป

เป็นบุคคลมีชื่อเสียง ยอมรับทั่วไปทั้งในประเทศและต่างประเทศถือว่าเป็นปราชญ์ของแผ่นดิน และได้รับยกย่องเป็นบุคคลสำคัญของโลกจากยูเนสโก (UNESCO)

ผู้ให้สัมภาษณ์ (รศ.พิเศษ ดร.อดิศร) รู้จัก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เมื่อศึกษาที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประมาณปี 2513 โดยฟังบรรยายวิชาศาสนาเปรียบเทียบในด้านศาสนาพุทธ และความรู้หลากหลาย นอกจากนี้ยังได้ติดตามอ่านคอลัมน์ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ อาทิ หน้า 5 ข้างสังเวียน และข่าวอกนา เป็นต้น ทำให้เกิดศรัทธาและยอมรับว่าเป็นกูรู (GURU) หรือปรัชญาเมธีของไทย

ลักษณะเด่นของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ คือการนำหลักคำสอนของพุทธศาสนามาประยุกต์ จึงไม่น่าเบื่อ และเข้าใจง่าย แม้หนังสือที่อ่านยาก เช่น ธรรมแห่งอริยะก็อธิบายและเรียบเรียงประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราชหรือที่คนไทยเรียกว่าพระเจ้าศรีธรรมมาโศกราช ที่สังหารคนเป็นจำนวนมากในการขยายดินแดน เมื่อมาพบพระพุทธเจ้าและได้รับการเทศนาที่สำคัญได้แก่ หลักการปกครองเรื่องทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร และสังคหวัตถุ ทำให้ดวงตาเห็นธรรม จึงทรงส่งเสริมการถ่ายทอดหลักธรรมของพุทธศาสนาออกไปอย่างกว้างขวาง และรุ่งเรืองในชมพูทวีป

หลักธรรมในการปกครองเรื่องทศพิธราชธรรมเดิมมุ่งเป็นหลักปฏิบัติของพระมหากษัตริย์ แต่ปัจจุบันมีการนำหลักธรรมนี้มาใช้ในการเมืองการปกครองทุกระดับชั้น จนพัฒนามาสู่หลักธรรมาภิบาลที่ในวงราชการปัจจุบัน

แนวคิดด้านการเมืองการปกครอง

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ มีแนวคิดแบบราชาธิปไตย ถือหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข โดยผนวกคำสอนทางพุทธศาสนาที่ไม่เพียงรู้หลักธรรมอย่างกว้างขวาง แต่ได้นำมาใช้ปฏิบัติได้จริงตั้งแต่เริ่มเข้าสู่การเมืองด้วยการตั้งพรรคก้าวหน้า และต่อมาร่วมก่อตั้งพรรคประชาธิปัตย์

การเข้าสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนที่ 13 ทั้งที่มีเสียงข้างน้อยเพียง 18 เสียง แสดงถึงความรู้ความสามารถและศรัทธาในความเห็นผู้นำที่สามารถรวมพรรคการเมืองหลายพรรคจัดตั้งรัฐบาลได้ ระหว่างการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ได้มีนโยบายเกิดขึ้นหลายด้าน อาทิ เงินผัน

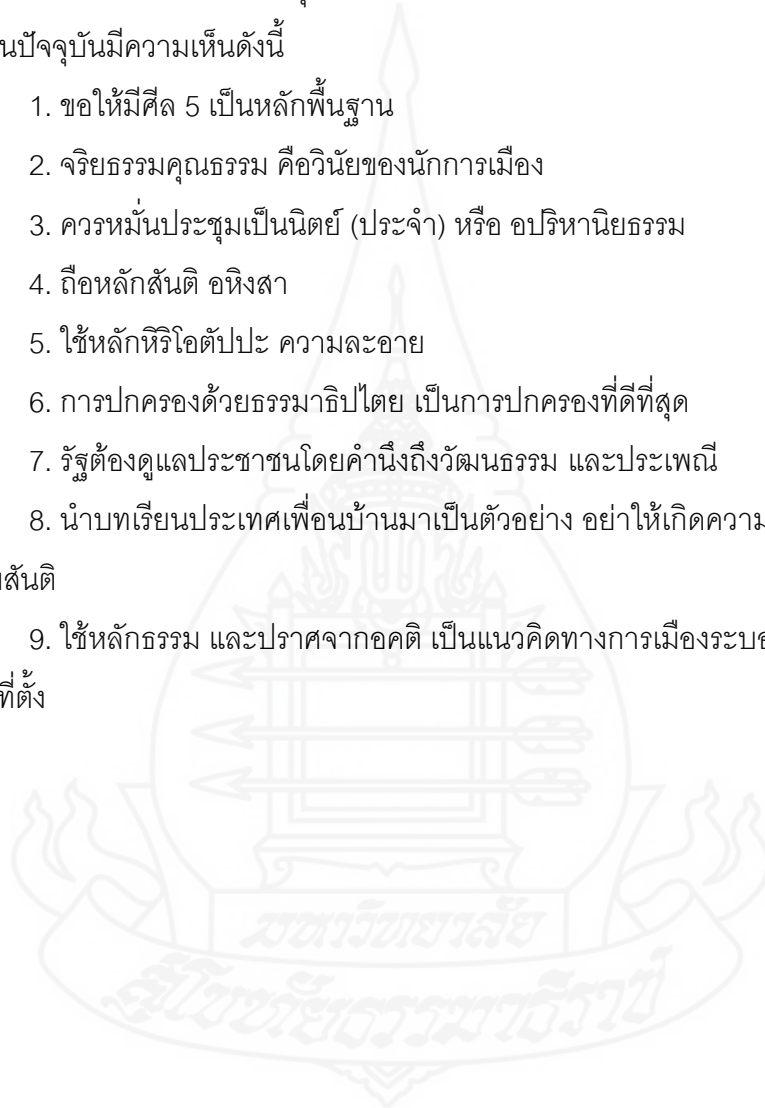

การประสานสัมพันธ์กับต่างประเทศ (ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน) ที่สำคัญคือการช่วยเหลือชาวไร่ชาวนาซึ่งเป็นประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศให้มีการกินดีอยู่ดี โดยนโยบายเหล่านี้ยังคงปรากฏในปัจจุบัน คือนโยบายประชานิยมต่างๆ นั่นเอง

ความเห็นในการเมืองปัจจุบัน

การนำหลักแนวคิดเชิงพุทธศาสนามาใช้กับนักการเมืองพรรคการเมือง และกิจกรรมการเมืองในปัจจุบันมีความเห็นดังนี้

1. ขอให้ม็ลศีล 5 เป็นหลักพื้นฐาน
2. จริยธรรมคุณธรรม คือวินัยของนักการเมือง
3. ควรหมั่นประชุมเป็นนิตย (ประจำ) หรือ อปรีหานิยธรรม
4. ถือหลักสันติ อหิงสา
5. ใช้หลักหิริโอตตัปปะ ความละอาย
6. การปกครองด้วยธรรมาธิปไตย เป็นการปกครองที่ดีที่สุด
7. รัฐต้องดูแลประชาชนโดยคำนึงถึงวัฒนธรรม และประเพณี
8. นำบทเรียนประเทศเพื่อนบ้านมาเป็นตัวอย่าง อย่าให้เกิดความขัดแย้งวุ่นวาย และอยู่กันด้วยสันติ
9. ใช้หลักกรรม และปราศจากอคติ เป็นแนวคิดทางการเมืองระบอบธรรมาธิปไตย ที่มีศีล 5 เป็นที่ตั้ง

สัมภาษณ์พระธรรมกิตติวงศ์ (เจ้าอาวาสวัดราชโอรสาราม)
วันที่ 1 ธันวาคม 2556 เวลา 16.00 – 17.00 น. ณ วัดราชโอรสาราม

ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลทั่วไปของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ได้จากหนังสือที่เป็นวรรณกรรมต่างๆ แต่จะให้เข้าใจได้ลึกซึ้งต้องหาข้อมูลเกี่ยวกับที่มาของงานเขียนเหล่านี้มาจากสิ่งใด หรืออะไรที่เป็นแรงจูงใจให้เขียนวรรณกรรมแต่ละเรื่อง และท่านค้นคว้ามาอย่างไร

วรรณกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนาเคยอ่านมาบางเรื่อง มีจุดเด่น คือ **เรียบเรียงความรู้จากหลักธรรมได้ดี อ่านเข้าใจง่ายใช้ภาษาที่สื่อได้ทันสมัย** เพราะเป็นนักเขียนและมีพื้นฐานด้านพุทธศาสนา จึงถ่ายทอดได้ชัดเจน ทำให้ผู้อ่านเข้าใจธรรมะได้ทุกระดับ เรื่องที่เด่นและน่าสนใจ คือ เบญจขันธ์

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ กับพุทธศาสนา

การเรียบเรียงด้านพุทธศาสนา **คงไม่ลึกซึ้ง** เป็นเพียงความรู้ระดับหนึ่ง เพราะท่านเป็นคฤหัสถ์จึงมีความเข้าใจในลักษณะคนทั่วไป **ไม่เหมือนการศึกษาของบรรพชิต** (พระเถร) และไม่กว้างขวาง เป็นการนำประเด็นที่สนใจมาสัมพันธ์กับหลักคำสอนของศาสนา หรือกระแสสังคมกล่าวถึงเรื่องใดก็เขียนบทความเรื่องนั้น

ความเห็นหรือแนวคิดในงานวรรณกรรม ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ถ่ายทอดตรงๆ จากความคิดของตนเอง บางครั้งอาจแย้งกับความเห็นของนักวิชาการอื่นๆ (อาทิ เคยมีบางส่วนเห็นไม่ตรงกับท่านพุทธทาสภิกขุ) ดังนั้นงานเขียนยังไม่ถึงขั้นที่เป็นงานวิชาการที่จะนำมาอ้างอิงหรือวิเคราะห์วิจัยได้

ภาพรวมของงานเขียนของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ **มีผลต่อผู้อื่น 2 ประการ คือคนที่ไม่ค่อยมีความรู้ธรรมะอ่านแล้วรู้สึกสบายใจ ส่วนคนที่มีความรู้ธรรมะสามารถยอมรับแนวคิดได้** ไม่มีใครโต้แย้งหรือคัดค้าน

คึกฤทธิ์กับการเมือง

บทบาททางการเมืองที่สำคัญในช่วงที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี (คนที่ 13) คือ **นโยบายเงินผัน** เป็นนโยบายสร้างงานให้ชาวบ้านหรือรากหญ้าเมื่อชาวบ้านมีงานย่อมมีรายได้ การจัดสรรงบประมาณเงินผันนี้มีคุณค่า 2 ประการ คือ **ชาวบ้านมีรายได้และสังคมได้ประโยชน์** ด้วยการสร้างงานทำให้เกิดผลงานในท้องถิ่นต่างๆ แม้ผลงานที่เกิดขึ้นจะ**ไม่เป็นชิ้นเป็นอันหรือใหญ่โตนัก** แต่จะได้**ความรู้สึกที่ดีจากประชาชน คือมีงานทำอย่างทั่วถึง** ถือเป็น**การแจกเงินที่มีกลยุทธ์ และได้ประโยชน์มาก**

ตัวอย่างในต่างประเทศที่คล้ายกับเงินผันคือการสร้างงานของประเทศภูฏาน เจ้าชาวบ้านมาทูปก้อนหินเพื่อสร้างถนน (ไม่ต้องใช้โรงโม่) ชาวบ้านมีงานทำเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ ที่ประเทศเมียนมาก็มีการสร้างงาน ซ่อมถนนที่เหมือนกับการสร้างงานในภูฏาน

ผลงานที่ดีเด่นอีกประการหนึ่ง คือ **การเปิดสัมพันธ์กับประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน เป็นการวางนโยบายถ่วงดุลอำนาจเหมือนสมัยรัชกาลที่ 5** สร้างความสัมพันธ์กับยุโรปและรัสเซีย ผลที่ตามมาคือการแก้ปัญหาความขัดแย้งกับพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยให้ยุติบทบาทลงจนสลายตัวไปในที่สุด

หลักธรรมะกับการเมือง

การปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 มีการนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาใช้ **ทั้งทศพิธราชธรรม และจักรวรรดิวัตร** ส่วนปัจจุบันเห็นว่าการนำเอาหลักธรรมเรื่อง **ราชสังคหวัตถุ 5** มาใช้น่าจะเหมาะสมกว่าได้แก่

1. สัสสมณะ   ฉลาดในการบำรุงเกษตรกรรมและกสิกรรม
2. บุริสมณะ   ฉลาดในการบำรุงคนหรือรู้จักใช้คน
3. สัมมาปาสะ   การดูแลสุขทุกข์ของประชาชนให้กินดีอยู่ดี
4. วาชเปยยะ   พุดจาไฟเพราะรู้จักพูด รู้จักชี้แจง รู้จักผูกใจคน
5. นิรัคคพะ   บริหารประเทศให้อยู่เย็นเป็นสุข

นอกจากนี้ คือ **บุญกิริยาวัตถุ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา** หากนำไปปฏิบัติในการเมืองก็จะทำให้เป็นการเมืองการปกครองที่ดี ควบคู่กับการภาวนาที่ทำให้จิตสงบ ควบคุมอารมณ์ได้ ย่อมลดปัญหาความขัดแย้ง

สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร.กระมล ทองธรรมชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิตศึกษาด้านรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยสยาม วันที่ 4

ธันวาคม 2556 เวลา 11.30 – 12.30 น. ณ มหาวิทยาลัยสยาม

ข้อมูลทั่วไป

ทราบข้อมูลเกี่ยวกับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เมื่อท่านดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ปี 2518 นโยบายโดดเด่นคือเงินผันที่เป็นการสร้างงานให้กับประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งเป็นการกระจายรายได้ ทำให้ชาวบ้านมีงานทำมีรายได้มากขึ้น ถือว่าเป็นการพัฒนาฐานรากเพื่อนำไปสู่การพัฒนาประเทศในภาพรวม

ส่วนการรวมพรรคการเมือง จากพรรคกิจสังคมเพียง 18 เสียง สามารถรวมพรรคการเมืองถึง 10 พรรค เข้ามาเป็นรัฐบาลได้นั้น มีปัจจัยจากความเป็นผู้นำที่โดดเด่น มีศิลปะการพูดจูงใจมีความโปร่งใส ซื่อสัตย์สุจริต การสื่อความหมายเข้าใจได้ง่าย เพราะเป็นนักเขียนมาก่อน ประการสำคัญคือ ทุกฝ่ายให้การยอมรับในความรู้ความสามารถ

แนวพหุทกับการเมืองไทย

แนวคิดที่กล่าวถึง คือ **ทศพิธราชธรรม** ซึ่งเป็นหลักธรรม 10 ประการ ที่พระมหากษัตริย์ทรงยึดถือปฏิบัติในการปกครองอาณาประชาราษฎร์ ต่อมาได้พัฒนาเป็นหลักธรรมภิบาล 6 ข้อ ที่ใช้ในระบอบราชาธิปไตย อย่างไรก็ดีทศพิธราชธรรมในสมัยนี้มีได้ใช้เฉพาะพระมหากษัตริย์เท่านั้น แต่ได้กระจายแนวคิดไปสู่การเมืองการปกครองในระดับต่าง ๆ

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ มีความรอบรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนาอย่างดีคนหนึ่งได้เรียบเรียงวรรณกรรมหลายเรื่องที่เป็นแนวคิดของพระพุทธศาสนาโดยแนวคิดหนึ่งที่มีผู้นำเสนอเกี่ยวกับการเมืองไทย คือ **การปกครองแบบธรรมาธิปไตย** ที่พระนักปราชญ์หลายรูปเสนอไว้ อาทิ ท่านพุทธทาสภิกขุ พระพรหมคุณาภรณ์ เป็นต้น

ในบทความของศาสตราจารย์ ดร.กระมล หัวข้อแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ก็เคยกล่าวถึงในลักษณะเป็นการนำหลักแนวพหุทมาใช้กับการเมืองไทย กล่าวคือ **ถ้ามีหลักธรรมในการเมืองการปกครองจะทำให้บ้านเมืองมีความสงบ เจริญรุ่งเรือง เหมือนเป็นแผ่นดินทอง**

ข้อคิดเกี่ยวกับการเมืองไทย

การเมืองไทยยังเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เพราะถือเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองของประเทศไทยที่คนส่วนใหญ่ให้การยกย่องสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน และในอนาคตอีกยาวนานก็น่าจะมีลักษณะนี้

อนึ่ง การเมืองไทย ควรเป็นสถาบันที่มีการถ่วงดุลอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ ซึ่งไม่ควรก้าวก่ายอำนาจกัน ทั้งนี้การเมืองไทยจะเข้มแข็งต้องมีพรรคการเมืองที่เข้มแข็ง คือเป็นพรรคใหญ่พรรคเดียวหรือสองพรรค ไม่ควรเป็นรัฐบาลผสมหลายพรรค เพราะทำให้เกิดความขัดแย้งกันเองเป็นผลกระทบต่อเสถียรภาพทางการเมือง

การเมืองไทยปัจจุบันควรมีหลักธรรมในตัวของนักการเมืองและการดำเนินกิจกรรมการเมืองต้องอยู่บนพื้นฐานของธรรมะ อย่างน้อยการมีศีล 5 หรือหลักหิริโอตตัปปะ (ความละอายต่อการทำผิด) การมีขันติไม่เบียดเบียน ความเมตตา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันจะทำให้การเมืองไทยไม่เกิดปัญหาขัดแย้งที่รุนแรง

ศาสตราจารย์ ดร.ลิขิต อีร์เวคิน ราชบัณฑิต สาขาธรรมศาสตร์และการเมือง

วันที่ 19 ธันวาคม 2556 เวลา 10.15-11.30 น. ณ มหาวิทยาลัยสยาม

ข้อมูลทั่วไป

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นเชื้อพระวงศ์มีฐานะชนชั้นสูง จบการศึกษาจาก อังกฤษ สาขา เศรษฐศาสตร์ การเมืองการปกครอง (P.P.E) สำหรับผู้นำหรือนักปกครองทำให้ มีความรู้กว้างขวาง กลับมาประเทศไทยทำหน้าที่สื่อพิมพ์สยามรัฐ (พ.ศ. 2493) และเข้าสู่อการเมือง เป็นทั้งนักคิดและนักเขียนที่สังคมไทยให้การยอมรับมาก

การเข้าสู่วิถีการเมืองจากแนวคิดต่อต้านจอมพล ป.พิบูลสงคราม โดยใช้ วรรณกรรมเป็นสื่อ เสนอความเห็น ได้ร่วมแสดงภาพยนตร์กับมารอนแบรอนโด เป็น นายกรัฐมนตรีเมืองสารขันธ์ และอยู่เบื้องหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ตั้งพรรคกิจสังคมจาก แนวดำเนินงานของพรรคกิจประชาคมในประเทศสิงคโปร์ ต่อมาปี 2517 มีการใช้ รัฐธรรมนูญฉบับที่ประชาชนมีส่วนร่วมร่าง (จากตัวแทนสาขาอาชีพต่างๆ) เมื่อ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ตั้งรัฐบาลไม่ได้ทำนจึงรวบรวมพรรคการเมืองหลายพรรคจัดตั้งรัฐบาล ทั้งที่ขณะนั้นพรรค กิจสังคมมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) เพียง 18 คนเท่านั้น

ขณะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนที่ 13 (พ.ศ. 2518) ใช้หลักประชาธิปไตยใน ลักษณะประนีประนอม ไม่เคยฟ้องหมิ่นประมาทผู้ใด แม้จะมีการพังบ้าน หรือกล่าวหาให้ร้าย ก็ไม่เคยถือโทษ ต่อมาเกิดวิกฤติการเมืองความขัดแย้งระหว่างพรรคร่วมรัฐบาลจึงประกาศยุบสภา ผลงานทางการเมืองโดดเด่น ได้แก่ การเปิดความสัมพันธ์กับประเทศสาธารณรัฐประชาชน จีน โดยใช้การทูตนำการเมือง

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ นับเป็นปราชญ์ของแผ่นดิน เพราะมีความรอบรู้ทั้งด้านการเมือง ศิลปวัฒนธรรม วรรณกรรม มีบุคลิกหลากหลายในตัวบุคคลคนเดียว ข้อเขียนใน หนังสือพิมพ์สยามรัฐแม้อ่านง่าย แต่มีความลึกซึ้งอาจต้องใช้เวลาศึกษาจึงจะเข้าใจได้ และวรรณกรรมส่วนมากเป็นการดัดแปลงจากวรรณกรรมของต่างประเทศ เช่น สามก๊ก ราชนิพนธ์ เป็นต้น

แนวคิดด้านพุทธศาสนา

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ มีความรอบรู้หลักธรรมของพุทธศาสนา ชื่นชมในพระพุทธเจ้าที่เป็น ศาสตามีบาตรใบเดียว อันแสดงถึงการละกิเลส ใช้หลักพุทธศาสนาในงานเขียนต่างๆ ไป เช่นการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่มีเรื่องการเมืองมากนัก ข้อเขียนเป็นประชาธิปไตย ยอมรับการติติง การ นำหลักพุทธศาสนามาใช้มักเกี่ยวกับชีวิตประจำวันมากกว่าการเมือง

แนวคิดพุทธศาสนากับการเมืองไทย

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เชื่อว่าศาสนาที่ดีที่สุด คือศาสนาที่ทำให้คนเข้าถึงศาสดาได้มากที่สุด ดังเช่นพุทธศาสนา พุทธศาสนาเน้นความมีเมตตา ซึ่งตรงข้ามกับการเมืองปัจจุบันที่มุ่งทุนนิยม หรือผลประโยชน์ตนเองมากกว่าส่วนรวม กลายเป็นธุรกิจการเมือง **ดังนั้นพุทธศาสนาปัจจุบันสามารถแบ่งได้ดังนี้**

1. พุทธศาสนาทางราชการ ที่ปรากฏในเอกสารราชการหรือใบสมัคร
2. พุทธพิธีกรรม ซึ่งไม่เกี่ยวกับสอน เช่นการทำบุญตักบาตร
3. พุทธไสยศาสตร์ เกี่ยวกับความเชื่อ เช่น วิชา จตุคามรามเทพ
4. พุทธพาณิชย์ ใช้ความเชื่อทางพุทธไปหาประโยชน์ เช่น เช่าพระ สร้างพระ
5. พุทธท่องเที่ยว คือ ท่องเที่ยวธรรมะ เที่ยวอินเดีย ณ สังเวชนียสถาน
6. พุทธปรัชญา คือ พุทธที่เป็นเชิงวิชาการ ได้แก่ แนวคิดของพระผู้นำความคิดบางรูป เช่น ท่านพุทธทาสภิกขุ เป็นต้น

คนไทยส่วนมากมีความเชื่อมงาย ควรหมั่นศึกษาศาสนาพุทธในเชิงพุทธปรัชญาให้มากขึ้น เพราะพุทธศาสนาจะทำให้คนเกิดปัญญา มีศีลธรรมจริยธรรมซึ่งจะไม่เกิดความขัดแย้งเดือดร้อน ทั้งนี้ บทบาททางการเมืองปัจจุบันควรสร้างความมั่นคง เคารพสถานภาพทางสังคม และใช้อำนาจด้วยคุณธรรมจริยธรรม โดยนักการเมืองต้องมีศีลธรรมจริยธรรม

สังคมไทยปัจจุบันถูกครอบงำจากวัตถุนิยม คนที่สมบูรณ์ต้องพร้อมทั้งร่างกาย ปัญญา และจิตใจ ซึ่งคนไทยส่วนมากขาดจิตวิญญาณ ถ้าคนดีเข้ามาเป็นส่วนร่วมทางการเมืองจะเกิด Social Soul (วิญญาณสังคม) มนุษย์ปัจจุบันจึงแบ่งได้ 3 ประเภท คือ

1. มนุษย์ก่อกมลเวลา
2. มนุษย์ตกแต่ง (ตามฐานะสังคม)
3. มนุษย์เปราะเปื้อน เป็นมนุษย์ที่มีกิเลส

นอกจากนี้กรมพระยาดำรงราชานุภาพให้ข้อคิดเกี่ยวกับคนไทยไว้ 3 ประการ คือ

1. คนไทยรักสงบ
2. ไม่ชอบการประจันหน้า
3. รู้จักผสมผสานประโยชน์ (เลี่ยงการประจันหน้า)

มนุษย์เราจะกลมกลืนได้ดีที่สุดคือ การนำหลักศาสนามาประยุกต์ สาเหตุสำคัญของความขัดแย้งในประเทศไทยมาจาก

1. คนไทยมี Social Mind น้อย
2. มีมนุษย์ก่อกมลเวลาน้อย
3. อยู่ในระบบทุนนิยม

4. เกิดสังคมย้อนกลับ
5. สังคมมีการขยับตัว จากการศึกษา
6. ระบบสังคมปรับตัวไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม
7. กลุ่มผลประโยชน์เดิมตักตวงไม่ได้

การที่สังคมไทยแตกแยกขัดแย้งกัน เพราะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกี่ยวกับสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค สิทธิมนุษยชน ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และความยุติธรรม แต่ก็สามารถ แก้ไขได้ใน 4 ประการ คือ

1. จัดระเบียบการเมืองสร้างรัฐให้เข้มแข็ง
2. สร้าง จารีตประเพณี จากระบบกษัตริย์ทรงเป็นประมุข
3. ใช้เหตุผลทางกฎหมาย (legal rational)
4. มีผู้นำที่มีบุญญาธิการเข้ามาแก้ไข

หากไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยประการใดประการหนึ่ง จนไม่มีทางออกอาจต้องกลับไป ใช้กำลัง ซึ่งจะทำให้ประเทศชาติเสียหาย

พระพรหมวชิรญาณ (ประสิทธิ์ เขมังกโร สุทธิพันธุ์) เจ้าอาวาสวัดยานนาวา

วันที่ 20 ธันวาคม 2556 เวลา 9.30 – 11.15 น. วัดยานนาวา

ข้อมูลทั่วไป

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ถือว่าเป็นปราชญ์ของชาวไทย มีความตระหนักในการใช้ปัญญา ที่เรียกว่า ธรรมปัญญา แม้จะเกิดในตระกูลขุนนาง เป็นคนหบดี แต่ดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง การใช้ปัญญามีสติควบคุม กล่าวคือสติมาปัญญาเกิด การปฏิบัติตนให้หลักประนีประนอมโดยโลกไม่เข้าธรรมไม่ขุน

ท่านเป็นปราชญ์อย่างงดงามที่ชาวโลกรับรู้เพราะงานเขียนใช้ธรรมปัญญาจึงเกิดประโยชน์แก่สังคม นอกจากนี้การเป็นนักคิดนักเขียนสามารถเรียบเรียงความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนาให้เข้าใจได้ง่าย และมีความลึกซึ้งเกี่ยวกับวัฒนธรรมตะวันออกที่มักไม่แสดงออกอันตรงข้ามกับวัฒนธรรมตะวันตกที่กล้าแสดงออก โดย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ผสมผสานได้ทั้งวัฒนธรรมทั้งสอง เพราะไปศึกษา ณ ประเทศอังกฤษในช่วงระยะเวลาหนึ่ง

แนวพุทธของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เน้นความซื่อสัตย์สุจริตที่นำไปใช้ได้ในทุกโอกาสประกอบด้วยหลักคำสอนที่เน้นหัวใจของพระพุทธศาสนา 3 ประการ คือ การมุ่งกระทำความดี ละเว้นความชั่ว และทำจิตใจให้ผ่องใส ในความเห็นของพระพรหมวชิรญาณ การทำความชั่วเหมือนผ้าเปื้อน แม้จะย้อมก็ไม่สวยงาม ควรมีจิตใจที่สะอาดด้วยศีล 5 และตั้งอยู่ด้วยความไม่ประมาท

ข้อเขียนทั่วไปของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ แม้จะกว้างแต่ก็ให้แนวทางด้านพุทธศาสนาได้อย่างดี หนังสือพิมพ์สยามรัฐจึงได้รับความนิยมจากข้อเขียนของท่าน หลังจากออกัสถุกรรมยังได้รับความนิยมมาตลอด นับว่าเป็นปูชนียบุคคลที่ทำคุณประโยชน์แก่สังคมอย่างกว้างขวาง

แนวคิดการเมืองแนวพุทธ

การเมืองการปกครองไทยเป็นแบบพหุพรรคองถูกตั้งแต่สมัยสุโขทัย ต่อมาเป็นแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยอาศัยหลักธรรมของพระพุทธเจ้า บ้านเมืองสงบเรียบร้อยจากพระบารมีของพระมหากษัตริย์ไทยมาแต่โบราณ มาถึงการเปลี่ยนแปลงเป็นระบอบประชาธิปไตย ประกอบกับคนไทยมีการศึกษาสูงขึ้นเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่ศึกษาจากตะวันตกก็มีความเห็นแตกต่างจากเดิม เกิดกลุ่มเกิดพรรคการเมือง เน้นผลประโยชน์และการแย่งชิงอำนาจการเมืองจนแบ่งฝ่ายแบ่งข้างหาข้อยุติไม่ได้

ดังนั้นเห็นว่าการปกครองแบบราชาธิปไตยเหมาะสมสำหรับประเทศไทย เนื่องจากเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองการปกครองที่มีมานานจนเป็นที่ยอมรับกันในหมู่คนไทย ในประเด็นของระบอบราชาธิปไตยที่อ้างว่าประชาชนเป็นใหญ่หรือต้องฟังเสียงข้างมากนั้น ความจริงเห็นว่าการเมืองการปกครองในระบอบนี้คือการเน้นประโยชน์ของประชาชนเป็นใหญ่ หรือการปกครองให้ประชาชนได้รับประโยชน์มากที่สุด

คนไทยในต่างประเทศ เช่น ดร.ปรีดี พนมยงค์ ได้ให้ข้อพิจารณาเกี่ยวกับสังคมไทยไว้ อย่างลึกซึ้ง กล่าวคือ ปัญหาที่เกิดขึ้นมาจากความโลภ โกรธ หลง การมีตัณหาที่ลึกลับที่เห็นแก่ตัวจนเกิดแย่งชิงผลประโยชน์กัน ควรใช้หลักธรรมของพระพุทธศาสนา ถ้ามีความโลภต้องแก้ด้วยการให้ทาน ความโกรธต้องแก้ด้วยการมีศีล และความหลงต้องแก้ด้วยการภาวนา การเมืองไทยควรส่งเสริมให้คนดีเข้ามามีบทบาท ดังพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช โดยพิจารณาเลือกคนบริหารประเทศที่มีความรู้ความสามารถและเป็นคนดีมีศีลธรรมจริยธรรม

การปฏิบัติใดๆ ต้องอยู่บนพื้นฐานของความยุติธรรมปราศจากอคติ คือ ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ดังเช่นปฐมบรมราโชวาท “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขของมหาชนชาวสยาม” แสดงว่าในหลวงของเราเข้าถึงประชาชนมิใช่อยู่แต่ในวัง พระองค์ทรงงานตลอดมากกว่า 60 ปี เพื่อประชาชนด้วยพระเมตตาปัญญาบารมี และทรงความยุติธรรม

ผู้ปกครองหรือนักการเมืองต้องมีความสุจริต มีความเอื้อเฟื้อมีเมตตาและเห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว ความสำเร็จของการบริหารกิจการบ้านเมืองควรใช้หลักธรรมมรรค 8 ทั้งนี้ หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาในเรื่องบาปบุญคุณโทษนั้น ใครทำผิดย่อมได้รับโทษจะมีการนิรโทษกรรมมิได้ เมื่อเป็นเช่นนี้คนไทยทุกคนควรสำนึกในปัจจุบัน โอิวาทที่ไม่ควรตั้งอยู่ในความประมาทเพราะทุกคนย่อมต้องตาย และเอาทรัพย์สินใดไปไม่ได้ ดังนั้นระหว่างที่มีชีวิตอยู่ควรตั้งมั่นในความดีตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา

ความไม่ประมาท คือการมีสติ และเมื่อมีสติย่อมเกิดปัญญาที่เปรียบเสมือนแสงสว่างใช้แก้วิกฤติความมืดมัวได้ ปัญญาที่ใช้แก้วิกฤติหรือแก้ไขปัญหานี้มีได้ 3 ประการ คือ

1. สุตมยปัญญา เป็นปัญญาจากการสดับรับฟังการศึกษาเล่าเรียน
2. จินตามยปัญญา เป็นปัญญาจากการตรึกตรอง คิดค้น
3. ภาวนามยปัญญา เป็นปัญญาจากการอบรมจิต การเจริญภาวนา

อนึ่งอาจแบ่งปัญญาได้ 2 ประเภท คือ โลกีย์ปัญญา เป็นปัญญาที่ยังไม่บริสุทธิ์ ได้แก่ ปัญญาในวงการศึกษา ที่แทรกผลประโยชน์ หรือเป็นโทษให้กับสังคม เช่น ปัญญาที่ใช้สร้าง

อาวุธ เป็นต้น ส่วนปัญญาที่ไม่มีพิษมีภัย คือ **โลกุตระปัญญา หรือ ธรรมปัญญา** ที่ใช้แก้ปัญหาต่างๆ ได้

กล่าวโดยสรุป เราภูมิใจที่คนไทยมีชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ทำให้คงยืนงมาจนถึงปัจจุบัน จึงควรสำนึกและตอบแทนประเทศชาติให้อยู่ร่วมกันด้วยความ **สันติสุข มีศีล สมานิปัญญา** ที่ใช้แก้ปัญหาวิกฤติของชาติได้

สัมภาษณ์ นายสมบัติ ภูภาณจน์ อดีตเลขาธิการส่วนตัวของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

วันที่ 6 มกราคม 2557 เวลา 10.30-11.50 น. ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย

ข้อมูลทั่วไป

เริ่มอ่านวรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เมื่อปี 2506 และได้รู้จักท่านเมื่อเข้าศึกษาที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปี 2509 โดยฟังบรรยายวิชาอารยธรรมไทยด้านพุทธศาสนา ต่อมาได้มีการก่อตั้งโซนธรรมศาสตร์ และร่วมฝึกหัดโซนรุ่นแรก ปลายปี 2513 เข้าทำงานที่หนังสือพิมพ์สยามรัฐ จึงใกล้ชิดท่านตลอดมาจนถึงอสัญกรรมเมื่อ ปี 2538 รวมรู้จักท่านมาเป็นเวลา 25 ปี

แนวคิดของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ปรับเปลี่ยนไปตามกระแสสังคมเป็นระยะ ๆ กล่าวคือเมื่อเข้าฝึกหัดโซนธรรมศาสตร์ เข้าใจว่าท่านต้องการฟังความคิดคนรุ่นใหม่ มีอารมณ์ขัน พุดคุยให้ความรู้แก่นักศึกษาได้หลากหลาย แนวคิดที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาที่เห็น **ประจักษ์**ได้จากวรรณกรรมชื่อ **“ห้วงมหรณพ”** จากนั้นมีวรรณกรรมด้านพุทธศาสนาออกมาบ้าง เช่น ชรากถา มรณภกถา เป็นต้น

วรรณกรรมเด่นอันเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปคือ **คอลัมน์ตอบปัญหาประจำวัน** ซึ่งเริ่มเขียนมาตั้งแต่ปี 2494 โดยนำหลักธรรมในพุทธศาสนามาอธิบายปัญหาสังคม และมีวรรณกรรม **“ไม่แดง”** ในช่วงต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์

แนวคิดด้านพุทธศาสนา

แนวคิดด้านพุทธศาสนาเริ่มเห็นชัดเจนในช่วงปี 2493-2495 เป็นแนวคิดอย่างกว้าง วิจารณ์พิธีกรรมทางศาสนาต่างๆ ไป เมื่อมีวรรณกรรม **“ธรรมแห่งอริยะ”** ได้นำเรื่องอารยธรรม ตะวันออกมาสัมพันธ์กับการเกิดศาสนาพุทธและการส่งเสริมศาสนาพุทธของพระเจ้าอโศกมหาราช หรือพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช

ในประเทศไทยแนวคิดยุคแรกเน้นหลักพุทธศาสนากับสังคม ในช่วงรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม (2493-2500)

ยุคที่สองเน้นพุทธศาสนากับสถาบันพระมหากษัตริย์ (ปี 2500-2505) คนทั่วไปใช้ศีล 5 ส่วนพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นพุทธมามกะ ใช้หลักทศพิธราชธรรม โดยมีทางสายกลางเป็นแนวปฏิบัติ

ยุคที่สาม เน้นเรื่องพุทธศาสนากับเซ็น เกิดแนวคิดด้านลัทธิคอมมิวนิสต์ ทหารมีอำนาจปกครองทำให้มีการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพ เกิดวรรณกรรมอีกเล่มหนึ่งคือ **“ไม่แดง”** (ปี 2506-2516)

ยุคที่สี่ เมื่อเกิดการเรียกร้องรัฐธรรมนูญ หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ได้เปลี่ยนแนวคิดใหม่ มุ่งปลุกฝังพุทธศาสนาให้กับนิสิตนักศึกษา มีการสอนวิชา

พุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยท่านกับสมเด็จพระญาณสังวร (สมเด็จพระสังฆราช) พุทธศาสนาจึงเข้าสู่วงการศึกษารูปธรรม ส่วนคอดัมน์ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ คือคอดัมน์ข้างวัดเพื่อนำสังคมสู่ความถูกต้อง และหลีกเลี่ยงไปเขียนเรื่องอื่นๆ เช่น ธรรมแห่งอริยะเพื่อเป็นพื้นฐานความรู้ที่มาจากพุทธศาสนา ซึ่งเป็นแนวคิดทางการเมืองของอินเดีย

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เข้าสู่การเมืองในช่วงปี 2489 – 2492 เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นกรรมาธิการรัฐสภา เป็นรัฐมนตรี ต่อมาได้ลาออกจากตำแหน่งทางการเมืองมาก่อนตั้งหนังสือพิมพ์สยามรัฐ เมื่อปี 2493 เคยอุปสมบทอยู่ระยะหนึ่งจากนั้นได้ลาสิกขามาเขียนคอดัมน์ตอบปัญหาประจำวันในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ

หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ได้เป็นประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติทำให้เข้าสู่การเมืองอีกครั้ง และตั้งพรรคกิจสังคม เมื่อปี 2517 จนได้เป็นนายกรัฐมนตรีเมื่อปี 2518 ช่วงเวลานี้ไม่เวลาเขียนคอดัมน์หนังสือพิมพ์ ระหว่างเป็นผู้นำรัฐบาลได้ใช้หลักธรรมอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา โดยเฉพาะใช้อุเบกษากรณีที่ถูกตำรวจบุกพักบ้าน

เมื่อเกิดปฏิกิริยาโดยพลเรือเอกเอกองศักดิ์ ชลชออยู่ นายธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นนายกรัฐมนตรี ต่อมาเป็นพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ และพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ได้ออกจากวงการเมืองกลับมาเขียนคอดัมน์ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ มีการนำหลักธรรมมาแทรกเป็นบางครั้ง ความรู้ทางพุทธศาสนาที่ใช้เขียนคอดัมน์และวรรณกรรมต่างๆ ได้มาจากการอ่าน และการพูดคุยกับผู้รู้ เช่น สมเด็จพระธีรญาณมุนี (ม.ร.ว.ชื่น นพวงศ์) เป็นต้น

แนวคิดการเมืองแนวพุทธ

พุทธศาสนาปัจจุบันเน้นพิธีกรรมมากกว่าการพัฒนาด้านจิตใจ ขณะนี้เราขาดผู้นำแนวคิดทางศาสนามาใช้พัฒนาสังคมให้ หน่วยงานทางศาสนาทำหน้าที่ในการบริหารจัดการ ไม่ได้ลงมาพัฒนาคน ควรสร้างความเข้าใจว่าการเมืองเป็นชีวิตประจำวันแล้วนำหลักธรรมของพุทธศาสนาเข้ามาอบรมสั่งสอนในชีวิตประจำวัน ไม่ควรแยกศาสนาออกจากการเมือง

พระนักพัฒนาจิตใจมีน้อย เช่น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) **ควรส่งเสริมพระให้มีปรัชญาเชิงพุทธ** และสนับสนุนให้วัดได้ทำหน้าที่พัฒนาจิตใจแก่ชาวพุทธอย่างจริงจัง รวมถึงคณะรัฐศาสตร์ต้องนำหลักธรรมของพุทธศาสนาเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรการเรียนการสอนด้วย

แม้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ สิ้นไปเกือบ 20 ปี (อสัญกรรม ปี 2538) แต่ถือว่าท่านเป็นปราชญ์เป็นปรมาจารย์ทางการเมืองที่มีความเป็นพุทธแท้ เป็นตัวอย่างของการนำหลักธรรมหรือแนวคิดทางพุทธศาสนาใช้ในการเมืองและชีวิตประจำวัน สร้างจิตวิภาคาร (Academic mind) เพื่อให้คนไทยมีโอกาสเลือกสรรความรู้มาประยุกต์กับชีวิตประจำวันได้อย่างดียิ่ง

**สัมภาษณ์ นายสุรจิตต์ จันทรสาขา ประธานศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดมุกดาหาร
อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พรรคกิจสังคม**

วันที่ 12 มกราคม 2557 ณ หอแก้ว ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดมุกดาหาร

ข้อมูลทั่วไป

เป็นอดีตนักการเมืองพรรคกิจสังคม และอดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดนครพนม เมื่อปี 2517 อยู่ในช่วงที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นหัวหน้าพรรคกิจสังคม และดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อปี 2518 ภายหลังยุบสภาปี 2518 และพลเรือเอกสงัด ชลออยู่ ยึดอำนาจการปกครองโดยการปฏิรูปการปกครอง ในวันที่ 6 ตุลาคม 2519 จึงเลิกบทบาททางการเมือง ได้คุ้นเคย และรู้จัก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ มาตั้งแต่ท่านเข้าสู่การเมือง ท่านมีความรอบรู้หลายด้านนับเป็นปราชญ์ของแผ่นดิน และเป็นเสาหลักของประชาธิปไตย

นโยบายสำคัญของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ และพรรคกิจสังคม คือ **เงินผันที่กระจายงบประมาณให้ท้องถิ่นจัดการตนเอง** โดยเป็นการพัฒนาชนบทมาสู่การพัฒนาประเทศ นโยบายการสร้างความสัมพันธ์กับต่างประเทศ เช่น การเปิดความสัมพันธ์กับประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ทำให้คลี่คลายความขัดแย้งและการต่อต้านจากพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

แนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนา

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ มีความรอบรู้ด้านพระพุทธศาสนา ได้บรรยายเกี่ยวกับพุทธศาสนาที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และเขียนคอลัมน์ด้านพุทธศาสนาในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ **โดยนำหลักพุทธศาสนา มาปรับใช้กับชีวิตประจำวันและประยุกต์กับเหตุการณ์เฉพาะหน้าได้ตามโอกาส** ข้อเขียนอ่านเข้าใจได้ง่าย นับเป็นความสามารถในการอธิบายคำสอนของพุทธศาสนาให้ผู้อ่านได้ความรู้และนำไปใช้แก้ปัญหาต่างๆ ได้

แนวคิดการเมืองแนวพุทธ

นักการเมืองควรนำหลักพุทธศาสนาไปใช้ได้อย่างน้อยต้องมี **ศีล 5** มีหลักของหิริโอตตัปปะ (ความละอายต่อการทำสิ่งไม่ดี) มีความซื่อสัตย์สุจริต เป็นตัวอย่างให้กับสังคม ซึ่งจะเกิดศรัทธา และลดการทุจริตคอร์รัปชันให้หมดไปได้

ความขัดแย้งต่างๆ ทางการเมือง **ควรสร้างความเข้าใจ มีเมตตากรุณา เอื้อเพื่อเอื้อแผ่ต่อกัน** ไม่ใช่ความรุนแรง มีสติมีเหตุผลในการทำกิจกรรมการเมือง

สัมภาษณ์ ดร.เจริญ คันธวงศ์ อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร กรุงเทพมหานคร
พรรคประชาธิปัตย์

เมื่อวันที่ 15 มกราคม 2557 ณ บริษัทดิลลิเก้แอนด์กิบบินส์ กรุงเทพมหานคร

.....

ข้อมูลทั่วไป

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นปรมาจารย์ทางการเมืองของประเทศไทย มีความรอบรู้
ศาสตร์ต่างๆ หลายสาขา เป็นน้องชาย ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช อดีตหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ และ
อดีตนายกรัฐมนตรีของประเทศไทยเช่นเดียวกับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ **ที่ร่วมก่อตั้งพรรคประชาธิปัตย์**
ได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นรัฐมนตรี เมื่อเกิดเหตุการณ์เรียกร้องประชาธิปไตย
โดยขบวนการนิสิตนักศึกษาและประชาชน เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2516 ท่านได้รับเลือกเป็น
ประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติร่างรัฐธรรมนูญฉบับที่ให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนอย่าง
กว้างขวาง คือรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 เป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อปี 2518
โดยสามารถรวบรวมพรรคการเมืองหลายพรรค จัดตั้งรัฐบาลได้ทั้งที่พรรคกิจสังคมในขณะนั้นมี
สมาชิกสภาผู้แทนเพียง 18 คน

ภายหลังปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน โดยพลเรือเอกสงัด ชลออยู่ เมื่อ 2519 ได้เป็น
หัวหน้าพรรคกิจสังคม ต่อมาได้เลิกบทบาททางการเมืองมาเขียนบทความในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ
และสร้างวรรณกรรมหลายเล่มที่ยังได้รับความนิยมมาถึงปัจจุบัน

แนวคิดด้านพุทธศาสนา

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ มีความรู้ด้านพุทธศาสนาอย่างดีคนหนึ่งและสามารถถ่ายทอดให้คน
ทั่วไปได้เข้าใจด้วยการเขียนบทความเกี่ยวกับพุทธศาสนาในหนังสือพิมพ์สยามรัฐตาม
โอกาสหรือตามกระแสสังคมแนวคิดด้านพุทธศาสนา คือการนำหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนา
มาใช้กับชีวิตประจำวัน เช่น **ศีล 5 ความซื่อสัตย์สุจริต** ซึ่งรัฐบาลภายใต้การนำของ ม.ร.ว.
คึกฤทธิ์ **ไม่มีปัญหาทุจริตคอร์รัปชัน และเป็นที่ศรัทธาของประชาชน**

แนวคิดด้านพุทธศาสนาแม้ไม่ลึกซึ้งแต่เข้าใจได้ง่าย การเป็นทั้งนักคิด นักเขียน
จึงช่วยให้การถ่ายทอดแนวคิดเหล่านี้สู่ประชาชนได้อย่างกว้างขวาง และใช้ประโยชน์ได้ในการ
ดำเนินชีวิต เช่น ชราภคา มรณภคา เป็นต้น

แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธ

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เป็นตัวอย่างที่ดีของนักการเมืองในการนำหลักธรรมของพุทธศาสนามา
ใช้ในการบริหารกิจการบ้านเมืองและดำเนินกิจกรรมทางการเมือง โดยเฉพาะ **ความซื่อสัตย์สุจริต**
ความมีเตตากรุณา ไม่เบียดเบียนผู้อื่น

การเมืองในปัจจุบันควรถ้อยทีถ้อยอาศัย อยู่ร่วมกันได้ ไม่ผูกใจเจ็บ
นักการเมืองที่ดีไม่ควรก้าวร้าว ต้องทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม รู้จักเลือกสรรคนมาใช้
ประโยชน์ เข้าถึงประชาชน และใช้การประนีประนอมเพื่อผลประโยชน์ของประเทศชาติ

ตัวอย่างแนวคิดของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ คือ **มีความคิดที่ดีและปฏิบัติได้** เช่น นโยบาย
เงินผัน การแก้ปัญหาความยากจน และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีทั้งในประเทศและกับ
ต่างประเทศ เฉพาะอย่างยิ่งการใช้ขันติธรรมในการแก้ไขปัญหา ท่านสามารถนำหลักธรรมนี้มาใช้
ในทางการเมืองได้ในหลายเรื่อง ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีให้การเมืองไทย

สัมภาษณ์ ม.ล.วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์ ผู้ศึกษาวิจัยแนวคิดของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช
เมื่อวันที่ 28 มกราคม 2557 ณ สโมสรรัฐสภา กรุงเทพมหานคร

ข้อมูลทั่วไป

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีความรอบรู้ศาสตร์หลายสาขาทั้งประวัติศาสตร์ วรรณกรรม ศิลปกรรม การเมืองการปกครอง เนื่องจากสำเร็จการศึกษาด้านปรัชญาการเมือง และ เศรษฐศาสตร์ ประกอบกับเป็นราชบัณฑิตมีประสบการณ์ในราชสำนักทำให้สามารถนำความคิดมา ประยุกต์กับกิจกรรมทางสังคมได้อย่างกว้างขวาง เมื่อมีผลงานด้านวรรณกรรม ทุกเรื่องล้วนให้ ข้อคิด และนำเสนอสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่สังคม เฉพาะอย่างยิ่งข้อคิดข้อเขียนในหนังสือพิมพ์ สยามรัฐ

ด้านการเมืองท่านมีประสบการณ์ ตั้งแต่ร่วมก่อตั้งพรรคการเมือง เป็น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นหัวหน้าพรรคการเมือง เป็นประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ เป็น รัฐมนตรี และเป็นนายกรัฐมนตรีรับบททางการเมืองได้รับการยอมรับจากสังคม และได้รับยกย่อง เป็นเสาหลักของประชาธิปไตย

เรื่องสำคัญที่น่าสนใจคือ เป็นบุคคลแรกที่ใช้คำว่า “การปกครองระบอบ ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” ซึ่งคำนี้ได้ใช้กันในวงการเมืองอย่างเป็นทางการ นอกจากนี้จุดเด่นอีกประการหนึ่งคือ การดำเนินชีวิต การทำงานและการแก้ปัญหาต่างๆ ท่านมีแนวทางหรือกลยุทธ์ ดังนี้

1. เริ่มจากการกำหนดปัญหา (definition) ให้ชัดเจน
2. จำแนกปัญหาว่าเกิดจากอะไรหรือมีความเป็นมาอย่างไร
3. พิจารณาปัจจัยของปัญหาว่ามีอะไรบ้าง
4. ลงมือแก้ปัญหาคด้วยเหตุผล
5. ติดตามและประเมินผลการแก้ปัญหาเพื่อทราบความสำเร็จหรือการแก้ไขต่อไป

แนวคิดทางพุทธศาสนา

เน้นหลักของโลกุตระธรรมและโลกียธรรม โดยโลกุตระธรรม เป็นธรรมขั้นสูงของ พระอรหัต ส่วนโลกียธรรมเป็นธรรมของคนทั่วไป ซึ่งมีแนวคิดการแบ่งแยกหลักธรรมเหมาะสมกับ สภาพสังคม ทำให้แยกอธิบายหลักธรรมของพุทธศาสนาให้เข้าใจได้ง่าย เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับ เหตุการณ์และการนำมาใช้ประโยชน์จึงสอดคล้องกับการดำรงชีพในปัจจุบันและใช้เป็นแนวทาง แก้ปัญหาได้

แนวคิดทางพุทธศาสนาปรากฏในโอกาสต่างๆ อาทิ การสร้างวรรณกรรมในโอกาสคล้ายวันเกิด (20 เมษายน) จะเกี่ยวกับคำสอนของพุทธศาสนา ได้แก่ ชาติกถา ชรากถา พยาธิกถา และ มรณกถา เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีคอลัมน์ตอบปัญหาในบทความของหนังสือพิมพ์สยามรัฐที่ปรากฏแนวคิดและหลักธรรมทางพุทธศาสนาตามโอกาสและตามเหตุการณ์ทางสังคม

แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธ

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ได้อธิบายการเมืองแนวพุทธเกี่ยวกับแนวคิดของ ธรรมราชา กับ เทวราชา โดยธรรมราชาเป็นการเมืองการปกครองที่นำหลักพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ ซึ่งมีวรรณกรรมเรื่อง ธรรมแห่งอริยะ ที่กล่าวถึงการปกครองที่ใช้หลักทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร และสังคหวัตร แนวคิดเหล่านี้ยังคงนำมาใช้อย่างกว้างขวางในปัจจุบัน ส่วนเทวราชาเป็นการปกครองที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย เชื่อว่าพระมหากษัตริย์เป็นเทพหรือเทวดามีบุญบารมี และสูงส่งกว่าคนทั่วไป ลัทธิความเชื่อนี้มีปรากฏในสมัยอยุธยา

ส่วนการปกครองในสมัยรัตนโกสินทร์ มีการเปลี่ยนแปลงสู่สมัยใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ด้วยการตั้งอำนาจการเมืองการปกครองจากขุนนางเข้ามาอยู่ส่วนกลาง (พระมหากษัตริย์) จากนั้นจึงกระจายอำนาจไปสู่ประชาชนให้ทั่วถึง และ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ เติบโตขึ้นยกย่องสถาบันกษัตริย์ในลักษณะของกษัตริย์นิยม (royalist) มีความจงรักภักดี และแนวคิดเป็นการปกป้องสถาบันกษัตริย์มาตลอด แม้ในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ท่านเห็นว่าเป็นการแย่งชิงอำนาจของคณะราษฎร มากกว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยความต้องการของประชาชน

ภาพรวมของการเมืองแนวพุทธในปัจจุบัน คือ แนวคิดเกี่ยวกับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ได้แก่ หลักทศพิธราชธรรม ที่นิยมนำมาใช้และปรับเปลี่ยนมาเป็นหลักธรรมาภิบาลในระบบราชการ ซึ่งจะเน้นให้หนักการเมืองและการดำเนินกิจกรรมการเมือง ต้องยึดหลักคุณธรรมจริยธรรมที่มาจากหลักธรรมของพุทธศาสนา

สัมภาษณ์นายชัชวาลย์ คงอุดม เจ้าของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ

วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2557 เวลา 13.30 – 14.30 น. ณ สำนักพิมพ์หนังสือพิมพ์สยามรัฐ

ข้อมูลทั่วไป

ได้รู้จัก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เมื่ออายุ 10 ปี โดยมีผู้ช่วยงานบ้านนำเข้าไป จากนั้นจึงเข้าออกบ้านท่านบ่อยครั้ง และพบเห็นนักวิชาการ นักการเมือง ตลอดจนสื่อมวลชนที่บ้านสวนพลู เป็นข้อมูลยืนยันถึงการยอมรับความรู้ความสามารถของท่านหลายด้าน สมควรให้การยอมรับเป็นปราชญ์ของแผ่นดิน ซึ่งสอดคล้องกับการยกย่องของ UNESCO ให้เป็นบุคคลสำคัญของโลกเมื่อครบ 100 ปี ชาตกาล

ภาพลักษณ์ส่วนตัวของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เป็นผู้จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ยกย่อง เทิดทูนปกป้องมาตลอดชีวิต คือมีลักษณะของ royalist มีความซื่อสัตย์ กล้าหาญ เด็ดขาดและมีหลักการอันเป็นตัวอย่างที่ดีของคนไทยในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

ในส่วนของการดำเนินกิจการหนังสือพิมพ์สยามรัฐสืบต่อจาก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์นั้น เพราะได้รับมอบจากท่านให้ช่วยสืบทอดเพื่อให้หนังสือพิมพ์นี้คงอยู่คู่สังคมไทยต่อไป เมื่อท่านถึงแก่อสัญกรรม และม.ล.รองฤทธิ์ (บุตรชาย) ไม่ประสงค์ดำเนินกิจการหนังสือพิมพ์ต่อ จึงขอรับช่วงมาเพื่อสืบทอดปณิธานและคงความเป็นสยามรัฐตามเจตนารมณ์ของท่าน โดยเป็นผู้ตอบปัญหาประจำวันในคอลัมน์เดิมของท่าน และนำสาระจากคอลัมน์หน้า 5 หรือ คอลัมน์ชอยสวนพลู มานำเสนอตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เพราะข้อคิดข้อเขียนของท่านยังมีความทันสมัย และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้เสมอ

แนวคิดด้านพุทธศาสนา

แม้ไม่มีความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมของพุทธศาสนามากนัก แต่จากการคุ้นเคยกับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์มานาน ได้พบเห็นบทความและวรรณกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนาหลายเรื่อง ส่วนมากเป็นการให้ข้อคิดหลักธรรมกับการใช้ชีวิต และการวิจารณ์เหตุการณ์บ้านเมือง

จุดเด่นของท่านคือ เป็นผู้มีศีล 5 และใช้หลักหิริโอตตัปปะ ได้แก่มีความละเอียดต่อการทำสิ่งไม่ดีเพราะตลอดชีวิตของท่านไม่เคยมีปัญหาด้านคุณธรรมจริยธรรม อันถือเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับสังคมไทยรวมทั้งการเมืองไทยได้อย่างดี

แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธ

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เป็นนักการเมืองที่มีความรู้ความสามารถ มีประสบการณ์ มีคุณธรรมจริยธรรม เปรียบได้กับเสาหลักของประชาธิปไตย ด้านการเมืองท่านถือหลักการมีอำนาจ

ต้องมีคุณธรรม ทำให้เกิดศรัทธาจากประชาชนเหมือนเช่นการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ปี 2518 ก็ใช้หลักการนี้ ดังนั้น ตั้งแต่ท่านเข้าสู่การเมืองจึงไม่มีปัญหาขัดแย้งในการใช้อำนาจ **ไม่มีปัญหาทุจริตคอร์ปชั่น และไม่มีผลประโยชน์ทับซ้อน**

ผลงานโดดเด่นคือนโยบายเงินผัน การเปิดสัมพันธ์กับประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน และการประสานพรรคการเมือง 5 – 6 พรรค จัดตั้งรัฐบาลได้แม้พรรคกิจสังคมที่ท่านเป็นหัวหน้าพรรคมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเพียง 18 คน

นอกจากนี้การบริหารงานของท่านได้ใช้**กลยุทธ์หลายรูปแบบ** เฉพาะอย่างยิ่งการ**เลือกใช้คน**ได้อย่างเหมาะสมทำให้ได้รับการยอมรับ ส่งผลดีต่อการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สัมภาษณ์นายสุวิทย์ คุณกิตติ อดีตหัวหน้าพรรคกิจสังคม

วันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557 เวลา 12.00-13.00 ณ ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ กรุงเทพมหานคร

ข้อมูลทั่วไป

ได้พบ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ครั้งแรก โดยคุณสุรรัตน์ ไชยสถานุเคราะห์ เชิญให้ไปพบ ท่านที่บ้านซอยสวนพลู ปี 2526 เข้าร่วมพรรคกิจสังคม และร่วมเป็นรัฐบาลกับพรรคไทยรักไทย ใน สมัย พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี

ลักษณะเด่นของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ คือมีความรอบรู้ เป็นปราชญ์ของแผ่นดิน เป็น รัฐบุรุษ (statesman) ดำเนินชีวิตแบบติดดินแม้เป็นราชินิกุล มีความเข้าใจปัญหา มีความเป็น ผู้นำ มีความเป็นศิลปินที่รอบรู้ด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง มีความเป็นผู้นำ มีความเด็ดขาด มีเมตตา และมีเทคนิคในการอบรมสั่งสอน ที่สำคัญคือเป็นผู้มีบารมี ได้รับการยอมรับจาก หลายฝ่ายทำให้สามารถรวมเสียงสนับสนุนจากพรรคการเมืองต่างๆ จัดตั้งรัฐบาลได้ในปี 2518 แม้มี ส.ส.เพียง 18 คน

วรรณกรรมมีหลายเรื่องที่ได้รับความนิยม เฉพาะอย่างยิ่งการเขียนคอลัมน์ใน หนังสือพิมพ์สยามรัฐ เช่น ซอยสวนพลู ข่าวนอกนา บทความในหน้า 5 และการตอบปัญหา ประจำวัน ได้ชี้แนะสังคมให้ความรู้หลากหลาย ใช้ประโยชน์ได้ในชีวิตประจำวัน

แนวคิดด้านพุทธศาสนา

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ใช้หลักทศพิธราชธรรม และอริยสัจ 4 ในการดำเนินชีวิตและการทำงาน รวมทั้งมีหิริโอตตัปปะ (ความละอายไม่ทำสิ่งไม่ดี) จึงเป็นผู้ใหญ่ที่มีบารมี สังคมศรัทธาและเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับสังคมไทย

การใช้หลักธรรมอริยสัจ 4 ทำให้ได้รู้ปัญหา รู้ต้นเหตุของปัญหา รู้วิธี แก้ปัญหา มีศีล คือ คิดดี พูดดี ทำดี นอกจากนี้ยังมีความอดทน มีความเพียร มีความ ซื่อสัตย์ มีความยุติธรรมสิ่งเหล่านี้คือธรรมของคนดี ของผู้ประเสริฐ หรือมนุษย์ที่แท้จริง

แนวคิดทางการเมือง

การเมืองไทยที่ดีต้องมีหลักทศพิธราชธรรม ได้แก่ ศีล การบริจาค ความซื่อตรง มีหลักการ มีความอดทน มีเมตตา ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ประกอบการใช้หลักอริยสัจ 4 ในการเมืองการปกครอง จะแก้ปัญหาจากต้นเหตุ ซึ่งแก้ไขอย่างถาวร มิใช่แก้ที่อาการ

นักการเมืองต้องเป็นคนดี คือ มีศีล มีความพอเพียง สำหรับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เป็น แบบอย่างของนักการเมืองที่เป็นเสาหลักของประชาธิปไตย นโยบายสำคัญคือ เงินผัน ประกัน ราคาพืชผล สภาตำบล กองทุนหมู่บ้านที่เป็นการแก้ปัญหาของชาวนา เพราะถือว่าทุกข์ของ

ชาวนาคือทุกข์ของแผ่นดิน นโยบายเหล่านี้รัฐบาลต่อมาได้นำมาใช้ เช่น SML มาจากนโยบายเงินผันเป็นการกระจายรายได้ให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน

กล่าวในภาพรวม ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เน้นการใช้**ทศพิธราชธรรม และอริยสัจ 4** ซึ่งถือว่าเป็นหลักธรรมหรือแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธที่ได้นำมาใช้อย่างกว้างขวาง ได้แก่ หลักธรรมมาภิบาลของภาครัฐ และหลักการบริหารภาคเอกชนก็สามารถนำมาใช้ได้เช่นกัน

สัมภาษณ์นายวิระกานต์ มุสิกพงศ์ นักการเมือง

วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2557 เวลา 13.30-14.30 น. ณ ที่ทำการพรรคเพื่อไทย

ข้อมูลทั่วไป

ได้รู้จัก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช อย่างใกล้ชิดเพื่อเข้าฝึกหัดวิชาธรรมศาสตร์ตั้งแต่ศึกษาคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (พ.ศ. 2510) จากนั้นได้เข้าออกบ้านซอยสวนพลู และพบนักการเมืองหลายคนที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้น จึงสนใจเป็นนักการเมือง เมื่อมาทำงานเป็นนักหนังสือพิมพ์ที่สยามรัฐได้เริ่มฝึกหัดการเขียนบทความ วิพากษ์วิจารณ์การเมือง และเข้าสู่สนามการเมืองครั้งแรกในนามพรรคประชาธิปัตย์

ความรู้ความสามารถของท่านอาจารย์หม่อมเป็นที่ยอมรับของวงการทั่วไปรวมถึงการเมือง นับเป็นปรมาจารย์หรือเป็นเสาหลักของการเมืองในระบบประชาธิปไตย ในช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ได้เป็นตัวแทนนำเงินไปช่วยขบวนการนิสิตนักศึกษา เพื่อสนับสนุนการเรียกร้องประชาธิปไตย

แนวคิดด้านพุทธศาสนา

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ มีความรอบรู้หลักพุทธศาสนา และเป็นผู้บรรยายวิชาพุทธศาสนาของคณะศิลปศาสตร์ที่ศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ชั้นปีที่ 1 ต้องลงทะเบียนเรียนทุกคน นับเป็นคุณูปการในการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาไปสู่ปัญญาชนคนรุ่นใหม่

นอกจากการบรรยายพิเศษด้านพุทธศาสนาเรียบเรียงเป็นบทความ และตอบปัญหาต่างๆ ผ่านหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางเพราะข้อคิดข้อเขียนใช้ภาษาเข้าใจได้ง่ายในผู้อ่านทุกระดับ ส่วนวรรณกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนามีหลายเรื่อง และมักนำมาแจกในงานคล้ายวันเกิด (20 เมษายน) หรือเขียนให้เป็นที่ระลึกเดือนสติในแต่ละปี

ความคิดทางการเมืองแนวพุทธ

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ถือความซื่อสัตย์ โดยไม่เคยมีปัญหาทุจริตคอร์รัปชันใดๆ ไม่ว่าเป็นนักการเมือง หรือเป็นรัฐบาล มีความอดทน ใช้สติในการแก้ปัญหา ซึ่งสอดคล้องกับหลักอริยสัจ 4 และทศพิธราชธรรมที่โดดเด่นคือความกล้าหาญ ไม่เกรงกลัวผู้ใดหากการกระทำหรือความคิดนั้นมีเหตุผลและถูกต้อง ซึ่งมีคำกล่าวไว้เฉพาะที่มักใช้กันในวงการเมือง คือ “กูไม่กลัวมีง”

เมื่อเปรียบเทียบกับการเมืองไทยแนวคิดของท่านเป็นการเมืองในลักษณะธรรมราชา และการปกครองแบบธรรมาธิปไตย คือยึดหลักปกครองที่ใช้อำนาจอย่างเป็นธรรม ซึ่งนักการเมืองควรถือเป็นตัวอย่าง

ภาคผนวก ค

กระบวนการสนทนากลุ่ม (focus group discussion)

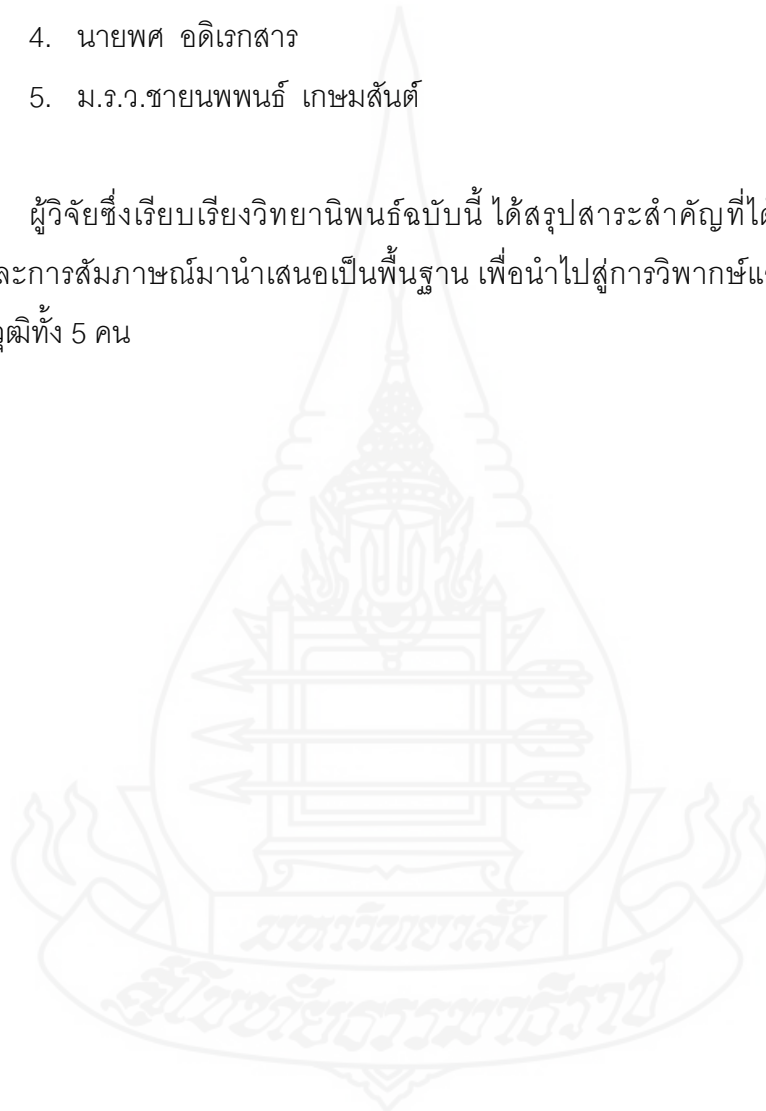

กระบวนการสนทนากลุ่ม (focus group discussion)

โดยผู้ทรงคุณวุฒิ 5 คน ดังนี้

1. นายมานิจ สุขสมจิตร
2. พลตรีหญิง อุษณีย์ เกษมสันต์
3. ดร.สุภาพ ทองรัตน์
4. นายยศ อติเรกสาร
5. ม.ร.ว.ชายนพพันธ์ เกษมสันต์

ผู้วิจัยซึ่งเรียบเรียงวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ได้สรุปสาระสำคัญที่ได้จากการวิเคราะห์เอกสารและการสัมภาษณ์มานำเสนอเป็นพื้นฐาน เพื่อนำไปสู่การวิพากษ์และการประเมินของผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 5 คน

กระบวนการสนทนากลุ่ม (focus group discussion)

โปรโตวิพากษ์และประเมินการวิจัย เรื่อง แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช โดยมีสาระสรุปได้ดังนี้

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา
2. สรุปผลการวิเคราะห์เอกสาร
3. สรุปผลจากการสัมภาษณ์

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กับแนวคิดทางพุทธศาสนา (สมบัติ ภูภาณูจน์, 2554 : 262-263) มีการเขียนวิพากษ์วิจารณ์เรื่องราวต่างๆ แล้วนำมาเข้าเปรียบเทียบกับหลักธรรมที่อธิบายให้เข้าใจได้ง่ายๆ จึงอาจกล่าวได้ว่า ท่านเป็นนักเขียนไทยคนเดียวที่นำหลักธรรมทางพุทธศาสนา มาเขียนเป็นบทความและนวนิยายได้มากกว่านักเขียนคนอื่นในประเทศไทย นอกจากนี้เป็นคนแรก ที่นำความคิดการสอนวิชาพุทธศาสนาเข้าไปเป็นวิชาที่นักศึกษาชั้นปีที่หนึ่งของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ต้องเรียนก่อนไปเรียนวิชาเฉพาะทางของแต่ละคณะวิชา ซึ่งในระยะแรกนั้นได้นิมนต์สมเด็จพระญาณสังวรก่อนเป็นพระสังฆราชสอนวิชาพุทธศาสนาคุยกับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

ภาพรวมแห่งชีวิตของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ถือเป็นพุทธมามกะคนหนึ่งที่ได้นำหลักธรรมมาใช้ปฏิบัติ และมาสอนแก่ผู้อื่นได้อย่างเหมาะสมแก่กาลเทศะตลอดมา เพราะท่านเชื่อว่าหลักธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นอกาลิก คือ จริงแท้แน่นอนไม่เปลี่ยนแปลงไปด้วยกาลเวลา งานเขียนเกี่ยวกับพุทธศาสนาหลายชิ้นได้ให้สติแก่สังคม ให้สติแก่กิจกรรมทางการเมือง และบทบาททางการเมืองของท่านในช่วงที่ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนที่ 13 (พ.ศ 2518-2519) มีหลักธรรมทางพุทธศาสนาหรือการบริหารงานแนวพุทธอยู่เป็นอันมาก

ในประเด็นพระสงฆ์กับการเมือง (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2548 : 68) ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ให้ความเห็นว่ามีเฉพาะประเทศที่เคยตกเป็นเมืองขึ้นของชาติอื่น ส่วนประเทศที่ดำรงเอกราชได้ตลอดมา เช่น ประเทศไทย พระสงฆ์ไม่ได้เล่นการเมือง การที่พระสงฆ์ในประเทศเหล่านั้นเล่นการเมือง เพราะประชาชนถูกบีบคั้นจึงต้องพึ่งพระสงฆ์ช่วยเจรจาขอร้องให้ผู้ปกครองผ่อนคลายการบีบคั้น เมื่อปฏิบัติมาเป็นเวลานานพระก็เกิดเข้าใจว่าตนมีหน้าที่เจรจากับรัฐบาลเพื่อรักษาผลประโยชน์ของประชาชน และประชาชนมักนำเรื่องเดือดร้อนไปเล่าให้พระฟัง ทำให้พระนั้นเล่นการเมือง

ด้านการเมืองกับพุทธศาสนา (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2548 : 544-545) ในเมืองไทยมักกล่าวว่าพุทธศาสนาไม่เกี่ยวกับการเมือง เพราะพระบรมศาสดาทรงสละราชสมบัติและทรงสละ

โลกออกบรรพชา ทรงแสดงธรรมอันเป็นเครื่องหลุดพ้นก็จริงตามพุทธประวัติ แต่เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้วก็ยังทรงสอนวิธีการปกครองที่ชอบที่ถูกต้องใช้ได้ทุกกาลทุกสมัย จะถือว่าพระพุทธเจ้าไม่เกี่ยวกับการเมืองเสียเลยนั้นย่อมไม่ถูกต้อง เพราะเท่าที่ได้นำมากล่าวแล้วข้างต้นเป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนานั้นเกี่ยวกับการเมืองอย่างยิ่งและลัทธิการเมืองตลอดจนรัฐประศาสน์นโยบายต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้นั้นเป็นของดีและของจริงที่ใช้ได้ทุกกาลสมัย สมควรที่นักการเมืองในปัจจุบันจะได้ค้นคว้าศึกษาให้เกิดความรู้ความเข้าใจแทนที่จะเข้าใจผิดไปว่าพุทธศาสนาไม่เกี่ยวกับการเมือง และละเลยเสีย ไม่สนใจเมื่อปัญหาทางการเมืองเกิดขึ้นก็ไปค้นคว้าหาคำตอบปัญหานั้นจากที่อื่น คำตอบที่ได้มานั้นเมื่อนำมาใช้กับคนไทยที่นับถือพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ก็ย่อมจะบกพร่องใช้ได้ไม่เต็มที่

จากเอกสารและงานวิชาการที่กล่าวถึง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช และงานวรรณกรรมของท่าน ย่อมปรากฏแนวคิดทางหนึ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการเมืองของไทย จึงได้นำเสนองานวิจัยในลักษณะวิทยานิพนธ์ตามหัวข้อเรื่องนี้

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

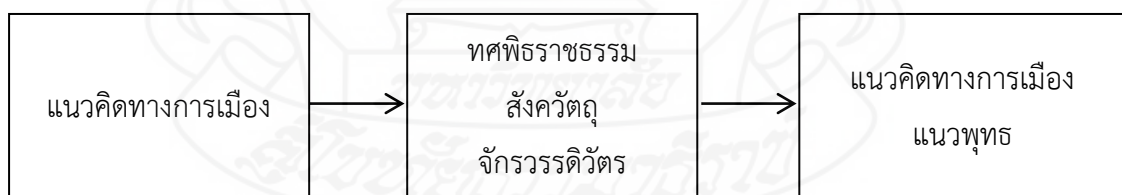
เพื่อศึกษาแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

3. คำถามในการวิจัย

แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

4. กรอบแนวคิดการวิจัย

เป็นกรอบแนวคิดหรือหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ประยุกต์ใช้กับการเมืองการปกครองไทย ได้แก่ ทศพิธราชธรรม สังคหัตถุ และจักรวรรดิวัตร

5.1 **ขอบเขตด้านเนื้อหา** ศึกษาเฉพาะแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่นำมาใช้ในการเมืองการปกครองไทย

5.2 **ขอบเขตด้านตัวบุคคล** ศึกษาเฉพาะแนวคิดทางการเมือง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

6. นิยามศัพท์เฉพาะ

แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธ หมายถึง การเมืองการปกครองที่นำหลักธรรมหรือคำสอนพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ได้แก่ ทศพิธราชธรรม สังคหัตถุ และจักรวรรดิวัตร

7. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

7.1 นำเสนอผลการวิจัยเพื่อเป็นตัวอย่างในทางการเมืองการปกครองของประเทศไทย

7.2 ใช้แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช อภิปรายผลทางการเมือง

8. ระเบียบวิธีวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ประกอบด้วย

8.1 การรวบรวมและวิเคราะห์เอกสาร

8.2 การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 14 ราย

8.3 กระบวนการสนทนากลุ่ม (focus group discussion)

2. สรุปผลการวิเคราะห์เอกสาร

2.1 ประวัติ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

(1) เป็นราชบัณฑิตมีการศึกษาสูง

(2) มีหน้าที่การงานดีและมีชื่อเสียงทางการเมือง

(3) แนวคิดทางการเมืองการปกครอง เป็นพวกกษัตริย์นิยม (royalist) รักประชาธิปไตย และมีความเป็นพุทธนิยม

การเมืองแนวพุทธ ได้ปรากฏในวรรณกรรม “ธรรมแห่งอริยะ” โดยยกตัวอย่างการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราช (พระเจ้าศรีธรรมมาโศกราช) ที่เน้นหลักธรรมทางพุทธศาสนา 3 ประการ คือ ทศพิธราชธรรม สังคหัตถุ และจักรวรรดิวัตร

2.2 บทบาททางการเมือง

(1) ก่อนดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี มีส่วนร่วมตั้งพรรคการเมืองแรกของไทยคือ “พรรคก้าวหน้า” ก่อตั้งพรรคประชาธิปไตย และเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

(2) บทบาทการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อจัดตั้งและเป็นหัวหน้าพรรคกิจสังคมสามารถรวม ส.ส. 18 พรรค เป็นรัฐบาลได้มีนโยบายเด่นคือ เงินผัน การเปิดสัมพันธ์กับสาธารณรัฐประชาชนจีน และแก้ปัญหาทางการเมืองด้วยความสุขุมอดทนในช่วงปี 2518

2.3 วรรณกรรมโดย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

มีวรรณกรรมเป็นจำนวนมาก เป็นที่ยอมรับและได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง

(1) วรรณกรรมด้านศาสนา ได้แก่ ชาตึกถา ชรากถา พยาถึกถา และมรณากถา รวมทั้งข้อเขียนทางหนังสือพิมพ์สยามรัฐ

(2) วรรณกรรมด้านการเมืองการปกครอง เป็นคำบรรยายในโอกาสต่างๆ ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ ประชุมพงศาวดารประชาติปีไตย และการตอบปัญหาทางการเมืองในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ (หน้า 5 และข้างนอกนา)

2.4 วรรณของผู้อื่นที่สัมพันธ์กับการเมืองแนวพุทธ

(1) ความหมายของทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุ จักรวรรดิวัตรและหลักธรรมทางพุทธศาสนา

(2) พระนิพนธ์ของสมเด็จพระญาณสังวร ท่านพุทธทาสภิกขุ พระพรหมคุณาภรณ์ พระพรหมวชิรญาณ พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี และนักวิชาการอื่นๆ รวมทั้งสาระจากประชุมทางวิชาการ “ธรรมราชา”

(3) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งรวบรวมจากวิทยานิพนธ์ด้านพุทธศาสนา แนวคิดทางการเมืองการปกครองของผู้นำประเทศ และบทบาททางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

ภาพรวมจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ด้านประวัติ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีการรวบรวมและเรียบเรียงจากนักวิชาการและผู้ใกล้ชิดหลายโอกาส อาทิ เอกสารที่แจกในวันคล้ายวันเกิด (20 เมษายน) เป็นประจำทุกปี บทความและงานเขียนไว้อาลัยในพิธีพระราชทานเพลิงศพ หนังสือที่จัดทำในวาระครบรอบวันเกิดครบ 84 ปี และครบ 100 ปีชาตกาล ตลอดจนข้อมูลที่รวบรวมผลงานเด่นในการนำเสนอต่อ UNESCO เพื่อยกย่องเป็นบุคคลสำคัญของโลก

ด้านแนวคิดและบทบาททางการเมืองการปกครอง ปรากฏจากผลงานทางการก่อนการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ซึ่งมีข้อมูลตั้งแต่เริ่มเข้าสู่การเมืองจากการตั้งพรรคการเมืองในประเทศไทย การแสดงบทบาททางการเมืองในการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร การเป็นรัฐมนตรี การเป็นประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ และการเป็นหัวหน้าพรรคการเมืองในขณะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี นับเป็นบทบาทสำคัญที่โดดเด่นเป็นตัวอย่างแก่นักการเมืองไทยได้อย่างดี ส่วนแนวคิดทางการเมืองแนวพุทธปรากฏในวรรณกรรมชื่อ “ธรรมแห่งอริยะ” ที่ให้ข้อคิดแก่นักการเมืองและข้าราชการนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วรรณกรรมและข้อเขียนในส่วนของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีจำนวนมาก และได้รับความนิยมาตลอด เฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนามีปรากฏอยู่หลายเรื่อง ที่เด่นและเข้าใจง่ายคือ ข้อคิดในการนำหลักธรรมของพุทธศาสนาตอบปัญหาในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ

ด้านวรรณกรรมของผู้อื่นในการอธิบายหลักธรรมในพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งจะเชื่อมโยงสู่แนวคิดทางการเมืองที่โดดเด่นกว่านักการเมืองคนอื่น ๆ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาททางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีไม่มาก แต่ก็มีงานวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดต่างๆ พอที่จะนำมาเชื่อมโยงแนวคิดดังกล่าวได้ ซึ่งสามารถเป็นข้อมูลประการหนึ่งในการวิเคราะห์ตามระเบียบวิธีวิจัย

3. สรุปผลจากการสัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์ (key informant) มีพระราชอาคันนะ 2 รูป ผู้ทรงคุณวุฒิ 12 คน รวม 14 ราย มีข้อสรุปเป็นภาพรวมดังนี้

สรุปผลจากการสัมภาษณ์

ได้รับข้อมูลจากการให้สัมภาษณ์ของผู้รู้เกี่ยวกับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช จำนวน 14 ราย มีข้อสรุปดังนี้

1. ประวัติและผลงาน

เป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถหลายแขนง เฉพาะอย่างยิ่งด้านวรรณกรรม ศิลปวัฒนธรรม หนังสือพิมพ์ และการเมือง เป็นปราชญ์ของแผ่นดินและบุคคลสำคัญของโลก มีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นตัวอย่างที่ดีของนายกรัฐมนตรียุคที่เป็นประชาชน

2. แนวคิดทางพุทธศาสนา

มีความรอบรู้หลักธรรมของพุทธศาสนา แม้ไม่ลึกซึ้งเหมือนเกจิอาจารย์หรือพระราชอาคันนะ แต่สามารถนำความรู้ในศาสนาพุทธมาประยุกต์กับการดำรงชีวิตได้อย่างดี เช่น การตอบปัญหาในหนังสือพิมพ์สยามรัฐและการบรรยายพิเศษเกี่ยวกับพุทธศาสนา ฯลฯ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา ได้แก่ ชาตึกถา ชรากถา พยาธิกถา มรณากถา ที่สำคัญคือ “ธรรมแห่งอริยะ”

3. แนวคิดทางการเมืองแนวพุทธ

แนวคิดนี้ปรากฏในวรรณกรรม “ธรรมแห่งอริยะ” โดยนำเรื่องของพระเจ้าอโศกมหาราช มาอธิบายการปกครองที่ใช้หลักศัพทราชาธรรม สังคหวัตถุ จักรวรรดิวัตร และหลักธรรมอื่นๆ ซึ่งคงปรากฏในการเมืองการปกครองของไทยในปัจจุบัน

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	นายสมหมาย จันทร์เรือง
เกิด	วันพุธที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2491 ณ กรุงเทพมหานคร
การศึกษา	ปริญญาเอก ครุศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต (สาขาการอุดมศึกษา) ปริญญาโท 3 สาขาวิชา ได้แก่ ครุศาสตร์มหาบัณฑิต นิติศาสตร์มหาบัณฑิต และพัฒนบริหารศาสตร์มหาบัณฑิต ปริญญาตรี 10 สาขาวิชา นอกจากนี้ยังได้รับประกาศนียบัตรวิชาชีพ ชั้นสูงอีกหลายสาขา
ตำแหน่งวิชาการ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ (ผศ.)
ตำแหน่งงานประจำ	ผู้ช่วยอธิการบดี และคณบดีคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสยาม
ตำแหน่งงานพิเศษ	สมาชิกสภาพัฒนาการเมือง (สพม.) ประธานกรรมการตรวจประเมินคุณภาพการศึกษา สำนักงาน คณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) กรรมการพิจารณาคัดเลือกบุคคลดีเด่นของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี
รางวัลดีเด่น	ได้รับรางวัลบุคคลดีเด่นระดับอุดมศึกษา จากมูลนิธิหม่อมงามจิตต์ บูรฉัตร ได้รับโล่รางวัลศิษย์เก่าผู้ทำคุณประโยชน์จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้รับโล่สามศร ผู้ทำคุณประโยชน์ให้มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช